

ИЛМ
ва
ИННОВАТСИЯ

№ 1-2 2012

Душанбе – 2012

Илм ва инноватсия - Маҷаллаи илмӣ, таълимию методӣ.

Маҷалла таҳти №0110015703 дар Қумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон сабти ном шудааст. Оғози нашр: сентябри соли 2012.

Сармуҳаррир	<i>Абдугаффор Партоев</i>
Қонишини сармуҳаррир	Вафочон Абдулазизов
Қотиби масъул	Амон Маҳмадалиев
Ҳуруфчин ва веростор	Розигул Музофирова

Ҳайати таҳрир:

Ҳайати мушавара:

Педагогика (С.Сулаймонӣ), химия (У.Зубайдов), математика (М.Нӯъмоно), забони тоҷикӣ (С.Сабзаев), методикаи таълими забони тоҷикӣ (С.Анварӣ), забонҳои хориҷӣ (П.Ҷамишев, С.Неъматов), физика ().

Суроға: 734024, ш. Душанбе, кӯчаи Айни, 45, Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, +992 37; 22274666, +992 3722275961.

Вестник Академии образования Таджикистана - учебно – методический и научно-просветительский и журнал.

Журнал зарегистрирован Министерством культуры Республики Таджикистан.
Начало издания: сентябрь 2012 года.

Главный редактор - *Абдугаффор Партоев*
Зам. Главного редактора -
Ответственный секретарь -

Редакционная коллегия:

Педагогика (С.Сулаймонӣ), химия (У.Зубайдов), математика (М.Нугманов), таджикский язык (С.Сабзаев), методика преподавания таджикский язык (С.Анварӣ), иностранные языки (П.Ҷамишев, С.Неъматов), физика ().

Адрес: 734024 ,г.Душанбе , ул. Айни ,45, Институт ...образование Академия образование Таджикистана, тел.

МУНДАРИЧА

1. Нуриддин Саидов. Чустуҷӯи навӣ дар фикру амали мо бошад.....
2. Абдуғаффор Партоев. Падидаҳои файзбахш.....
3. Файзулло Шарифзода, Чумъа Булбулов. Педагогикаи инноватсионӣ дар мактаби олии ..
4. Фарҳод Раҳимов. On Reduction of Classical Spin in Heisenberg One-Dimensional Magnetics with Value of Spin $S > \frac{1}{2}$
5. Қодир Қодиров. Афкори тарбиявии ниёгон дар аҳди бостон.....
6. Шарифмурод Исрофилниё. Хусусиятҳои хоси сабки Носири Бухорои.....

Инноватсияи педагогӣ:

7. Таваккал Маликов. Мушкилиҳои фаъолияти инноватсионии муассисаҳои таълимию илмии ҷумҳурӣ.....
8. Сафар Сулаймонӣ. Инноватсия ва мушкилоти амалисозии он дар таҳсилот: як баррасии мавридӣ.....
9. Ваҳобҷон Абдулазизов. Инноватсия: роҳандозӣ ва самаранокӣ.....
10. Султонмурод Туранов. Фаъолияти инноватсионӣ: роҳҳои амалӣ кардани он.....
11. Исуф Одинаев, Технологияи инноватсионии таълими забони русӣ дар мактабҳои олии ғайрифилологӣ дар асоси матнҳои ихтисосӣ.....

Педагогикаи инклюзивӣ:

12. Лидия Губанова. Анъанаҳои миллӣ ҳамчун омилҳои муҳим дар тарбияи кӯдакони норасоии саломатидошта.....

Уфӯқҳои илм ва таҳсилот:

13. Лутфия Иматова. Технологияи муносири тарбия ва таълими кӯдакони томактабӣ.....
14. Зульфия Муҳаммадиева. Моҳияти инкишофи интелектуалию потенциали донишҷӯён дар низомии таълими кредитӣ.....
15. Шарифа Котибова. Мавқеи нутқи мураттаб дар дарсҳои забони модарии синфҳои ибтидоӣ.....
16. Ҳасан Ҷӯраев. Нақши сарнавишти шахсиятҳои таърихӣ ва фарҳангӣ дар ташаккули сиришти хонандагон.....
17. Мустафа Алтун. Ташкили муҳити таълимӣ дар дарсҳои забони англисӣ.....
18. Фалохати Бечорпас Умулбанин. Таҳқиқот дар мавриди кӯдакони хиёбонӣ.....

Дин ва ҷомеа:

19. Хуршед Зиёев. Фалсафа: Обутоб байни пӯтқи сандони эътиқод ва таҷриба.....

Тарзи ҳаёти солим:

20. Бибиҳафиза Маҷидова, Ҷамшед Халимов. Моҳияти саёҳат дар тарбияи фарҳанги экологии кӯдакон дар оила.....
21. Гуландом Абилова. Аҳамияти ахлоқи ҳамида дар ташаккули маърифати муносибатҳои оиладорӣ.....

Мактабу маориф дар мачаллаи «Оина»:

22. Нуъмонҷон Ғафоров, *Мушкилоти мактабу маориф дар оғози садаи бист*.....

Ҳикмати мардумӣ:

23. Муҳаммади Мавлоӣ, Навоварӣ ба василаи «вақф» бо тақия бар нақши тарбиятии он дар ҷомеа.....
24. Фотима Эйбақободӣ, Навоварӣ дар истифода аз аллаҳо дар асри ҳозир ва нақши он дар тарбияи кӯдак.....
25. Митро Атгор Ҳомидӣ, Равишҳои навини тадрис дар Эрон.....

26. **Мунаввара Назарова**, Мнемоника яке аз омилҳои рушди тафаккур.....
27. **Гулрафтор Джонмахмадова**. Вассофи олами ботин.....
28. **Саидшоҳ Таибов**. Усули пешгирии паст шудани қираи алвеолӣ ва барқарорсозии он бо истифода аз хуни худи бемор
29. **Падида**,
Рӯйдод,
Санад,
Шарҳу тафсир: (Китоби тозанаشر. Мурочиати редакция).....
30. **Қоидаҳо барои муаллифон**

СОДЕРЖАНИЕ

1. Нуриддин Саидов. Чустучӯи навӣ дар фикру амали мо бошад.....
2. Абдуғаффор Партоев. Падидаҳои ғайзбахш.....
3. Фарход Раҳимов. On Reduction of Classical Spin in Heisenberg One-Dimensional Magnetics with Value of Spin $S > \frac{1}{2}$
4. Қодир Қодиров. Педагогические идеи предков таджикского народа в эпоху Хахаманидов и Сосонидов.....
5. Шарифмурод Исрофилиев. Основные стилевые особенностей лирики Носира Бухори...

Педагогический инновация:

6. Файзулло Шарифзода, Чумъа Булбулов. Педагогическая инновация в высшей школе...
7. Таваккал Маликов. Об инновационной деятельности учебных научных учреждений республики Таджикистан.....
8. Сафар Сулаймонӣ. Инновация и проблемы её реализации в образовании.....
9. Вахобҷон Абдулазизов. Инновация: способы внедренные и эффективность... ..
10. Султонмурод Туронов. Инновационные деятельность: пути осуществления.....
11. Исуф Одинаев, инновационные технологии преподавания русского языка в неязыковом вузе на основе текстов по специальности

Инклюзивные педагогика:

12. Лидия Губанова. Национальные традиции как фактор нравственного воспитания детей с нарушением интеллекта.....

Параметры науки и учёба:

13. Лутфия Иматова. Современные технологии воспитания и обучения детей дошкольного возраста.....
14. Зулфия Мухаммадиева. Необходимо развития интеллектуального потенциала студентов в условиях кредитной системы обучения.....
15. Шарифа Котибова. Роль связной речи на уроках родного языка в начальных классах
16. Хасан Чӯраев. Роль и значение выдающихся личностей в формировании нравственности учащихся (на основе выступлений Эмомали Рахмон)
17. Мустафа Алтун. Создание учебной среды на уроках английского языка.....
18. Фалохати Бечорпас Умулбанин. Деятельность учащихся детей в Иране.....

Религия и общественность:

19. Хуршед Зиёев. Фалсафа: Философия: закалка между молотом и наковальней Веры и опыта.....

Здоровье образ жизнь:

20. Б. Маджидова, Дж. Халимов. Значение экскурсионного воспитания экологической культуры детей в семье.....
21. Гуландом Абиловой. Значение духовно - нравственных факторов в формировании семейных отношений

Школа и образование в журнале «Оина»:

22. Нӯмонҷон Ғаффоров, Проблемы школы и образования в начале двадцатого столетия (По материалам журнала «Оина»)

Народные мудрость:

23. **Мухаммади Мавлоӣ**, Новаторства таким орудием «вакф» опора и её воспитательный роль в обществе.....
24. **Фотима Эйбакобдӣ**, Новаторства в использование калибанных песни в новый век и их влияние в воспитание ребёнок.....
25. **Митро Атгор Хомидӣ**, Новые передовые преподавания и Иране.....
26. **Мунаввара Назарова**, Мнемоника – искусство запоминания.....
27. **Гулрафтор Джонмахмадова**. Воспевающий душевный мир.....
28. **Саидшоҳ Таибов**. Методы применение обогащенной тромбоцитами и использование фабрикама плазми крови больного.....
29. **Факти,
Событие,
Новшество,
Толкование** (новые книги, методички)
30. **Правила и требования от авторов**

ПЕДАГОГИКАИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР МАКТАБИ ОЛӢ

*Файзулло Шарифзода, академики Академияи таҳсилоти Тоҷикистон,
Ҷумъа Булбулов, номзади илмҳои педагогика*

Одатан, инноватсия дар натиҷаи ба тарзи нав ҳал намудани масъалаҳои анъанавӣ ба муддати тӯлонӣ андӯхтан ва аз худ кардани санадҳо, ки тавлидкунан-даи мазмун, ғоя, маънӣ ва сифати нав мебошанд, ба вучуд меояд. Аксари навгонҳои имрӯза бо таҷрибаи таърихӣ бевоқифа, робита ва дар гузашта шабеҳи худро доранд. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки раванди инноватсионӣ раванди асоснок, мақсаднок ва санчидашуда аст, ки аз ҷиҳати идрок, истифода ва густариши назарияҳо, усулҳо ва технологияҳои муосир ва барои шароити мазкур муҳим мутобиқ ва ба меъёрҳои муайян мувофиқ мебошад. Он ба сифатан беҳтар намудани низоме, ки навгонӣ ба он ворид мешавад, равона гардида, ҳавасмандии иштирокдорони он ва аз мавқеи татбиқи навгонӣ дар фикру ақидаи онҳо дигаргуниро тақозо менамояд.

Равандҳои инноватсионии таҳсилот, асосан ду масъалаи муҳими педагогиро дар бар мегирад:

1. Масъалаи омӯзиши педагогӣ.

2. Масъалаи татбиқи амалии дастовардҳои равонию педагогии илм.

Натиҷаи раванди инноватсионӣ дар таълим, истифодаи навгонӣҳои ҳам назарӣ ва ҳам амалӣ, инчунин он падидаҳоест, ки аз ҳамбастагӣ ва пайванди назария ва амалия ташкил меёбанд.

Зимнан инноватсия дар низомии таҳсилот тақозо мекунад: навгонӣ дар мақсади таълим; коркарди мазмуни нав, шаклу усулҳои нави таълиму тарбия, татбиқ ва густариши низомҳои мавҷудаи педагогӣ; коркарди технологияи нави идоракунии мактаб ва инкишофи он; мактаб сахнаи омӯзиш. Аз ҷумла, агар мактаб дар таълим равияи комилан навро пешгирӣ бошад ва таҷдиди таълиму тарбияро ба роҳ монад, пас он бояд дорои низом, мақсад, мазмун, усул, шакл ва дигар қисматҳои таҳсилот бошад.

Мазмун ва моҳияти мафҳуми «фаъолияти педагогии инноватсионӣ» аз инҳо иборат аст:

- моҳияти равияи инноватсионии фаъолияти педагогӣ;
- давраҳои фаъолияти инноватсионӣ;
- таснифоти инноватсия;
- тавсиф ва меъёри арзёбии инноватсия;
- муассисаҳои таълимии инноватсионӣ;
- фаъолияти инноватсионӣ дар низомии таҳсилоти олии касбӣ.

Ислоҳоти низомии таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба омилҳои зерини инкишофи ҷаҳонӣ вобаста мебошад:

- прогресси илм ва техника;
- инкишофи босуръати технологияи иттилоотӣ;
- инкишофи рақобат дар бозори меҳнат;
- тағйирот дар соҳаи истеҳсолот ва хизмат.

– тамоюлоте, ки инкишофи таҳсилоти олии касбро муайян мекунад, инҳоянд:

- байналмиллалӣ гардидани мазмуни таҳсилоти касбӣ бо таҳияи стандарт мувофиқи талаботи байналхалқӣ нисбат ба дараҷаи омодагии мутахассис;

- таҳсилоти муттасил (давомдор)-и касбӣ дар ҳаёти инсон;

- аз худ намудани салоҳиятҳои калидӣ ва касбе, ки имконияти тағйироти фаврии бозори меҳнатро фароҳам меорад.

Дар ҷомеаи саросар саноатӣ, ки ба назария, амалия нигаронида шудааст, ҷаҳонашудани як касб ва ба вучуд омадани касби нав ҳодисаи табиист. Имрӯз аз рӯи баъзе иттилоот суръати инкишофи дониш дар як сол 4-6 ҷисад мебошад. Ин чунин маъно дорад, ки қисми зиёди таҷрибаи касбро мутахассис бояд пас аз хатми мактаби олӣ ба даст орад. Барои нигоҳ доштани рақобат мутахассис бояд ҳамеша

дар ҷустуҷӯи дониш бошад, дониши худро иваз намояд ва фаъолиятро дар партави инноватсия аз нав ба роҳ монад. Чунки дар бозори имрӯзаи меҳнат «сармоияи зехнӣ», ки истеҳсолкунандаи инноватсия ва омили инкишофи маҳсулнокии меҳнат мебошад, ба ҷои аввал мебарояд.

Омодасозии анъанавии мутахассисон, ки ба ташаккули дониш ва малакаю маҳорати шогирдон равона гардидааст, аз талаботи замони ҷаҳони мӯҳтаҷ. На фахҳои таълимӣ, балки тарзи тафаккур ва фаъолият бояд асоси таҳсил қарор гирад. Мутахассис на танҳо ба дараҷаи баланд омода шуда бошад, балки зарур аст, ки ӯ ханӯз дар давраи таҳсил ба қорқарди технологияи нав ҷалб шавад, ба шароити муҳити мушаххаси истеҳсолоти мутобик гардад, масъалаҳои навро ҳал намояд.

Бо назардошти талаботи бозори меҳнат ба омодасозии мутахассис тамоюли стратегияи ислоҳоти таълим ташаккул меёбад, дараҷаи баланди омодасозии мутахассисон ба даст меояд. Татбиқи ин тамоюлотии афзалиятнок ба инноватсияи педагогӣ мусоидат менамояд. Инноватсия дар таълим қорқарди нави низоми (системаи) донишӯ, усулҳо, муносибатҳо ва технологияи муосир мебошад. Омӯзиши таҷрибаи инноватсионӣ нишон медиҳад, ки аксари навиғариҳо ба қорқарди технология бахшида шудаанд.

Бо татбиқи технологияи нав дар таълим миқдори зиёди иттилоот ба даст меояд, сатҳи донишӯи истифодашаванда сифатан баланд мегардад. Ҷустуҷӯ ва таҳлил қарда тавонистани иттилоот, иттилооти ба дастомадаро дар раванди таълим татбиқ намудан ва аз худ намудани салоҳиятҳои қасбӣ омили муҳими ба муваффақият ноил гардидан дар тамоми ҷанбаҳо ба шумор меравад.

Ба мутахассисони ҷавон ёд додани донишӯи соҳаи технологияи иттилоотӣ заминаи асосии низоми муосири таълим мебошад. Технологияи нав ба татбиқи амалии шароити педагогияи психологӣ равона гардидаанд, ки ба муносибати тарафайни омӯзгору шогирдон мутобиканд. Тавсияҳои дидактикии ин технология аз хусусиятҳои зерини раванди таълиму тарбия бармеоянд:

- ташкили мақсад ва сохтори проблемати иттилоотии таълим;

- муносибати гуногун ба имконоти таълимгирии донишҷӯён;

- идораи тафриқавии таълим дар фаъолият;

- шаклҳои демократии ташкили раванди таълим.

Бо татбиқи технологияи муосир дар раванди таълим вазифаи омӯзгор тадриҷан дигар мешавад, ки ҳоло ӯ ба ҳайси мушовир фаъолият мекунад. Ба ақидаи В.А.Сластёнин ҷунин муносибат омодагии маҳсули психологияи педагогии омӯзгорро талаб мекунад, зеро дар фаъолияти қасбии ӯ на танҳо дониши маҳсули фахҳо, балки дониши имрӯза дар ҷодаи педагогикаю психология ва технологияи таълиму тарбия низ амалӣ мегардад. Маҳз дар ҳамин замина шогирдон ба дарк, арзёбӣ ва татбиқи инноватсияи педагогӣ омода мешаванд.

Технологияи нави таълим аз устодони макотиби олии маҳорати педагогиро тақозо менамояд. Н.Б. Лаврентев дар тадқиқоти хеш он донишу малакаҳои нави педагогиро ном мебардад, ки технологияи таълими рушдбанда талаб мекунад:

- амиқ ва ҳаматарафаи донишдони фахҳои таълим ва асоси илмии онҳо;

- ташкил дода тавонистани фаъолияти қасбии мутахассиси оянда;

- ташкил қарда тавонистани қорқарди мушаккилонаи донишҷӯён ҷиҳати омода-созӣ ба семинар, бозии амалӣ ва ғайра;

- аз худ қарда тавонистани усулҳои фаъоли таълим.

Амалии инноватсионӣ ё навгонӣ ба он алоқаманд аст, ки омӯзгор зарурати навангезию дигаргунсозиро дарк намояд. Дар раванди педагогӣ инноватсия ба мақсад, мазмун, усул ва шаклҳои таълиму тарбия, ба фаъолияти якҷояи омӯзгорону донишҷӯён ворид сохтани ғоя ё фикру ақидаи навро ифода мекунад.

Таҷрибаи мусбати татбиқи ҳамагуна фикру ғояи нав бо рафтори инноватсионӣ робитаи қавӣ дошта, тавассути муносибати шахсии субъект дар тағйирот амалан зоҳир мешавад ва дар фаъолияти омӯзгор оид ба ташкил, дарк ва истифодаи навангониҳои педагогӣ дар амалии таълиму тарбия, ташкили муҳити инноватсионӣ дар макотиби олии ифода меёбад.

Ҳар қадар салоҳияти илмии педагогҳо ё омӯзгорон баланд бошад, ҳамон қадар дар ҳаллу фасли масъалаҳои педагогӣ зиёдтар муваффақият ба даст хоҳанд овард. Танҳо ҳамон педагогҳо ба дараҷаи олии фаъолияти илмию педагогӣ ноил мегарданд, ки қори илмию педагогии онҳо бо ҳам робитаи қавӣ дошта бошад.

Стратегияи рушди ҷомеаи имрӯза ба татбиқи донишҳо ва технологияи пурсамар така мекунад. Ин тасхеҳу тақмили назарияи педагогика усулҳои тадрис, ҷусту-ҷӯи усулҳои нави идораи маорифро тақозо менамояд. Ин рӯйдод аз муҳимтарин самтҳои рушди низоми иттилоотсозии соҳаи маориф ба шумор меравад. Фазаи иттилоотӣ инҳоро дар бар мегирад:

- маҷмӯи воситаҳои барномавӣю идоравӣю ҳифз, коркард ва интиқоли иттилоот;

- ташаккули технологияҳои иттилоотӣ ва каммуникасионӣ ва бунёди шароити ҷиҳати истифодаи пурсамари онҳо;

- дигаргунсозии асосҳои иттилооти фаъолияти раванди таълим;

- сохтани намунаҳои наву самарабахши фаъолияти таълимии педагогӣ ва ташкили субъектҳои раванди таълим;

- коркарди роҳҳои татбиқи воситаҳои муосири технологияи таълим дар амалияи педагогика.

Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи Моёншо Назаршоев зодаи даврони истиқлолият (5 – уми августи соли 1992) мебошад.

Донишгоҳ дорои 8 факулта буда, аз рӯи 27 ихтисос мутахассис тайёр мекунад. Дар факултаи риёзӣ аз рӯи ихтисосҳои математикаи умумӣ, математикаи амалӣ; дар факултаи физика ва методикаи таълими ибтидоӣ аз рӯи ихтисосҳои физика ва омӯзгори синфҳои ибтидоӣ: дар факултаи биология аз рӯи ихтисосҳои биология, экология, биоэкология, география, биология; дар факултаи илмҳои табиӣ аз рӯи ихтисосҳои химия, геология-ҷустуҷӯ ва инкишофи канданиҳои ғойданок, иншооти гидротехникӣ; дар факултаи филология аз рӯи ихтисосҳои забон ва адабиёти тоҷик, забон ва адабиёти тоҷик-англисӣ, забони форсӣ, забони арабӣ, рӯзномани-горӣ; дар факултаи таърих ва ҳуқуқ аз рӯи ихтисосҳои таърих, таърих ва ҳуқуқ; дар факултаи забонҳои хориҷӣ аз

рӯи ихти-сосҳои забони англисӣ, забонҳои олмонӣ, англисию тоҷикӣ, забони англисӣ - олмонӣ, забон ва адабиёти рус дар мактабҳои милли; дар факултаи иқтисод аз рӯи иқтисосҳои менеҷменти соҳаи иҷтимоӣ, молия ва қарз, умури бонкӣ мутахассис тайёр карда мешаванд. Ҳоло дар бахшҳои рӯзона ва ғойбонаи он бештар аз 5040 донишҷӯ таҳсил менамояд.

То имрӯз донишгоҳро зиёда аз 6000 нафар донишҷӯ бо ихтисосҳои гуногун хатм кардаанд, ки аз онҳо 3480 нафарашон бо ихтисосҳои педагогӣ ва 3218 нафарашон бо ихтисосҳои дигар мебошанд. Аксарияти онҳо дар макотиби таҳсилоти умумӣ, муассисаҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ, созмонҳои байналхалқии дохили кишвар ва хориҷ аз он бо муваффақият адои вазифа менамоянд.

Бархе аз хатмкардагони донишгоҳ дар кишварҳои хориҷӣ, аз ҷумла Россия, Англия, ИМА ва Германия таҳсилро идора дода, соҳиби дараҷаҳои номзади илм ва магистр гардидаанд. Донишгоҳ дар зарфи мавҷудияти худ чун маркази илмӣ – таҳқиқотӣ ва тарбияи кадрҳои илмӣ ва омӯзгорӣ ташаккул ёфт. Солҳои охир аз ҷумлаи омӯзгорон 12 нафар рисолаҳои докторӣ ва 42 нафар дар марказҳои илмии ватанӣ ва хориҷӣ рисолаҳои номзадӣ Ҳимоя кардаанд ва бойси ифтихор аст, ки аз ҷумлаи онҳо 30 нафар дастпарварони донишгоҳи давлатии Хоруғанд.

Дар донишгоҳи давлатии Хоруғ раванди таълим дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», Низомномаи муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон, фармонҳои Вазорати маориф ва дигар асноди меъёри соҳаи маориф ба роҳ монда шудааст.

Масъалаи банақшагирӣ ва ташкили раванди таълим, ки яке аз паҳлӯҳои асосии фаъолияти донишгоҳ ба шумор меравад, аз диди илмӣ бо назардошти меъёри таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва айни ҳол меъёри байналхалқии таълим мақсаднок ба роҳ монда шудааст. Донишҷӯёни донишгоҳ ҳоло дар шӯъбаҳои рӯзона аз рӯи барномаҳои бакалавр ва барномаи 5-сола ва дар шӯъбаҳои ғойбона дар асоси барномаи 6-сола таҳсил мекунанд. Дар баробари ин дар факултаи иқтисод барномаи таҳсили кредитӣ дар

бахши умури бонкӣ ба роҳ монда шудааст, ки натиҷаҳои дилхоҳ дода истодааст.

Дар ҷаласаҳои Шӯрои олимон ва Шӯрои методи донишгоҳ роҳҳои баланд бардоштани сифати таълим, ба талаботи стандарти давлатӣ ҷавобгӯ будани нақшаҳои таълимӣ, иҷрои нақшаҳои таълимӣ дар кафедраҳои факултаҳо, таҳияи китобҳои дарсӣ, нишондодҳои методӣ мунтазам баррасӣ карда мешаванд. Таҷрибаомӯзиҳои педагогӣ дар асоси шартномаҳои тарафайн дар мактабҳои таҳсилоти умумии шаҳри Хоруғ гузаронида мешаванд. Дар давоми таҷрибаомӯзӣ донишҷӯён ба муаллимони ботачриба вобаста карда шуда, методҳои дарсгузаронии онҳоро омӯхта, дар машғулияти хеш истифода мебаранд. Ҷараёни таълим имрӯз хеле такмил ёфтааст. Аудиторияи муҷаҳҳази компютерӣ, синфхонаҳои лингофонӣ, лабораторияҳо дар хизмати донишҷӯён қарор доранд. Ҳамчунин онҳо имконият доранд, ки сатҳи дониши худро мустақилона баланд бардоранд.

Соли 2000-ум дар донишгоҳ шӯбаи аспирантура кушода шуд. Кушодашавии аспирантура имконият дод, ки хатмкунандагони донишгоҳ ба корҳои илмӣ ҷалб шаванд ва тайёр намудани мутахассисони илмию омӯзгорӣ аз ҳисоби ҷавонон суръати тоза пайдо намоянд. Дар кафедраҳои донишгоҳ аз рӯи 15 самт корҳои илмӣ – тадқиқотӣ пеш бурда мешаванд. Дар донишгоҳ нақшаи дурнамои илмӣ-тадқиқотӣ барои солҳои 2006 – 2012 тартиб дода шуда, аз рӯи беш аз 50 мавзӯи корҳои илмӣ-тадқиқотӣ бурда мешаванд. Қобили зикр аст, ки қисме аз аспирантҳо

таҳти роҳбарии узви пайвастаи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, профессор М. Шабозов, доктори илмҳои физика – математика, профессор Г. Чангибеков, доктори илмҳои филология Н. Офаридоев, доктори илмҳои филология Ш. Юсуфбеков рисолаҳои номзадро дар мӯҳлати муқарраршуда бомуваффақият дифоъ карданд.

Донишгоҳ бо муассисаҳои гуногуни илмии ватанию хориҷӣ робитаи самарабахши илмӣ дорад. Омӯзгорон дар донишгоҳ ва муассисаҳои илмии Англия, ИМА, Канада, Испания, Малайзия, Ҳиндустон, Германия, Россия, Покистон ва дигар кишварҳо аз курсҳои бозомӯзӣ гузашта, ихтисоси хешро такмил доданд.

Хатмкунандагони донишгоҳ, олимони ҷавон номзади илмҳои филология Ҳ. Қаландаров ва доктори илмҳои физика – математика Мародбек Зарифбеков сазовори ҷоизаи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон барои олимони ҷавон гардида, номзадҳои илмҳои физика – математика А. Элназаров ва Г. Юсупов, номзади илмҳои биология А. Абдулназаров ба гирiftани ҷоизаи Исмоили Сомонӣ мушарраф гардиданд.

Раёсати донишгоҳ бо мақсади беҳтар намудани сифати таълиму тарбия, татбиқи усули нави таълим, муайян намудани сифати он ва дониши донишҷӯён, масъалаҳо оид ба кори таълимӣ, методӣ-илмӣ ва тарбиявӣ дар Шӯрои олимон мавриди муҳокима қарор дода, баҳри бартараф намудани норасогихо чораҳои мушаххас меандешанд.

Калидвожаҳо: навгонӣ, фаъолият, муассисаҳои инноватсионӣ, низоми таҳсилоти олии касбӣ, давраҳои фаъолияти инноватсионӣ, равандҳои инноватсионӣ.

Ключевые слова: инновация, деятельность, инновационные учебные заведения, система высшего профессионального образования, этапы инновационной деятельности, инновационные процессы.

В статье авторы даёт подробное педагогико-психологическое понятие об инновации и её введение на занятиях. Стратегия развития общества опирается на осуществление знаний и использование новейшей технологии.

Key words: innovation, activity, innovative educational institutions, system of the high vocational training, innovational stages to activity, innovational processes.

Адабиёти истифодашуда:

1. Ладыгин Б. Что ждет современную школу? «Образование в современной школе» 2000. -№5-6. – с. 59-63
2. Лутфуллоев М. Эҳёи педагогикаи Аҷам. – Душанбе, Дониш, 1997.-150 с.
3. Лутфуллоев М. Дидактикаи муосир. – Душанбе, 2001
4. Ляудис В. Я. Инновационное обучение и наука. –М., 1992. – 200 с.
5. Подымова Л. С. Подготовка учителя и инновационной деятельности. – М., 1995.
6. Поташник М. М. Инновационные школы России. Становление и развитие. – М., 1996
7. Слостенин В. А., Подымова Л.С. Педагогика: инновационная деятельность. – М., 1997
8. Урсул А. Д. Философия и интерактивные общенаучные процессы. – М., наука, 1981. – 367с. 140
9. Шарифзода Ф. Таълими ҳамгиро: проблема, таҳқиқ ва андешаҳо. (ибораат аз 2 китоб. – Душанбе, Маориф 1999-2000
10. Шарифзода Ф. Педагогика: назарияи инсонфар ва ҷомеаи фарҳангӣ. – Душанбе, Ирфон. 2010.511 с.

Farkhod K. Rakhimov

**Tajik State National University,
Dushanbe, Republic of Tajikistan
E-mail: frahimi2002@yahoo.com**

The paper investigates the magnetic combinations, which are described by the Heisenberg model. The first efforts have been made in this work to construct a mathematic apparatus, which allows the consideration of effective reduction of classical spin in the magnetic with spins $S > 1/2$

INTRODUCTION

Over the last few years, interest in the investigation of magnetic systems [1 – 5] has considerably increased. Particular attention is focused on the study of ferromagnetics with spin $S > 1/2$, for which the accurate results were, as a rule, not obtained. As for the theoretical study, it is confined within the classical approach. However, it is impossible to describe entirely the nature of such magnetics by the classical approach, as it is impossible to bring together the contribution of different interactions in behavior to the effective fields – functions of only one vector of magnetization. The classical approach enables obtaining applicable results for magnetics with spin $S > 1/2$ and within limit of $S \rightarrow \infty$. The real situation, when the spin of most magnetics has the finite quantity $S > 1/2$, requires additional investigation, as well as calculation of quantum nature of magnetics. Particular attention is also focused on investigation of a new type of collective excitations in magneto-cosmic media, so-called particle-like or soliton-like excitations. Usually, they appear as localized solutions of classical equations, such as SG, Schrödinger Non-linear Equation, Landau – Lifshitz Equation, etc. On the other hand, Heisenberg

models [6 – 8] are the fundamentals for microscopic studies of the large class of magnetics. Therefore, a question arises concerning the relation of the collective non-linear effects in classical and quantum models [9], i.e. concerning formulation of “sufficiently consecutive procedure of leading the Heisenberg quantum lattice models to the classical field models”. It is necessary for more complete calculation of quantum nature of magnetics in the equation received.

The given paper investigates the magnetic combinations, which are described by the Heisenberg model. First, we briefly dwell on basing the selection of the object of investigation. For this purpose, we will describe those models, by which the magnetic combinations are described, and we will indicate the advantage and necessity of studying the magnetics of the Heisenberg model.

1. The main models of the described magnetic systems

a) Ising Model

One of very few models, admitting accurate solution in a number of cases, is the Ising model, which describes the system of spins, related to exchange interaction, and the dimension of which depends only on val-

ues Z – component of interactive spins. This model occupies particular place in statistical physics. The Ising model, which was introduced initially for the description of anisotropy exchange in strong magnetics [10], with its developed mathematical apparatus proved to be efficient means for formulating and solving series of other problems from very far fields of physics, such as phase transition “order – disorder” in binary systems [11, 12] and ferroelectrics [13], conformation of polymeric molecules [14, 15] and many others.

As a result of intensive investigation of the accurately solvable Ising model, it is now possible to determine (at least in principle) any of their balanced parameters, such as thermal capacity, magnetization, including also delicate characteristics of the system such as the balanced spin correlation functions [16 – 18].

Now, many magnetic combinations are known, particularly the combinations, in which one- or two-dimension Ising situation is realized (see the Table below).

Table 1

A Substance with exchange interaction of Ising type

$$H = -2J \sum_j S_j^z S_j^z + 1$$

Substance	Spin	Dimension	Quantity of exchange integral
H ₃ Fe(CB ₆)	½	1	-0,23
(NH ₄)MnF ₅	½	1	-12
CsCoCl ₃ ·2H ₂ O	½	1	-23
CsCoCl ₃	½	1	-75
CoCl ₂ ·2NC ₅ H ₅	½	1	+9,5
CoCl ₂ ·2H ₂ O	½	1	+9,3
[(CH ₃) ₃ NH]CoCl ₃ ·2H ₂ O	½	1	+9,9
RbFeCl ₃ ·2H ₂ O	½	1	-0,35
CoCs ₃ Rr ₅	½	2	-0,22
Co(HCOO) ₂ ·2H ₂ O	½	2	-4,3
RB ₂ CoF ₄	½	2	-91
K ₂ CoF ₄	½	2	-97
FeCl ₂	½	2	+3,4
CsFeCl ₃ ·2H ₂ O	½	1	-42

The methods, related to violation of the balanced state of a substance, such as the methods of magnetic resonance, neutron scattering [19, 20], play the increasing role in the study of magnetic combinations. To get information about an object being investigated through these methods, appropriate theories are required, which give the relation between the quantities under review and the parameters of internal structure of the substance. However, constructing the complete microscopic theory of non-equilibrium behavior of Ising model is the problem, which hasn't been solved so far even in the case of one dimension. This is bound up first of all with necessity of calculation in such theory, equally with the spin-spin interactions, interactions of spins with thermostat, and interaction of spins with external fields.

We should note that despite of some simplifications in construction of the theory on the Ising model, considerable difficulties remain at each stage. They have both common character (difficulty in conclusion and solution for the equations of motion of parameters, characterizing the state of the system) and particular character, related to specificity of the model under study, and they are often insurmountable within framework of exact theory. Therefore, the overwhelming majority of results, which have become known up to now, were gained by approximate methods. The approximations made are often half-intuitive, and they are beyond quantitative estimation. Accurate results are very few.

b) X Y – model

Unfortunately, XY – exchange is rarely realized in nature, and therefore the interesting results of the works [21; 22] cannot find application for experiments on the dynamics of spin systems.

c) Heisenberg Model

Heisenberg models [23; 24] are the main (theoretical) instrument for studying the large class of magnetics.

Heisenberg was the first, who paid attention to the exchange interaction back in 1928 [23]. According to his view, between the spins S_i and S_j of i -th and j -th atoms, there is an interaction with characteristic energy of the following kind:

$$H = -2 J S_i S_j,$$

where J is an exchange integral. Integral J reaches value of the order 10^3 cm^{-1} ($\sim 10 \text{ K}$), exceeding by 10^3 times [24] the dipole-dipole interaction, and therefore, it can be responsible for the formation of spontaneous magnetizedness. In case $J > 0$ the state, possessing lower energy, with parallel spins S_1 and S_2 is settled, and if $J < 0$, antiparallel orientation of spins is settled, which leads to antiferromagnetism. Since the exchange interaction is short-range, then J assumes the most

significance, if S_i and S_j belong to the nearest neighbors. Owing to the tendency towards the parallel regulating, all neighbor spins finally draw up in parallel, which results in spontaneous magnetizedness. The Weiss theory [25] assumed that molecular field is in proportion to the medium magnetizedness, and this promotes the assumption that the exchange interaction is the same for any pair of S_i and S_j spins, irrespective of distance between them. However, in reality the exchange forces are closely-active. Therefore, when the paralleledness of spins is considerably upset with approach of the temperature to the Curie point, it remains the same in relatively closer neighbors, which form clusters with parallel spins.

Heisenberg Model [23, 24], to which the overwhelming majority of combinations correspond (see Table 2), allows getting accurate description and statistic and dynamic qualities.

Elaboration of the theory of dynamic, statistic processes in the Heisenberg model is highly urgent, the more so, as precisely in Heisenberg systems there is hope to combine experimental study of dynamic qualities in variable field with their strict theoretical description.

Table 2

Substances of Heisenberg type

$$H = -J \sum_j (S_j S_{j+1} + \delta S_j S_{j+1})$$

Substance	Spin	Dimension	Quantity of J/K
CuSO ₄ ·5H ₂ O	1/2	1	-1,45
CuSeO ₄ ·5H ₂ O	1/2	1	-0,8
Cu(NH ₃) ₄ SO ₄ ·H ₂ O	1/2	1	-3,5
Cu(NH ₃) ₄ SO ₄ ·H ₂ O	1/2	1	-2,36
CuCl ₂	1/2	1	
CuBr ₂	1/2	1	
Cu(HCO ₂) ₂ ·(OH) ₂	1/2	2	
Cu(C ₆ H ₅ COO) ₂ ·3H ₂ O	1/2	1	
Cu(NH ₃)(NO ₃) ₂	1/2	1	1,2
CuCl ₂ ·2NC ₅ H ₅	1/2	1	-13
KCuF ₃	1/2	1	-190
CsNiCl ₃	1/2	1	-13
RbNiCl ₃	1	1	-17
(CH ₃) ₄ NNCl ₃	1	1	+2
CsNiF ₃	1	1	+11,8
KNiF ₃	1	1	
TiNiCl ₃	1	1	+2

K ₂ NiF ₄	1	1	
Rb ₂ NiF ₄	1	1	
Tl ₂ NiF ₄	1	1	
Ba ₂ NiF ₆	1	1	
NH ₄ NiCl ₃	1	1	
Ni(HCOO) ₂ ·2H ₂ O	1	1	
CsMnCl ₃ ·2H ₂ O	5/2	1	-6,5
CsMnF ₃	5/2	1	
CsMnI ₃	5/2	1	
RbMnBr ₃	5/2	1	
C ₃ MnBr ₃	5/2	1	
BaMnF ₄	5/2	2	
K ₂ MnF ₄	5/2	2	10,1
Rb ₂ MnF ₄	5/2	2	0,3
Rb ₂ MnCl ₄	5/2	2	9,2
Cs ₂ MnCl ₄	5/2	2	3,0
CsMnCl ₃ ·2H ₂ O	5/2	1	3,2
CsMnBr ₃ ·2H ₂ O	5/2	1	3,0
TMMC	5/2	1	-6,5
VoCE		2	1,48
RbFeCl ₃	2	1	?
FePs ₃	3/2	1	?
CsCuCl ₃	1/2	1	?

As we mentioned earlier, Heisenberg models are the main theoretical instrument for the large class of magnetics. The experimental investigations [25-27] of one-dimension magnetics, such as the crystals CsNiF₃, (CH₃)₄NmnCl₃, PbFeCL₃ and [(CH₃)₄N] [NiCl₃] revealed that they contain excitements that exist in low temperatures. They can be integrated as solitons. The solitons are usually described by solutions of non-linear classical equations. Therefore, a question concerning the relation of collective non-linear effects in classical and quantum models arises, i.e. the problem of formulating sufficiently consecutive “procedure of bringing together” the models of quantum statistical mechanics, in particular, the Heisenberg quantum lattice models with classical field models. Sometimes, such transition is made by formal replacement of spin operator S in the knot of crystal lattice by classical value, equal to magnetic moment per one knot M. Many of scientific works were devoted to justification of such procedure. Among them, the work of Herring and Kittel [28] (see [29] as well) is very important. This procedure, which is relevant for the spin S→∞, leads to the well-known classical models, such as the

Landau-Lifshitz Equation, the Sin-Gordon Equation, etc.

2. The effect of reduction of the length of classical spin for Heisenberg magnetics with the value of spin S>1/2

a) Now, we are going to investigate Heisenberg anisotropic magnetic with spin S=1, which is described by the Hamiltonian:

$$H = -J_0 \sum_j (S_j S_{j+1} + \bar{\delta} S_j^Z S_{j+1}^Z) \quad (2)$$

where J_0 is the exchange integral, $\bar{\delta}$ - the constant of anisotopia.

To investigate the anisotropic magnetics with spin S=1, we will use the spin operators, which have the following formula:

$$S^- = \sqrt{2} \begin{pmatrix} 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}, S^+ = \sqrt{2} \begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \end{pmatrix}, S^Z = \sqrt{2} \begin{pmatrix} 0 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 0 \end{pmatrix} \quad (3)$$

The simplest plan of transition from the Hamiltonian (2) and the quantum-mechanic motion equation

$$i\hbar \frac{\partial S}{\partial t} = [H, S] \quad (4)$$

to the energy of magnetic and the equation for classical values consists of the following steps:

1. We replace the operator of spin in the knot of crystal lattice by the classical value S , which is equal to magnetic moment per 1 knot:

$$S \rightarrow S = -\frac{\alpha}{2\mu_0} M. \quad (5)$$

2. Using continuity of the function M , we factorize:

$$S_{j+1} = S + \alpha_0 S_{jx} + \frac{\alpha_0^2}{2} S_{jxx} + \dots \quad (6)$$

3. We replace the equation of motion (4) by the classical equation:

$$i\hbar \frac{\partial S}{\partial t} = \{H, S\} \quad (7)$$

where $\{A, B\}$ is Puasson braces, and as the Hamilton function we assume the following energy:

$$E = \int M \left(M, \frac{\partial M_i}{\partial x_k} \right) d^3x. \quad (8)$$

We put (5), (6) in (2), confining by quadratic, on α , members of expansion and going over from summing up on knots of crystal lattice to integration on volume of crystal, we get classical Hamiltonian.

Going over to semi-classical description, we will use the Hartri approximation [30], in which the state of spin in separate spin is described by the wave function:

$$|\Psi\rangle = C_{-1}|0\rangle + C_0|1\rangle + C_1|2\rangle, \quad (9)$$

where C_{-1}, C_0, C_1 - are the complex functions, and $|0\rangle, |1\rangle, |2\rangle$ - are the referent states.

In view of arbitrariness of selection of phase $|\Psi\rangle$ and the conditions of rate setting:

$$|C_{-1}|^2 + |C_0|^2 + |C_1|^2 = 1, \quad (10)$$

the quantity of parameters for full description of quasi-classical behavior of the system will reduce to four.

The work [31] describes the building of coherent state, which has the following formula:

$$|\Psi\rangle = U(\theta, \varphi, \gamma)|\eta\rangle, \quad (11)$$

where $U(\theta, \varphi, \gamma)$ - is the unitary operator, similar to Vinger operator, which ensures transiting self-traveling system of coordinates for each knot. Two Euler angle θ and φ determine orientation of the vector of classical spin, and the angle γ characterizes rotation of quadrupole moment around the vector of spin. As it was mentioned in [31], the rotation of quadrupole moment is an important element for the non-linear dynamics of anisotropic magnetic. And we assume the trial function $|\eta\rangle$ like:

$$|\eta\rangle = e^{2ig\theta^{xy}}|1\rangle, \quad (12)$$

$$\theta^{xy} = \frac{i}{2} \begin{pmatrix} 0 & 0 & -1 \\ 0 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 0 \end{pmatrix}$$

where is the quadrupole moment.

The parameter g characterizes the change of the length of vectors of classical spin and quadrupole moment.

The averaged values of the spin operators on KC (11) have the following obvious form:

$$\begin{aligned} \langle S^+ \rangle &= e^{i\varphi} \cos 2g \sin \theta \\ \langle S^- \rangle &= e^{-i\varphi} \cos 2g \sin \theta \\ \langle S^z \rangle &= \cos 2g \cos \theta \end{aligned} \quad (13)$$

As you can see in (13), the law of reservation of the square of classical spin in

such form $S^2=1$ does not take place, and in this case the following identity takes place:

$$S^2 + q^2 = 1, \quad (14)$$

where q is the combination of the double correlators, which has the following form:

$$q^2 = \langle s^+ s^z \rangle \langle s^z s^- \rangle + \langle s^- s^z \rangle \langle s^z s^+ \rangle + \langle s^+ s^+ \rangle \langle s^- s^- \rangle + (1 - \langle s^z s^z \rangle) \quad (15)$$

As we can see in (14), for magnetics with spins $S^2=1$, the reductions of the length of classical spin take place within space SU(3) on the following value:

$$S^2 = 1 - q^2, \quad (16)$$

which appear owing to quadrupole interaction, and it naturally effects on the dynamic behavior of the magnetic crystal.

b) Now, we will consider the Heisenberg anisotropic one-dimension magnetic with spin 3/2 within the space SU(4), which is described by Hamiltonian (2). Here, the spin operators are used, which have the following form in the space SU(4):

$$s^+ = \begin{pmatrix} 0 & \sqrt{3} & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 2 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & \sqrt{3} \\ 0 & 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}; s^- = \begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 \\ \sqrt{3} & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 2 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & \sqrt{3} & 0 \end{pmatrix}; s^z = \frac{1}{2} \begin{pmatrix} 3 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 2 & -1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & -3 \end{pmatrix}$$

where $S^+ = S^x + iS^y$, $S^- = S^x - iS^y$

and they are satisfied by commutation correlation:

$$[S^+, S^-] = 2S^z; [S^z, S^\pm] = \pm S^\pm.$$

The scheme of transition remains the same as in the case SU(3), and we build the KC for magnetics with the value of spin $S=3/2$ in the following form:

1. In the complex parameterization:

$$|\Psi\rangle = \left(1 + |\Psi|^2\right)^{-1/2} \left(|0\rangle + \sum_{i=1}^{2S} \Psi_i |i\rangle \right); |\Psi|^2 = \sum_{i=1}^{2S} |\Psi_i|^2. \quad (17)$$

The Lagrangian of this system has the following form:

$$L = i\hbar \frac{\sum_{i,j=1}^{2S} (\Psi_i \bar{\Psi}_j - \Psi_j \bar{\Psi}_i)}{1 + \sum_{i=1}^{2S} |\Psi_i|^2}. \quad (18)$$

Varying the Lagrangian (18), we will get the following equations in the space SU(4):

$$i\Psi_i = \left(1 + \sum_{j=1}^{2S} |\Psi_j|^2\right)^{-1/2} \left[1 + |\Psi_i|^2 \frac{\delta H}{\delta \Psi_i} + \sum_{j=1}^{2S} \Psi_i \bar{\Psi}_j \frac{\delta H}{\delta \Psi_i} \alpha_{ij} \right], \quad (19)$$

where $\alpha_{ij} = 0 \quad l \neq j, \alpha_{ij} = 1$
 $l = j.$

Averaging the values of spin operators on KC (17), we will make sure that unlike the SU(3) version, here not only the law of preservation of the square of classical spin does not take place, but also the sum does not remain:

$$S^2 + q^2 \neq 1$$

In this case, the following identity takes place:

$$S^2 + q^2 + f^2 = 9/4, \quad (20)$$

where f^2 - is the combination of triple correlators, which has the following form:

$$f^2 = \langle s^z s^z s^+ \rangle \langle s^- s^z s^z \rangle + \langle s^+ s^z s^z \rangle \langle s^z s^z s^+ \rangle - \langle s^z s^z s^+ \rangle \langle s^z s^z s^- \rangle + \langle s^+ s^z s^z \rangle \langle s^- s^z s^z \rangle + \langle s^+ s^- s^- \rangle \langle s^+ s^+ s^- \rangle + \langle s^- s^- s^+ \rangle \langle s^- s^+ s^+ \rangle - \langle s^- s^+ s^+ \rangle \langle s^+ s^+ s^- \rangle + \langle s^+ s^- s^- \rangle \langle s^- s^+ s^+ \rangle, \quad (21)$$

and q^2 - is the combination of triple correlators, which has the following form:

$$q^2 = 1/4 \left(\langle s^+ s^- \rangle - \langle s^- s^+ \rangle \right)^2 - 5 \left(\langle s^+ s^z \rangle \langle s^z s^- \rangle + \langle s^+ s^z \rangle \langle s^- s^z \rangle + \langle s^z s^+ \rangle \langle s^z s^- \rangle + \langle s^+ s^z \rangle \langle s^- s^z \rangle \right). \quad (22)$$

2. In the real parameterization:

$$|\Psi\rangle = D(\theta, \varphi, \gamma) e^{2ig\theta^{xy}} e^{-i\beta S^z} e^{-ikF^{xyz}} |0\rangle, \quad (23)$$

where $D(\theta, \varphi, \gamma)$ - is the operator, similar to the Vigner operator, which takes into account revolution of the spin moment, and:

$$F^{xyz} = \frac{1}{i} \begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 0 & 0 \end{pmatrix} \text{ - octopole moment;} \quad (24)$$

$$\theta^{xy} = \frac{1}{2i} \begin{pmatrix} 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \\ -1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & -1 & 0 & 0 \end{pmatrix} \text{ -quadrupole moment.} \quad (25)$$

The spin operators and the operators of multipole moments (24) and (25) are the operators of the group SU(4), and the built KC(23) satisfies all the states.

Averaging the spin operators on OKC (23), we will get the projection of classical vector of spin in new parameterization:

$$\begin{aligned} \langle S^+ \rangle &= \frac{3}{2} e^{i\varphi} \sin \theta (1 - 4 \cos^2 k) \cos 2g \\ \langle S^- \rangle &= \frac{3}{2} e^{i\varphi} \sin \theta (1 - 4 \cos^2 k) \cos 2g \\ \langle S^Z \rangle &= \frac{3}{2} \cos \theta (1 - 4 \cos^2 k) \cos 2g \end{aligned} \quad (26)$$

In this case, as in the case of the complex parameterization, the identity takes place (20). It is obvious that parameter g takes into account reduction of spin owing to quadrupole moment, and k - owing to quadrupole moment. If we assume $k=0$, then the parameterization (23) and (17) will come to the case SU(3).

So, here for the first time an effort has been made to build the mathematical apparatus, which would allow taking into account the effective reduction of the length of the classical spin in the magnetics with the spins $S=1$ and $S=3/2$ in the spaces SU(3)/SU(2)xU(1) and SU(2S+1)/SU(2S)xU(1), as owing to the quadrupole moment, as owing to octupole moment.

It should be expected that the reduction by octupole moment become apparent in higher temperatures other than quadrupole one.

REFERENCES

- [1] Kosevich A.M., Kovalev A.S. Introduction to the non-linear physical mechanics. Kiev: Naukova Dumka, 1989, 279 p.
- [2] Akhiezer I.A., Bariakhtar V.G., Pletmenny S.V. Spin waves. Moscow. Publishing House "Nauka", 1967, 368 p.
- [3] Molozemov A., Slonzueski J. Domain walls in the materials with cylindrical magnetic domain. Moscow. Publishing House "Mir", 1982, 348 p.
- [4] Abdullaev F. Kh. The dynamics of magnetic solitons under the influence of phonon fluctuations in quaside-dimensional magnetics. FMN, 1984. 57. #3. pages 450-456.
- [5] Fedyanin V.K. Dynamical Formfactor of neutron scattering on solitons in quaside-dimensional magnets. IMM, 1983. 31-34. p. 1237.
- [6] Gochev I.G. Quantum domain wall and coherent states for the Heisenberg-Ising spin $\frac{1}{2}$ chain. Preprint JIHR, E 17-84-253, Dubna, 1984; Phys.Lett. A, 1984, v. 104, n.1, p. 36-37.
- [7] Abdulloev Kh.O., Makhankov A.V., Quasiclassical behavior of the initial pack of waves within framework of the Heisenberg lightly-plane model. The Proceedings of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan. 1991. volume III, #2, pages 170-174.
- [8] de Jongh L.J. Solitons in magnetic chains. J. Appl. Phys., 1982, 53, #11, pages 8018-8023.
- [9] Perelomov A.M. Generalized coherent states and their annexes. Moscow. Publishing House "Nauka". 1987. 269 p.
- [10] Ising E. Neitrag sur theorie des ferromagnetimus. Z. Physik, 1925, v.31, #1. 253 p.
- [11] Helber P. Experimental investigations of critical Phenomena. - Rep. Prog. Phys., 1967, v.30, #2, p.731-826.
- [12] Zumer S. Pseudo - one - dimensional kinetic Ising model. - Phus. Rev., 1980, v.21B, #3, pages 1298 - 1303.

- [13] Nakamura E., Abe K., Deduchi K. Quasi-one-dimensional behavior of thermal expansion in ferromagnetic Cs H₂ PO₄. J. Phys. Soc. Japan. 1984. v.53, pages 1614-1616.
- [14] Malakis A. A polymer model equivalent to the Ising model. – J.Phys., 1980, v. A 13, #2, pages 651-658.
- [15] Flori P. Statistical mechanics of chain molecules. Moscow. Publishing House “Mir”. 1971. 440 p.
- [16] Baxter R. Exactly solvable models in the statistical mechanics. Moscow. Publishing House “Mir”. 1985. 488 p.
- [17] Steiner M., Villian J., Windsor C. G. Theoretical and experimental studies on one-dimensional magnetic system. – Adv. Phys., 1976, v. 25, #2, pages 87 – 209.
- [18] Fedyanin V.K. Application of the Grin function and the correlation functions in the study of Ising model. In the book “Statistical physics and quantum theory of field”. Moscow. Publishing House “Nauka”. 1997. pages 241-246.
- [19] Zaslavsky O.B., Tsukernik V.M. Relaxation of spin systems in a transversal alternating magnetic field. FNT. 1983. volume 9, #1, pages 65-73.
- [20] Heisenberg W. Zs. f. Phys. 1928. volume 49. p. 619
- [21] Heisenberg W. Metallwirtschaft, 1930, v.9, p.843
- [22] Tikadzumi S. Physics of ferromagnetism. Magnetic properties of substances. Moscow. Publishing House “Mir”. 1983. p. 304.
- [23] Kosevich A.M., Ivanov B.A., Kovalev A.S. Non-linear waves of magnetization. Dynamic and topologic solitons. Kiev. Publishing House “Naukova Dumka”. 1983. p. 196.
- [24] Pushkarov K., Primotorova M. Solitary clusters of spin deviations and lattice deformation in an anharmonic ferromagnetic chain. Phys. Stat. Sol., 1984, v. 123, p. 573-584.
- [25] Herring C., Kittel C. On the theory of spin wave in ferromagnetic media. Phys.Rev., 1951, 91, n 5, p. 869-880.
- [26] Perelomov A.M. // Comm. Math. Phys., 1972, 26, p. 222.
- [27] Abdulloev Kh.O., Rahimov F.K., Muminov Kh.Kh. Calculation of quadrupole dynamics of the magnetics with spin S=3/2. The Proceedings of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan, 1993, #1, pages 28-30.
- [28] Rahimov F.K., Abdulloev Kh.O. Semi-classical description of ferromagnetics with spin S=3/2 in the space SU(2S+1)/SU(2S)*U(1). DAS RT, 1998, v. XLI, #3-4, pages 45-51.

АҶКОРИ ТАРБИЯВИИ НИЁҶОН ДАР АҲДИ БОСТОН

Қодир Қодиров,

ноибӣ президенти Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогика, профессор

Аҳди бузурги илмию фарҳангӣ дар давраи Сосониён ба замони салтанати Хусрави Аввал оғоз мешавад. Мутаассифона дар ин бора дар даст маълумотҳои кам дорем ва аз таълимоти ибтидоии он замон пурра оғоз нестем. Аммо лозим ба ёдоварист, ки аксарияти кишоварзон бесавод буданд, лекин тоҷирон хондан, навиштан ва ҳисобро медонистанд. Омаи мардум низ бесавод буданд. Таълимоти ибтидоӣ ва олий дар дасти руҳониён қарор дошта, ҷанбаи динӣ дошт.

Дар хусуси таълими кӯдакон ва ҷавонони табақаи болоӣ маълумотҳои дақиқтар мавҷуданд. (3;438).

Як иддае аз ашрофзодагон монанди аҳди ҳахоманишӣ дар дарбор ба хондан ноил мешуданд ва дар таҳти роҳбарии

«омӯзгорон» таълим мегирифтанд. Онҳо хондан, навиштан, ҳисоб, ҷавғанбозӣ, шатранҷ, саворӣ, шикорро меомӯхтанд. Пеш аз ҳама ба онҳо тарзи истифодаи силоҳ омӯзонида мешуд. Бинобар ривояти Табарӣ шоҳзода Баҳроми Панҷум дар таҳти роҳбарии Манзар таълим мегирифтааст. Ӯ рӯзе ба мураббии худ гуфтааст: «Маро устодон аз худовандон дониш ва фарҳанг биёвар, то маро дониш ва фарҳанг ва тир андохтан ва саворӣ қардан биёмӯзанд». Манзар гуфт: «Ту ҳануз кӯдакӣ ва онҳоро надонӣ ва ту қори кӯдакон кун, то бузург шавӣ, он гоҳ биёварам қасонеро, ки туро инҳо биёмӯзанд». Баҳром гуфт: «Оре ман ба зоди худам, аммо хурдам хурдбузургон аст». Пас Манзар устодон ва тирандозони зиёд ва ҳар гуна

донишмандон ва фарзонагони Рум ва Форсро гирд карда бифиритод». (3; 439).

Бояд гуфт, ки понздаҳсолағи синни хатми тарбияи ахлоқӣ буд. Чунки дар ин синну сол ҷавони наврас бояд ҳама расму русуми дини зардуштиро омӯхта, ба ҷамъияти зардуштиён ҳамчун узви комил-хуқуқ дохил мешуд. Чунон ки аз китоби паҳлави «Пандномаи Зардушт» бармеояд, ҳар ҷавоне дар понздаҳсолағи усули диёнатро аз рӯи «Авасто» ва «Занд» бидонад ва сарнавишту бурду боҳти ҳаёти одамиро бидонад. Ҷавон дар 20-солағи мавриди имтиҳони донишмандону хирбадон ва дастурон қарор мегирифт. Чунончӣ, ғуломе ки аз хидматгорони дарбори Хусрави Аввал буд, тарзи маълумотириашро ба ин тариқ шарҳ медиҳад: «Дар синни муқаррарӣ ўро ба мактаб гузоштанд ва қисматҳои «Авасто» ва «Занд» - ро монанди як хирбад дар он ҷо аз бар карда, сипас дар таълимоти миёна, адабиёт, таърих ва фанни баён, аз хунари аспаворӣ ва тирандозӣ ва найзабозӣ, ба кор бурдани табарзинро фаро гирифта, дар шатранҷ ва соири бозиҳо ба ҳадди камол расидааст. Он гоҳ ғулом маълумоти дигареро дар табоҳӣ, либоспӯшӣ ва ғайра дошта, ба подшоҳ арза мекунад. (2;440).

Дар аҳди Сосониён пайваста аз донишҳои Юнону Рум истифода мекарданд. Дар он замон шахсоне буданд, ки вақти худро сарфи муталиаи мекарданд. Чун «Авасто»-и Сосонӣ манбаи тамоми илмҳо ҳисоб мешуд, ҳама олимону донишмандон аз табақаи рӯҳониён буданд. Дар китоби «Бундаҳишт» хулосаи феҳрест аз илмҳои табиӣ ва нучум сабт шудааст. Масалан, дар замони Сосонӣ дар Ришаҳр, ки ноҳияи хурде аз вилояти Арҷон буд, ҷамоате аз нависандагон ҷой доштанд, ки илмҳои тибб, нучум ва фалсафаро китобат менамуданд. Онҳоро (гаштакдафтарон) мегуфтанд.

Дар ҷомеаи давраи сосонӣ чор табақа будааст: рӯҳониён, ҳарбиён, даби-рон ва деҳқонону хунармандон. Ҳар табақа раисе дошт. Раиси рӯҳониён муъбади мӯбадон, раиси ҳарбиён сипоҳ буд, раиси дабирон дабирбад, раиси деҳқонону хунармандон астарашон номида мешуданд. Ҳамаи раисон бо шоҳ робита доштанд. Мазҳаби расмӣ сосониён зардуштӣ буд. Ин мазҳаб дар давраи Ардашери

Бобакон ҳамчунин дини давлатӣ ба расмӣ даромад. Лекин дар замони сосониён мазҳаби дигар ҳам монанди монӣ, маздакӣ, кисавӣ, буддой ва ғайра вучуд доштанд.

Дар ин давра фарҳангу адабиёт ва навъҳои гуногуни хунармандӣ инкишоф ёфт, ки санъати давраи истилои арабҳо идомаи он мебошад. Масалан, наққошӣ, пайкарасозӣ, бофандагӣ, сохтани зарфҳои фулузӣ, кулолӣ, меъморӣ ва ғайраҳои инкишоф ёфта буданд. Аз бехтарин намунаҳои меъморӣ давраи Сосониён тоқи Қасрӣ мебошад, ки ханӯз ҳам бо вучуди харобиҳош бинандагонро бо санъати сохтмонаш ба хайрат мегузорад. (4; 58).

Мақсадҳои тарбияро дар замони Сосониён метавон ба тариқи зерин тақсимбандӣ намуд:

1. Тарбияи оилавӣ барои идома додани наслҳо.
2. Тарбияи қавмӣ намудани қавму наҷод ва миллат.
3. Тарбияи мазҳабӣ ва ахлоқӣ, зеро ки оини маздопарастӣ аз қавмҳои эронӣ буд.
4. Тарбияи шавқу ҳавас ба касбу кори мухталиф.
5. Тарбияи ҷисмонӣ ва гигиенӣ, зеро ки мазҳаби зардуштӣ ин чизро талаб менамуд.
6. Хату савод ва ҳисоб агарчи барои ҳама зарурат надошт, вале барои рӯҳониён ва дабирон зарурӣ буд ва навъе аз он мавриди эҳтиёҷи савдогарон ва бозаргонон буд.
7. Мубориза ба муқобили бекорӣ ва танбалӣ. Чунки шахсони бекор ба қавле даст ба гуноҳ мезананд. Чунончи, мегӯянд «Дилтиҳӣ бадӣ ҷӯяд ва дасти тиҳӣ ба гуноҳ барад». (4;58).

Аз замонҳои қадим тоҷикону форс-ҳо фарзандони худро сараввал дар оила тарбия мекарданд. Яъне тарбияи оилавӣ дар ҷомеаи мақоми махсус дошт. Барои ҳамин онҳо ҷамъияти худро ба гуфти профессор Артур Кристинсен ба чор қисмат тақсим мекарданд, ки аз ин қарор буд:

- 1) хона (оила); 2) деҳа; 3) тоифа (қабила); 4) кишвар (ватан) (3; 290).

Дар замони Сосониён ҳам нақши тарбияи оилавӣ дар ҷамъият бузург буд. Вақте ки тифл ба дунё меомад, аввал ба ў

нӯшокии динӣ «Ноима, Хаома», ки зардуштиён аз растании эфедра тайёр мекарданд, нӯшонида мешуд. Зеро зардуштиён чунин мепиндоштанд, ки Хаома қобилияти нигоҳ доштани саломатӣ ва дарозумиро дорад. (5; 125). Аммо аз ҳама қабл оила ташкил карда мешуд. Дар интихоби ҳамсари мувофиқ ба ҷавонон падару модар ва ҳешу наздикон кӯмак мекарданд. Барои ҳамин дар осори хаттии тарбиявии паҳлавӣ, то рӯзҳои мо андарз-ҳое расидаанд, ки дар онҳо падару модар ва устодон ба ҷавонон насиҳат мекарданд, ки дар интихоби ҳамсар - зани хуб хато наkunанд. Роҷеъ ба ин масъала дар «Андарзи пешинагон» гуфта шудааст: «Бо зани нек зистан беҳ аст». (5;68). Дар ҷои дигар омадааст: «Касе, ки зан надорад ранҷур аст», Дар «Андарзи Анӯшервон Адурвади Маҳраспандон» гуфта мешавад, ки: («Зани фарзона ва шармгинро дӯст дошта, ўро ба занӣ хоҳ»), (5;78).

Ин пандҳо ба хотири интихоби ҳамсари мувофиқ ва ташкил кардани оилаи дӯсту тифоқ гуфта шудаанд. Аз ин гуфтаҳо бармеояд, ки дар ташкили оилаи устувор ниёгони мо саъю кӯшиш ба харҷ меоданд. Чунки вазифаи асосии оила тарбия ва ба камол расонидани фарзандон буд. Дар замони Сосониён то синни 6-7- солагӣ фарзандон дар оила дар назди падару модар тарбия мегирифтанд. Баъд аз он фарзандонро ба мактаб мебарданд. Мактабҳо «дабристон» ва мактабҳои динӣ «фарҳангистон» номида мешуданд. Дар бораи дар давраи Сосониён ба мактаб додани кӯдакон дар андарзномаҳои паҳлавӣ ишораҳои зиёд мавҷуданд. Аз ҷумла, дар «Андарзи Анӯшервон Адурбоди Маҳраспандон» дар ин бора чунин омадааст: «Бимон, то ба ту ман дониш омӯзонам». Дар ҷои дигари ҳамин андарз гуфта мешавад, ки Зану фарзанди ҳешро дониш биёмӯз то пушаймон нашавӣ, (5;41).

Маълум мешавад, ки ба масъалаи саводомӯзӣ ва таълим дар ҷомеаи сосонӣ диққати зиёд дода мешудааст. Масъалаи донишомӯзӣ ва саводомӯзӣ аз масъалаҳои муҳим ба шумор мерафт. Роҷеъ ба саводомӯзӣ дар андарзи зерин омадааст: «Агар аз ту фарзанде бошад аз кӯдакӣ ўро ба мактаб деҳ». (5;41). Вақти ба мактаб бурдани кӯдак дар рӯзи муайян анҷом

дода мешуд. Одатан кӯдаконро дар рӯзи Хвар ба мактаб мебарданд. «Кӯдакро дар рӯзи Хвар ба мактаб бар, то ки ў боақлу босавод шавад». (5;44).

Зардуштиёни давраи сосонӣ нақши таълим ва донишро дар зиндагии инсон бисёр муҳим медонистанд. Вобаста ба ҳамин масъала дар «Андарзи Бузургмехр» аҳамияти таълим чунин арзёбӣ шудааст: «Барои мардумон таълим, хислат ё хирад хуб аст? Аз таълим руҳ, аз хислат рафтор, аз хирад-ҳам рафтору ҳам хислат афзоиш ёфта, ҳомии тану руҳ мешавад». (5; 86). Натиҷаи таълимро ниёгон дар инкишофи маънавию ҷисмонии шахсият ва идора намудани рафтору кирдор медиданд. Онҳо чунин ҳисоб мекарданд, ки таълиму дониш воситаи таъмини рӯзгор, роҳнамо дар душворихои зиндагӣ ва ёрдамчӣ дар рӯзи бадбахтию камбағалӣ мебошад. Чунончӣ, вай роҷеъ ба ин масъала дар «Абар панҷ хати асрумон» («Панҷ хислати андарздехон») гуфта мешавад: «Дар роҳи таълим кӯшиш кунед, зеро таълим (донишомӯзӣ) дар зиндагӣ – рӯзирасон, дар мушкилӣ – ҳомӣ, дар бадбахтӣ, ҳунаромӯзӣ ва дар камбағалӣ - ёрдамчӣ аст. (5;63).

Паҳншавии хату алифбо ва саводомӯзӣ ба он оварда расонид, ки дар охири аҳди Сосониён бисёр осори хаттӣ дар мавзӯҳои динӣ ва ахлоқӣ навишта шуданд. Қисмати зиёди ин осор аз панду насиҳат ва таҷрибаи рӯзгор иборат буданд. Вале мутаассифона номи бисёр каме аз онҳо то замони мо боқӣ монданду халос. (7; 165).

Яке аз сарчашмаҳои, ки моро бо тарзи таълиму тарбияи давраи сосонӣ шинос мекунад, китоби «Корномаи Арда-шери Бобакон» мебошад. Дар ин асар таваллуди Ардашер ва аз тарафи Бобак таълиму тарбия додани ў оварда шудааст. Аз ҷумла, дар ин асар гуфта мешавад, ки аз хурдӣ Ардашер ба таълим фаро гирифта шуд. Ў дар хондан, навиштан, аспасаворӣ ва дигар ҳунаро бисёр мохир гашта, шӯҳраташ дар Форс паҳн гардид. «Вақте ки ў (Ардашер) ба синни таълим расид, дар ҳунари хондану навиштан, аспасаворӣ ва дигар ҳунаро мохир шуд». (43;40). Ҳамчунин дар асар нақл карда мешавад, ки баъди ба синни 15-солагӣ расидани Ардашер ба Ардабон хабари

саводнокӣ ва дар аспсаворӣ мохир будани писари Бобак мерасад.

Ардабон ба Бобак мактуб навишта хошиш менамояд, ки Ардашерро ба дарбори мо бифирист ва мо барои маълумоташ ба ӯ вазифа ва инъомҳои зиёд медиҳем. Айнан: Ҷро барои маълумоташ, ки ҳафт подош фармоем», (6; 40), Хошиши Ардабон ба Бобак маълум меафтад ва ӯ Ардашери бо 10-нафар ғулом ва инъомҳо ба дарбор мефиристад. Бо дидани Ардашер Ардабон шод мегардад ва фармон медиҳад, ки Ардашер ҳар рӯз ба шикор ва бозии чавгон машғул гардида, маҳорат ва дониши худро такмил диҳад. Баъди ин, вай бо ёрию мадади Худоён кавитар, часуртар, дар бозии чавгон, аспсаворӣ, шикор ва дигар бозиҳо аз қабилӣ шохмот ва нард аз ҳама шохзодагон гузашта маҳорати баланд нишон медиҳад. (6; 40). Дар ин асар масъалаи маълумотири ашрофзодагон, шохзодагон ва сарватмандон бисёр хуб нишон дода шудааст. Таърихи таълиму тарбияи онҳо ба ҳамин роҳ ба мо маълум мегардад, ки тарбия аз оила сар шуда, то 7-солагӣ дар оила идома меёфтааст. Баъд ашрофзодагонро ба мактаб дода ба онҳо хондан, навиштан ва ҳисоб ёд меоданд. Ии кор то синни 18-солагӣ идома меёфт. То ба синни 15-солагӣ расидан, бештар ба тарбияи ҷисмонӣ тавачҷӯх зоҳир мегардидааст. Яъне, ба онҳо аспсаворӣ, тирандозӣ, шикор, чавгонбозӣ, шохмотбозӣ ва нард-ро меомӯзониданд. Аз ин рӯ, «Корномаи Ардашери Бобакон» на танҳо аҳамияти адабӣ, таърихӣ, забонӣ, балки аз нуқтаи назари педагогӣ ҳам аҳамияти бузурги амалӣ ва назарӣ дорад. Зеро ки дар он баъзе маълумотҳои таълиму тарбия ва инкишофи афкори педагогӣ дар аҳди Сосониён таҷассум ёфтаанд.

«Корномаи Ардашери Бобакон» яке аз нодиртарин осори ҳатти дунявӣ адабиёти паҳлавӣ аст. Барои ҳамин тарбияи Ардашер дар дарбори Ардабон намунаи тарбияи фарзандони вассалҳо дар дарбори сюзерон аст. (6;33).

Тавре қаблан зикр шуд, ба тарбияи ҷисмонӣ дар давраи Сосониён диққати зиёд дода, бештар ба навъҳои мухталифи варзиш мепардохтанд. Варзиш асосан ба фарзандони табақаҳои болоии ҷомеа дастрас буд. Ба фарзандони табақаҳои

заҳматкаш ҳам баъзе навъҳои варзиш аз қабилӣ давидан, шиноварӣ ва ғӯшгин муяссар мегардид. Аммо аспсаворӣ, чавгонбозӣ, аспдавонӣ ва шикору тирандозӣ, танҳо хоси фарзандони сарватмандону амалдорон буд. Ҷавонони табақаҳои ашрофро ҳар рӯз барои шикор ва тирандозӣ ба майдон мебурданд ва шохшахсан онҳоро ба ҳамроҳии худ ба шикор мебурд. Ғайр аз ин, дар ҷашнҳои Наврӯз, Сада ва Меҳргон ҳар гуна мусобиқаҳо ташкил карда мешуданд.

Дар китоби паҳлавӣ «Ганҷи шой-гон» зикр шудааст, ки тарбия инсонро ташаккул дода, ӯро шариф мегардонад. Китобҳои паҳлавӣ дигар «Андарзи Озарбоди Маҳраспандон» тарбияро «фурӯги дидаи инсон» ва китоби «Динкард» ҳамчун «ҷони одам» меноманд. Вале дар дигар ҳуҷҷату китобҳои сосонӣ тарбияи ин гуна шарҳ дода нашудааст. (4;59).

Баъди таваллуд агар тифл писар мешуд, то синни 7-солагӣ тарбияи ӯ бар ӯҳдаи модар буд. Дар сурати аз дунё гузаштани модар ба ӯҳдаи хоҳари калонӣ ё аммааш мегузашт.

Таълиму тарбия дар замони Сосониён характери динӣ дошт, чунки дар ин давра дини зардуштӣ ба таври расми дини давлатӣ буд. Ҳар як зардуштӣ бояд қисме аз оёти динии «Авасто»-ро дар хотир дошта, роҳнамои рафтору кирдори хеш мекард ва аз вазифаҳо ва маросимҳои динӣ огоҳ мебуд. Аксарияти кӯдакон ин ҷизҳоро дар назди падару модар омӯхта, аз бар мекарданд.

Таъмини хондану навиштан ва ҳисоб кардан барои кӯдакон дар давраи сосонӣ умумият надошт. Махсусан кӯдакони деҳот ба дабири ва хату савод эҳтиҷи зиёд надоштанд. Барои ҳамин ба саводомӯзӣ саъю кӯшиши зиёд намекарданд. Аммо кӯдакони шаҳрҳо ба хату савод, ҳисоб ва дабири эҳтиҷи зиёд доштанд, зеро ки дар шаҳрҳо савдогарӣ ва хунармандӣ инкишоф ёфта буд. Азбаски хати паҳлавӣ мушкilotи зиёд дошт, на ҳамаи хошишмандон хату савод бароварда метавонистанд.

Дар замони Сосониён муаллимонро «фарҳангиён» ва «андарзбадон» мегуфтанд. Андарзбадону фарҳангиён масъулияти зиёд дошта, таълиму тарбияи кӯдаконро бар ӯҳда доштанд. Муаллим

войиз, аҳли тақво, шоистаи андарз додан бошад. Ба корҳои таълимию тарбиявии мамлакат мӯбади мӯбадон роҳбарӣ мекард. Мӯбад аҳли тақво ва авлиёи диниро, ки дар таҳти итоати ӯ буданд, барои тарбияи омма роҳбарӣ менамуд». (4;61).

Ҷои таълим ба ақидани бисёрии муҳаққиқон оташкадаҳо, дабистону дабирстонҳо буданд. Барои бузургзодагон дар наздикии қасри шоҳӣ дабистону дабирстонҳои алоҳида вучуд доштанд. Барои омӯхтани аспасаворӣ ва тирандозии бузургзодагон, майдонҳои махсус дур аз шаҳрҳо мавҷуд буданд. Аз се як ҳиссаи вақт барои таълими донишҷӯён сарф мешуд.

Дар замони Сосониҳо таълим характери синфӣ дошт ва ҳама имконияти саводомӯзӣ надоштанд. Ба инкишофи шахсият чандон аҳамият дода намешуд ва аз тарафи ҷомеа шароит муҳайё намегардид.

Дар ҷараёни таълим ба инкишофи хотира аҳамияти зиёд медоданд. Хотира на танҳо барои нигоҳ доштани маводи таълимӣ, балки барои аз худ намудани қонунҳои динӣ ҳам нақши муҳим мебозид. Муаллимон дар ҷараёни таълим аз методҳои ҷазо ва мукофот истифода мебуданд. Ҷуб ҳамчун ҷузъи асосии ҷараёни таълим барои ҷазодиҳии шогирдон истифода бурда мешуд. (4; 62).

Синни балоғат 15-солагӣ ҳисоб меёфт ва дар ин давра ҷавонон бояд мазмуни оинҳои диниро медонистанд. Вақте ҷавон ба синни 15-солагӣ мерасид вай ҳамчун шахси мустақил бояд вазифаҳои иҷтимоӣ ва маданиро иҷро мекард. Қадам гузоштан ба синни балоғат ба таври расмӣ ва ба воситаи иҷро намудани оинҳои динӣ ва пӯшидани пирохани муқаддасу камарбанд сурат мегирифт. Роҷеъ ба таълиму тарбия мактабҳои давраи сосонӣ дар яке аз китобҳои паҳлавӣ, ки оид ба Хусрави II Сосонӣ ва надими ӯ Арзу аст, маълумотҳо мавҷуданд. Дар ин китоб Арзу мегӯяд, ки дар синни ҳафтсолагӣ ба мактаб рафта, қисматҳои мунтахаби «Авасто», яштҳо ва наслу яснаҳоро бо тафсири онҳо ба сони хирбадон ба ҳофиза супорида будаст. Баъд аз он, шатранчу бозиҳои дигарро омӯхтааст.

Роҷеъ ба мактабҳо, равишҳои таълиму тарбия ва ғайраҳо аз давраи тоисломӣ ба мо маъхазу сарчашмаҳои омада расидаанд, ки то ҳол аҳамияти тарбиявии худро гум накардаанд. «Минуи хирад», «Андарзи Хусрав-Кватан уритак», «Фарҳанги паҳлавӣ», «Матақдани ҳазор датестан», «Манзумаи дарахти Асурик», аз ҷумлаи маъхазу сарчашмаҳои дар боло номбаршуда мебошанд.

Масалан, дар «Фарҳанги паҳлавӣ» бисёр матнҳо ва сурудҳо, монанди «Востравшан», «Чатрушамруғ», «Бангих» ба масъалаҳои тарбияи меҳнатӣ, даъвати одамон ба меҳнатдӯстӣ ва анъанаҳои «Наврӯз» бахшида шудаанд. Ибни Ҷоҳиз қайд менамояд, ки чунин матнҳо ва сурудҳои меҳнатдӯстӣ дар рӯзҳои ҷашни «Наврӯз» суруда мешуданд.

Ашрофзодагон ва шохзодагон дар фарҳангистонҳо таълиму тарбия мегирифтанд. Маводи таълимии фарҳангистонҳо иборат буд аз хондан, навиштан, аспасаворӣ, бозии чавгон, шикор, тирандозӣ ва шатранчбозӣ. Муаллимон ғайр аз фанҳои ба соҳаи ҳарбӣ тааллуқдошта, дигар ҳама аз ҷумлаи руҳонӣ буданд. Гоҳо баъзе шохзодагонро ба муаллимону мураббӣҳои махсус месупориданд.

Тавре дар китобҳои паҳлавӣ оид ба тарбияи Ардашери Бобакон гуфта мешавад, ба тарбия аҳамияти калон медоданд ва руҳу ҷисми онҳо тавҳам инкишоф меёфт, то ки базморо ва далер ба воя бирасанд. (4;63 -64).

Дар баробари ин шохзодагону ашрофзодагон ва ҷавононе, ки дар пайи номҷӯӣ буданд ба навъҳои гуногуни варзиш машғул шуда, бо ин роҳ дар онҳо тоқат қардан ба гармову сармо ва гурӯснагӣ парвариш қарда мешуданд.

Дар давраи сосониҳо навъҳои мухталифи санъат ва ҳунармандӣ, бофандагӣ, меъморӣ, сангтарошӣ, наққошӣ, қулолгарӣ, заргарӣ ва ғайраҳо инкишоф ёфта буданд. Ин санъатҳо ва касбҳои аслан ҷанбаи ирсӣ доштанд. Яъне, аз авлод ба авлод мегузаштанд. Падар ба писар ва хешовандони дигараш ба таври инфиродӣ касбу ҳунари худро меомӯхт. Мактабҳои махсуси касбу ҳунаромӯзӣ вучуд надоштанд. Касбу ҳунарро ба воситаи устодию шогирдӣ меомӯхтаид. Дар ин бора сайёҳи чинӣ Хю Чин, ки дар замони ҳукмронии

Хусрави II ба Эрон сафар карда буд, менависад, ки эронӣён китобхониро он қадар дӯст намедоранд, лекин вақти бисёри худро ба омӯзиши касбу ҳунари сарф мекунад. Ибни Надим ҳам дар осори худ ёдовар мешавад, ки китобҳои зиёде дар аҳди Сосониён оид ба аспаворӣ, парвариши ҳайвонот ва шикори мавҷуд буд. (4;65).

Яке аз касбҳои муҳими давраи Сосонӣ касби дабири буд. Дабир бояд мантиқ, ҳуқуқ, ҳикмат, ахлоқ, адабиёт, мазҳабро медонист, то битавонад аз ўҳдаи иншоӣ босаводонаи ҳуҷҷатҳои расмӣ барояд. Яке аз вазифаҳои дабир қор бо толибилмони мактаб буд. Раиси дабиронро дабирбад мегуфтанд ва аз ҷумлаи наздикони шох ба шумор мерафт. Барои таълими дабирон мактаби махсус набуд ва касби дабири бештар ба қобилияту истеъдоди шахс ва дараҷаи дониши ӯ вобаста буд.

Нуфузе, ки дабирон доштанд бисёр ҷолиби таваҷҷуҳ аст. Асноди расмӣ ва номаҳои хусусӣ ҳамеша бояд ба сурати маснуъ ва сабук таҳрир мегардиданд. Дар ин номаҳо нақл аз қавли бузургон ва панду насиҳати тарбиявӣ, динӣ, латифа ва масъалаҳо ворид мешуданд. Баъдҳо дабирхонаҳои давлатҳои исломӣ тақлиди комил аз дабирхонаҳои сосониён аст. Дабирон сиёсатмадорони ҳақиқӣ ба шумор мерафтанд. Ҳама гуна аснодро тартиб медоданд ва мукотиботи давлатро дар дасти худ нигоҳ медоштанд. Фармонҳои салтанатиро иншо намуда, муҳосиботи давлатро идора мекарданд. Дар аҳди Сосониён касби дабири ба шоҳаҳои зерин чудо мешуд: 1) дабири адлия - доддабир; 2) дабири давлати шоҳаншоҳӣ - шаҳр омордабир; 3) дабири оидоти дарборӣ - казакмор дабир; 4) дабири истабли шоҳӣ - охуромор дабир; 5) дабири Ҳазина - ганҷабор дабир; 6) дабири оид ба оташкадаҳо - оташомор дабир. (3; 155).

Касби рӯхонӣ касбӣ дигаре буд, ки дар давраи сосониён паҳн шуда буд. Мартабаи онҳо дар ҷамъият баланд буд. Касе, ки касби рӯхониро пешаи худ интихоб мекард, бояд «Авасто»-ро ба ҳубӣ азбар намуда, забони Ванд ва Позандро медонист. Ғайр аз ин, тафсири «Авасто»-ро ҳам дониста, аз забони паҳлавӣ ва осори он иттилои комил

медошт. Дар баробари ин аҳкоми мазҳаб, ба қор бурдани ташрифоти мазҳабӣ, меёрҳои муносибати мазҳабӣ ҳам аз вазифаҳои касби рӯхонӣ буданд. Бар иловаи касбҳои номбаршуда дар давраи Сосониён касби сипоҳӣ ҳам вучуд дошт. Сипоҳиёни давраи сосонӣ ба дастаҳои пиёда ва савора тақсим мешуданд. Сарлашқар сипаҳбуд ном дошта, пас аз ӯ боз чор сипаҳбуд буд. Аскарони касбиरो дар мактабҳо тайёр мекарданд, Аслиҳаи саворагон зирех, найза, сипар, ҳафтон, бозубанд, шамшер, гурз, табарзин ва тиру камон буд. Аслиҳаи пиёдагон ханҷару шамшер ва сипар будааст.

Илму фарҳанг ва саводомӯзӣ дар давраи ҳукмронии Хусрави Анӯшервон (879 - 531 милодӣ) хеле тараққӣ карда будааст. Хусрави Анӯшервон худ подшоҳи донишманду донишпарвар буда, бисёр ба мутолиа машғул мешудааст. Дар он замон маҷлису баҳсҳои илмӣ доир мегардиданд. Дар давраи подшоҳии Анӯшервон аз забони юнонӣ, суриёнӣ ва хиндӣ ба забони паҳлавӣ китобҳои зиёде тарҷума шуда буданд. Сосониён ба тарбияи духтарон ҳам монанди писарон диққат медоданд. Духтарон ҳам аз рӯзи таваллуд то синни 7-солагӣ бо модар ва қисмати зиёди тарбияи духтар диндорӣ ва хонадорӣ буд. Муаллимаҳо «отун» ном доштанд. Отун ба духтарон зардушӣ, хондан ва навиштанро таълим медод. Лекин занҳо хонашин буданд.

Вазифаи табибиро дар он замонҳо ақсар вақт мӯбадони зардуштӣ иҷро мекарданд. Нахустин бемористон – маркази ташҳиси касалию муолиҷаи беморонро дар замоне, ки дарбори Ҳахоманишӣ зери зарбаи Искандари Мақдунӣ барҳам хурд ва хоки Эронро Варзруд ба тасарруфи Юнон афтод, таъсиси донишгоҳҳо низ ба зиммаи юнониёну мисриён афтод. Онҳо дар Искандарияи Миср, Антопия, Мадонин, Ҳирот, Аҳвоз ва дигар марказҳои илмии он давр як силсила донишгоҳҳоро таъсис доданд, ки омӯзиши илми тиб қисми таркибии онҳо ба шумор мерафт. Тамоми ин донишгоҳҳо то замони ислом ва хилофати араб омада расиданд. Дар ибтидои садаи IX Маъмун писари Ҳорунар - Рашид «Ҳазинат-ул-Ҳикмат»-ро дар Бағдод таъсис дод ва дар он донишмандони юнонию суриёнӣ ва эрониро ҷамъ

овард. Донишмандони ин хазина рисолаҳои оид ба нучум, тибб, фалсафа, ҳандасаю риёзиёт эҷодкардаи олимони Юнону Рум, Шому Эрон ва дигарҳоро ба забони арабӣ тарҷума мекарданд.

Донишгоҳи тиббии Гунди Шопур яке аз марказҳои тиббии ин аҳд ба шумор мерафт. Донишгоҳ дар вилояти Хузистон, қарибҳои вустоҳои Шаҳробод қарор дошт. Харобаҳои ин маркази фарҳанг то солҳои пеш аз ҷанги дуоми ҷаҳонӣ ба сурати теппаҳои ҷудогона боқӣ монда буданд.

Дар ташкили донишгоҳи Гунди Шопур саҳми гурезагони пайрави навафлотуниён, ки соли 489 аз Афина ронда шуда буданд, калон буд. Ба қавли ховаршиноси номдор Артур Кристинсен «...чун масеҳиён аз кишвари Рум ронда шуданд ва ба Байнаҳрайн ва Эрон паноҳ оварданд, мадрасайи Гунди Шопур буд ва ин донишгоҳ пас аз инқирузи Сосониён низ боқӣ монд». Аз навиштаҳои Табарӣ низ бармеояд, ки мардуми Гунди Шопур аксаран аз илми табибӣ оғаҳии хуб доштанд. Донишгоҳ дорои бемористон, дорухона, расадхона ва китобхонаи азим буд. Дар он дастовардҳои табибони Эроню Юнон, Руму Шом, Ҳинду Чин таълим дода мешуданд.

Ба ақидаи муаллифи «Таърихи Табарӣ» замоне, ки императори Рум фарҳангистони шаҳрҳои Афина ва Раҳоро бастан, донишмандон ба сӯи Эрон мусофират намуданд ва ба ҳамин тариқ, дар Гунди Шопур низ тиббии Юнон ва Руму Шом бартарӣ пайдо намуданд.

Дар замони салтанати Шопури I (239-272) Фарҳангистони (академия) дорои чандин пажӯҳишгоҳҳои илмию донишкадаҳои таълимӣ буд, дар бахшҳои тибб, нучум, фалсафа, адабиёт, санъат ва ғайра олимони ба пажӯҳиши илму устодон ба таълиму тадриси донишҷӯён машғул буданд. Бинобар навиштаи ховаршиноси машҳури англис З.Браун Фарҳангистони Гунди Шопур аз бузургтарин ҷамъияти хунарӣ ва илмӣ иборат буда, дар ҳама марҳалаи таърихӣ чунин коргоҳи хунарӣ дар Шарқ, ба миён наомадааст. Дар 529 утоқи китобхонаи он китобҳои мусикӣ, фалсафа, тиббӣ, ҳисобу ҳандаса, физика, механика, фалакиёт, ахтаршиносӣ, дорушиносӣ, ахлоқ, санъати шеър ва ғӯяндагӣ

бо забонҳои паҳлавӣ, суриёӣ, Ҳиндӣ, юнонӣ ва ғайра маҳфуз буд.

Дар донишгоҳи Гунди Шопур илмҳои зерин таълим дода мешуданд: иншо, хат, адабиёт, одоб, ҳуқуқ, сиёсат, иқтисод, таърих, нучум, риёзиёт, мусикӣ, илоҳиёт, дорусозӣ, тибб, гиёҳшиносӣ, байторӣ ва ғайраҳо.

Баҳусус пажӯҳиш ва таълиму тадрис дар риштаи тибб дар сатҳи баланд буд. Фарҳангистон дорои пажӯҳишгоҳҳои тиббӣ буда, шомилшавандагони донишкадаи тиббӣ мебоист дар назди камаш панҷ устод аз донишу маърифати тиббиашон имтиҳон месупориданд. Пас онҳо дар шӯъбаҳои алоҳидаи терапия (амрози дарунӣ), бемориҳои пӯст, чашм ва ғайра ба омӯзиш мепардохтанд. Пизишкони оянда тиббии назариро пайваста бо таҷрибаи амалӣ аз бар мекарданд. Онҳо баъди шунидани дарсҳои устодон назди бистари маризони шифохонаи фарҳангистон дониши назариявиашонро дар амалия татбиқ менамуданд. Донишҷӯён бо идрор ва китобхонаи ғанӣ таъмин буданд, ҳаққи устодон низ аз ҷониби давлат пардохта мешуд. Таълим ба забонҳои паҳлавӣ (форси миёна) ва суриёӣ, юнонӣ дар заминаи таҷрибаи тиббии маҳаллӣ ва ҷамъбасти дастовардҳои тиббии мардуми кишварҳои Ҳинду Юнон сурат гирифта, дарҳои донишкада ба рӯи устодону донишомӯзон кушода буд. Баъди ба баҳонаи қуфру бидъати настури баста шудани Академияи Афина соди 529 Хусрави Сосонӣ (530-578) ба устодону сомеони он иҷозат дод, то дар Гунди Шопур пажӯҳишу тадрисро идома диҳанд. Шӯҳрати Гунди Шопур то ба ҷое расида буд, ки дар он ҷамъомаду машваратҳои байналмиллалӣ доир мегардид, ки яке аз чунин ҷорабинихо соли 351 сурат гирифта буд.

Баъдан арабҳо Фарҳангистони Гунди Шопурро ба Бағдод кӯчониданд ва донишмандони эронинаҷод бо дастури халифаҳои Аббосӣ (750-1.25) ба тарҷумаи осори илмию фарҳангӣ, баҳусус тиббӣ аз забони паҳлавӣ ба арабӣ пардохтанд. Тарҷумаи осори тиббӣ ба забони арабӣ ханӯз дар аҳди хилофати Умар (661-750) оғоз ёфта буд, Нахустин шуда Ибни Язид ва бародараш Холид чанд асари тиббиро аз юнонӣ ба арабӣ тарҷума карданд.

Муҳаммад Рашод овардааст, ки бо сарпарастии Ҳусайн ибни Исҳаб 10 асари Букрот ва 45 асари Ҷолинус, аз ҷумла «Набзи кабир» ва «Набзи сағир» тарҷума шудаанд, Маҳдии Муҳаккиқ бошад дар таҳқиқоти роҷеъ ба афкори фалсафию тиббии Муҳаммад Закариён Розӣ ба субут расонидааш, феҳристи тарҷумаи 129 асари Букроту Ҷолинусро овардааст. Дар заминаи тарҷумаи осори тиббӣ ва андӯхтани таҷоруб пажухандагони Гунди Шопур як силсила осори тиббӣ офаридаанд, ки «Фирдавс-ул-Ҳикмат»-и Алии Табарӣ оид ба бахшҳои гуногуни тиббӣ аз қабилӣ дорушиносию асабшиносӣ, «Дуғл-улайн»-и Ибни Москвавӣ оид ба бемориҳои чашм, «Китоб-ус-сунум»-и Ҷобир ибни Ҳаён оид ба таснифоти умумии заҳрҳо, нишонаҳои заҳролудӣ ва роҳҳои муолиҷаи он, «Комил-ус-саноат» ё «Тибби малик»-и Абдуҳасан ибни Аббосӣ, Маҷусӣ оид ба масоили физиология, мичози инсон ва дармонҳои ҷарроҳӣ ва ғайра аз қабилӣ бехтарин таълифотанд.

Пажухишгарони Гунди Шопур танҳо роҷеъ ба омӯзиши доруҳои заҳрнок дар 22 ҷилд асар иншо намудаанд. Ба ин маънӣ файласуф ва муаррихи араб ибни Китфӣ (1172-1248) чунин навиштааст: «Табибони Гунди Шопур қонунҳои муолиҷаро ба дарҳости мизочҳои кишвари худ мураттаб мекарданд, то он ҷо ки дар улум шуҳрат ёфтанд ва баъзеҳо муолиҷаи омонро бар юнониёну ҳиндуён бартарӣ меоданд, зеро ин фазилатҳои ҳар фирқаро гирифта ва бар ҷизҳои хеш кашфшуда ҷизе афзудаанд, дастуру қонунҳои, барои онҳо тартиб додаанд ва матолиби тоза ва неку падида оварданд». (1; 34).

Дар Фарҳангистони Гунди Шопур ҳамчунин таълими таърихи илму ҳунари мардуми эронинаҷод мавқеи хоса дошт. Он ҷо ҳунармандони бузурги давр чун Борбад, Саркаш, Ротин, Саркаб, Бомшод, Гесуи Навоғар, Оздовори Чангӣ ва дигарон санъати навозандагию сарояндагиро тадрис мекарданд,

Дар замони ҳукмронии Ҳорун-ар-Рашид донишгоҳи Гунди Шопур ба Бағдод кӯчид. Маҳз ба шарофати устодони ин донишгоҳ маҷмӯи тиббӣ зардуштию юнонӣ ва ҳам Ҳинду Чин дастраси арабҳо ва умуман олами ислом буд.

Фарҳангистони Нисибин низ яке аз марказҳои таълимию илмие буд, ки охириҳои қарни У бунёд ёфтааст. Насибин ки ханӯз соли 363 ба дасти эронӣ гузашта буду дар аҳди подшоҳии Оли Сосон Шопури II аксари қулӣ аҳолиашро исфаҳониҳою истаҳриҳо ташкил меоданд, яке аз марказҳои бузурги фарҳангию тичорати Эрон буд. Дар таъсиси фарҳангистони мазкур донишмандони варзидаи эронинаҷод Барсум ва Нарсай саҳми бузург гузоштаанд. Соли 489 императори Рум Зенон фарҳангистони Эдессаро баст ва як гурӯҳ устодону шогирдонии он ба сарвари раиси фарҳангистон Нарсай ба Нисибин омаданд, ки онҳоро раиси ин шаҳр Барсум хеле хуш пазируфт ва барои идомаи тадрису пажухишашон шароити мусоид фароҳам овард. Баъди вафоти Нарсай раиси Фарҳангистонро ҳамдеҳаи ӯ Авраам (Иброҳим, ваф.69) ба уҳда дошт, ки хангоми сарвари ӯ теъдоди донишҷӯён ба 1000 расид. (1, 34).

Дину оини зардуштӣ ханӯз дар давраи салтанати Ҳахоманишҳо ривочу раванқ ёфта буд. Аввалин бор оинҳои зардуштиро шоҳи Ҳахоманишҳо Дорой I (522-521) ба таври расмӣ эътироф намуда буд, аммо дар замони аз тарафи Искандари Мақдунӣ тасарруф намудани давлати Ҳахоманишҳо бисёр осори хаттӣ, илмӣ ва маданияти қадим несту нобуд карда шуданд.

Ба ақидаи муҳаккиқи эронӣ Мурод Авранг «Авасто», ки зиёда аз 2000 саҳифаро дар бар мегирифт, аз тарафи Искандари Мақдунӣ оташ зада шуд. Аз нусхаи дуюми он, ки дар китобхонаи «Гундишапикан»-и шоҳони Ҳахоманишӣ маҳфуз буд, ба забони юнонӣ танҳо қисматҳои тиббӣ ва астрономии он тарҷума шуда, боқӣ ҳамаи китоб сӯзонда шуд. (93; 18).

Авраам барои донишҷӯёни Гунди Шопур боз 80 ҳуҷраи дигар бунёд кард. Дар ин давра ҳамчунин фарҳангистон соҳиби шифохона, ҳаммом ва чандин гектар замин буд, ки даромад аз ҳисоби заминро ҳаммомҳо барои шифохона ва моҳонаи устодону шогирдон сарф мешуд. Баъд Елисей Касбай, Мар Авраам, Павели Фор (ваф.571) ва дигарон сарвари фарҳангистон буданд. Таълим дар фарҳангистон 3 сол буда, донишҷӯён соли як

маротиба таътил доштан. Дар барномаи таълимӣ дар радифи дарсҳои динӣ, ҳамчунин фалсафа, сарфу наҳв (грамматика), санъати сухан ва ғайра мавқеи сазовор доштан. Кори таълиму тарбия дар асоси Оиннома ба роҳ монда шуда буд, ки таҳияи он ба қалами кашиши Нисибини Тарсум мутааллиқ буда, моҳи октябри соли 496 бо сарвари раиси фарҳангистон Нарсай қабул шуд, ки аз 22 банд иборат буд. Оинномаи мазкурро қариб баъди 100 сол дигар раиси фарҳангистон Ханони Абибени аз нав таҳия намудааст. Оинномаи фарҳангистони Нисибин соли 1930 бори аввал чоп шудааст. Баъди аз ҷониби лашкари араб истило гардидани сарзамини Эрон фарҳангистон рӯ ба харобӣ ниҳод ва аксар устодони он рӯ ба маркази фарҳангии аъроб шаҳри Бағдод оварданд. Фарҳангистони Нисибин дар тарбияи як идда донишмандони эронинажод саҳми болит гузоштааст.

Дар замони Сосониён матн ва тафсири китоби «Авастой»-и доир ба тибб ва инсон мавҷуд будааст. Ба ақидаи зардуштиён Хурмузд барои нобуд сохтани ҳар як беморӣ, як растанӣ офаридааст. Касби табибӣ яке аз касбҳои бонуфузи он давра ба шумор мерафт. Барои табибон қоидаҳои маҳус мавҷуд буд. Ба ивази табобаташ ба табиб ғалла, ҷомаи зебо ва ҳатто аспи тезрав меоданд.

Дар матнҳои «Авасто» дар хусуси муолиҷаи ҳайвоноти хонагӣ ҳам сухан рафтааст. Масалан, дар «Накозумнаск» рочеш ба тибб ва беморӣ баҳсе омадааст. Табибон аз ҳисоби шахсоне, ки ба марг маҳкум шуда буданд, таҷрибаҳои тиббӣ мегузaronиданд». (3; 440).

Дар китоби «Динкард» низ шарҳи муҳтасаре рочеш ба тибб омадааст. Муаллифи «Динкард» саломатиро ду қисм донистааст: саломатии тан ва саломатии ҷон. Табибро ҳам ду навъ донистааст: руҳонӣ ва ҷисмонӣ. Усули табобати зардуштӣ бар асоси ривоятҳои авастой будааст, лекин таъсири табобати юнонӣ ба он ҳис қарда мешуд. Дар тасаввуроти зардуштиён он ҷӣ, ки ба василаи дору табобат намешуд, бояд ба воситаи корд (ҷарроҳӣ) илоҷаш ёфт мешуд ва он ҷӣ, ки ба василаи корд муолиҷа намешуд бояд ба ёрии оташ шифо меёфт. Ва ҳар касале, ки бо оташ шифо намеёфт вай шифонопазир

ҳисобида мешуд. Дар китоби «Вандидод» ҳам се хел илоҷи табобат нишон дода шудааст: корд, растанӣҳои доруворӣ ва каломи муқаддас. Каломи муқаддас аз таъсирибаҳштарин роҳҳои табобат дониста мешудааст. Дар китоби «Динкард» 5 усули табобат нишон дода шудааст: 1) каломи муқаддас; 2) оташ; 3) растанӣҳои шифобахш; 4) корд (ҷарроҳӣ); 5) «доғ». Мақсад аз доғ гӯё сӯзонидани узви касал бо баъзе гиёҳҳои табобатӣ будааст. Чунонҷӣ, испанд ва ғайраҳо. Аммо беҳтарин роҳи табобат каломи муқаддас, ки аз матнҳои «Авасто» гирифта шуда буд, дониста мешуд. (3; 442).

Табиби доно касе шинохта мешуд, ки битавонад бодикқат беморро муоина ва касалашро ташхис намояд. Табиб бояд аъзои баданро дониста рочеш ба табобат иттилоъ дошта бошад, маҳбуб ва ширинсухан буда, бо ранҷурон аз рӯи меҳробонӣ рафтор кунад. Табиб бояд ҳар рӯз ба аёдати беморони худ биравад. Беҳтарин табиб касе дониста мешуд, ки шугли табобатро барои савоб пеш гирифта бошад. (78; 443). Дар китоб навъҳои зиёди касалҳо номбар шудаанд. Аҷибаш он аст, ки миёни касалҳо ва ахлоқ алоқа қoил шудаанд. Масалан, сабабҳои бисёри касалиҳоро ҷаҳл, макр, ҳашм, кибру ғурур ва шахвоният донистаанд. Ҳамчунин сабабҳои ҷисмонии касалҳоро сардӣ, хушкӣ, фасод, пирӣ, ранҷурӣ ва ғайраҳо медонистанд. Муаллифи китоби мазкур миқдори касалиҳоро 4333 донистааст. (3; 445).

Аз миёни шахсиятҳои бузурги аҳди Хусрави Аввал, ки дар инкишофи илму маориф саҳм гирифтааст, зикри Барзуяи табиб қобили тавачҷуҳ аст. ӯ тарҷумаи ҳолашро худаш навиштааст. Ибни Муқаффаъ дар муқаддимаи тарҷумаи арабии «Калила ва Димна», ки шоҳкории Барзуя аст, овардааст: «Падари ман аз лашкариён буд ва модар аз ҳонадони уламои дини зардуштӣ. Ва аввалин неъмате, ки Худои таъоло насиби ман гардонид, дӯстии падару модар буд. Чун солам ба ҳафт расид, маро ба хондани илми тибб таҳризи намуданд ва ба рағбати содиқ дар таълими он мекушидам...» (78; 440). Ва маълумоти хуб гирифта, табиби машҳур мешавад. Аз ҷумла, хизмати Барзуя аз он иборат аст, ки ӯ «Калила ва

Димна»-ро аз хиндӣ ба паҳлавӣ гардонид, ки саршор аз маъалаҳои ахлоқӣ буд. Дигар ин, ки дар вақти сафараш аз Ҳинд бозии шатранҷро ба Эрон овард. Чунончи, дар китоби паҳлавии «Мотғони шатранҷ» (Рисолаи шатранҷ) таъкид шудааст, ки дар замони подшоҳии Хусрави Аввал бозии шатранҷ аз Ҳинд ба Эрон ба василаи Барзуяи табиб расид. (3; 450).

Яке аз китобҳои хиндӣ, ки дар ин давра ба паҳлавӣ тарҷума шуда буд «Булуҳар ва Будосаф» аст. Баъдтар ин китоб ба юнонӣ тарҷума гардида, номи «Варлаам ва Иосиф»-ро гирифт. Вале машҳуртарин китоби хиндӣ, ки ба паҳлавӣ тарҷума шуда буд «Калила ва Димна» аст, ки баъдҳо Рӯдакӣ онро ба назм даровард. Дар байн китобҳои хиндӣ ба

паҳлавӣ тарҷумашуда «Додистони минуйи хирад» ва «Ардо виروزнома» низ буданд. Тавре ки болотар қайд гардид дар ин китобҳо бештар масъалаҳои таълимию ахлоқӣ ва панду насихат ба миён гузошта шуда буданд.

Баъзе мисолҳо аз китобҳои зардуштӣ: 1) Хирад ва дониш маншаъи сифати ҳасанаи башаранд; 2) Кӯҳсин одил аст ва медонад, ки иҷрои танбех ва сиёсат ҷоиз нест, агар гоҳ, ки ҳақиқати ҷурм собит шуда бошад; 3) Ҳатто ба душманоне, ки бо мо дар ҳоли мубориза ҳастанд, бояд бо адолат рафтор кард; 4) Ҳар кӣ dome ниҳад нахуст худ бар он афтад; 5) Бояд дар ғизо (хӯрок) ҳадди эътидолро нигоҳ дошт, то тан саломат бимонад... (3; 445).

Ключевые слова: история, образование, школа, эпоха, развитие образование, предки, педагогические идеи, обучение, пути, методы, религия, дидактические работы.

В статье говорится об истории развития образования, школ и педагогических идей предков Таджикского народа в эпохе Хахаманидов и Сосонидов.

Автор показывает в деталях пути и методы образования и обучения детей и подростков на основе религии и дидактических работ.

Educational ideas of ancestors in antiquity Kodir Kodirov

In article, considered the history of the development of the education, schools and pedagogical ideas of ancestors of Tajik people, during Achemenids and Sasonids.

The author describes in detail the ways, methods and facility of the education and training of the children and teenagers on the base of religious and didactic work.

Key words: elementary schools, household education, illiteracy, learning the graft, unbringing the patriotism.

Адабиёти истифодашуда:

1. Абдуллоҳи Мирбобо. Бемористонҳои Ачам. // Фарҳанг, №9-10, 1992.
2. Андарзи Хусрави Кубодон. Техрон, 1329 хичрӣ.
3. Артур Кристинсен. Эрон дар замони Сомониён. Техрон, 1332 хичрӣ.
4. Асад Бежан. Чашмандози тарбият дар Эрон пеш аз Исломи. Техрон, 1305 хичрӣ.
5. Изведать дороги и пути праведных. М. «Наука», 1991.
6. Книга деяний, Ардашера сына Папакана. М. «Наука», 1972.
7. Мэри Бойс. Зороастрийцы. Верования и обычам. М. «Наука», 1987.
8. Мурод Авранг. Яктопарастӣ дар Эрони бостон. Техрон, 1343 хичрӣ.

небосклоне чувств и надежд». *Ихом* считается известным художественным искусством, имеющим долгую историю как в персидской поэзии, так и в арабской литературе. Оно использовалось до Носира и Хафиза. В большинстве исследовательских работах специалистов по изучению поэзии и риторических книг, такие как «Тарджумонулбалога» Умара Родиёни, «Хадоикуссехр» Рашида Ватвот, «Бадое’улафкор фи саное’улаш’ор» Хусайна Воиза Кошифи, «Бадое’уссаное’» Атоуллаха Махмуда Хусайни и других научных трудов написано много относительно особенностей этого поэтической фигуры.

Ихом в словаре означает сомнение и впадение в колебание, а в поэтической терминологии «ихом» - это то, когда поэт, используя одно слово, подразумевает, по крайней мере, два значения этого слова - близкое и далёкое, а его целью является именно далёкое значение того слова. *Ихом* считается из числа отвлеченных жанров риторической науки в красноречии, в котором понимается двусмысленное и парное значение одного слова, что становится поводом сотворения нового смыслового и тонального вида в каламе, что становится основой изумления и наслаждения читателя⁵.

Однако «ихом» Носира шире того толкования, которое знатоки поэтики дали «ихому», и совершенно не отвечает предъявляемым к нему требованиям. В «ихоме» Носира временами близкое значение является основным значением стиха, а далёкое значение, посредством аналогии, примыкает к требуемому смыслу.

Из толкования «ихома» средневековыми знатоками поэтики явствует, что «ихом», в основном, связан со словом (лафз). Так, Рашид Ватвот говорит: Ихом «таков, когда писатель или поэт используют в прозе или поэзии такие слова, которые имеют два значения»⁶. Шамс Кайс Розии даёт «ихом»-у такое определение: «Эта фигура такова, что требует слова, имеющего два значения»⁷.

Однако ихом Носира, как и ихом Хафиза, объемлют как правописание слова, так и его смысл. Для того, чтобы доказать эти высказывания, приступаем к упоминанию образцов ихомов в стихах Носира. Этот акт поможет нам лучше познать его стиль. С другой стороны, ввиду того, что стиль его стихов очень близок к особенностям стихов Носира, необходимо воспроизвести сравнение его ихомов с ихомами Хафиза с тем, чтобы установить его место в персидско-таджикской литературе.

*Зи зулфи ту ба хато гар сабо барад як чин,
Шавад чу зулфи ту бар бод бӯйи нофаи Чин⁸*

*Если из твоего локона ветер унесёт хоть
один завиток в Китай,
Подобно твоему локон, развеется
благоухание китайского мускуса.*

Формально «хато» используется в контексте в значении «промах, ошибка и проступок». Однако *Хато* является аллегорией на Китай; иными словами, Хато – «название, которое в персидской литературе отождествляли с северным Китаем, районами Манчжурии, Монголии и Восточного Туркестана»⁹. Словосочетания «нофаи Чин» (*китайский мускус*), «як чин» (один завиток) и «нофа» (мускусная железа/мускус) употреблены в контексте по аналогии. С допущением второго значения *Хато* (то же: Чин, *страна Китай*), значение бейта становится более корректным и утонченным, так как «нофа» (мускус) добывали в Китае, Хато и Хутане.

Аналогичным образом, понятие «чин», приведенное в обоих полустишиях, является абсолютным каламбуром (омонимией): в первом полустишии оно употреблено в значении «завитка» локона, а во втором - в значении «Китай».

Понятие «бар бод» (по ветру) также является сложным каламбуром: «бар бод шудан» означает «погибнуть», а «бар бод шудан»- «быть развеянным(по ветру)». При подобной выразительности

⁵ Мирсодиқӣ М. Вожаномаи хунари шоирӣ.-Техрон, 1383, с. 44.

⁶ Мунтахаби «Тарҷумонӯльалога» ва «Хадоикӯссехр». –Душанбе, 1987, с. 99.

⁷ Шамсуддин Мухаммад Қайси Розӣ. Алмуъҷам.-Техрон, 1365, с263.

⁸ Носир, Девон, с. 98.

⁹ Амид Х. Фарханги Амид. –Техрон, 1378, с. 993.

слов, бейт можно интерпретировать по-разному:

Значение первого бейта (с учетом хато в значении ошибки): Если утренний ветерок по ошибке уносит завитку из твоих локонов, то пустит по ветру цену на китайское благовонье (нофа), которое не имеет себе равного в благоухании.

Второе значение бейта (с учетом «бар бод»): Если утренний ветер уносит завиток твоего локона, подобно твоему локону аромат китайского благовония нофа соединяется с ветром.

Третье значение бейта (с учетом Хато в значении Китая): Если утренний ветер уносит завиток твоего локона, твой локон уносит цену китайского благовония нофа на ветер, т.е. из-за ароматного благовонья лишается своей цены.

Четвертое значение бейта (с учетом «бар бод»-на ветер): Если утренний ветер уносит завиток твоего локона в Китай, подобно твоего локона все ветры благоухают ароматом китайского благовонья нофа. Основной целью поэта является второе значение бейты, но первое, третье и четвертое значения также имеют с ним смысловую связь.

Значение «хато» в нижеследующем бейте имеет «ихом» и обладает теми же значениями, о которых мы упомянули в вышеуказанном бейте:

*Он чаши сиѣхдил, ки камон дорад аз абрѣ,
Туркест, ки пайваста занад рохи хаторо.¹⁰*

*Тот глаз с темным сердцем, что имеет
стрел от брови,
Тюрк, который постоянно ударяет путь
Китая.*

Если слово хито или хато в бейте приводится два раза, то они произносятся по-разному, так как одно пишется с простой арабской буквой та(т), а другое – та(т) – итки, например как в нижеследующем бейте:

*Аз хато нофа ба чини сари зулфат
дам зад,
Мўйхо хост бар андомаш аз ин фикри
хато.¹¹
(28, 10)*

По ошибке нофа вымолвила завитку

*твоего локона,
Встали волосы в его теле от этой
ошибочной мысли.*

Если «хато» первого полустушия написано с простым та(т), намерением является страна Китая, где производится нофа, если пишется с та-итки(), то оно означает ошибку и оплошность. Но в устном виде на кириллице это качество отпадает. Поэт может использовать его один раз и создать *ихом*.

Другое, что делает стихи Носира красивым и многозначительным, является созвучие слов, называемое в поэтической науке с точки зрения словесных выражений «муруоти назир». Но оно у Носира не связано лишь со словесным выражением – в его стихах словесное выражение и смысл следуют одновременно. В вышеприведенном бейте под словом «сиѣхдил» (черное сердце) подразумевается зрачок глаза, имеющий выразительное и смысловое созвучие с бровями. Зрачок глаза расположен под бровями и, так как брови имеет форму лука, то приобретает смысловую связь с луком. С другой стороны, зрачок глаза в выражении людей является созвучным и в связи со словом «турк» (тюрк) второго полустушия напоминает мужчину, имеющего в руках лук, так как тюрки были воинствующим народом и всегда имели с собой лук.

Тюрк приводится также в значении красивого лицом в вышеприведенном бейте. Значения «задан» (бить) и «рохи хато» (неправильный путь), т.е. грешный путь, где убийство и грабительство, более свойственные тюркскому народу, также имеет смысловое соответствие с другими словами бейта. Если учитывать «рохи Хато ё Хито» в значении пути страны Китая, опять же тюркское слово-термин будет обладать смысловой связью с обоими значениями: Во-первых, страна Хито или Китая относится тюркам, во-вторых, жители этого края были известными в то время своей красотой. Именно по этой причине слово тюрк в персидской поэзии большей частью связано с красивой возлюбленной. «Сияхдил» в значении дурных помыслов ненавистников в неко-

¹⁰ Носир. Девон, с. 157.

¹¹ Носир. Девон, с. 10.

торой степени имеет смысловую связь с тюрком.

Именно подобная выразительность сделала поэзию Носира утончённой и весьма содержательной. Если в вышеприведенном бейте будет изменено одно из понятий, то, возможно, его размер и не пострадает, однако исчезнет смысловая красочность и изысканность. К примеру, если вместо слова «тюркок» вставим слово «мужчины»:

*Мардест, ки пайваста занад роҳи хаторо
Муҷчина, которий постоянно ударяет
путь Китая.*

В этом случае подлинная метрика и значение не пострадают, но исчезает смысловая пространность и гармоничность слов. С этой точки зрения стиль Носира очень похож на стиль Хафиза, однако лишён формального совершенства последнего, и с другой стороны, все его стихи не являются одинаковыми. По другому выражению, стиль Хафиза является тем же усовершенствованным стилем Носира. Например, это можно наблюдать в применении выражения «мудом» (вино), которое приводится как в значении постоянства и последовательности, так и в значении вина.

Хафиз пишет:

*Мо дар тибла акси руҳи ёр дидаем,
Эй бехабар зи лаззати шурби мудоми мо¹².*

*Мы в чаше отражение своего друга видели,
О, ты невежда от наслаждения питья
нашего вина.*

«Шурби мудом» (питье вина) имеет ихом: 1) Питье вина и 2) постоянное питье, последовательное питье вина. Носир использует это слово в этом двухзначном смысле:

*Хабар намедиҳад аз сирри васли ӯ Носир,
Ки ҳар ки масти мудомаст, бехабар
бошад¹³. (28,248)*

*Не сообщает о тайне его любовной связи
Носир,
Что каждый, кто пьян от вина, есть в
безвестности.*

Слова «Ширин» (собственное имя) и «Хусрав» (собственное имя) также являются выражениями, которых Носир использует в качестве *ихома*. Так, в касыде, посвященной восхвалению Хушангшаха, он говорит:

*Бигуй Носир агар гаштаи Бузургумед,
Ба самъи хусрави одил ҳадиси ширинро.*

*Скажи Носир, если будешь у Бузургумеда,
В услышание справедливого Хосроу
сладкий хадис.*

В действительности, намерением поэта под словом Хосроу является Джалолуддин Хушангшах, которому посвящена касыда. Но читатель, придавая значение Бузургумеду и Ширину, думает, что намерением поэта является Хосроу Парвиз. Рассказ о Ширине также обладает ихомом. На первый взгляд кажется, что намерением от Ширин является принцесса Армении – возлюбленная Хосроу Парвиза, но истинным намерением поэта от «хадиси ширин» является приятная весть.

Слово Бузургумед также имеет ихом: 1) Подразумевается мудрый Бузургумехр, считавшийся крупным ученым, служащим и советником сасанидских шахов, в частности Хосроу Парвиза. 2) В значении большой надежды, т.е. Носир питает большую надежды на Хушангшаха, что является истинным намерением поэта. В другом бейте слова Хосроу и Ширин также используются в тех двухсмысленных значениях:

*Ниҳода лола кулаҳ қач ба шеваи хусрав,
Кушода гунча даҳан хуш ба хандаи
ширин¹⁴.*

*Надев тюльпан шапку криво подобно
Хосроу,
Открыв бутон рот красиво сладким
смехом.*

В другой касыде, в которой он повторяет второе полустипение первого бейта, намерением от «хусрави одил» (справедливого Хосроу) является Хушангшах, целью от «хикояти ширин» является он сам:

Шакар ба коми вай он гаҳ расад, ки

¹² Хофизи Шерозӣ. Девон.-Техрон, 1380, с.95.

¹³ Носир. Девон, с. 150

¹⁴ Носир. Девон, с. 103.

бархонад

Ба самъи хусрави одил ҳикояти ширин.¹⁵
Сахар его рот достигнет тогда, когда он
поведает,
В услышание справедливого Хосроу сладкий
рассказ.

Упоминание о «Хусрав», «Ширин» и «Шакар» в вышеприведенном бейте, являющиеся персонажами поэма «Хусраву Ширин», приводит читателя в сомнение. Подобное использование ихомов в стихах поэта встречается очень часто (32, 54).

Иногда он применяет созвучие слов таким образом, что с изменением одного слова передается другое значение:

Чу чаимат ҳеч оҳуе надорад,
Ки чаимат ҳеч оҳуе надорад¹⁶.

Подобно твоих глаз не имеет ни одна
газель,
Что твои глаза не имеет ни одного
изъяна.

Различие полустиший в вышеприведенном бейте заключается лишь в союзах «ки» (что, который) и «чу» (как), но каждое полустишие имеет отдельное значение. Первое «оҳуе» является той известной газелью, чем в персидской поэзии уподобили глаза возлюбленного, но второе «оҳуе» приводится в значении изъяна и недостатка.

Музыкальные термины также являются теми понятиями, которых поэт используется в качестве ихома. В частности, это можно наблюдать во вступительной части нижеследующей касыды, которую мы рассмотрели в другом месте:

Мутрибо, бар сари роҳем ба оҳанги Хиҷоз,
Дили ушиқоқи ҳазинро ба навое бинавоз...¹⁷
(28, 63)

О музыкант, находимся в пути под
музыкой Хиджаза,
Сердца опечаленных влюбленных
утешь музыкой.

Представляется что, Носир больше усердствовал для создания образа, приводящего слушателя или читателя в со-

мнение, и он с использованием двусмысленных слов и словосочетаний выражает другие значения вопреки внешнему смыслу. При чтении вышеприведенных бейтов читатель думает, что поэт рассказывает о музыке, пении и исполнении музыки. Использование слов мутриб, рох оханг, Хиҷоз, Ушшок, хазин, наво, навоз, уд, рах, хуруш, гӯш, парда, роз, соз, Зӯхра, маджлис, Хусайни, Бардошт, Ирок, Фуруд – все являются выражениями и словами, относящимися к музыке и обладают ихомом. В действительности, поэт имеет другое намерение. Поэт намеревается отправиться в паломничество в Хиджаз. «Рох» (путь) первого полустишия по отношению к музыканту, музыке и «Хиджазу» является музыкальным тактом, но намерением поэта является обычным путем; «оханг» (музыка) на первый взгляд означает тон, но в действительности использовался в значении намерения, цели. «Хиджаз» внешне также означает музыкальный такт, но под ним подразумевается город Хиджаз; «Ушшок» (влюбленные) также является названием музыкального такта, но намерением поэта является путь влюбленных к Истине, отправляющихся в дом Бога. Слова других полустиший построены также двусмысленно. В четвертом бейте поэт посредством музыкальных выражений определяет направление своего движения в сторону Каабы, т.е. Носир отправляется с Ирака («джойи бардошт Ирок аст») в Хиджаз («фаруд аст Хиджоз»).

Подобные ихомы и использование различных видов *таджниса* в стихах поэта встречаются много и являются особенностью его стиля. Другой пример:

Ҳар ки дар илми ишорот ба қонуни ту дид,
Аз бало ҷуст наҷоту зи мараз ёфт шиғо¹⁸.
(28, 11)

Каждый, кто в науку ишорот и твоего
канона глянул,
Нашел спасение от беды и от болезни –
лечение.

Слова, которые выделены черным цветом, вдобавок к своим основным зна-

¹⁵ Там же, с. 101.

¹⁶ Носир. Девон, с.63.

¹⁷ Там же, с. 63.

¹⁸ Носир. Девон, с.11.

чениям, являются названиями книг великого земляка поэта – Абуали ибн Сины.

Подобное использование ихома в стихах Хафиза встречается много и выполнено более талантливо чем Носир. Изучение стихов этих двух поэтов пока-

зало, что такой стиль принадлежит Носиру и вероятно Хафиз заимствовал его у Носира и довел его до совершенства. По другому выражению, стиль Хафиза является усовершенствованным стилем Носира.

Ключевые слова: стихи, газел, стиль, ихом, метафора, метрика, значение, Носир, Хафиз.

Ш.Р. Исрофилниё

Основных стилевых особенностей лирики Носира Бухорои

Насир Бухорои является одним из величайших лириков таджикско-персидской литературы XIV века. В статье проводится анализ и интерпретация лирических особенностей поэтического наследия Носира Бухорои.

Автор опираясь на конкретные факты, доказывает что Насир имеет свой собственный стиль. Статья, в основном, посвящена анализу мастерства поэта в создании газелей, особенностям использования художественных приёмов, выразительных средств.

Sh. R. Isrofilniyo

FEATURES STYLE OF POETRY NOSIR BUKHOROI

Nosir Bukhoroi is one of greatest lyric Tajik – Persian literature XIV of century in clause the analysis and interpretation of lyrical features of a poetic heritage Nosir Bukhoroi will be out(spent).

The author leaning (basing) on the concrete facts, proves that Nosir Bukhoroi has own style. Clause basically is devoted to the analysis of skill of the poet in creation gazel, feature of use of art recertions, expressive means.

Ш.Р. Исрофилниё

Хусусиятҳои ҳоси сабки Носири Бухороӣ

Носири Бухорои яке аз шуарои баландмақоми адабиёти асри XIV-и форсии тоҷикӣ мебошад, ки дар такомули жанри газал саҳми босазо дорад.

ИННОВАТСИЯИ ПЕДАГОГӢ:

МАКОЛАИ МАЛИКОВ !!!

ИННОВАТСИЯ ВА МУШКИЛОТИ АМАЛИСОЗИИ ОН ДАР ТАҲСИЛОТ.

*Сафар Сулаймонӣ,
доктори илмҳои педагогӣ, профессор*

Ишораи методологӣ:

Воқеияте, ки педагогикаи инноватсионӣ (ибтикоротӣ) меомӯзад- ин раванди рушди низоми омӯзишӣ тавассути сохтан, паҳн ва азхуднамоиши навгонӣҳо мебошад. Педагогикаи ибтикоротӣ илми тоза мебошад ва дар мо танҳо солҳои 80 шурӯъ ба чунин иқдом карданд ва чунбиши муаллимони навгиро шурӯъ гардид.

Педагогикаи ибтикоротӣ равандҳои рушди амал ва коркарди таҳсилот аз ҳисоби ворид намудани компонент наву тоза, ки қаблан мушоҳида намешуд ва ворид намудани ҳамон компонентҳои қадид барои ҷойгузини онҳо омили асосӣ мегардад.

Мавзӯи педагогикаи ибтикоротӣ вобастагии байни самаранокии равандҳои ибтикоротӣ ва омилҳои муайянкунанда ва инчунин роҳҳои мутаассир ба ингуна омилҳо, ба мақсади боло бурдани дигаруниҳои самаранок доштаро баррасӣ менамояд.

Методологияи педагогикаи ибтикоротӣ- низоми донишҳо ва навъи фаъолиятест, ки ба сохтори идеяро дар бораи сохтан, инъикос ва истифода кардани навгонӣҳои педагогиро баррасӣ менамояд.

х х х

Барои баррасии назарӣ ва асоснок намудани фаъолияти инноватсионӣ дар соҳаҳои гуногун мафҳум мисли: фарҳанги инноватсионӣ, системаи инноватсионӣ, навоариҳо, мудирӣ, фаъолияти технологӣ ва чанде дигар вориди контексти педагогикаи муосир гардидаанд ва водор менамоянд, ки рӯи онҳо андеша ронем. Бо таваҷҷӯҳ ба ин, мафҳуми фаъолияти инноватсиониро дар мисоли соҳаҳои гуногун мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Фаъолияти инноватсионӣ аз инҳо таркиб ёфтааст: ҳастаҷӯи илмӣ, эҷоди на-

воарӣ, татбиқи навгонӣҳо, рефлексияи навоарӣ.

Бунёди марҳилаи ҳастаҷӯи илмиро ташаккули проблемаи ҳадафҳо ва вазифаҳои навоарӣ ташкил медиҳад ва аз ин баъд аз мафҳуми лоиҳаи навоариҳои пешбинишуда бармеояд (7, с.134). Натиҷаи асосии марҳилаи навгонӣҳо бо аломат ва ё дар шакли маводи хаттӣ ба қайд гирифта мешавад. Фаъолияти инноватсионӣ дар давраи татбиқ амалҳои зеринро дар бар мегирад: барнома - сенария, созмондиҳӣ - мудирӣ, арзёбӣ ва мурабӣ - интиқолӣ. Дар ҳолати рефлексия (шӯбҳо) натиҷаҳои ба дастмада бо мақсадҳои гузашташуда ва натиҷаҳои ҳосилшуда бо модели алтернативии мактаб муқоиса карда мешавад.

Ба ишораи муҳаққиқон, модели фаъолияти инноватсионӣ иборат аз навоариҳои дастурҳои меъёрӣ, муҳити навоарӣ, равандҳои ибтикоротӣ, навгонӣ, созандагӣ (8, с.45). Навоарӣ дар чунин тарзи баррасӣ ҳамчун натиҷаи инноватсия фаҳмида мешавад ва раванди навгонӣ бошад ба ҳар ҳол се марҳила: пайдо намудани ғояҳо (дар баъзе мавридҳо кашфиёти илмӣ), коркарди ғояҳо аз ҷиҳати амалӣ, татбиқи навоариҳо дар амалро дарбар мегирад.

Вижагиҳои раванди инноватсионӣ дар характери силсилвӣ доштани он зоҳир мегардад. Ин вижагиҳо дар сохтори марҳилаҳое, ки дар он навоариҳо татбиқ мешаванд; пайдошавӣ (зӯҳурот), зуд инкишофёбӣ дар мубориза бо рақибон, камолот, азхудшавӣ, паҳншавӣ, ғанишавӣ, қароршавӣ, бӯҳрон ва хотима.

Раванди инноватсионӣ таҷассуми маҷмӯи амалҳо ва воситаҳоест, ки тибқи онҳо кашфиёт ё ғояҳои педагогӣ ба нави-

гарихои иҷтимоӣ, аз он ҷумла, илмӣ (педагогӣ) табдил меёбанд.

Ба ишораи Поляков С.Д. «...равандҳои инноватсиониро аз давраҳои иловагӣ, ки дар мактаб ҷорӣ карда мешавад, бояд фарқ кард. Фаъолияти инноватсионӣ бо мураббаҷӣ, ҳамгироӣ ва том будани худ фарқ мекунад» (3, с.34).

Фаъолияти, ки ғояҳои ба навгонӣҳо таълим медиҳад, ҳамчунин низомии муриятиро ташаккул медиҳад, фаъолиятҳои инноватсионӣ номида мешавад.

Фаъолияти таълимӣ, педагогӣ ва методологӣ дар инноватика

Вижагиҳои хулосаи педагогӣ ва методологӣ амалҳои мавзӯи истифодаи он умур мебошад, ки субъекти он фаъолияти худро нисбат ба он муайян менамояд.

Ҷор намуди фаъолиятро интихоб мекунем, ки яке аз онҳо фаъолияти таълимии хонандагон мебошад. Натиҷаи фаъолияти онҳо натиҷаҳои таҳсил-натиҷаҳои навтаҳсил нисбат ба он, ки то он вақт вучуд дошт, ё бидуни ҷорӣ намудани навгонӣҳо имкон ҳам дошт.

Ба ифодаи Сиркун И.И. «...фаъолияти педагогӣ муаллим-наовар (ташаккулкунандаи наоварӣ) нисбати фаъолияти таълимии хонандагон фаровардаҳои ибтикороти ӯ - раванди таълимиест, ки ба он навигарӣ ворид карда мешаванд» (11, с.87).

Фаъолияти педагогӣ педагог (олим), ки ибтикороти педагогӣ муаллим ё фаъолияти таълимии хонандаро меомӯзад ва он дастовардҳои ин қабил фаъолият инноватикаи педагогӣ мебошад (ҷузъиёти, ки ба наоварӣҳо дахл доранд).

Дар пажӯҳиши Поляков С.Д. ишора гардидааст, ки «...фаъолияти методологӣ нисбат ба ибтикороти педагогӣ педагог ва таллоҳои педагогӣ муаллим фаровардаҳои ин қабил фаъолият методологӣ педагогикаи инноватикӣ мебошад (ҷузъиёти методологӣ, ки ба фаъолияти олим бо инноватика машғулбуда дахл дорад)» (3., с.78).

Таҳқиқу пажӯҳиши мо нишон медиҳад, ки ҳар як фаъолият нисбат ба фаъолияти пешин нисбатан боло мебошад. Муаллими наовар фаъолияти талабагонро бо истифодаи навгонӣҳо ба роҳ мемонад. Тасвири кори педагогӣ муаллими наовар дар доираи педагогикаи

инно-ватикӣ сурат мегирад, ки бо ҷунин фаъолият педагог-олим машғул аст. Тасвири ташаббусҳои омӯзгории ин қабил педагог-ҳо фаъолияти боз ҳам болотар ва мураккабтарест, ки онро фаъолияти методологӣ меноманд.

Ба таври назариявӣ гуфтан мумкин аст, ки як нафар шахс ду ё ҳатто се навъ фаъолияти гуногунро иҷро метавонад ба иҷро дароварад. Дар соҳаи педагогика ин гуна шахс дар як вақт метавонад ҳам фаъолияти омӯзгорӣ дошта бошад, ҳам онро аз нуқтаи назари инноватика таҳлил намояд ва ҳам аз мавқеи методологӣ онро татбиқ намояд. Аммо дар амал ингуна имконият на ба ҳар кас дастрас аст, зеро он аслан номумкин аст.

Проблемаи дигар дар нақша набудани назарияпардоз (методолог) бевосита ба фаъолияти педагогӣ муаллим - наовар (инноватор) ва ба фаъолияти таълимии талаба вобаста мебошад. Тибқи таҳқиқи Поташник М.М «... дар як қатор мактабҳои методологӣ инноватсионӣ вазифаи методологӣ мактаб вучуд дорад, ки он дар лоихақашӣ, санҷиш ва ислоҳи равандҳои инноватсионӣ иштирок менамояд». Муаллим метавонад дар таҳқиқ ва асоснок намудани навъҳои фаъолияти субъектҳои раванди инноватсионӣ, созидагӣ ва ба онҳо пешниҳод намудани маҳсули дахлдори методологӣ иштирок намоянд. Дар ҷунин шароит ҳар яке аз навъҳои фаъолияти номбурдари метавонад рефлексҳои гуногун яқум (талабагон), дуҷум (муаллим), сеҷум (педагог) ва ҷорум (назарияпардоз)-ро дар худ дошта бошад.

Соҳтори раванди инноватсионӣ

Дар манобеи педагогӣ дар соҳаи педагогика ду навъи раванди инноватсионӣ мавриди баҳрабардорӣ қарор гирифтааст:

Навъи аввал - навгонӣҳо, ки аксаран бидуни дарки пурраи шароитҳо, воситаҳо ва роҳҳои татбиқи онҳо ба вучуд меоянд. Ин қабил навгонӣҳо на ҳамеша бунёди илмӣ доранд, онҳо аксар вақт тибқи мушоҳидаҳои зерӣ таъсири ниёзҳои шароити давр ба амал меоянд. Пажӯҳиши мо бар он аст, ки ба ин гурӯҳи навгонӣҳо фаъолияти муаллимон - наоварон, мураббаҷӣ, волидайнро ворид кардан мумкин аст.

Ба назари Слатёнин В.А. «Навъи дуҷум-инноватсия дар системаи таҳсилот ин қабил навғониҳо маҳсули фаъолияти байнифаннии бошууроно ва ҳадафманди илмӣ асоснокшуда мебошанд» (6, 56)

Олимон гуногуншаклии равандҳои инноватсиониро дар ду шакл баён кардаанд:

1. Таҷдиди назари навоариҳо. Хусусияти ин навъ навғониҳо дар он аст, ки онҳо танҳо дар ташкилоте, ки онро эҷод кардааст, истифода мешавад. Ин навъи навғониҳо аз зинаҳои зерин иборатанд:

- ташаккулёбии заминаҳои навоарӣ-талабот ба он, кашфиёти илмӣ, эҷоди навигарӣ ва татбиқи нахустини он, дар байни истифодабарандагон паҳн намудани он, истифодаи навигарӣ.

2. Густариши бозтавлиди навгонӣ, ба он маънӣ, ки раванди эҷоди навигарӣ дар бисёр ташкилотҳо паҳн карда мешавад. Дар ин маврид, байни эҷоди навигарӣ ва тақсими он миёни истифодабарандагон зинаи паҳннамоеи усулҳои бозтавлиди навигариҳо ва шаклҳои истифодаи онҳо илова карда мешавад ва ироъаи васеи навғониҳо, ки талаботро барои ибтикорот роҳнамун мегардонанд.

Силсилаи мукаммали навоариҳо панҷ зинаро дар бар мегирад: оғоз, рушди босуръат, камолот, мукамалшавӣ, хотима ё бӯҳрон.

Механизми фаъолияти инноватсионӣ методологияи ин фаъолият буда, ҳамчун низомии пазируфташуда расмӣ эътироф шудааст.

Дар сохтори раванди инноватсионӣ 4 зина ҷудо карда шудааст (7, с.34)

1. Таҳлили фаъолияти таълимӣ ва муайян намудани ниёзҳо дар тағйирот. Лоихақашии навоариҳо. Аз таҷриба (озмоиш) гузаронидани навғониҳо. Санчиши навигариҳо.

2. Паҳн намудани навигариҳо. Омодагӣ ба паҳннамоеи. Ахборот дар бораи навигариҳо. Дастгирии азхудкунии навигариҳо. Таҳлили паҳннамоеи ва азхудкунии навигариҳо.

3. Омӯхтани навигариҳо. Таҳлили фаъолияти таълимӣ ва муайян намудани ниёзҳо ба тағйиротҳо. Ҷустуҷӯи навигариҳо. Лоихақашии системаи дилхоҳи таҳсилоти оянда. Татбиқи навғониҳою таҳлил ва баҳои натиҷаҳои тағйиротҳои

ба дастомада. Институтикунонии (расмисозӣ) навоариҳо.

4. Фаъолияти таълимӣ. Сохтори раванди инноватсионии пешниҳодшуда ба ақидаи мо, бештар характери маъмури дорад ва танҳо зинаҳои бо раванди глобалии инноватсионӣ алоқаманд буданд, ки дар он ташкилотҳои зиёди илмӣ ва маъмури, мактабҳо, марказҳои ҷорикунандаи навғониҳо ва ғ. иштирокдоранд. Ҳол он ки навигариҳои педагогӣ дар сатҳҳои гуногун-аз фаъолияти муаллим ё мактаб сар карда, то системаҳои умумичаҳонии таҳсилот дар сатҳҳои гуногун метавонанд мавзӯи ҷоринамоеи бошанд.

Дар ингуна ҳолатҳо сохтори раванди инноватсионии мазкур шакли дигар доштаниш мумкин аст. Масалан, дар пажӯҳишҳои анҷомёфта сохтори раванди инноватсиониро пешниҳод мекунад, ки он чунин аст:

а) Фаъолият: маҷмӯи ин қисматҳо ба монанди сабаб, мақсад, шароитҳои муайяни моддӣ, молиявӣ, муваққатӣ ва ғ.

б) Субъективӣ: фаъолияти инноватсионии ҳамаи субъектҳои рушди мактаб: директор, муовинони ӯ, муаллимон, олимон, хонандагон, волидайн, спонсорҳо, методистон, омӯзгорони мактабҳои олий, мушовирон, экспертҳо, масъулин, комиссияҳои аттестатсионӣ;

в) Сатҳӣ: фаъолияти муштарак инноватсионии субъектҳо дар сатҳи байналмилалӣ, кишварӣ, ноҳиявӣ, шаҳрӣ, маҳаллӣ, мактабӣ;

г) Мазмунӣ: коркард ва азхудкунии навоариҳо дар таълим, корҳои тарбиявӣ, ташкили раванди таълимӣ-тарбиявӣ, идоракунии мактаб;

д) Мудирият: ҳамкориҳои ҷор навъи фаъолияти мудирият: банақшагири, созмон-диҳӣ, роҳбарӣ ва назорат.

Дар чунин сохтор ба ҳар субъекти таҳсилот ҷой пешбинӣ шудааст, ҷои онҳо дар фаъолияти инноватсионӣ дар сатҳи муассисаи таълимӣ муайян карда шуда, ва ҷиҳати фарқкунандаи системаи идоракунӣ ин тавр баён гардидааст:

- идораи ҷорсатҳа (стратегӣ, тактикӣ, оперативӣ (фаврӣ), худидоракунӣ);

- ба инкишофи фаъолияти таълимии муассисаи таълимӣ ва ҷомеаи педагогҳо нигаронидашуда;

- татбиқи принципи робитаи тарафайн, ки назоратро аз болои натиҷаҳои кор таъмин менамояд;

- шаффофият, бисёрромилӣ, пешбинишаванда, худ аз нав истеҳсолшавии моделҳо (7, с.56).

Коркарди субъектҳои инноватсия

Дар фаъолияти инноватсионӣ – педагогӣ якчанд вазифаҳои инноватор (навоар) вучуд доранд, ки онҳоро ба як ё якчанд субъектҳои фаъолияти инноватсионӣ вобаста кардан мумкин аст. Ин вазифаҳо чунинанд: роҳбар (мудир), педагог – озмоишгар, масъалагузор, муҳаққиқ, методолог, лоихакаш, тарҳкаш (созанда), ба нақшагиранда, ороишдиҳанда.

Навҳои асосии фаъолияти навоар маҳз ба тавассути вазифаҳои ҷавуззикр ба амал бароварда мешаванд. Шарҳи асосии ин вазифаҳои навоари субъектҳо чунинанд:

Мудир барои аз ҳолати лоихавӣ ба амалия татбиқ намудани навғониҳо чораҳо меандешад;

Педагог – озмоишгар тағйиротҳои ба раванди таҳсил воридшавандаро бо таъба ба сохтори педагогӣ ба нақша мегирад;

Масъалагузор зиддиятҳои пайдошавандаро ҷустуҷӯ мекунад, ошкор менамояд ва ба қайд мегирад, ба амалиётҳои ба нақшагиранда далелҳои инқории худро пешниҳод мекунад, бо мақсади ислоҳи навғониҳо ба проблемаҳо тасаввури созандагӣ (конструктивӣ) мебахшад;

Назарияпардоз (методолог) ҷорҷӯбаи навғониҳоро бо мақсаду мазмуну тавсифот дар даст дорад, ӯ мувофиқати равандҳои дар он ҷараёндоштаро назорат мекунад, рефлексияи ҳамаи марҳилаҳои навоари ташкил ва татбиқ менамояд;

Лоихакаш равандҳои ба нақшагирандаро такрор ба такрор ба лоиха мегирад. Ӯ ин амалро дар якҷоягӣ бо нақша-каш, ки мақсадҳои ояндаро ба ҳақиқат табдил дода, хронологияи татбиқи навоари муайян менамояд, иҷро мекунад.

Тарроҳ (конструктор) равандҳо ва объектҳои тарроҳишавандаро ба вучуд меоварад, таҷассум менамояд ва месозад.

Ороишдиҳанда – ҷараёни кор ва натиҷаҳои навоариҳоро ба қайд мегирад, тасвири асари педагогиро меофарад.

Яке аз равандҳои тафаккури инноватсионӣ, ки дар субъектҳои педагогикаи инноватсионӣ бояд ташаккул ёбанд - ин ҳадафмандӣ мебошад.

Марҳилаҳои зерини ташаккули маънаҳои ҳадафмандро дар раванди тренинги махсусташкилшуда пешниҳод кардаанд:

- муайян намудани арзишҳо ва мақсадҳо (аз вазифа, мақом ва касби худ каноатманд ҳаст ё хайр);

- муайян намудани имкониятҳои муҳим барои ба мақсад расидан (имкониятҳо барои болоравии шахсӣ ва касбӣ мумкин аст аз будаи зиёд намояд) (7.с.34). Ба назари мо ҳам мумкин аст вариантҳои зиёд аз назар гузаронида шаванд. Дар ин роҳ усулҳои эвристикӣ тафаккур пешниҳод шудаанд:

- муайян намудани дараҷаи имконпазир будани иҷрои мақсадҳо ва хатарҳо (риск);

- муайян намудани ҷандзинаи (иерархия) мақсадҳо (чи аз ҳама муҳимтар аст, чи камтар, то ин ки вақт ва нерӯ беҳуда сарф нашавад);

- муайян намудани тартиби марҳилаҳои комёбшавӣ ба ҳадафҳо (аз ҷӣ бояд оғоз кард, нерӯ ва замонро ҷӣ тавр бояд табақабандӣ намуд);

- муқаррар намудани вақти кор барои фардҳо (ба назар гирифтани имкониятҳои шахсии корманд);

- назорат ба дастовардҳо (дар дунёи тағйирёбанда шароит ва имкониятҳо низ тағйир меёбанд. Бинобар ин ворид намудани ислоҳот зарур аст).

Агар ҳангоми тренинг мақсадҳо ба даст наомада бошанд, дар назди иштирокчиён суолҳои рефлексивӣ гузошта мешаванд:

- Оё мақсадҳои Шумо воқеианд?

- Оё Шумо барои ба мақсадҳои худ ҳамаи нерӯ ва диққати худро ба кор андохтаед?

- Оё мақсадҳои шумо моҳияти худро нигоҳ медоранд? Магар онҳо дар шароитҳои нав қимати худро гум накардаанд?

- Оё Шумо ба кори худ аз берун шахсонӣ дахлдорро ба дараҷаи кофӣ ҷалб кардаед? (бисёр мақсадҳо бе ёрӣ ва

дастгирии атрофиён натиҷаи дилхоҳро наме-диханд);

- Магар Шумо аз мубориза барои мақсадҳои худ барвақт даст нақашадед?

- То чи андоза Шумо дар зиндагитон мақсадатонро дар даст доштаед? (дастури мусбат барои натиҷагирӣ).

Таҳлили пешниҳоди муаллиф дар бораи рушди марҳилавии малакаҳои ҳадафнок имконият медиҳад, ки масъалаҳои муҳими омода намудани иштирокчиён ба навоариҳои ҳал карда шаванд:

- муайян намудани мақсадҳои шахсӣ ва касбии онҳо;

- фаъол гардонидани амалиёти шахсӣ ва касбии онҳо;

- мушаххасномаи раванди татбиқи мақсадҳо.

Барои ҳалли проблемаҳои инноватсионӣ аксар вақт сатҳи ҷалби аъзоёни ташкилот ба зинаҳои мухталифи раванди қабули қарорҳо асоси типологӣ мебошанд. Ҳангоми қабули қарори дахлдор ахбор дар бораи ирсолӣ иттилоот санҷида мешавад. Қарор ду навъ мешавад:

1. Қарорҳои маъмурӣ (аъзоёни ташкилот ба раванди қабули қарор даҳлат намекунанд);

2. Қарорҳои коллективӣ (партисипативӣ) (аъзоёни ташкилот раванди қабули қарорҳоро муайян менамоянд).

Навъи аввали қабули қарор бештар ғоидаовар аст, зеро ихтилофот дар ин ҷо камтар мебошад. Қарор аз рӯи овоздиҳии аксарият қабул карда мешавад.

Ба фаъолияти инноватсионӣ омода сохтани муаллими оянда

Ба назари Сластёнин В.А., Подимова Л.С. «Яке аз камбудҳои педагогикаи мактаби олий иборат аз он аст, ки раванди ташаккули муаллими оянда дар сохтори инноватсионӣ модел нашудааст (6, с.167). Донишҷӯёни мактабҳои олии педагогиро танҳо дар рӯҳияи муносибати эҷодкорӣ доштан нисбат ба таҷрибаи пешқадами педагогӣ тарбия мекунанду ҳалос. Чунин тарзи тарбия ба донишҷӯён имконият имконият медиҳад, ки танҳо бо ғояҳои пешқадами педагогӣ шинос шаванд, вале дар бораи техникаи навоари фарқ карда тавонистани аломаҳои умумият, махсусият ва яққаву ягонагии навоари тасаввур надоранд

Стандарти давлатии таҳсилоти касбӣ-олии (ихтисоси педагогика), ки имрӯз дар амал аст, таълими инноватсионро пешбинӣ намекунад. Танҳо дар қисмати «Назарияи таълим» дар бораи равандҳои инноватсионии таълим ишора мераваду ҳалос. Чунин вазъият ба перафти таҳсилот мусоидат нахоҳад кард. Бинобар зарурати коркарди системаи махсуси тайёр кардани муаллимони дар рӯҳияи навоари пеш омадааст. Ҳоло доир ба ғояҳои педагогикаи як қатор тадқиқотҳои олимони (Сластёнин В.А., Подимова Л.С., 1997; Андреев В.И., 2000), дидактика (Хуторская А.В., 2001) методикаи ҳалли масъалаҳои инноватсионӣ (Анисимов Н.М.) ва дигарон ба таъби расидаанд.

В.А. Сластёнин ва Л.С. Подимова тайр кардани муаллимони ба фаъолияти инноватсионӣ ба тарзи зер пешниҳод кардаанд:

Марҳилаи якум- рушди вижаҳои инфиродии ҳаллоқият (эҷодкорӣ) дар муаллимони, дар донишҷӯён ташаккул додани маҳорати ошкор намудан, шакл додан, таҳлил кардан ва эҷодкорона ҳал намудани масъалаҳои педагогӣ, ҳамчунин инкишофи технологияи умумии ҷустуҷӯҳои эҷодкорона: мустақилона ба зинаи навузарионидани донишҳо ва маҳоратҳои пешина, дар ҳолати дахлдор дида тавонистани проблема, функсияҳои нави объект, муайян намудани сохтори объект, дида тавонистани роҳҳои нави ҳаллу фасли масъала, яққоя намудани тарзҳои пешинаи фаъолият дар шароитҳои наву, рушди тафаккури интиқодӣ.

Марҳилаи дуум-аз худ намудани асосҳои методологияи маърифати илмӣ, тадқиқоти педагогӣ ва дар педагогикаи инноватсионӣ ворид намудани онҳо. Донишҷӯён бо заминаҳои иҷтимоӣ ва илмӣ, ҳамчунин мафҳумҳои асосии он шинос мешаванд. Дар ташкили мактаб муносибати эҷодкоронаи худро нишон медиҳанд, сарчашмаҳои асосии рушди алтернативии мактабро меомӯзанд бо навъҳои гуногуни муассисаҳои таълимии инноватсионӣ шинос мешаванд.

Марҳилаи сеюм- омӯхтани технологияи инноватсионии фаъолият. Дар ин марҳила донишҷӯён бо методикаи тартиб додани барномаи муаллифӣ, марҳилаҳои қори озмоишӣ дар мактаб ошно мегардад,

дар тартиб додани барномаи муаллифӣ иштирок мекунад, рушди минбаъдаи навоариҳо ва душвориҳои ҷорӣ намудани онҳоро таҳлил ва пешбинӣ мекунад.

Марҳилаи ҷаҳорум - кори амалӣ дар майдончаи озмоишӣ ба мақсади ҷорӣ намудани навгониҳо дар раванди педагогӣ, ислоҳу иловаҳо, санҷидани натиҷаҳои озмоиш, санҷиши фаъолияти касбии худ. Дар ин марҳила мавқеи инноватсионии муаллим ҳамчун системаи ақидаҳо ва дастурҳои ӯ нисбат ба инноватсия ташаккул меёбад (6, с.45-46).

Чунин тарзи ташкили раванди таълим ба ҳалли проблемаҳои тарбияти муаллими оянда ба кори инноватсионии педагогӣ мусоидат менамояд. Дар амал, кулли мактабҳои инноватсионӣ дар назди худ чунин вазифаҳоро мегузоранд. Масалан, дар мактабҳо-гимназияҳо нақшаи вижаи рушди касбии муаллим барои

корҳои таҷрибавӣ - озмоишӣ амал мекунад.

Нақшаи рушди касбии муаллим дар ин мактаб марҳилаҳои зеринро дар бар мегирад:

1. Омодагии илмӣ - педагогӣ.
- 2) Таҳлили таҷрибаи методии худ.
- 3) Такмил додани раванди хониш ва пешниҳоди афкори ҷадид.
- 4) Эҷоди таҷрибаи тоза.
- 5) Озмоиш.
- 6) Амалисозии онҳо.

Дар тӯли соли тахсилӣ муаллим рӯи мавзӯи инфиродии методии худ кор мекунад, ҳалли онро дар сатҳи дидактика муайян месозад, тибқи технологияи интиҳобкардааш малакаҳои азнавосзии маводи барномавино ҳосил мекунад, ташхисҳои мухталифро меомӯзад.

Доир ба масъалаҳои ҷавоб бахшӯ талошҳо хеле зиёд мебошанд ва баррасии ҳар яке аз онҳо ҷидду ҷаҳд ва андешаҳои наву тоза мунтазиранд.

Калидвожаҳо: навгониҳои педагогӣ, инноватсия, навоариҳо, равандҳои навгонӣ, педагогикаи навгонӣ, фаъолиятҳои инноватсионӣ, амалисозӣ, гоҷаҳо.

Сафар Сулаймонӣ

ИННОВАЦИЯ И ПРОБЛЕМЫ ЕЁ РЕАЛИЗАЦИЯ В ОБРАЗОВАНИИ

Именно на учителя возложена миссия реализации целей и задач обучения и воспитания подрастающего поколения. Он является организатором активной учебно-познавательной, трудовой, общественной и эстетической деятельности учащихся. В значительной мере от его труда и усердия зависит образование народа, культурное и нравственное развитие общества, а также пути дальнейшего развития страны.

В структуре педагогической деятельности важными являются вопросы формирования и развития исследовательских качеств учителей, подготовке их к поиску, изучению и внедрению инновационных педагогических технологий.

Ключевые понятия педагогической инноватики: педагогическое новшество, инновация, нововведение, инновационный процесс, новаторская педагогика, инновационная деятельность, инновирование, идеи.

INNOVACIYA AND PROBLEMS ITS REALIZATION IN EDUCATION

Exactly on teacher is entrusted mission to realization of the purposes and problems of education of growing generation. He is an organizer of active scholastic – cognitive, labor, public and aesthetic activity of children. In significant measure from his labor and zeal depends the education of people, cultural and moral development of society, and also the ways of the further development of the country. In the structure of pedagogical activity important are questions of forming and development of exploratory quality of the teachers, preparation them to searching for, study and introduction of innovative pedagogical technology.

Key words of pedagogical innovation: pedagogical innovation, innovation, innovative process, education, pedagogical technology, innovative activity, innovative ideas.

Манбаъҳо:

1. Ангеловски К. Учителя и инновации. Пер. с македонского.- М.: Просвещение, 1991.-231 с.

2. Общая и профессиональная педагогика: Учебное пособие для студентов, обучающихся по специальности «Профессиональное обучение»: В 2-х книгах / Под ред. В.Д. Симоненко, М.В. Ретивых. -- Брянск: Изд-во Брянского государственного университета, 2003. - Кн.1 - 174 с.
3. Поляков С.Д. Педагогическая инноватика: от идеи до практики. - М.: Педагогический поиск, 2007, 167с.
4. Поташник М.М. Инновационные школы России: становление и развитие. Опыт программно-целевого управления: Пособие для руководителей общеобразовательных учреждений / Вступит. ст. В.С.Лазарева. – М.: Новая школа, 1996. – 320 с.
5. Сулаймонӣ С. Донишномаи педагогикаи навин.-Душанбе: Ирфон, 2011.-834 с.
6. Слостёнин В.А., Подымова Л.С. Педагогика: Инновационная деятельность.- М.: Магистр, 1997.- 224 с.
7. Хуторской А. В. Педагогическая инноватика: методология, теория, практика: Научное издание. – М.: Изд-во УНЦ ДО, 2005. – 222 с.
8. Шарифзода Ф. Педагогика: назарияи инсонфар ва ҷомеаи фарҳангӣ /Мухарр. масъул С. Сулаймонӣ; Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. - Душанбе: Ирфон, 2010. - 545 с.
9. Цыркун, И. И. Методическая инноватика. - М., 1996.
10. Цыркун, И. И. Система инновационной подготовки специалистов гуманитарной сферы. – М., 2000. 189 с.
11. Юсуфбекова Н.Р. Общие основы педагогической инноватики: Опыт разработки теории инновационных процессов в образовании. - М., 1991.211 с.

ИННОВАТСИЯ: РОҲАНДОЗӢ ВА САМАРАНОКӢ

Ваҳҳобҷон Абдулазизов,

*мудири шуъбаи илм ва инноватсияи Паёмуҳишгоҳи рушди маорифи
Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, номзади илмҳои филологӣ*

Ҷомеа аз рӯи низоми муайян ҳамеша дар ҳоли рушду такомул аст. Вале бо мурури замон вобаста ба тараққиёти ҷомеа ва тағйир ёфтани муносибатҳои ҷамъиятӣ ҳолатҳо ҳам мешавад, ки системаи мавҷуда самарани дилхоҳ намерад. Аз ин рӯ, низоми амалкунанда бояд мукамалтар ва ё ба таври дилхоҳ тағйир дода шавад. Солҳои охир аҳамияти проблемаҳои рушд ва роҳандозии инноватсияҳо дар сатҳи институтҳои мухталифи ҷамъиятӣ ба таври зарурӣ эътироф шудааст. Мафҳумҳои «навгонӣ», «навоарӣ», «инноватсия» мавриди омӯзиш дар соҳаҳои гуногуни истехсолот, илм, фарҳанг ва маориф қарор гирифтааст. Ин алоқамандӣ (таваҷҷӯҳ) ба навгонӣҳо ба қаноатбахш набудани сифату самаранокии фаъолияти системаҳои мавҷуда ва қўшиши ҳал кардани проблемаи баланд бардоштани сифату самаранокӣ бо ёрии инноватсия дар шароити модернизатсия ва глобализатсия ҳаҷони муосир вобаста мебошад.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти пешрафти ҳаҷони муосир ва зарурати ба вучудомада ва ба хотири раванқи фаъолияти инноватсионӣ ҳуҷҷати

маҳсули давлатӣ – «Барномаи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011 - 2020» (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон №227 аз 30.04.2011) –ро қабул кардааст. Дар «Барнома...»-и зикршуда омадааст: «Ояндаи соҳаи маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз бисёр ҷиҳат ба сатҳи ташкилӣ ва самаранокии фаъолияти илмӣ, илмию таҳқиқотӣ ва инноватсионӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва муассисаҳои илмию таҳқиқотии низоми маориф вобастагӣ дорад. Бо назардошти ин мақсади стратегӣ - ниғаҳдорӣ ва рушди нерӯи илмию техникии мактабҳои олии, комплекси илмӣ ва инноватсионии соҳаи маориф, ҳамбастагии илм ва истехсолот, тайёр кардани мутахассисони баландихтисос, кадрҳои илмӣ ва илмию омӯзгорӣ ва нерӯи инноватсионӣ барои ҳалли масъалаҳои иҷтимоию иқтисодӣ зарур мебошад».

Мақсаду вазифаҳои барномаи зикршуда дарёфтани тарбия кардани наврасту чавонони лаёқатманд, навоар ва ихтироъкор, омода намудани мутахассисони баландпоя, ташаккулу такомули

фаъолияти илмию техникӣ, инноватсионӣ, чалб кардани имкониятҳои илмию техникӣ мамлакат ва рушди инфрасохторҳои инноватсионӣ мебошад. Дар сурати татбики пурраи «Барномаи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020» воридкунии инноватсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба низоми муайян даромада, рушди бонизому бо-суръати хама соҳаҳои илму техника ва хоҷагии халқ, амнияти иқтисодӣ, техникӣ энергетикӣ, озукворӣ, экологӣ ва умуман некӯахлоқии халқ таъмин мегардад.

Таҳти инноватикаи педагогӣ таълим оид ба ягонагии ҷудонашаванда ва робитаи мутақобилаи се унсурҳои раванди инноватсионӣ дар соҳаи маориф (таҳсилот) фаҳмида мешавад: ба вучуд овардани навгонӣ, воридкунию азудкунии он, истифодаи паҳн кардани навгонӣ (11). Профессор Тарева Е.Г. таъкид мекунад, ки маҳз педагогика нахуст аз ҳама муносибати аз ҷиҳати илмӣ асоснок барои муайяну ошкор кардани моҳияти равандҳои инноватсионӣ дар таҳсилотро ошкор менамояд. Равандҳои мазкур ба ташаккули мазмуни нави таҳсилот: коркард (таҳия) ва татбики (роҳандозии) технологияҳои нави таълим; истифодаи методу усулҳо, воситаҳои азхудкунии барномаҳои нав; фароҳам овардани шароит барои худмуайянкунии шахс дар раванди таълим; тағйирот дар симо (образ)-у фаъолият ва тарзи тафаккури ҳам омӯзгор ва ҳам таълимгиранда марбут мебошад (9.53)

Инноватикаи педагогӣ ду феномени инноватсиониро таҳқиқ мекунад: инноватсия дар низоми таҳсилот ва таълими инноватсионӣ. Инноватсия дар низоми таҳсилот мақсад, шаклҳои ташкил ва сохтори раванди таҳсилот, технологияи таълим, муносибатҳои мутақобилаи субъектӣ ва амсоли инҳоро дар бар мегирад. Дар миёни (қатори) самтҳои муосири инноватсионии рушди таҳсилоти педагогӣ метавон таҳияи назарияи инноватсияи худӣ, таҳсилоти ба шахсият (фард) нигаронидашуда; инкишофи модели ташкилӣ-структурӣ таҳсилот, системаи бисёрзинагии таҳсилотро ҷудо кард.

Зарурати ворид намудани инноватсия (навгонӣ)-ҳо танҳо дар сурати зоҳиршудани пастравии самаранокии системаи

мавҷудаи фаъолият ба миён меояд. Дар ин маврид пеш аз қабули консепсия ва технологияи воридкунии инноватсияҳо гузаронидани ҷорабиниҳои зерин муҳим мебошад:

1. Таҳлил ва баҳогузорӣ ба самаранокии системаи мавҷуда ва натиҷагирӣ аз мониторингҳои мунтазам доиршуда.

2. Муайян намудани гиреҳҳои асосии пастравандаи сифату самаранокии системаи фаъолияткунанда.

3. Баҳодихии шаффоф ба нерӯи ақлонӣ ва инсонии ҳуди система бо мақсади муайян намудани талабот.

4. Баҳодихӣ ба имкониятҳои техникӣ ва ташкилии дар дохили системабуда ва муайян намудани талабот.

5. Масъалагузорӣ ва шарҳи масъалаҳои ба миёномада.

Ҳамгоми пастравии самаранокии системаи мавҷудаи фаъолият якҷанд масъала ба миён меояд, ки ба эътибор гирифтани ҳал кардани онҳо ниҳоят муҳим буда, барои татбики муваффақонаи навгонӣҳо мусоидат мекунад. Аз ҷумла, масъалаҳои зерин:

- *Муайян намудани мақсади ворид кардани тағйиротҳо.* Ҳар як тағйирот аз рӯи нақша ва мақсади мушаххас амалӣ мегардад. Муҳим он аст, ки тағйирот пеш аз ҳама барои беҳбудӣ ва баланд намудани самарани фаъолияти система нигаронида шавад.

- *Муайян намудани шароитҳои лозима барои татбиқи самарабахши инноватсияҳои пешбинишаванда.* Ин кор бо мақсади дуруст муайян кардани арзиши аслии тағйиротҳо ва истифодаи самараноки маблағҳои барои дастгирии система равона кардашуда гузаронида мешавад.

- *Омӯзиши таҷрибаҳои татбиқи самарабахши технологияҳои инноватсионӣ.* Барои таъмини татбиқи муваффақонаю босамари навгонӣҳо омӯхтани таҷрибаи дигарон муҳим аст. Ин имконият медиҳад, ки хато ва норасонӣҳои дигаронро дар чараёни татбиқи навгонӣҳо омӯхта, таҳлил карда, ҳангоми воридкунии онҳо ба система аз инҳо эмин шавем.

Инноватсия сатҳҳои муайян дорад ва дар чараёни ворид намудани он ҷабҳаҳои мухталиф дида мешавад.

Ҷузъиёти асосии зоҳиршавии чараёни инноватсионӣ аз рӯи сатҳҳо ва ҷабҳа-

ҳои асосии он муайян карда мешаванд. Ин ҷузъиёт барои баҳоидиҳӣ ба самаранокии воридкунии навгониҳо нишондиҳандаҳои асосӣ буда, барои ба нақшагириӣ ва риояи дурусти технологияи ҷорикунии навгониҳо раҳнамо мебошад.

Таҷрибаи ворид намудани инноватсияҳо нишон медиҳад, ки ду сатҳи асосии ворид намудани навгониҳо мавҷуд аст:

1. **Модификатсионӣ** – *баланд намудани ҳолати мавҷуда бе воридкунии тағйиротҳои системавӣ.* Ин сатҳи инноватсия мулоҳизакорӣ ва таҳаммулро тақозо мекунад ва системаҳоеро, ки аз захираҳои имконоти худ пурра ва то охир истифода накардаанд, аз вайроншавӣ эмин дошта, барои гузариш ба сатҳи дигар бо талафоти кам хизмат менамояд.

2. **Радикалӣ** – *тағйиротҳои қуллӣ-фундаменталӣ, яъне мақсаду сохторҳои нав; дида баромадани нақш ва вазифаҳои субъектҳои ҷараёни фаъолият.* Дар аснои воридкунии чунин навгониҳо омӯзиши амиқи пешакӣ, банақшагирии асоснок-кардашуда ва таъмини захираҳои кофӣи аклонӣ, инсонӣ ва технологӣ зарур аст. Дар акси ҳол ҳама гуна тағйиротҳои қуллӣ – фундаменталии бе таҳхис ва таҳлили пешакӣ воридшаванда метавонад мунтазамӣ (пайдарпай) - и гузаришҳо ва ҳамба-стагии анъанаҳои мавҷудаи дохили системаро вайрон намояд.

Дар ҷараёни ворид намудани инноватсия ду ҷабҳаи асосӣ дида мешавад. Ин ҷабҳаҳо моҳияти арзишӣ ва татбиқии навгониҳо мебошанд:

1. **Арзишӣ** – *ин ҷабҳа барои ҷавоб додан ба саволи «Инноватсияҳо ба чӣ равона шудаанд ва аз онҳо кӣ бурд мекунад?»* нигаронда мешавад. Он тақозо мекунад, ки дар аснои ҳамагуна навгониҳо инсон ва ҳуқуқу озодихоӣ ӯ дар мадди аввал аст. Ҳангоми ворид намудани инноватсияҳо аз пай кам шудани масрафҳо шуда, саломатӣ ва беҳатарии инсонро набояд фаромӯш кард. Баъдан ҳама гуна тағйиротҳо лоақал дар ояндаи наздик бояд тамоми харочотҳоро ҷуброн намуда, ғоидаи микдорӣ ва сифатӣ оварад.

2. **Татбиқӣ** – *ичрошавандагии нақшаҳо, коркарди пурраи ҷараёни татбиқи онҳо, ташиқи баҳоидиҳӣ, мониторинг ва идоракунии ҷараёни тағйиротҳо.* Инноватсия на барои тағйири зоҳири систе-

ма.балки бояд барои баланд намудани самаранокии он нигаронида шавад. Аз ин лиҳоз, ҳангоми нақшабандӣ аз зиёд шудани давраҳои татбиқи инноватсия натарсида, хизмати теъдоди зиёди онро дар кам кардани таъсири манфии он дар ибтидои фаъолият фаҳмидан лозим аст. Баҳоидиҳӣ ва мониторинги пайваста бо таҳлилу ҳулосабарории саривақтӣ имконият медиҳад, ки тез - тез ба нақшаҳои стратегӣ ва давравӣ сари вақт тағйиротҳои лозима ва судманд ворид намуда, идоракунии самаранокро аз ҷараёни зоҳиршавии тағйиротҳо таъмин намоем.

Дар аснои татбиқи навгониҳо дуруст муайян намудани мақсаду ҳадафҳои ин тағйирот ва дар заминаи он дуруст гузаштани вазифаҳо барои тамоми система, субъект ва объектҳои он самаранокии инноватсиониро баланд намуда, арзиши воқеии системаро чун иҷрокунандаи дархости ҷамъият ва давлат афзун менамояд. Ҳадафҳои ворид намудани тағйирот бояд ба ҷустуҷӯи ҷавоб ба саволҳои зерин нигаронда шавад:

Дар натиҷаи татбиқи навгониҳо кадом арзишҳо ташаккул меёбанд? – яъне фаъолият кадом ҷузъиётҳои ситема, субъект ва объектҳои онро сифатан беҳтар карда, барои баланд шудани арзиши маҳсули система хизмат менамояд.

Қадам натиҷаҳоро интизор шудан мумкин аст ва аз он кӣ бурд мекунад? - яъне натиҷаҳои давравӣ ва ҳулосавӣ аз ҷараёни татбиқи инноватсияҳо то кадом андоза системаро мукамалтар ва ба рақобат тобовар мегардонад, инчунин то кадом андоза субъектҳои он дар шароитҳои нав худро озодтар эҳсос менамоянд, то ки самарани маҳсули эҷодии онҳо гардад ва хубтар кадр шавад.

Ба кадом афзалиятҳо диққат додан лозим аст? – дар тамоми муддати воридкунии навгониҳо омӯхтан ва таҳлил намудани сатҳи таъсири психологӣ ва иҷтимоии онҳоро ба муносибати байни субъектҳои система дар назар доштан лозим аст, то ки дар байни субъектҳо малакаи кори якҷоя пайваста сайқал ёфта, самаранокӣ ва ҳосилнокии фаъолияти системаро баланд бардорад. Ҳар як кори нав танҳо дар заминаи мустаҳкам ва тарҳрезии бошууронои минбаъда самарабахш мешавад, аз ҷумла, мавҷудияти ша-

роити мусоид, ё ба вучуд овардани онҳо асоси хама гуна муваффақиятҳо шуда метавонад. Аз ин хотир, **баъзе аз шароитҳоро барои татбиқи самарабахши навғониҳо** пешниҳод менамоем:

Шаффофияти афзалиятҳо ва мақсадҳо – яъне онҳо бояд равшан, возеҳ ва тез даркшаванда арзёбӣ гарданд, то ки ҳар як узви система новобаста аз сатҳ ва мақоми худ вазифа ва маҳсули меҳнати худро арзёбӣ ва пешниҳод карда тавонад.

Коркарди пурраи масъалаҳои техникӣ – давраҳои татбиқкунӣ ва банақшагирии самаранокии вақт – яъне масъалаҳои таъминотӣ ва ташкилӣ набояд вақти барои давраҳои муайяни нақша ҷудошударо зиёд намуда, ба ин васила арзиши аслии маҳсули ниҳоиро баланд бардоранд.

Дар кишварҳои муносири пешрафта, ки ислоҳоти босуръати иқтисодӣ амалӣ мегардад, инструменти асосӣ ҷорӣ намудани технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ доништа шудааст. Аз ҷиҳати иқтисодӣ мақсаднок будани ин раванди инноватсионӣ дар он аст, ки он на танҳо марҳалаи навбатии инқилоби илмӣ-техникӣ, балки омили асосии суръатбахшии рушди иҷтимоӣ - иқтисодӣ дар ҷаҳони муосир низ гардидааст (1.6).

Омодагии ҳаёти шахсӣ ва тағйиротҳо – сари вақт гузаронидани такмили ихтисос ва бозомӯзии субъектҳои ба ҷараёни инноватсионӣ воридшаванда ва пайдо намудани шароит барои омӯзиши мунтазам.

Нерӯи инноватсионии таҳсилот (маориф) - ин маҷмӯи захираҳои инсонӣ, илмӣ-техникӣ, технологӣ, инфраструктурӣ, молиявӣ, ҳуқуқӣ, иттилоотӣ, иҷтимоӣ - фарҳангӣ, восита ва имконотест барои таъмини дарккунӣ, азхудкунӣ ва татбиқи навғониҳо бо мақсади рушди самаранок ва ташкили таҳсилоти ҷомеа дар шароити фазои берунии мунтазам тағйирёбанда. Унсури муҳими рушди нерӯи инноватсионии таҳсилот (маориф) нерӯи инноватсионии кадрҳои илмӣ -педагогӣ мебошад.

Тахти мафҳуми нерӯи илмӣ-педагогии корманд маҷмӯи хусусиятҳои иҷтимоӣ - фарҳангӣ, эҷодӣ ва шахсӣ, ки омодаанд фаъолияти илмӣ – педагогиро таш-

кил диханд, ҳамчунин мавҷудияти хусусиятҳои ботинӣ, воситаи методҳои таъминкунандаи ин омодагӣ фаҳмида мешавад.

Зухуроти инноватсияҳо – модификатсионӣ ва радикалӣ – пешакӣ баҳо додани таъсири онҳо ба муносибатҳои байни субъектҳои система, пешакӣ муайян намудани рӯйдодҳои манфӣ дар ин муносибатҳо ва дидани ҷораҳои лозима.

Баҳодихии доимӣ ва мақсаднокӣ ҷараёни инноватсионӣ – ҳамчун воситаи муайянкунандаи камбудихии дар ҷараёни фаъолият ба вуқӯъ оянда ва пешгирии намудани ҳодисаҳои номатлуб, ки сифату самарайи фаъолияти мунтазами системаро халалдор мекунад.

Дар заминаи таҷрибаи дигарон, таҳлил ва баҳогузори ба бурду бохти фаъолияти онҳо муайян намудани самт ва давраҳои амалӣ намудани инноватсияҳо имконияти сарфаи захираҳои мавҷуда ва воридшавандаро фароҳам меоварад.

Омӯзиши таҷрибаи дигарон бо мақсади возеҳ ҷавоб додан ба саволҳои зерин ҳатмист:

Аз таҷрибаи татбиқшуда кадом ҷизи нав ва бароятон ғоиданокро омӯхтед?

Аз сабақи бардошта ҷӣ барои муассиса ё ба фаъолияти шумо қобили қабул аст?

То кадом андоза дар нуқтаи назари худ оид ба ворид намудани инноватсияҳои пешбинишуда устуворед?

Дар асоси гуфтаҳои боло баъзе хулосаҳои пешакӣ манзуратон мегардад, зеро дар хотир доштани онҳо аз ибтидои кор имкон медиҳад, ки хатои дигарон тақрор нашавад.

Инноватсияҳо натиҷаи самарабахш медиҳанд, ба шарте ки дар ҷараёни татбиқ ба нуқтаҳои зерин диққат дода шавад:

Воридкунии пай дар пай ва мулоҳизакорона бо мақсади вайрон нашудани ягонагии системаи фаъолият;

Ҷараёни инноватсионӣ, албатта, бояд ба давраҳои мушаххас ҷудошуда тасниф карда шавад;

Инноватсияҳо бояд пайваста ворид шаванд, то ки субъектҳои фаъолият тағйиротҳоро ҷун зухуроти воқеӣ қабул наоянд.

Калидвожаҳо: инноватсия, инноватика, иноватикаи педагогӣ, унсури раванди инноватсионӣ, феномени инноватсионӣ, система, самаранокии система, низоми таҳсилот сатҳҳои инноватсия, модификатсионӣ, радикалӣ, ҷабҳаҳои асосӣ, арзишӣ, татбиқӣ, нерӯи инноватсионии таҳсилот,

Ключевые слова: – инновация, инноватика, педагогическая иноватика, элемент инновационного процесса, инновационный феномен, система, система образования, эффективность системы, уровни инновации, модификационный, радикальный, инновационный потенциал.

Дар мақола сухан дар бораи инноватсия ва зарурати воридкунии инноватсия меравад. Инчунин ҷорабиниҳои пешакӣ ҷиҳати воридкунии инноватсияҳо; ҷорабиниҳои барои татбиқи муваффақонаи навгониҳо мушаххас нишон дода шудаанд. Илова бар он сатҳҳои асосии воридкунии инноватсияҳо (модификатсионӣ ва радикалӣ); ҷабҳаҳои асосии воридкунии инноватсияҳо (арзишӣ ва татбиқӣ) ва шартҳои асосии самаранок гардидани ҷараёни инноватсионӣ нишон дода шудаанд.

В статье – Инновация: способы внедрения и эффективность речь идет об инновации, необходимости введения инновации. Определены предварительные мероприятия с целью введения инновации. Одновременно указаны конкретные мероприятия для успешной внедрении инновации. Также определены условия для эффективности введения инновации.

In this article, the author writes about innovation, and about need of introduction of innovation. Also it is specified the preliminary measures with a purpose of introduction of innovation. At the same time, is determined the concrete actions for succesful introduction of innovation and also determined degrees of introduction of innovation.

Key words: innovation, pedagogic innovation, element of process of inovation, innovative phenomenon, system, level of innovation, innovative potential.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Адольф В. А., Ильина Н. Ф. Инновационная деятельность в образовании: проблемы становления // Высшее образование в России. 2010. № 1
2. Азгальдов Г. Г., Костин А. В. К вопросу о термине «инновация» // Оценка эффективности инвестиций: Сб. статей под ред. В. Н. Лившица. Вып.4. М.: ЦЭМИ РАН, 2010
3. Гуров В.Н., Погребняк Н.Л. Проблемы и инновационные приоритеты школьного образования на Ставрополье в 1990-е годы 2011 №9.
4. Дубровина С. Ю. Вопросы инновационного развития системы образования и науки //Инновация в образовании.2012.№6.стр.38-47.
5. Карпова Ю. А. Введение в социологию инноватики: Учеб. пособие. СПб.: Питер. 2008.
6. Лазарев В.С., Мартиросян Б. П. Нормативный подход к оценке инновационной деятельности школы // Педагогика. 2003. № 3.
7. Мустафаев И. А. Развитие инновационного потенциала высшего образования в современном обществе //Инновация в образовании.2012.№6.стр.4-12 .
8. Слободчиков В. И. Инновации в образовании: основания и смысл// Исследовательская работа школьников. 2004. № 2
9. Тарева Е. Г., Казанцева А. А . Инноватика и лингводидактика: предпосылки интеграции //Инновация в образовании.2012.№6.стр.48-57.
10. Университетское образование в Великобритании. М.:1976.
11. Хуторской А. В. Педагогическая инноватика: методология, теория, практика. М.:Изд-во УНЦ ДО, 2005
12. Шарифзода Ф. Педагогика: назарияи инсонфар ва ҷомеаи фарҳангӣ. – Душанбе, Ирфон. 2010.511 с.

ФАЪОЛИЯТИ ИННОВАТСИОНӢ: РОҲҶОИ АМАЛӢ КАРДАНИ ОН

*Султонмурод Туронов,
муовини директор оид ба илм дар Пажӯҳишгоҳи рушди
маорифи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, номзади илмҳои педагогӣ*

Вақти он расидааст, ки аз роҳбарони Вазорати маориф, роҳбарони муассисаҳои таҳсилоти ҳамаи зинаҳо ва идораҳои муассисаҳои дахлдор сар карда, то мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар вилоятҳо, шаҳру ноҳияҳо, зиёиён падару модарон ва умуман, аҳли ҷомеа ба масъалаи сифати таълиму тарбия диққати ҷиддӣ дода, барои баланд бардоштани маърифатнокӣ ва ҷаҳонбинӣ, худшиносии миллӣ, ифтихори ватандорӣ ва масъулияти шаҳрвандии фарзандон саҳми арзанда гузошта, олимону ихтирокдоронро ба воя расонем.

Эмомалӣ Раҳмон

Дар педагогика мафҳуми инноватсия таълимот оид ба офариниши навигариҳо, баҳодихию азхудкунӣ аз тарафи ҷамъияти педагогӣ буда, дар амал татбиқ намудани он аст. Методологияи инноватикаи педагогиро низомии донишҳо, фаъолиятҳои ба асос ва шакли таълимот оид ба ташаккул, азхудкунӣ татбиқи навигариҳои педагогӣ ташкил медиҳад. Навигариҳои педагогӣ ва воситаҳои методологӣ он омилҳои онд, ки таҳлил, банақша-дарорӣ ва асосноккунӣ дар азнавсозии ҳамаи маориф таъмин менамоянд.

Навигарӣ дар се зина: бавучу-дорӣ, азхудкунӣ ва татбиқкунӣ сурат мегирад ва дар натиҷа кашфиёту ихтирооти нав ба вучуд меояд. Методологияи омӯзиш ва банақшагирии навигариҳо аз низомии донишҳо ва фаъолияти ба онҳо мувофиқ, қонуниятҳо, тарзҳо, воситаҳо мақони татбиқшавӣ иборат мебошад.

Навигарӣ бе идора ба равандҳои инноватсионӣ аз худ намешавад. Барои ҳар як навигарӣ донишу фаҳмиши нав талаб карда мешавад.

Навигарӣ шаклҳои ба худ хосро дошта, ба ақидаи олими рус Хуторский аз рӯи тарзу восита, шакл ба якҷанд гурӯҳ ҷудо мешавад, ки муҳимтаринашонро баён месозем:

1. Аз рӯи шакли таъсири байниҳамдигарӣ: таълими оилавӣ, таълими ин-

фироӣ, таълими гурӯҳӣ ва таълими коллективӣ.

2. Аз рӯи тарзу воситаҳои амалинамоӣ; нақшавӣ, системанок, даврӣ-табӣ, ногаҳонӣ.

3. Аз рӯи аҳамияти иҷтимоӣ – педагогӣ; маълумотдиҳии мутахассисони касбӣ – соҳавӣ.

4. Аз рӯи имкониятҳои функционалӣ; барномаҳо, технологияҳо.

Барои ривочу равандагии ихтироӣ ва рушди фаъолияти инноватсионӣ бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон №227 аз 30.04.2011 «Барномаи Рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020» тасдиқ шудааст, ки имрӯзҳо мавриди амал қарор дорад.

Мақсаду вазифаҳои «Барнома...» аз дарёфт ва тарбияи кӯдакону ҷавонони лаёқатманд, навоар ва ихтироӣ, омодагии мутахассисон, ташаккули тақомули фаъолияти илмӣ ва техникаӣ, инноватсионӣ, ҷалби имкониятҳои илмӣ ва техникаӣ мамлакат дар равандҳои инноватсионӣ, истифодаи самараноки ихтироот ва рушди инфрасохторҳои инноватсионӣ мебошад. Ҳангоми татбиқи пурраи «Барнома...»-и мазкур амнияти иқтисодӣ, энергетикӣ, озӯқаворӣ, экологӣ ва некуаҳ-волии мардуми кишвар таъмин хоҳад шуд.

Ба андешаи академик Файзулло Шарифзода омода намудани кадрҳои барои соҳаҳои техникаӣ ва фарҳангӣ, ки муайянгарӣ рушди ояндаи илму истеҳсолоти кишвар мебошанд, дар се давра амалӣ мегардад.

1. Давраи аввали таҳсил дар мактаб. Дар ин макон таҳкурсии донишу фарҳанги инсон гузошта мешавад. Тақозо мегардад, ки дастпарварони макони мазкур аз рӯи равияи таълими технологияи муосир фаровон ва самаранок истифода намоянд.

2. Давраи дуюм – таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ. Дар ин ҷо инсон асоси ихтисоси интихобкардаашро

омӯхта, самтҳои фаъолияти ҳаётии худро муайян менамояд. Тақозо мегардад, ки ин ҷо низ таҳсил чун мактаб аз рӯи равияҳо босамар сурат бигирад.

3. Давраи сеюм-таҳсил дар марказҳои махсуси илмию таълимӣ. Хатмкунандагони таълимгоҳҳои мазкур дар кучо ва кӣ шуда кор карданашонро равшан сохта, вазифаҳои мушаххасро иҷро менамоянд ва дар ҳамин замина донишу фаъолиятшонро таҳлил мекунанд.

Ёдрас мешавем, ки устодони мактабҳои олии бо илова аз таълимдихӣ ба фаъолияти пажӯҳишӣ низ машғуланд. Дар пешрави донишгоҳҳо пажӯҳишгоҳҳои илмию таҳқиқотӣ (озмоишгоҳҳо) амал менамоянд, ки ҳадафшон амали кардани ғояҳои илмию устодони он мебошад: Яъне интиқоли донишу таҷриба «аз таҳсилот ба илм».

Бо ташкили бахшҳои таълимӣ дар пажӯҳишгоҳҳои илмию таҳқиқотӣ ва тавассути онҳо додани маълумоти зарурӣ дар бораи дастовардҳои илмию муосир ба фаъолияти омӯзгорон, хонандагону донишҷӯёнро таъмин карда наметавонем. Ин ҷо зарур мешуморем, ки тамоми низоми таҳсилот алоқамандии илму таҳсилот-ро таҳлил намуда, чиро таҳқиқ намудану чиро тағйир доданро равшан созем.

Масъалаи ҳамгироии илму маориф ва ҳалли онро тавассути усулҳои барномавӣ маълум намоем. Чунки рушди иқтисодиёти ҷумҳуриро бе тайёр кардани муҳаққиқон ва мутахассисони фаъолияти инноватсионидошта таъмин кардан нашоёд. Азбаски рушди иқтисодиёти ҚТ ба тамоюлоти ҷаҳонӣ ҷавобгӯ аст, тайёр кардани мутахассисони соҳибкасб бо мақсади таъмини фаъолияти инноватсионӣ талаби замон мебошад.

Аз ин лиҳоз, зарурат пеш омадааст, ки барномаи мақсадноки ҳамгиро кардани илму маориф таҳия гардад, ки он ифодагари рушди низоми инноватсионӣ-таҳқиқотӣ тайёр кардани кадрҳо дар шароити иқтисоди бозорӣ бошад. Зеро чунин барнома метавонад рушди иқтисодии илмию техникӣ ва кадрӣ кишварро таъмин намояд.

Барои муваффақ шудан ба ҳадаф моро лозим аст, ки корҳои зайлро анҷом диҳем:

- баъзи ягонаи иттилоотиро ташаккул дода, барои тақомули технологияи таҳқиқотӣ илмӣ ва самаранок гардонидани фаъолиятҳои илмӣ, маърифатӣ ва инноватсионӣ замина фароҳам биоварем.

- ба ҳамкориҳои кормандони муассисаҳои илмӣ, сохторҳои илмию инноватсионӣ ҷиҳати тайёр намудани кадрҳои баландсифатӣ, гузаронидани таҳқиқотӣ илмӣ ва амалӣ намудани лоиҳаҳои илмию техникӣ ва инноватсионӣ вусъат бахшем.

- ҷавонони лаёқатмандро ба фаъолиятҳои инноватсионӣ ҷалб карда, барои фаъолияти инноватсионӣ, эҷодию ихтироъкорӣ онҳо шароити мусоид фароҳам биоварем.

- барои фаъолияти инноватсионӣ ба технологияи иттилоотӣ вусъат бахшем.

- барои гузаронидани таҷрибаю санҷишҳо заминаи хуб фароҳам орем.

- ҷиҳати рушди қобилияти эҷодии муҳаққиқони ҷавон конферонсу семинарҳо ва симпозиумҳо доир намоем.

- барои тайёр намудани рисолаҳо тадбирҳо андешем.

- фаъолияти осорхона, боғҳои ботаникӣ ва озмоишгоҳҳо вусъат бахшем.

Мусаллам аст, ки тадбирҳои мазкурро олимон, ҷавонон ва кӯдакон, ки ояндаи миллатанд татбиқ ва роҳандозӣ менамоянд. Аз ин лиҳоз зарур аст, ки раванди татбиқи вазифаҳои баёншударо шуруъ аз муассисаҳои томактабӣ, дар мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ ба роҳ монем. Яъне, андешаи навоари ҳанӯз аз овони кӯдакӣ оғоз бахшем. Бо ҳамин мақсад намунаи нақшаи ҷорабиниҳои мактабиро ҷиҳати татбиқи «Барнома...»-и зикршуда, манзурӣ муассисаҳои таълимӣ карда, умед дорем, ки роҳбарону омӯзгорони таълимгоҳҳо ба ҳайси навоар (инноватор) фаъолият намуда, аз рӯи имкон дар амалӣ гардидани он саҳм мегузоранд ва дар тарбияи ихтироъкорони ҷавони миллат нақши муҳим мегузоранд.

НАҚШАИ

ҷорабиниҳои мактабӣ роҷеъ ба татбиқи «Барномаи Рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020»

т/р	Номгӯи ҷорабиниҳо	Мӯҳлати	Мақони	Масъулон	Шакли иҷро
-----	-------------------	---------	--------	----------	------------

		ичро	ичро		
1.	Таъсиси Шӯрои наварон ва ихтирокори чавон ва дар хамин замина дарёфту тарбияи кӯдакони андешаҳои инноватсионидошта	Оғози соли таҳсил	Муассисаи таълимӣ	Маъмурияти муассисаи таълимӣ	Таъсиси Шӯро
2.	Ташаккули тафаккури инноватсионии хонандагон	Мунтазам	Муассисаи таълимӣ	Ҷонишини директор оид ба таълим, омӯзгори пешқадам	Ташкили чамъомад ва хидоят ба эҷоду навоарӣ
3.	Гузaronидани озмуни ихтироькорони чавон.	Дар давоми соли таҳсил	Муассисаи таълимӣ	Ҷонишини директор оид ба таълим, омӯзгори пешқадам	Доири озмун, натиҷагирӣ
4.	Ҳавасмандгардонии хонандагон ба фаъолиятҳои инноватсионӣ	Пас аз навоарӣ, ихтироот	Муассисаи таълимӣ	Маъмурияти мактаб, сарпарастон	Мукофотҳои молӣ ва тӯҳфаҳои хотиравӣ
5.	Таҳияи барномаҳои хурди инноватсионӣ	Дар давоми таҳсил	Муассисаи таълимӣ	Хонандагон, омӯзгори пешқадам	Таҳияи барнома ва манзури он
6.	Ба роҳ мондани ҳамкориҳои мактаб бо паркҳои технологияи муассисаҳои таҳсилоти олиии касбӣ чиҳати ҷалби нерӯи илмӣ ва илмию технологӣ, тарбияи кӯдакони ихтироькор.	Мунтазам	Муассисаи таълимӣ	Маъмурияти мактаб	Бастани шартномаи ҳамкориҳои илмию таҳқиқотӣ
7.	Иштирок дар таҳияи лоиҳаи хурди инноватсионӣ	То баргузори озмунҳо	Мавзеи баргузори озмунҳо	Ҷонишини директор оид ба таълим, омӯзгори пешқадам	Манзури лоиҳа
8.	Истифодаи васеи технологияи муосири инноватсионӣ коммуникатсионӣ дар раванди фаъолият ва дарсҳо	Дар давоми соли таҳсил	Синфхона, лабораторияҳо	Ҷонишини директор оид ба таълим, омӯзгори фаннӣ	Истифодаи босамари компютер, тахтаи электронӣ ва интернет
9.	Гузaronидани конференсияи илмӣ дар мавзӯи «Инноватсия ва ихтироькорӣ»	Дар давоми соли таҳсил	Муассисаи таълимӣ	Ҷонишини директор оид ба таълим, омӯзгори фаннӣ	Доир кардани конфернс
10.	Омӯзонидани тарзи нигоҳубини дарахтони мевадиханда ва дар хамин замина ташкили боғҳои хурди серҳосил (интенсивӣ) дар мактаб	Баҳору тирамоҳ	Замини назди мактабӣ, қитъаи таҷрибавӣ	Омӯзгори фанни технология, биология	Гузaronидани таҷрибаҳо
11.	Омӯзиши гиёҳҳои шифобахши ватанӣ ва дар хамин замина ҳосил кардани донишҳои фармацевтӣ, кӯмак ба дорусозони кишвар	Мунтазам	Маконизист ва водои кӯҳҳои мамлакат	Омӯзгори фанни география, биология	Ташкили гӯшаи растаниҳои шифобахш
12.	Омӯзонидани технологияи парвариши тухми картошка, помидор, сабзӣ, пиёз бо истифодаи усулҳои нави технологияи биотехникӣ	Мавсими кишукор	Замини назди мактабӣ, қитъаи таҷрибавӣ	Омӯзгори фанни технология, биология	Гузaronидани таҷрибаҳо

Калидвожаҳо: инноватсия, технологияи муосири инноватсионӣ, фаъолияти инноватсионӣ, инноватсия ва ихтироъкорӣ.

Аннотация

Инновационная деятельность: пути его осуществления. Инновации определяют новые методы, формы, средства, технологии, использующиеся в педагогической практике, ориентированные на личность ученика, на развитие его способностей.

По мнению автора на современном этапе развития переход на новый качественный уровень не может осуществляться без использования инновационных технологий. Содержание образования усложняется, требуя от педагогов внимание на развитие творческих и интеллектуальных способностей учеников с использованием инновационных методов.

Автором определены пути развития и проведения план мероприятий по развитию инновационной деятельности в общеобразовательных школах.

Innovative activity: way of its realization

Innovaciya define the new methods, the forms, facility, technologies, using in pedagogical practical person, oriented on personality of the pupil, on development of its abilities.

In the opinion of author on modern stage of the development transition on new qualitative level can be not realized without use innovacition technology. The Contents of the formation becomes complicated, requiring from teacher attention on development creative and intellectual abilities pupil with use innovacition methods.

The Author are determined way of the development and undertaking plan action on development innovacition activity in general school.

Адабиёти истифодашуда:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии ҚТ, Душанбе, 30 апрели соли 2007. «Таъкидҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон доир ба маориф ва маънавиёт», Душанбе, «Ирфон»- 2011, с.-120.
2. Барномаи Рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020.
3. Ф. Шарифзода, Педагогикаи ҳамгиро - Душанбе, 2011.

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В НЕЯЗЫКОВОМ ВУЗЕ НА ОСНОВЕ ТЕКСТОВ ПО СПЕЦИАЛЬНОСТИ

Исуф Одинаев,

старший преподаватель кафедры русского языка и формирования имиджа

Школа и её модернизация в современных условиях должна стать важнейшим фактором гуманизации общественно-экономических отношений и формирования новых жизненных установок личности. Развивающемуся обществу нужны образованные, нравственные, предприимчивые люди, которые могут самостоятельно принимать ответственные решения в ситуации выбора, прогнозируя их возможные последствия, способны к сотрудничеству, отличаются мобильностью, динамизмом, конструктивностью, обладают развитым чувством ответственности за судьбу страны. Одной из важнейших задач образовательной системы Республики Таджикистан в современных условиях яв-

ляется поддержка новых форм интеграции науки и образования, выработка совместных подходов к созданию образовательных стандартов на основе новейших достижений мировой науки, а также осуществление совместной экспертизы учебников и программ, подготовка совместного научного пособия по вопросам содержания и оформления учебных изданий [3].

Изучение русского языка в нашей стране стало жизненно важным. Поэтому каждому преподавателю и студенту для овладения процессами «преподавания» и «учения» «желательно владеть несколькими языками: родным языком, русским, иностранными языками, языком науки, языком технологии», рассматривая

их как основы профессиональной деятельности. Подготовка высококвалифицированных специалистов без обстоятельного обучения русскому языку малопродуктивна. Экономист, обладающий необходимыми профессиональными знаниями, но имеющий скудный словарный запас на русском языке, не способный подобрать соответствующие слова для ясной передачи мысли и затрудняющийся грамотно изложить полученную информацию, бесспорно, проигрывает перед коллегами, которые получили серьезную языковую подготовку. Лишь на первый взгляд может показаться, что без знания норм русского языка можно обойтись. На самом же деле даже беглое знакомство с профессиональной деятельностью выпускников вузов убеждает в том, что низкая языковая подготовка является серьезной помехой в выполнении ими своих обязанностей, а в условиях формирования рыночной экономики это обстоятельство, без сомнения, становится фактором, отрицательно влияющим на конкурентоспособность специалистов экономического профиля.

Анализируя проблемы, возникающие сегодня перед преподавателем русского языка в неязыковом вузе, мы предлагаем рассмотреть практический опыт, накопленный на кафедре русского языка и формирования имиджа Технологического университета Таджикистана и обобщить проведенные нами научные разработки в рамках функционирования коммуникативной модели обучения русскому языку в неязыковом вузе. Любая инновационная деятельность вуза должна быть направлена на творческое вовлечение студента в образовательный или воспитательный процесс, который, в итоге, определяет уровень его компетентности и интеллектуальных способностей, как будущего выпускника по избранной профессии. В мировой практике в школах всё большее распространение получает интегрированное обучение. Основной задачей интегрированного обучения является ознакомление студентов с основными явлениями, фактами соответствующих наук, формирование навыков классификации и измерения изучаемых явлений, развитие научной интуиции.

Традиционно обучение русскому языку в неязыковом вузе было ориентировано на чтение, понимание, а также изучение проблем фонетики, морфологии, синтаксиса, где последним придавалось больше внимания, т.е. слишком большая грамматикализация в изучении русского языка, что студенты нефилологических вузов (национальные группы) не смогли после окончания высших учебных заведений проявить речевую деятельность по специальности, а порою даже и по жизненно-необходимым ситуациям. Гуманизации современной школы способствует усиление и усложнение уровней и профильной дифференциации образования сообразно склонностям, интересам, возможностями способностям студентов. Личностно-ориентированный подход в обучении относится к гуманитарному направлению в педагогике. Основой этого принципа является схема: в центре обучения должен находиться студент, а преподаватель - деятелем познания, а не преподавания.

В мировой практике известны различные пути решения проблемы личностно-ориентированного обучения. Инновационные технологии преподавания русского языка в неязыковом вузе, актуальной задачей которых является подготовка конкурентоспособных специалистов рынка труда, заключаются во внедрении новых информационных технологий, в умении пользоваться информацией. Компьютерные технологии развивают интеллектуальные способности обучающихся, способствуют более глубокому пониманию материала, повышают мотивацию обучения. Умение получать информацию является одним из компонентов функциональной грамотности современного человека. Использование новых информационных технологий, Интернет - ресурсы помогают реализовать личностно - ориентированный подход в обучении, обеспечивают индивидуализацию и дифференциацию обучения с учётом способностей студентов, их уровня обученности, склонностей и т.д.

Обучение с помощью современных средств вычислительной техники дает возможность организовать самостоятельные действия каждого студента. При обучении аудированию студент получает

возможность слышать русскую речь, при обучении говорению может произносить фразы на русском языке в микрофон, при обучении грамматическим явлениям – выполнять грамматические упражнения, добываясь правильных ответов. Мультимедийные средства позволяют преподавателю корректировать учебные планы исходя из интересов и возможностей отдельных студентов. Студенты могут использовать мультимедийные элементы в своих домашних работах, передавая их в электронной форме на магнитных носителях или посредством интернет.

Как известно, цель обучения русскому языку в ВУЗах нефилологического профиля состоит в коммуникативной компетенции. Изучение особенностей устной научной речи должно учитывать новейшие данные психологической и методической науки с одной стороны, и коммуникативные особенности языка специальности в соответствии с профилем обучения с другой. Сейчас необходимо думать о перемещении акцента в обучении на развитие навыков речевого общения (диалогической и больше монологической речи) на профессиональные темы и ведения научных дискуссий, тем более, что работа над ними не мешает развитию навыков, умений и знаний, так как на них базируется.

Устная речь в учебном виде должна, по-видимому, пониматься как слушание или чтение, понимание и репродуктивное воспроизведение прослушанного или прочитанного в формах как устной, то есть диалогической или монологической, так и письменной. Таким образом, речь идет о реализации речевого акта говорения в процессе устной коммуникации между двумя или более лицами. Запись прослушанного и использование написанного текста как источника устного речевого акта легко осуществимы в условиях учебной аудитории.

Схема обучения русской устной речи по специальности может, на наш взгляд, строиться с учетом следующих положений:

- определение коммуникативных признаков для большинства типов текстов данной специальности, которые описаны в курсе практических занятий по русскому языку;

- определение коммуникативных признаков устной речи и средств выражения этих признаков;

- сопоставление этих средств выражения и отбор моделей для пассивной и активной их тренировки;

- определение наиболее полного перечня коммуникативных признаков и моделей устной речи по изучаемой специальности и выработка системы упражнений для их активной тренировки;

- анализ различных коммуниктивно ориентированных видов текстов по данной специальности, отбор отдельных видов текстов в учебных целях, определение их основных коммуникативных особенностей, моделей и разработка эффективной системы упражнений для тренировки отобранных структурных единиц;

- отбор и тренировка словообразовательных, лексических и грамматических структур, необходимых для чтения, понимания, аудирования и говорения;

- выработка и доведение до степени автоматизации у студента учебных алгоритмов по всем видам речевой деятельности;

- устная коммуникация от монолога к диалогу и, наоборот, с применением задач и игр проблемно-поискового характера.

Следует заметить, что в обучении должны широко использоваться современные дидактические принципы суггестивности, деятельностный, наглядности, использование и внедрение интенсивных технологий: аудио- и мультимедийных средств, организация диалоговых форм обучения и имитационных технологий, проведение контрольно-оценочных письменных работ, обеспечивающих самооценку и саморегуляции личности. Главным условием такой учебной деятельности, как показывают исследования и практика, является постоянное вовлечение студентов в различные виды деятельности, в которых они могли бы критически оценивать прежде всего собственное мышление, а также проверять, анализировать, развивать, применять получаемую информацию, и где важен не ответ как таковой, а его поиск. Основой для обучения в условиях неязыковой среды будет служить текст на русском языке. Преподаватель

должен отобрать те виды и типы текстов по изучаемой специальности, которые помогут студенту реализовать коммуникативные возможности говорения. Например, можно различать тексты:

- по средству передачи: устные и письменные;

- по характеру изложения: описание, сообщение, рассказ, рассуждение, рассмотрение и их комбинации в специальных видах текстов, таких как аннотации, рецензии;

- по степени специализированности и отношения к адресату: исследовательские, научные статьи, обучающие, то есть статьи и тексты из учебников, справочников, словарей.

На текстовом материале студенты наблюдают языковые факты, усваивают лексику неродного языка, развивают и совершенствуют навыки составления словосочетаний и предложений, речеведческие понятия. На основе текста формируются навыки его воспроизведения. Опора на текст позволяет объединить процессы формирования языковой и коммуникативной компетенции, обеспечивает органическое единство познания системы, структуры языка и развития речи. Как показывает наш опыт, следует начинать с простейших описаний и характеристик и монологической формы их обработки на самом начальном этапе. Затем можно изучать и более сложные по структуре и стилю тексты, но по возможности раньше стараться выработать у студента алгоритм его деятельности в режиме коммуникативной пары «преподаватель- аудио и мультимедийные средства – студент», «студент - студент».

Необходимо также отобрать для работы профессионально релевантный материал, учитывать предварительные знания обучаемого по языку и специальности, цель коммуникации, вид коммуникации, ступень обучения и др. После отбора словообразовательных, лексических и грамматических структур, необходимых для освоения изучаемых текстов, начинается их тренировка. Следует постоянно помнить о «диалогической» форме упражнений, в том числе и при введении лексики. Уместно также тренировать не только терминологическую и общенауч-

ную лексику, но и служебную лексику научной прозы и модально-оценочную лексику устной формы общения.

При развитии навыков устной речи на русском языке по специальности необходимо помнить, что монологический ее элемент не уступает диалогическому. Поэтому далее следует идти на увеличение объема монологической реплики в диалоге и позднее к чисто монологическим формам устной речи - резюме, реферирование, аннотирование, описание схемы, явления или процесса - вплоть до записи услышанного, что пригодится в конспектировании лекций и работ. Естественно, что поставленной цели можно добиться только на основе коммуникативно-ориентированных учебников и учебных материалов. Разумеется также, что на занятиях русским языком вырабатывается основной навык устной коммуникации, который может быть полностью реализован в жизни. Остальные виды речевой деятельности тренируются так же, поскольку, как мы видели, служат основой для развития навыков устной речи.

Примерный вариант занятия по русскому языку студентов первого курса факультета «Финансового менеджмента и инновационной экономики» ТУТ, проведенного по методу «Синквейн». Метод «Синквейн» используется для синтеза и обобщения услышанной и усвоенной учебной информации на занятиях по русскому языку. Жесткая схема этой письменной информации стимулирует студентов к тщательному отбору лексических средств и точной передаче смысла.

Текст по специальности «Труд- источник богатства»

1) Первая строчка – тема, одно слово или словосочетание (обычно существительное)

2) Вторая строчка – определение темы, два слова (прилагательное)

3) Третья строчка – действия названной темы, три слова (глаголы, деепричастие, причастие)

4) Четвертая строчка – фраза из четырех слов. Выражающая отношение к теме;

5) Последняя строчка – одно слово, синоним к теме.

Схема синквейна:

____1____

1 2
1 2 3
1 2 3 4
1

При первом использовании синквейна на занятиях рекомендуется его совместное написание. Важно показать, каким образом происходит отбор слов, наиболее существенных для раскрытия изученной темы. В последующем такое задание делается индивидуально [1].

Образец:

1 Труд

2 Конкретный, абстрактный

3 Является, требует, делает

4 Стоимость труда источник богатства

5 Работа

Таким образом, инновационные технологии преподавания русского языка в неязыковом вузе заключаются в сочетании традиционных и интенсивных методов обучения, основанных на функционально-коммуникативной лингводидактической модели языка, и разработке целостной системы обучения студентов речевому общению на профессиональные темы.

Ключевые слова: инновация, технология, аудирование, воспроизведение, метод, текст, по специальности, мультимедиа.

Keywords: Innovation, technology, listening, method, text, by specialty, multimedia.

Макола ба мавзӯи усулҳои самараноки таълими забони русӣ дар раванди технологияҳои инновационӣ бахшида шудааст. Муаллиф дар мақолааш моҳияти масъалаҳои назариявӣ ва амалии технологияҳои инновационии таълими забони русиро дар мактабҳои олии ғайрифилологӣ ифода намуда, роҳҳои бехтар азхуд намудани фанни забони русиро бо назардошти талаботи замони ҳозира дар раванди муошират ба воситаи матнҳои таҳассусӣ дарҷ кардааст.

Одинаева И.У. «**Инновационные технологии преподавания русского языка в неязыковом вузе на основе текстов по специальности**» освещает теоретические и методические вопросы применения инновационных форм обучения. Автор предлагает эффективность применения нетрадиционных технологий в процессе преподавания русского языка в нефилологических вузах. В статье рассмотрены методические подходы к обучению текстов по специальности, а также проанализирован опыт их применения. В статье также изложены инновационные аспекты обучения и перемещении акцента на развитие навыков речевого общения на основе текстов по специальности.

Annotation

Scientific-methodical article Senior Lecturer in Russian Language and Branding of the Technological University of Tajikistan Odinaev I. U. «**Innovative technologies of teaching Russian language in high school non-linguistic text-based specialty**» covers the theoretical and methodological issues of active forms of learning. The author of the article offers readers the effectiveness of innovative technologies in the teaching of Russian language in the non-philological schools. The paper examines approaches to teaching specific texts, specialty, and analyzed the experience of their use and analyzes the quality of the assimilation of scientific information. In this paper the author presented the methodological aspects of innovation of science and move the focus of training to develop the skills of verbal communication on the basis of the texts in their field.

Литература:

1. Бордовская Н.В. Современные образовательные технологии, учебное пособие, 2-е изд., стер. — М.: КНОРУС, 2011 г.
2. Подласый И. П. Педагогика//Подласый И. П. — М.: Просвещ., 1996 г.
3. Файзулло Шарифзода, Актуальные проблемы современной педагогики. Книга 1. Душанбе, «Ирфон», 2009.

ПЕДАГОГИКА И ИНКЛЮЗИВЪ:

НАЦИОНАЛЬНЫЕ ТРАДИЦИИ КАК ФАКТОР ПРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЕМ ИНТЕЛЛЕКТА

Лидия Губанова,

*кандидат педагогических наук, научный сотрудник дефектологии
НИИРО АОТ*

К.Д. Ушинский отмечал, что «обращаясь к народности, воспитание всегда найдет ответ и содействие в живом и сильном чувстве человека, которое действует гораздо сильнее убеждения, что воспитание, если оно не хочет быть бесильным, должно быть народным. Чувство народности так сильно, что при общей гибели всего святого и благородного, оно гибнет последнее» [1,64-65].

Современные педагогические теории, анализируя проблему нравственного воспитания детей с нарушением интеллекта, сходятся в том, что такая работа не только возможна, но и необходима. Ж.И. Шиф считала, что «умственное развитие детей - олигофренов, при всем его своеобразии, протекает по тем же основным законам, что и развитие нормального ребенка» [3,11-12].

Эта мысль тесно перекликается с высказыванием Л.С. Выготского о возможности обучения и воспитания такой категории детей. Солидарен с ним и Г.М. Дульнев, подчеркивая, что воспитание и обучение детей с нарушением интеллекта являются ведущими факторами в процессе формирования у них не только знаний, но и нравственных качеств.

В воспитательном процессе необходимо учитывать специфические особенности нравственного развития детей с нарушением интеллекта. Для них свойственна неразвитость мышления, слабость усвоения общих понятий и закономерностей; они гораздо позже начинают разбираться в вопросах общественного устройства, морали и нравственности. Их представления о том, что хорошо и что плохо (особенно в младшем школьном возрасте) носит поверхностный характер. Знания о нормах морали они узнают от учителей, родителей, из книг, но не всегда могут действовать в соответствии с этими нормами и воспользоваться ими в конкретной ситуации, основываясь на рассуждениях.

Потому часто по незнанию или неустойчивости нравственных понятий они поддаются дурным влияниям и совершают девиантные поступки. Причиной асоциальных и аморальных действий таких детей является та среда, в которой живет и развивается ребенок. Педагогически грамотно организованная система обучения и воспитания детей с нарушением интеллекта, благоприятная социальная среда и окружение дают возможность сформировать у них правильное мировоззрение, сделать его достаточно устойчивым. Можно добиться и того, чтобы убеждения таких учащихся, несмотря на некоторую неизбежную на первых порах ограниченность, соответствовали по содержанию основным нормам общественной морали.

Одним из наиболее эффективных средств нравственного воспитания школьников с нарушением интеллекта являются народные традиции, благотворно влияющие на возрождение национального самосознания, формирование духовно-нравственных качеств. Освоение культурного наследия прошлого, формирование интереса к нему, обращение к фольклору, народным традициям влияют на эмоционально-нравственную сферу личности. Такое обращение к национальным традициям - это всегда учение добру, справедливости, духовной красоте, миропониманию. В современных условиях наступления «массовой культуры» народное искусство, традиции народа, обычаи организации досуга, строительства внутрисемейных отношений в силу доступности, обладают большими воспитательными возможностями. Являясь национальным культурным достоянием, они способствуют формированию исторической памяти, нравственных воззрений, эстетических идеалов, творческого мышления воспитанников. В народных традициях обозначена достаточно четкая дифференциация форм воспитания: пословицы - главным

образом для этического воспитания, загадки - для умственного развития, песни - прежде всего для эстетического воспитания, сказки для того и другого. Очевидно, что в пословицах и загадках много мудрости, поэзии, красоты; что сказки способны эффективно влиять на формирование и усвоение школьниками нравственных норм, этических стереотипов. В примитивной с первого взгляда прямолинейности народных традиций, кроются вполне конкретные факторы воспитания: природа, слово (мысль), труд (действие, дело, деятельность), быт, обычай, традиция, искусство, религия, общение. Например, объединяющим все эти факторы является слово, родное слово, хотя в народной мудрости явствует намеренное преувеличение роли словесных мер воздействия (поверье, просьба, совет, намек, пожелание, благословение, заклинание, клятва, упрек, укор, уговор, запрет, брань, угроза, проклятье и пр.) В нравственном воспитании детей с нарушением интеллекта необходимо единство слова и дела, осознания способов поведения, общения и деятельности, гармонии природы и труда, традиций и примера. В основу таджикских традиций было заложено воспитание человека физически крепкого, здорового, трудолюбивого, сильного, выносливого, пытливого умом. Если в семье появлялся на свет ребенок слабоумный, он все равно работал наравне со всеми и в поле, и дома. К сожалению XX век оставил в стороне народные традиции, праздники, обряды, тем самым обеднив процесс нравственного воспитания школьников.

Обращение к прошлому, к народной мудрости и опыту в нравственном воспитании детей сегодня встречается крайне редко. Это подтверждают результаты исследования, проводимые работниками НИИПНТ на протяжении 10 лет среди учащихся школ – интернатов, где обучаются умственно – отсталые дети. В частности, исследования проводились и со студентами на кафедре МНО в ТГПУ. В одном из опросов, им было предложено ответить: какие традиции своего народа я хотел бы сохранить и передать своим детям? Что самое дорогое в моем доме? Какие традиции существуют в моей семье? Результаты опроса показывают, что

большинству студентов (42,5 %) близки такие традиционные качества таджикского менталитета как доброта к ближнему, широта души, истинное таджикское гостеприимство, доброе отношение к людям, вера в свой народ, почитание родителей и стариков, прочный брак, единство, «не дань моде, а истинное отношение к Богу», патриотизм, почитание памяти предков и др. Для 20,5% респондентов близки народные обрядовые: Навруз, Мехргон, Сада и религиозные праздники Иди Курбон, 31% студентов затруднились ответить на данный вопрос (для русского населения важны праздники: Масленица, Рождество, обычаи праздника Ивана Купалы и др.). Современное таджикское студенчество благосклонно относится к традиции семейной встречи Нового года. В особую группу можно выделить студентов, желающих возродить обряд таджикской свадьбы, сохранить традиции исконно таджикской национальной кухни. К сожалению, пятая часть респондентов отметили, что народные традиции не соответствуют укладу современного общества и потому они не могут «предложить сохранить что-либо своим детям, поскольку сегодня - время поиска нового лица общества, и то, что было главным в жизни наших родителей, нам совсем неважно». Абсолютное равнодушие к поставленным вопросам проявили 6 % респондентов.

Приведенные результаты подтвердили наше предположение о том, что будущие педагоги слабо знакомы с традициями своего народа и, что более всего тревожно - не стремятся ближе узнать их, а тем более сохранить. Поэтому одной из важных задач подготовки современного педагога – дефектолога, учителя начальных классов является включение в содержание профессионального образования в вузе спецкурсов, связанных с изучением организации системы нравственного воспитания на основе народных традиций. Такие спецкурсы могут способствовать пропаганде и социальной трансляции культурно-исторического опыта предшествующих поколений, создавать предпосылки для более глубокого освоения молодежью морально - этических норм и правил общественного бытия. Практические навыки такой работы отрабатывают-

ся студентами в ходе педагогических практик в школах где обучаются дети с ограниченными возможностями, на уроках чтения, развития речи, музыки, при изучении народных песен, сказаний, сказок, былин; на уроках ручного труда при изготовлении поделок из природного материала, в процессе знакомства с народными промыслами; в ходе занятий кружков прикладного творчества; в ходе экскурсий в Краеведческий и Этнографический музеи; во время бесед и рассказов о таджикском народе, его трудовых и боевых традициях; во время подготовки и проведения фольклорных и Новогодних праздников и т.п.

Профессиональная подготовка будущих педагогов-дефектологов и учителей начальных классов предполагает формирование способностей дифференциации видов занятий в творческих кружках, активизации широкого спектра факторов, влияющих на ребенка с нарушением интеллекта (например, ознакомление с народным костюмом и танцем может объединить работу по разным видам деятельности: ткачеству, вышивке, созданию головных уборов, изучению обрядов этнических групп и т.д.) В основу содержания воспитательной работы, осуществляемой студентами в период педагогической практики, может быть положено изучение нравственных достоинств художественной ценности - песни, сказки, костюма в неразрывном единстве с мировосприятием ее творца - народа, в связи художественного образа с природой, бытом, трудом, историей и национальными традициями. Студенты отрабатывают навыки планирования процесса нравственного воспитания на народных традициях в условиях коррекционной школы, которая предполагает постепенное усложнение содержа-

ния: в начальных классах формируются представления о народных промыслах; в средних классах дети знакомятся с народным творчеством как составной частью народной культуры; в старших классах устанавливаются связи народного творчества с природой, историей, нравственными нормами, осознают необходимость сохранения народных традиций. При отборе содержания нравственного воспитания учитывают преемственность между формами воспитательной работы.

Таким образом, идея народности, воспитания на народных традициях не потеряла своей актуальности и в нынешнее время. Очевидно и то, что из воспитательного процесса, ориентированного на формирование поколения граждан, добровольно принимающих этические стандарты, социальные регулятивы поведения и отношений, уважающих народные традиции и обычаи, не должны выпадать дети с нарушением интеллекта. Задачей современных педагогов – дефектологов, а также учителей начальных и старших классов является овладение наиболее широким спектром форм, методов и технологий нравственного воспитания, пропаганды достижений национальной культуры, опыта и традиций таджикского народа, что должно обеспечить более эффективное развитие и детей с нарушением интеллекта. К.Д. Ушинский подчеркивал, что «от каждого педагога-практика надо требовать, чтобы он добросовестно и сознательно выполнял долг свой и, взявшись за воспитание духовной стороны человека, употреблял все зависящие от него средства, чтобы познакомиться сколько возможно ближе с предметом деятельности всей своей жизни» [2].

Ключевые слова: умственное развитие детей, нравственное воспитание, нарушение интеллекта, развитие детей, личность, нравственные норы, гармония природы, народные традиции.

НАЦИОНАЛЬНЫЕ ТРАДИЦИИ КАК ФАКТОР НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЕМ ИНТЕЛЛЕКТА

Губанова Л.А.

Одним из наиболее эффективных средств нравственного воспитания школьников с нарушением интеллекта являются народные традиции, благотворно влияющие на возрождение национального самосознания, формирование духовно-нравственных качеств.

Keywords: Cognitive development, moral education, impaired intelligence, child development, personality, moral hole, the harmony of nature, traditions.

1. National traditions of moral education as a factor in children with intellectual disabilities. Gubanova.L.A

2. One of the most effective means of moral education of students with intellectual disabilities are traditions, Influencing the revival of national consciousness, the spiritual formation of moral qualities.

Литература:

1. Ушинский К.Д. О народности в общественном воспитании. Избр. пед. соч. - М , 1956 - С 64-65.
2. Ушинский К.Д. О пользе педагогической литературы // Собр соч. - Т.2. -М., 1948.-С. 15.
3. Шиф Ж.И. Развитие житейских и научных понятий. – М. ,1935. – С. 11-12.

УФУҚҲОИ ИЛМ ВА ТАҲСИЛОТ:

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ВОСПИТАНИЯ И ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

*Лутфия Иматова,
зам.директора по методической работе НИИ педагогических
наук АОТ, кандидат педагогических наук*

Изменения, происходящие в дошкольном образовании требуют поиск новых педагогических подходов, которые были бы ориентированы на применения новых форм организации образовательного процесса и новых технологий обучения, воспитания.

Современные образовательные технологии, основанные на научно-методологических подходах, должны быть нацелены на полноценное развитие ребенка и осуществляться в интересной, значимой для него деятельности и развивающей среде.

Под развивающей средой понимается естественная, рационально организованная обстановка, насыщенная разнообразными обучающими и игровыми материалами, в которой возможна активная познавательная-творческая деятельность ребенка. Подобное пространство оказывает значительное влияние в содержание образовательного процесса ребенка.

Приоритетными направлениями в содержании образовательного процесса являются:

- социализация детей в обществе;
- ориентировка на личностное развитие детей;
- развитие умений навыков в ведущих видах деятельности с учетом возможностей и интересов детей, потребностей родителей.

Педагогу, ведущему образовательный процесс, необходимо представить ребенку все разнообразие присущих ему видов деятельности, педагогически грамотно согласовывая и интегрируя их между собой. Также возникает потребность определения основных положений нового подхода к организации воспитательно-образовательного процесса, соответствующего с современными требованиями полноценного, всестороннего развития ребенка дошкольного возраста.

На данном этапе эта потребность обусловлена изменениями в структуре дошкольного образования. В Республике Таджикистан это изменение обусловлено созданием различных типов дошкольных образовательных учреждений - государственных и частных детских садов, центры развития ребенка, предшкольные группы, классы т.д.

Эффективность организации воспитательно-образовательной работы с детьми в этих образовательных учреждениях зависит от конкретных педагогических целей, направленности программы дошкольного образовательного учреждения, центра развития ребенка, предшкольного класса и материально-технической оснащенности этих учреждений.

Сегодня одним из приоритетных направлений государства, Министерства образования Республики Таджикистан является введение «предшкольного образования» как новая структура образования. В целях сохранения и развития сети дошкольных образовательных учреждений, обеспечение наиболее полного охвата детей дошкольным образованием, создания условий для оказания помощи семьям, воспитывающим детей дошкольного возраста в условиях семьи организована новая форма дошкольного образования – группа кратковременного пребывания для детей с 4 до 7 лет, ежедневным, двухсменным, с 5 - часовым пребыванием.

В настоящее время в республике организованы более 600 центров развития ребенка, гибкий режим, содержание работы и оснащенность которых привлекают родителей. Также при этих центрах создаются предшкольные группы как основа подготовки ребенка к обучению в школе.

Минобразованием Республики Таджикистан, Академией образования Таджикистана организована работа по созданию новых программ по предшколь-

ной подготовке ребенка, которые обеспечивают преемственность между двумя первыми ступенями образования – дошкольного и начального образования.

«Программа дошкольной подготовки детей 5-7(6) лет» (на 9 месяцев) и «Программа краткосрочной подготовки детей 5-7(6) лет к школе» (на 3 месяца) (утвержденные Коллегией Министерства образования Республики Таджикистан) разработаны под руководством академика Каримовой И.Х. и специалистами республики в области дошкольного образования решают проблему воспитания, обучения и всестороннего развития детей при подготовке к школе.

Именно процесс реорганизации системы дошкольного образования, предъявляет новые требования к организации дошкольного воспитания и обучения, ставит задачу поиска новых, более эффективных психолого-педагогических подходов к этому процессу. Сюда входит современная организация учебного процесса, использование инновационных методов и форм учебной деятельности, новый подход педагога к работе, а также диагностику и мониторинг педагогического процесса.

Творческий подход к внедрению инновации способствует поиску разнообразных методов и приёмов обучения. Принципиальному переосмыслению роли педагога и ребёнка в учебно-воспитательном процессе способствует создания условий для организации учебного сотрудничества во взаимодействии «педагог-ребёнок».

В связи с этим на практике педагогом используются новые формы организации образовательного процесса, которую можно подразделять на следующие виды:

- непосредственное знакомство детей со средствами и способами познания окружающей действительности;
- передача информации от детей — взрослым, когда дети действуют самостоятельно, а взрослый наблюдает за их деятельностью;
- равноправный поиск взрослыми и детьми как решения проблемы в ходе наблюдения, обсуждения и экспериментирования.

Организация на основе представленных моделей воспитательно-образовательной работы с детьми осуществляется посредством создания проблемно-игровых, развивающих, образовательных ситуаций и оснащения материальной базы этих учреждений необходимыми оборудованием и игрушками.

Для проведения индивидуальных и групповых занятий материальная база центров развития ребенка, дошкольные группы, классы должны быть оснащены следующими оборудованием и игрушками:

- Оборудование для развития общих движений;
- Игрушки для развития движений рук и ручных навыков;
- Игрушки для развития мышления;
- Игрушки для развития речи и языка;
- Игрушки для социально-эмоционального развития;
- Материалы для изобразительного творчества;
- Средства для музыкального развития;
- Книги для детей;
- Книги для родителей;
- На основе передового опыта в некоторых центрах по республике обучающее пространство обустроено в соответствии с зонами, которые разделяются по своему содержанию и функции на:
 - центр сюжетно-ролевых игр (“парикмахерская”, “магазин”, “комната”, “кухня” и т.д.);
 - центр игр с песком и водой, природным материалом;
 - центр интеллектуальных игр для развития высших психических функций (настольно-печатные игры, наборы карточек и т.д.);
 - “строительные” центры (конструкторы, строительные наборы из различных материалов разной степени сложности);
 - центр игр по развитию мелкой моторики;
 - центр активных игр (спортивные модули, мячи, маты);

- музыкальный центр (музыкальные инструменты, микрофон, магнитофон, записи с разными мелодиями, караоке);

- центр для изобразительности (мольберты, столы, бумага, краски, карандаши, пластилин, кисти, цветная бумага, картон, клей, природный материал и т.д)

Целью создания игровых развивающих, образовательных ситуаций является развитие ребенка дошкольного возраста на основе использования в практике воспитания современных игровых технологий.

В данной ситуации большое значение приобретает самостоятельная игровая деятельность ребенка. Играя, дети упражняются в моторных навыках, учатся обращаться с предметами, начинают лучше понимать речь и пользоваться ею, а также приобретают умение взаимодействовать с другими людьми. Они учатся всему этому без усилий и с удовольствием.

Это позволяет педагогам и родителям быть более доступными для своих детей и могут свободно общаться с ребенком. Это помогает ребенку попробовать что-то новое в обращении с предметами, дает возможность научиться справляться с трудностями. Приобретенные навыки ребенок выносит за пределы группы.

Организация групповой работы предполагает создание безопасной атмосферы, время для свободной игры, знание этапов развития ребенка и партнерские взаимоотношения. Также у детей имеется больше возможностей для развития коммуникации. Дети быстрее приобретают навыки взаимодействия друг с другом, что немаловажно для их дальнейшей успешной адаптации к обучению в школе.

Взаимодействие между ребенком и взрослым оптимизируется, развивается способность лучше понимать друг друга и получать радость от взаимного общения.

Отсюда и делаются следующие выводы:

1. Ребенок и взрослый – партнеры и работа ведется не над ребенком, а вместе с ним.

2. Она направлена на сам процесс взаимодействия между взрослым и ребенком

3. Внимание направляется не на том, что ребенок не может делать, а на том, что

он способен делать сейчас, чтобы достичь чего-то большего.

Использование данной модели постоянно стимулирует ребенка, развивает его способности, поощряет его творческие проявления, вызывает интерес к процессу школьного обучения.

Пребывание ребенка в этих группах позволяет родителям лучше узнать своего ребенка, понять, в чем он успешен и какие у него трудности.

Родители имеют право посещать занятия, наблюдать за игрой детей, задавать вопросы специалистам. Периодически педагог беседует с родителями для обмена информацией о ребенке, его проблемах и достижениях. Проводятся индивидуальные и групповые консультации для родителей. Родители имеют наглядное представление о достижениях своих детей.

Такой подход способствует развитию уровня образованности родителей, прежде всего женщин-матерей, и является одним из важнейших факторов влияющих на воспитание и обучение ребенка.

Для повышения профессиональных способностей, в первую очередь, необходимо знакомить педагогов с современными технологиями взаимодействия с родителями, совершенствовать их коммуникативные умения, улучшать предметно-развивающую среду, что, несомненно, скажется на качестве педагогического процесса.

Следует отметить, что по приказу Министра образования Республики Таджикистан и Кластерного бюро Юнеско в Таджикистане в 2010-11 году был реализован проект «Стратегия обучения и развития раннего детства в Республике Таджикистан» на основе «Программы краткосрочной подготовки детей 5-7(6) лет к школе». Изучался уровень подготовки детей к школе специалистами области в масштабе республики и разрабатывались программы, 7 учебных модулей для воспитателей и учителей начальных классов.

Данное направление представил опыт проведения тренингов для педагогов как одной из наиболее перспективных форм повышения квалификации и перехода на инновационные методы в профессиональной деятельности.

В учебные модули были включены актуальные аспекты работы педагогов, включая компоненты сотрудничества с родителями, мониторинга и оценивание дошкольной подготовки.

Проведение программы обучения была направлена на развитие и укрепление навыка и знаний воспитателей, учителей центров развития ребенка, дошкольных групп и классов в обучении новому подходу использованию интерактивных методов обучения.

Для эффективности и значимости тренинга были использованы профессиональные знания и психологический подход к индивидуальным особенностям (уровень знаний, опыт работы, мировоззрение) участников. Для обеспечения достижения целей и получения качественных результатов была организована развивающая обучающая среда.

Внимание было направлено на использование интерактивных методов **обучения** для того, чтобы сделать его практичным и качественным. При объяснении каждого модуля были использованы:

1. Методы исследования;
2. Методы решения проблем;
3. Методы содержательного обучения;
4. Методы обзора;
5. Методы оценки.
6. Кластер ;
7. ЗХУ (знаю, хочу знать, узнал);
8. Диаграмма Вена, Инсерт.

При проведении модуля №1, часть 2 «Педагого-психологические особенности развития ребенка» важно было обеспечить возможность приобретения новых знаний для участников. С этой целью были использованы разнообразные приёмы, например: интерактивное обсуждение «Как вы понимаете возрастные особенности развития ребенка 6-ти лет», обсуждение разных тем по карточкам: 1. «Назовите показатели физического развития ребенка»; 2. «Назовите показатели психического развития ребенка 6-ти лет» и т.д..

При выявлении оценки тренер осуществлял анализ того, как последовательно и как детально участники изучили предложенную тему модуль 4 «Физическое развитие». Анализ или оценка не должна быть чем- то пугающим, нервнующим или напрягающим педагогов. При помощи них можно оценить то, что изучили участники, и в какой степени они его обсуждают.

Учебные модули помогали педагогам перестроиться на инновационные технологии в обучение и развитие детей. Также они были ориентированы на развитие самостоятельности воспитателей, учителей, творческого подхода к развитию детей в целом.

Таким образом, проанализировав сложившиеся в отечественной дошкольном образовании подходы к организации образовательного процесса в рамках традиционных и инновационных систем, можно сделать вывод о том, что обучение детей дошкольного возраста ориентируется на общедидактические положения, а также имеет собственную специфику, связанную с психологическими и возрастными особенностями детей. Инновационно организованная обучающая среда обеспечивает доступность дошкольного образования, социальную адаптацию детей и подготовку их к школе.

Ключевые слова: развивающая среда, образовательный процесс, социализация, личностное развитие, центры развития ребенка, дошкольные группы, классы, инновационные методы и формы, мониторинг педагогического процесса, современные игровые технологии, учебные модули, доступность дошкольного образования, социальная адаптация.

Keywords: developping ambience, educational process, socialization, larval development, centres of the development child, дошкольные of the group, classes, инновационные methods and forms, monitoring the pedagogical process, modern playing technologies, scholastic modules, accessibility of the preschool formation, social adaptation

Аннотация

Инновационные процессы на современном этапе развития общества затрагивают и систему дошкольного образования, как начальную ступень раскрытия потенциальных способностей ребёнка. Автор статьи излагает, что появление инновационных методов в дошкольном образовании состоит из потребностей дошкольных образовательных учреждений, дошколь-

ных классов, детских центров развития ребенка в новых педагогических системах, заинтересованность родителей в достижении положительных результатов в развитии и обучении ребенка.

Технологияи муосири тарбия ва таълими кӯдакони синни томактабӣ

Равандҳои инноватсионӣ дар марҳилаи кунунии инкишофи ҷамъият соҳаи таҳсилоти томактабиро низ ҳамчун зинаи ибтидоии муайянкунандаи қобилиятҳои имконпазири кӯдак фаро мегиранд. Муаллифи мақола бар он ақидааст, ки пайдоиши методҳои инноватсионӣ дар таҳсилоти томактабӣ аз талаботи муассисаҳои таълимии томактабӣ, синфҳои омодагии пешазмактабӣ, марказҳои рушди кӯдак ба системаи нави педагогӣ, шавқмандии волидон дар комёбшавии натиҷаҳои мусбат дар инкишоф ва омӯзиши кӯдак вобаста мебошад.

Modern technologies of the education child preschool age

Innovation processes on modern stage of the development society touch and system of the preschool formation, as initial step of the opening the potential abilities child. The Author of the article states that appearance Innovation methods in preschool formation consists of need of the preschool educational institutions, preschool of the classes, baby centre of the development child in new pedagogical system, in creative variant work teacher, interest of the parents in achievement positive result in development and education child.

Литература:

1. Арнаутова Е.П. Педагог и семья. М., 2001.
2. Данилина Т.А. и др. Интеграция работы ДОУ с семьей // Управление ДОУ. 2002. №4. с.110-114.
3. Стандарт раннего развития и обучения ребенка, Душанбе, 2012.
4. Майер А.А. Управление инновационными процессами в ДОУ: Методическое пособие – М.:ТЦ Сфера, 2008.
5. Иматова Л. Программа семинар-тренингов для воспитателей и учителей предшкольных групп и классов Душанбе, 2011 (в соавторстве).
6. Иматова Л. Педагого-психологические особенности детей старшего дошкольного возраста //Метод.пособие, Душанбе, 2011 (в соавторстве).
7. Иматова Л. Работа с родителями //Метод.пособие, Душанбе, 2011 (в соавторстве).
8. Иматова Л. Мониторинг и оценивание предшкольной подготовки. //Метод.пособие, Душанбе, 2011 (в соавторстве).
9. «Программа краткосрочной подготовки детей 5-7(6) лет к школе», Душанбе, 2010.
10. Фалюшина Л.И. Управление качеством образовательного процесса в дошкольном образовательном учреждении. М., 2003.
11. Юсуфбекова Н.Р. Общие основы педагогической инноватики. М., 1991.

НЕОБХОДИМОСТЬ РАЗВИТИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ КРЕДИТНОЙ СИСТЕМЫ ОБУЧЕНИЯ

*Зульфия Мухаммадиева,
соискатель кафедры общего языкознания и сопоставительной типологии
языков ТГИЯ им. Сотида Улугзода*

Интеллектуальная подготовка специалиста вносит вклад в формирование интеллектуально грамотного члена общества. По мере того, как будет расти число интеллектуальных личностей, семей, организаций, общества в целом они будут обретать черты интеллектуальной грамот-

ности. От интеллектуально - грамотного общества до интеллектуально грамотной цивилизованной среды переход очевиден и необходим, так как он позволит решить вопрос сохранения духовной и материальной культуры.

Придавая должное значение интеллектуальным тенденциям, имеющим место в мире, общества разных стран в настоящее время вырабатывают собственные версии, принимают конкретные шаги. В качестве примера можно привести тот факт, что мировая общественность называет третье тысячелетие - тысячелетием интеллекта.

Необходимым компонентом интеллектуальной грамотности в условиях кредитного обучения является интеллектуальные умения, под которыми мы понимаем целостность (единство) мыслительных операций и рефлексивных действий, характеризуя эту целостность как дифференцированную, отличающуюся выделенностью составляющих её частей. Интеллектуально грамотный студент способен, с одной стороны, запускать заложенные у него интеллектуальные, мыслительные механизмы, раздвигающие его горизонты познания, обеспечивающие интеллектуальную свободу человека. С другой стороны, интеллектуальная свобода позволяет осуществлять выбор и принимать решения, используя не только процессы сознательного, но и также парасознательного, направленные на освоение и познание, применение новых знаний. Интеллектуально грамотный студент, кроме того, способен увидеть, что в действительности представляет собой его интеллектуальная культура, каковы особенности его интеллектуальных запасов, каковы механизмы их формирования[1,17–23].

Необходимость развития интеллектуального потенциала студентов в условиях кредитного обучения обусловлена следующими требованиями и противоречиями:

- возрастающим требованиям к уровню интеллектуальной подготовки выпускников вузов;
- сменой общеобразовательных парадигм, фиксирующих переход от репродуктивных форм и методов преподавания к индивидуально-творческим;
- подготовкой будущих специалистов к профессиональному, компетентному вхождению в рынок труда с прочно сформированными потребностями в постоянном интеллектуальном самообразовании и саморазвитии;

- противоречием между требованием общества к интеллектуальной состоятельности молодых специалистов в различных областях науки, производства и реальным уровнем современной интеллектуальной культуры;

- усилением процессов интеллектуализации в социуме и слабым использованием инновационных технологий, интеллектуальных тренингов в высшей школе.

Известно, что образование является ведущим в контексте формирования интеллектуального потенциала студентов. Однако, интеллектуальная составляющая профессионального образования формируется стихийно, а имеющийся опыт реализации программ, ориентированных на интеллектуальное развитие, не обобщается и сохраняет статус частного опыта [2.20—22].

Интеллектуализация профессионального образования предполагает качественное изменение личности через формирование таких показателей, как интеллектуальный потенциал, интеллектуальная деятельность, интеллектуальная компетентность, что обеспечивает сам процесс интеллектуализации личности.

Таким образом, в современных условиях важно не только сохранить интеллектуальный потенциал вузов, но и повышать уровень интеллектуального потенциала, являющейся мерой и способом творческой самореализации личности в разнообразных видах интеллектуальной деятельности. Проблема заключается в том, что разработка, тиражирование и включение каждого компонента требует существенных первоначальных и последующих интеллектуальных и материальных вложений. В связи с этим возникает необходимость создания определённого учебно-методического обеспечения системы развития интеллектуального потенциала студентов в условиях кредитного обучения с использованием различных технологий[3.30-33].

Существующий традиционный учебный процесс подготовки студентов ориентирован на одноуровневую (линейную) структуру подготовки, а учебные программы ориентированы на последовательное изучение дисциплин с учётом их логических взаимосвязей. Подобный под-

ход не отрицается, можно преподавать и традиционно, но результирующее оценивание знаний и профессиональная классификация, как показывает практика, имеют более высокие качественные показатели с учётом использования инновационных технологий. Построение учебного процесса ориентируется на *формулирование* государственного образовательного стандарта, который основан на использовании линейной схемы обучения. В образовательной практике вузов необходимо шире использовать различные технологии обучения в системе профессиональной подготовки, переподготовки и повышения квалификации. Технологии обучения могут быть использованы в рамках учебных программ изучаемых дисциплин, спецкурсов, практикумов, спец курсов по выбору студентов. Следует особо отметить трудности использования технологий при подготовке студентов различного профиля:

- сложность одновременного использования в обучении традиционных и инновационных технологий;
- невозможность преобразования типичных учебных программ технических дисциплин с учётом использования технологий;
- отсутствие определённой методической базы, предварительной методической проработки;

Аннотация

Необходимость развития интеллектуального потенциала студентов в условиях кредитной системы обучения.

В статье говорится о необходимости развития интеллектуального потенциала студентов в условиях кредитной системы обучения, которая обусловлена требованиями и противоречиями. Интеллектуализация профессионального образования предполагает качественное изменение личности через формирование таких показателей, как интеллектуальный потенциал, интеллектуальная деятельность, что обеспечивает процесс интеллектуализации личности.

Ключевые слова: интеллектуализация, кредитная система обучения, качественное изменение, кризис сознания, образовательный стандарт, профессиональная подготовка, качественный уровень.

Necessity of development intellectual potential of students in conditions credit system teaching.

Given article about necessity of development intellectual potential of students in conditions of credit system teaching which cause with demands and contradictions.

Intellectualizations of professional education intend qualified alteration of person, through forming such index as: intellectual potential, intellectual activity, which provide process itself in intellectualization person.

- наличие интеллектуальных барьеров ведущих специалистов, связанных с применением новшеств по разделам дисциплин;

- слабая готовность (педагогическая, методическая, технологическая, интеллектуальная) к решению задач по использованию технологий;

- отсутствие единой (государственной или ведомственной) системы по внедрению инноваций в профессиональную подготовку.

Процесс внедрения технологий неразрывно связан с совершенствованием интеллектуальной деятельности и проходит в несколько стадий:

- осознание необходимости и значимости перемен, решение которых малоэффективно с помощью традиционного инструментария, традиционных технологий;

- преодоление кризиса сознания;

- преодоление сопротивления, возникающее с нежеланием тратить временные и энергетические ресурсы на освоение новых технологий.

Решение указанных трудностей в условиях кредитного обучения позволит вывести профессиональную подготовку студентов на новый качественный уровень [4.27-31].

Key words: intellectualization, credit system teaching, qualified alteration, crisis of consciousness, educational standard, professional preparation, qualified level.

Таъминоти дистансионӣ ва ташаккули потенциали ва зеҳнии донишҷӯён дар шароити таъминоти кредитӣ

Дар мақола моҳияти инкишофи интеллектуалию потенциалии донишҷӯён дар низоми таълими кредитӣ таҳлил ва баррасӣ гардидааст.

Калидвожаҳо: модул, таъминоти дистансионӣ, сатҳи омодагӣ дидан, чузъҳо, раванди ташаккулёбӣ, мавриди таваҷҷӯҳ қарор гирифтанд, имтиҳонҳои иттилоотӣ, таълимоти му-стақилона, аз худ намудани мавод.

Литература:

1. Самарская Т.А. Интеллект как объект социального нормирования: Дис. канд. социолог. наук /Т.А. Самарская. Саратов, 2001. - 287с.
2. Стернберг Р. Практический интеллект: пер. с англ. / Р. Стернберг. - 348с.
3. Фруммин И.Д. Образовательное пространство как пространство развития («школа взросления») / И.Д. Фруммин, Б.Д. Эльконин // Вопросы психологии.- М.,1993.- №1.- С. 24-24.
4. Рассада С.А. Развитие интеллектуальных умений будущих преподавателей в структуре общепрофессиональной подготовки: Дис. канд. пед. наук С.А.Рассада. Омск, 2005, - 225с.

МАВҚЕИ НУТҚИ МУРАТТАБ ДАР ДАРСҲОИ ЗАБОНИ МОДАРИИ СИНФҲОИ ИБТИДОЙ

Шарифа Котибова,

мудири шӯъбаи таҳсилоти томақтабии Пажӯҳишгоҳи рушди маорифи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, номзади илмҳои педагогӣ

Аз солҳои 70-уми асри гузашта сар карда дар барномаҳои таълими забони тоҷикӣ фасли махсусе бо номи «Нутқи мураттаб» ворид карда шудааст, ки маҳз дар заминаи мавзӯҳои дар ҳамаи фасл пешниҳодгардида мувофиқи талабот ташкил намудани дарсҳо ҳар чӣ бештар дар ҳонандагон инкишоф додани малакаҳои нутқи мураттаб имконпазир гардид, ки донишҷӯён сарфаҳм рафтанд ба махсусият ба роҳи усулҳои ташкили гузаронидани чунин дарсҳо барои ҳар як муаллим зарурат дорад. Чунинчун, мақсад аз ташкили гузаронидани дарсҳои бо ном **инкишофи нутқи мураттаб**, асосан, дар ҳонандагон тақвими додани маҳорату малакаи мураттаб, яъне дар ҳамаи низоми муайяну **пайдарпай сухан кардан ва бехатову мувофиқи меъёри забони адаби навишта тавоништан аст. Яъне ҳадаф аз ташкили ин дарсҳо, пеш аз ҳама, дар ҳонандагон ташаккул додани нутқи шиғоҳӣ ва ё санъати сухан-**

варӣ ва сониян, дар ҳамаи замина онҳоро дар рӯҳияи бехатову босаводона навиштан тарбия кардан аст.

Дар таълиму тарбияи синфҳои ибтидоӣ масъалаи инкишофи нутқи мураттаб ҷои муҳимро ишғол менамояд, зеро пешрастии минбаъдаи умумии кӯдакон аз дуруст ба роҳ мондани он вобастагӣ дорад. Оид ба инкишофи нутқи мураттаби (ҳама гуфторӣ ва ҳама навишторӣ) ҳонандагони хурдсол баробари ба мактаб омаданашон дар дарсҳои забони модарӣ диққату эътибори ҷиддӣ додан лозим аст.

Мазмуни дарсҳои забони модариро ҳамчун фанни таълими дар синфҳои ибтидоӣ арзёбӣ намудан қорест хеле душвор. Дарсҳои забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ сарчашмаи асосии инкишофи нутқи мураттаб мебошанд. Дар раванди таълими забони модарӣ фаҳмиши ҳонандагон дар бораи муҳити атроф васеъ, саҳеҳ ва равшан мегардад. Дар дарсҳои забони

Отформатировано: Шрифт: 12 пт, полужирный

Отформатировано: По ширине, Междустр.интервал: одинарный, Поз.табуляции: 1,27 см, по левому краю

Отформатировано: Шрифт: 12 пт, полужирный

модарӣ икишоф додани нутки мураттаб дар амалӣ намудани робитаи таълим бо ҳаёти бачаҳо, бо муҳите, ки онҳоро ихота кардааст, мусоидат мекунад.

Нутки мураттабро муҳаққиқ ва олими барҷастаи тоҷик М. Лутфуллоев дар китоби хеш «Асосҳои таълими ибтидоии забони модарӣ» чунин тавсиф медиҳад:

«Ду ва ё зиёда ҷумлаҳои мантиқан бо ҳам алоқаманд, ки дар як мавзӯи муайян гуфта шудааст, нутки мураттаб мебошад. Ба ин тарик, дар байни ҷумлаҳои нутки алоқанок ҳатман аз ягон ҷиҳат алоқаи мантиқӣ дида мешавад» (4, 415-416).

Яъне, хангоми дарс муаллим бояд кӯшиш намояд, ки дар кӯдакон дониши мантиқӣ ҳар чи бештар ривоч ёбад, зеро аз рӯи ин таърифе, ки устод Лутфуллоев М. баён намудаанд, диққати асосӣ ба дониши мантиқии хонанда дода мешавад, ки дар пайдарҳамии мантиқии мавзӯ ҷумлаҳо бояд баён гарданд.

Ин мавзӯро ҳамчунин методисти дигари тоҷик С. Шербоев дар таҳқиқоти хеш мавриди баррасӣ қарор дода, аз ҷумла менависад:

[«Нутки мураттаб – ин мувофиқи меъёрҳои орфоэпияву орфографияи \(ҳамчунин пунктуатсия\) забони адабии ҳозираи тоҷик ба тарзи ҳам шиғоҳӣ ва ҳам ҳатӣ озодона баён карда тавонистани фикр – андешаву мулоҳизаҳо ва ё ҳаёлотӣ фардӣ аст. Маҳз хамин нукта вазифаи аввалиндарачаи дарси инкишофи нутки мураттаб маҳсуб меёбад. Яъне ба тавассути ташкили чунин дарсҳо муаллим бояд ба он муваффақ шавад, ки нутки мураттаб, пеш аз ҳама, дар ҳар дарс то андозае дар шогирдон инкишоф ёбад»](#) (5, 437).

Методистон ва раваншиносони машҳури рус аз қабили К. Д. Ушинский, В. А. Крутетский, А. А. Любинская, Н. Д. Левитов, А. А. Смирнов, Б. М. Теплова, Б. М. Кононыкин, Н. Т. Шербакова, М. А. Скаткина, М. Данилов, Н. Ф. Добрынин, Л. Н. Ланда, И. Кадаков, Л. П. Федоренко, Л. В. Занков, Л. П. Элконин, В. Т. Стрекозин, Т. А. Ладыженская, М.Р.Львов ва дигарон низ оид ба инкишофи нутки мураттаб ишораҳо намуда, хусусиятҳои равонию азбаркунии дониши хонандагонро муайян карда, ақидаҳои хешро баён сохтаанд.

Инчунин онҳо дар асарҳои хеш масъалаҳои илмӣ, раваншиносӣ, методӣ, инкишофи нақли гуфторию навишторӣ, тарбия, қироати матн ва ғайраро мавриди таҳқиқ қарор додаанд, ки бевосита дар таълиму парвариши хонандагони синфҳои ибтидоӣ мусоидат мекунад.

Бо мақсади инкишофи нутки мураттаби хонандагони хурдсол дар мактабҳо қорҳои зиёди методӣ ба субот расонида мешаванд, бо вучуди он тавре аз таҷрибаю мушоҳидаҳо маълум мегардад, сатҳи инкишофи нутки мураттаби хонандагон тибқи методикаи амалкунандаи таълими забон пешрави назарраси сифатӣ ба амал наомада, сатҳи инкишофи он аз талаботи барнома пасттар меистад. Ҳаминро ба инобат гирифта, зарур медонем, ки тарз ва воситаҳои инкишофи нақли гуфторию навишторӣ ва нақши онҳоро дар инкишофи нутки мураттаби хонандагони хурдсол бо истифода аз технологияи навини таълим муайян созем.

Ба андешаи мо дар ташаккули шахсияти кӯдак, инкишофи нутки мураттаб, интиҳоби дурусти матнҳо аз асарҳои бадеӣ нақши муҳим доранд. Пешниҳоди намунаҳои асарҳои бадеӣ ба инкишофи нутқ мусоидат менамоянд. Хонандагон аз китоб қалмаҳои нав, ибораҳои образнокро аз худ намуда, захираи луғавӣ ва нутқи худро бою рангин мегардонанд. Ин ба хонандагон имконият медиҳад, ки барои муносибати худро ба шунидашон изҳор қардан аз воситаҳои бадеӣ (муқоиса, ташбеҳ, мачоз, истиора ва ғайра) истифода намоянд, то баён муассир гашта, диққати мусоҳибро ба худ ҷалб намояд.

Вазифа ва мазмуни шинос намудани хонандагон бо матнҳои асарҳои бадеӣ дар асоси хусусиятҳои дарккунӣ ва фаҳмида гирифтани мазмуни матнҳо вообаста ба синну соли онҳо сурат мегирад.

Ин вазифаҳоро ба таври умумӣ чунин маънидод қардан мумкин аст:

- шавқу рағбати маърифатҷӯии хонандаҳоро бедор намуда, чароғи илму донишро дар қалби онҳо фурӯзон намояд;
- роҳ ва тарзҳои андӯхтани дониш дар мактаб ва пас аз мактаб, яъне дар давоми умр ёд диҳад;
- талабаҳоро ба худомӯзӣ ва мустақилият раҳнамун созад;

Отформатировано: По ширине, Междустр.интервал: одинарный, Поз.табуляции: 1,27 см, по левому краю

- фикр кардан, мулоҳиза рондан, хулоса бароварданро омӯзонад;

- барои таъмини фаъолияти муназзами таълим ва мақсадноки талабаҳо ҳам дар синф ва ҳам дар хона нақш бозад;

- тарбия намудани шавқу ҳавас ба адабиёти бадеӣ;

- инкишоф додани қобилиятҳои дарки маънӣ;

- таъмин намудани маҳорати азхудкунии мазмуни матнҳо ва фаъолиии эмотсионалӣ нисбат ба матнҳо;

- ташаккули тасаввурот дар бораи хусусияти матнҳо ва истифодаи воситаҳои тасвир ва унсурҳои нутқи мураттаб.

- маҳорати ибтидоии кор бо матн;

- тарбияи маданияти нутқ, одоби муошират;

- васеъ намудани тасаввуроти талабагон оид ба муҳити зист;

- машқи хатти равон ва хоно.

Вобаста ба вазифаҳои номбурда, барои хонандагон бояд матнҳои интихобгарданд, ки онҳо дорои шакли мазмуни ягона буда, ба фаҳмиш ва сатҳи тафаккуршон мувофиқат кунанд, доираи шавқу ҳавас ва тачрибаи ҳаётии хонандаҳоро мадди назар дошта, ба рушди тафаккур ва нутқ мусоидат намоянд.

Дар асоси ин вазифаю меъёрҳо мо бо мақсади таҳқиқи нутқи мураттаби хонандагони хурдсол вазифаҳои озмоиши худро гузоштем, ки онҳо аз муайян намудани дараҷаи инкишофи нутқи мураттаби хонандагони хурдсол дар замони муосир иборат мебошанд.

Вазифаи асосии озмоишҳо иборат аз:

- Муайян намудани хусусиятҳои дарки асарҳои бадеӣ, илмӣ-оммафаҳм, мазмун ва сохти бадеии онҳо;

- Муайян кардани маҳорати дарк намудан ва фаҳмида гирифтани мазмуни матнҳо;

- Зоҳир намудани маҳорати мустақилона нақл кардани мазмуни матнҳо;

- Тартиб додани нақли мустақилона (гуфторӣ ва навишторӣ);

- Муайян намудани маҳорати мустақилона дарҷ кардани нақли гуфторӣ дар нақли навишторӣ.

Маҷмӯи ин вазифаҳо моро ба чӣ водор мекунад? Ба он ки мактабиён дар

охири зинаи ибтидоии мактаб худро ҳамчун шахс бишносанд, ба таври мутаносиб инкишоф ёбанд, мавқеи фаъоли ҳаёти дошта бошанд, мустақилона фикр карда ва фикри худро то андозае асоснок намоянд, фаъолияти гуфтан, шунидан, навиштан, хондан ва алоқамандона ифода кардани фикрро соҳибгарданд ва вусъат бахшида тавонанд.

Барои интихоби дурусти матнҳо дар қисми амалии кор мо ба якҷанд меъёрҳо таъяс намудем:

- Мувофиқат намудани мазмуни матнҳо ба хусусиятҳои синну солӣ ва равонии хонандагони синфҳои ибтидоӣ;

- Мазмуну мундариҷаи матнҳо аз ҷиҳати истифодаи воситаҳои бадеӣ намунавӣ бошанд;

- Хусусиятҳои милли, расму оин, анъанаҳои мардуми тоҷикро тачассум намоянд;

- Ба вазифаҳои мушаххаси педагогӣ ҷавобгӯ бошанд.

Ба хонандагон 3 зинаи супоришҳо пешниҳод гардид.

Зинаи якуми супоришҳо ба муайян намудани дараҷаи инкишофи нутқи мураттаби хонандагон аз рӯи дарки мазмуни матнҳои жанрашон гуногун, тарзи баёни фикр, истифодаи воситаҳои тасвир, истифодаи воситаҳои ифоданокии нутқ, пайдарпаии нақл, робитаи мантиқӣ дар нақли гуфторӣ ва нақли навишторӣ равона гардида буд.

Зинаи дуюми супоришҳо бо мақсади муайян намудани фикрронӣ, тарзи баёни хонандагон ва истифодаи воситаҳои тасвир дар навиштани нақли хаттӣ буд. Аз матнҳои дар зинаи якум интихобнамуда истифода бурда, фикрронӣ ва тарзи баёни хонандагонро дар навиштани нақли хаттӣ мушоҳида намудем ва ба ин восита дараҷаи алоқамандаии нақли гуфторӣ ва навиштории хонандагон муайян карда шуданд. Масалан, пас аз он, ки дар зинаи якум атрофи мавзӯи «Тирамоҳ» суҳбат, саволу ҷавоб гузаронида, инкишофи нақли гуфтории хонандагон, аз ҷумла, тарзи баён, пайдарпаии нақл, робитаи мантиқӣ дар нақл, тарзи истифодаи воситаҳои бадеият ва воситаҳои ифоданокии нутқ ҳангоми нақл, муайян карда шуд, дар зинаи дуюм аз хонандагон оид ба ин мавзӯъ нақли хаттӣ гирифта шуд, то

ки нақли гуфтори хонандагонро бо нақли навиштори онҳо муқоиса намуда, алоқамандии ин ду намуди нутқро дар инкишофи нутқи мураттаби мактабии хурдсол муайян созем.

Зинаи сеюми супоришҳо ба муайян намудани алоқамандии тахайюлотии хонанда бо нақли гуфторӣ ва навиштори ӯ ҳангоми эҷод намудан равона гардида буд.

Дар ҳамин мавзӯ, яъне «Тирамоҳ» иншо гирифта шуд. Ба хонандагон имконият дода шуд, ки иншоро мустақилона нависанд. Таъкид гардид, ки ҳангоми дучор шудани калимаҳои душворфаҳм метавонанд пурсанд. Иншо дар асоси фаъолияти эҷодии бачаҳо навишта шавад ҳам, онҳо метавонанд аз калимаю ибораҳои доир ба мавзӯи дар хотир дошташон истифода баранд. Метавонанд ба хусус, аз калимаю ибораҳои ҳангоми ба нақли хаттӣ тайёрӣ дидан ва азхуд кардашон таънамоянд. Ин гуна иншо, яъне иншое, ки баъди нақли хаттӣ оид ба як мавзӯ навишта мешавад, аз ҷиҳати мазмун ва ҷобачогузори калимаю ибораҳо, пайдарҳамии фикр ва тарзи баён хеле муҳим аст.

Ҳангоми натиҷарӣ маълум гардид, ки аз шумораи умумии хонандагони (235 нафар)-и синфҳои 3-юм ва 4-ум 16 нафар аз ӯҳдаи нақли шифоҳии мазмуни матн набаромад, яъне, дар нутқи онҳо пайдарпайӣ, робитаи мантиқӣ, истифодаи воситаҳои бадеият ва ифоданокии нутқ мушоҳида карда нашуданд. 43 нафар аз ӯҳдаи навиштани нақли хаттӣ ва 50 нафар аз ӯҳдаи навиштани иншо набаромаданд. 219 нафар хонанда аз ӯҳдаи нақли шифоҳии мазмуни матн баромада, дар нутқи 119 нафар пайдарпаии нақл, дар нутқи 38 нафар робитаи мантиқӣ, дар нутқи 42 нафар истифодаи воситаҳои бадеият ва дар нутқи 20 нафар воситаҳои ифоданокии нутқ мушоҳида карда шуд.

Аз рӯи матнҳое, ки барои санҷиши нақли гуфтори хонандагон истифода шуданд, зимни санҷиши алоқамандии нақли гуфторӣ ва навишторӣ, барои нақли хаттӣ ва иншо интиҳоб карда шуд. Дар ин зина аз 219 нафар хонанда, ки аз ӯҳдаи нақли шифоҳии мазмуни матн баромада буданд, танҳо 192 нафар хонанда тавонист аз ӯҳдаи навиштани нақли хаттӣ

барояд, ки аз онҳо дар нақли хаттӣ 117 нафар падарпаии нақл, дар нақли хаттӣ 37 нафар робитаи мантиқӣ ва дар нақли хаттӣ 38 нафар истифодаи воситаҳои бадеият ба ҳисоб гирифта шуд.

Дар навиштани иншо нисбат ба навиштани нақли хаттӣ дар хонандагон мустақилият камтар ба назар мерасид. Ҳангоми навиштани иншо ба кӯмаки омӯзгор эҳтиёҷ доштани хонандагон зиёд мушоҳида мегардид. Аз шумораи дар боло қайдгардида, танҳо 185 нафар хонанда тавониста иншо нависанд, ки аз он дар иншои 115 нафар пайдарпаии нутқ, дар иншои 32 нафар робитаи мантиқӣ ва дар иншои 37 нафар истифодаи воситаҳои бадеият муайян карда шуд.

Аз натиҷаи корҳои озмоишӣ ба ҳулосае омадем, ки хонандагон ҳангоми ифода намудани фикр дар нақли гуфторӣ мустақил ва озодтаранд аз онҳо, ки дар нақли навишторӣ. Яъне, аз 219 нафар хонанда, ки аз ӯҳдаи нақли шифоҳии мазмуни матн баромад, 27 нафарашон аз ӯҳдаи навиштани нақли хаттӣ ва 35 нафар аз ӯҳдаи навиштани иншо набаромаданд. Аз 119 нафар хонандагоне, ки дар нақли гуфторӣ ба пайдарпаии нақл риоя намуда буданд, 3 нафар дар навиштани нақли хаттӣ ва 5 нафар дар навиштани иншо ба пайдарпаии нақли навишторӣ риоя накардаанд. 38 нафар хонандагоне, ки дар нақли гуфтори онҳо робитаи мантиқӣ мушоҳида мешуд, дар навиштани нақли хаттӣ 1 нафар ва дар навиштани иншои 6 нафар ин робита мушоҳида нашуд. Аз ин натиҷаҳо бармеояд, ки хонандагон дар алоқаманд намудани нақли гуфторӣ ва нақли навиштори хеш душворӣ мекашанд ва ин ду намуди нақл (гуфторӣ ва навишторӣ) яке аз дигаре бартарӣ дорад. Хонандагон фикреро, ки дар нақли гуфторӣ ифода намудаанд, барои ифодааш дар нақли навишторӣ мушкилӣ мекашанд.

Ҳангоми интиҳоби матнҳо, мо калимаҳои ифодакунандаи воситаҳои тасвирро дар матнҳо пешниҳод намудем, то ки истифодаи онҳоро дар нақли гуфторӣ ва навиштори хонандагони хурдсол муайян намоем. Масалан, дар матни «Тирамоҳ» мо чунин калимаҳои ифодакунандаи воситаҳои бадеиятро пешниҳод намудем: тирамоҳи заррин,

зарфишон, зархезу зарнигор, хандаи пури тилло, домани пурбор, хони зебо, меваҳои қахрабо ва шакарин, деҳқони саховатпеша, боди найсон, дилфиреб ва ғайра.

Мо муайян намудем, ки истифодаи воситаҳои бадеият аз тарафи хонандагон на танҳо дар нақли гуфтории мазмуни матнҳо, инчунин дар навиштани нақли хаттӣ ва иншо низ дар сатҳи паст қарор дорад.

Намунаи нақли хаттӣ ва иншои хонандагон аз ин озмоишҳо:

Хонандаи синфи 3, Сурайё:

Нақли хаттӣ

Тирамоҳ

Фасли тирамоҳ омад. Дар тирамоҳ ҳаво салқин мешавад. Барги дарахтон ҳазон шуда мерезанд. Паррандагон ба мамлакатҳои гарм pariда мераванд. Дар тирамоҳ ҳамаи меваҳо мепазанд. Пахта мешукуфад. Деҳқонон ба чидани пахта сар мекунанд. Тирамоҳ заррин аст.

Иншо

Фасли тирамоҳ зебо аст. Фасли тирамоҳ се моҳро дар бар мегирад: сентябр, октябр, ноябр. Дар тирамоҳ ҳаво салқин мешавад. Баргҳои дарахтон зард мешаванд. Меваҳо мепазанд. Пахта мешукуфад. Деҳқонон ба чидани пахта сар мекунанд. Боришот сар мешавад. Паррандаҳо ба ҷойҳои гарм мераванд. Дар тирамоҳ рӯзҳо кӯтоҳ, шабҳо дароз мешаванд.

Хонандаи синфи 4, Таманно:

Нақли хаттӣ

Тирамоҳ

Дар фарорасии фасли тирамоҳ ҳаво салқин мешавад. Боронгарӣ сар мешавад. Муҳимаш он аст, ки борон ба мактабачаҳо ҳалал мерасонад.

Тирамоҳ фасли заррин аст. Баргҳои дарахтон зард шуда мерезанд. Паррандагон ба мамлакатҳои гарм pariда мераванд. Дар тирамоҳ ҳамаи меваҳо мепазанд. Дар саҳро пахта мешукуфад. Деҳқонон ба чидани пахта сар мекунанд. Ҳаво дар тирамоҳ хунук ва дар тобистон гарм мешавад.

Иншо

Тирамоҳ

Фасли тирамоҳ се моҳ давом меку-

над: сентябр, октябр, ноябр. Дар Тоҷикистони мо аввали тирамоҳ гарм аст. Баъд хунук шудан мегирад. Шамоли саҳт мевазад. Барги дарахтон зард шуда мерезанд. Гулҳо пажмурда мешаванд. Паррандагон ба ҷойҳои гарм pariда мераванд. Меваҳои сабзавотҳо мепазанд. Дар саҳро пахта мешукуфад. Деҳқонон ба ҷамъоварии ҳосил сар мекунанд.

Ҳангоми гузаронидани озмоишҳо бо арои алоқаманд намудани нақли гуфторӣ ва навиштории хонандагон мо истифодаи технологияи навини таълимро бо мақсади мухтасар баён намудани фикр, бе тартиб додани нақша ва пас аз он муфассал навиштани нақли хаттӣ ё иншо зарур донистем. Барои бо усули «Кластер» навиштани нақли хаттӣ ё иншо дар синфҳои 3-юм ва 4-ум матнҳои «Зогчаи доно», «Иди Наврӯз»-ро намуна меорем.

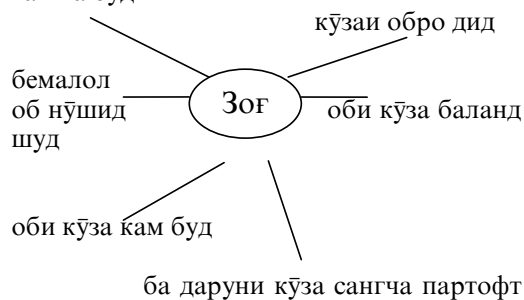
Матни «Зогчаи доно»:

Зогчае ташнаи об буд. Дар рӯи ҳавлӣ кӯзаи об меистод, аммо оби он кам буд.

Зогча аз он кӯза об нӯшида наметавонист. Вай ба даруни кӯза сангча партофтани гирифт. Ӯ то андозае сангча партофт, ки оби кӯза баланд шуда, нӯшидан мумкин гардид.

Нақли хаттии мухтасари хонандаи синфи 3, Хайрулло:

ташна буд

Нақли муфассали хонандаи синфи 3, Хайрулло:

Зог ташна буд.

Нохост дар ҳавлие кӯзаи обро дид. Оби кӯза кам буд. Ӯ ба даруни кӯза сангча партофт. Оби кӯза баланд шуд. Зог бемалол об нӯшид.

Матни «Иди Наврӯз»:

Наврӯз яке аз ҷашнҳои қадими мардуми тоҷик аст. Онро ҳар сол ба муноси-

бати расидани баҳор ва саршавии киштукор чашн мегуанд. Халқи меҳнаткаш дар сурудҳои худ Наврӯзро чун огози корҳои деҳқонӣ васф менамояд. Занон суманак меназанд ва бо ҳар гуна меваю таом дастархон оро медиҳанд, ҷавонон гӯшти мегуранд, буз мекашанд, қӯдакон бо бародарону хоҳаронашон гул мечинанд, марди деҳқон ҷуфт мекӯнад, замин меронад, ба замин дона мекорад.

Рӯзи Наврӯз мардум либоси наву тоза мепӯшанд, ба тамошо мебароянд, сайри лола мераванд, онҳо якдигарро муборакбод мекунанд, ба якдигар хушбахтӣ мецоҳанд. «Ҳар рӯзатон Наврӯз бод, Наврӯзатон фирӯз бод!» - мегӯянд.

Иншои мухтасари хонандаи синфи 4. Сомон:

Иншои муфассали Сомон:

Наврӯз иди миллӣ мебошад. Онро мо ҳар сол дар фасли баҳор, 21-22 март чашн мегирем. Ин ид хоси мардуми тоҷик аст. Таърихи панҷазорсола дорад.

Наврӯз, ки омад кишукори баҳорӣ сар мешавад. Мардум хӯрокҳои болаззат меназанд, либосҳои наву мепӯшанд.

Тайёр намудани хонандагон ба дарки бошуурокаи мавзӯ, бедор кардани шавқи маърифатҷӯии онҳо ба дарс аз муҳимтарин корҳои дидактикии муаллим ба шумор меравад, чунки мавзӯҳои таълимӣ, хусусият, нишона ва тарафҳои гуногун доранд, нақли пешакӣ низ менамояд яке аз он тарафҳо бошад. Масалан, оид ба матни «Чормағз» сӯҳбат чунин ташкил карда мешавад: Муаллим расми

дарахти чормағзро ба лавҳи синф оварта, роҷеъ ба он чунин сӯҳбат мегузаронад:

Дар расм чӣ тасвир ёфтааст?

Чӣ тавр фаҳмидед, ки ин дарахти чормағз аст?

Дарахти чормағз дар кучо мерӯяд?

Дарахти чормағз кай ба ҳосилдихӣ сар мекунад?

Чамъоварии ҳосилаш дар кадом фасл аст?

- Офарин, шумо дар бораи чормағз бисёр чихоро медонед. Ман инро аз ҷавобҳои пай бурдам.

Барои ба таври мухтасар баён намудани шавқовар гузаштани мавзӯ боз аз усули ММД (медонам, мецоҳам донам, доништам) истифода намудем. Истифодаи ин усул барои огоҳӣ пайдо намудани омӯзгор аз донишҳои ҳаётии хонандагон, омӯзондани тарзи саволгузори ба хонандагон ва мустақилона донишазхудкунии онҳо мебошад, ки минбаъд дар асоси он шогирдон донишҳои наву ҳосил мекунанд. Ҷавоби он саволҳо, ки ба хонандагон дода мешавад, қисмати «медонам»-и ҷадвалро пур мекунем. Пас аз он, ки ба хонандагон саволи оид ба мавзӯ (чормағз) боз чихоро доништам мецоҳед? дода мешавад, аз ҷониби хонандагон саволҳои зиёд мешаванд, ки мо онҳоро дар қисмати дуҷуми ҷадвал менависем. Ин амал бо мақсади ба хонандагон маҳорати саволгузори омузонидан аст. Сипас, муаллим ба хонандагон муроҷиат намуда, мегӯяд:

- Акнун биёед, матни «Чормағз»-ро бихонем ва бубинем, ки дар он боз чихо гуфта шудааст. Баъд аз мутолиаи матн хонандагон он маълумотҳои наву, ки дар бораи мавзӯ гирифтаанд, ба воситаи саволу ҷавоб муҳокима намуданд, дар қисмати сеюми ҷадвал, яъне қисмати «доништам» менависанд.

Намунаи ҷавобҳои хонандагони синфи 3, оид ба матни «Чормағз» дар ҷадвали ММД, яке аз усулҳои наву ва самаранок, ки хонандагон мустақилона бо роҳи мухтасар навиштани фикри худ оид ба мавзӯи омӯхташаванда истифода мекунанд. Ин усул ба хонандагон барои ба хотир овардани донишҳои ҳаётии, саволгузори ва мустақилона омӯхтану дар ҷадвалҳои гуногун озодона дарҷ намудани фикрашон кӯмак мекунанд.

Ин усул воситаи самаранокест, ба-

рои алоқаманд намудани нақли гуфторӣ ва навишторӣ ба ҳаёти бачаҳо. Махсусан, давоми нақли пешакӣ дар бораи шахсиятҳои таърихӣ, шоирону навистагон хеле васеъ аст. Мо пештар кадом шеъри ин шоирро хонда будем? Кадом шеъри он касро аз ёд медонем? Бо он кас мактаббачагони мактаби мо кай вохӯрӣ ташкил карда буданд? Дар он вохӯрӣ аз талабагони синфи мо кӣҳо шеър хонда бурданд? ва ғайра.

Аҳамияти нақли пешакӣ дар дарсҳои забони модарӣ хеле калон буда, на танҳо хонандагонро бо омӯхтани мавзӯи тайёр мекунад, инчунин маълумоти уфуқии онҳоро зиёд менамояд.

Иқтибос	Шарҳи иқтибос
Забони покро хайф аст Кӣ бо лафзи дурӯғ олуда бисёр, созӣ.	-Забони покро бо лафзи дурӯғ олуда сохтан хуб нест. - Забонро ба дурӯғ одат накунонед. - Обрӯи инсон аз забони ӯ вобаста аст.

М Медонам	М меҳоҳам донам	Д донистам
- Дарахт аст - 4 мағз дорад - Аз он торт ва кулчақанд мепазанд	-Чанд сол умр мебинад? - Дар кучо мерӯяд? - Аз як дарахт чӣ қадар чормағз гирифтани мумкин?	- Дарахти чормағз 100 сол умр мебинад. - Пусташ барон дарди ишқам ва дандонҳо дору аст. - Дар чойхон салқин мерӯяд. - Аз як дарахт то 60 кг чормағз мегиранд).

Матни «Донишманди бузурги тоҷик»:

Ба таваллуд шудани олими ҷаҳонӣ – Абӯалӣ ибни Сино зиёда аз 1000 сол пур шудааст. Абӯалӣ Сино файласуф, табиатишинос ва шоир буд. Абӯалӣ қариб 300 китоби илмӣ ва бадеӣ навиштааст.

Китоби машҳури Абӯалӣ Сино «ал-Қонун» дар асри 11 китоби дарсии духтурони Европа буд. Ин китоб зиёда аз 30 ма-

ротиба чоп шуда бошад ҳам, боз қиматбаҳою ноёб ҳисоб мешуд. Ибни Сино дар «ал-Қонун»-и худ сохти бадани одамро пурра нишон дода, барои бартараф кардани дардҳои гуногуни беморон 785 хел дору пешбинӣ намудааст.

Даҳ аср аз давраи ҳаёти донишманди бузурги мо - Абӯалӣ ибни Сино гузаштааст, аммо то ҳол ном ва мероси илмӣ ӯ ифтихори на танҳо халқӣ тоҷик, балки ҷамаи халқҳои ҷаҳон мебошад.

Ҷавоби хонандагони синфҳои 4:

Кор бо усули ММД дар синфҳои ибтидоӣ бештар бо матнҳои илмию оммафаҳм самараро хуб медеҳад.

Усули дигаре, ки истифода намудем, «Рӯзномаи дубахша» мебошад. Тарзи истифодаи он чунин буд: аз мавзӯи омӯхташаванда дар сутунчаи аввали ҷадвал иқтибос оварда шуд ва дар сутунчаи дигари ҷадвал ин иқтибос шарҳ дода шуд. Мо бо ин усул шарҳи панду зарбулмасалҳо, чистонҳо, кор бо луғатро дар синфҳои ибтидоӣ ба роҳ мондем.

Намунаи кори хонандагони синфи 4-ум.

Ин усулро ҳангоми таҳлили грамматикӣ калимаҳои алоҳида ва ҷумлаҳо низ истифода намудан мумкин аст.

Хулоса, аз натиҷаҳои озмоишҳои маълум гардид, ки тибқи методикаи амалкунандаи таълими забон ва инкишофи нутқ пешрави назарраси сифатӣ дар нутқи хонандагони хурдсол ба амал намеояд ва сатҳи инкишофи нутқи мураттаб аз барнома паст меистад. Аз ин рӯ, истифодаи воситаҳои бадеӣ дар матнҳои жанрашон гуногун ва технологияи навини таълим барои азхуд намудани хусусиятҳои луғавии забони модарӣ, ғанӣ гардонидани захираи луғавӣ ва алоқаманд намудани нақли гуфторӣ навишторӣ аз аҳамият холи нест.

Калидвожаҳо: нутқи мураттаб, дониш, маҳорат, нақли гуфторӣ ва навишторӣ, озмоишҳо, воситаҳои бадеӣ.

Ключевые слова: связная речь, знание, умение, устный и письменный речь, эксперименты, языковые средства.

Key words: liason speech, knowledge, skill, spoken and письменный speech, experiments, language facilities.

Роль связной речи на уроках родного языка в начальных классах

В статье говорится, что условием полноценного развития связной речи является обучение, ориентирующееся на задачу формирования устной и письменной речи во взаимосвязи. Умение учащихся строить самостоятельно высказывание, отбирать необходимые языковые средства, точно и уместно использовать разные части речи при построении предложений и устанавливать между ними тесную связь. По этой части проводилась экспериментальная работа в 3-4 классах.

Role liason speech on lesson native language in initial class

In article is spoken that condition of the full-fledged development liason speech is an education, orientation (ориентирующееся) on problem of the shaping spoken and written speech in inter-coupling. The Skill childrens build by itself to voice, select the necessary language facilities, exactly and appropriately use the partial miscellaneous a speech at building of the offers and install between them crowd relationship. Experimental work was conducted On this part in 3-4 classes.

Адабиёти истифодашуда:

1. Архипова Е.В. Об уроке развития речи в начальной школе // Начальная школа: - 2000.- №4.
2. Ладыженская Т.А. Методика развития речи на уроках русского языка. – М.: Просвещение, 1980. - 238с.
3. Ладыженская Т.А. Характеристика связной речи детей. - М.: Педагогика, 1980.- 210с.
4. Лутфуллоев М. Асосҳои таълими ибтидоии забони модарӣ.– Душанбе, 2007. - 503с.
5. Шербоев С. Методикаи таълими забони тоҷикӣ. – Душанбе, 2009. - 453с.

НАҚШИ САРНАВИШТИ ШАХСИЯТҲОИ ТАЪРИХӢ ВА ФАРҲАНГӢ ДАР ТАШАККУЛИ СИРИШТИ ХОНАНДАГОН

Ҳасан Ҷӯраев,

*муовини директори коллеҷи омӯзгории Донишгоҳи давлатии
омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ*

Роҳбари давлатамон Эмомалӣ Раҳмон ҳанӯз соли 1995 тзаминаҳои иҷтимоӣ ва назарии таҷдиди соҳаи маорифро саҳеҳ муайян карда, фароянди онро чунин баён дошта буд: «...агар дар бораи вазифаҳо ва ҳадафҳои мактабу маориф сухан рондани бошем, таълиму тарбия ва ба камол расондани чунин ашхос, насли дилсӯзу ғамхори Ватан, ҷамъият, насли, ки масъулияти фардои Тоҷикистонро ба дӯш гирифта тавонад, вазифаи аввалиндараҷа ва муқаддаси системаи маориф аст» / 1.

Боиси хушнудист, ки роҳбари давлат дар таълифот ва суханронихояшон концепсияи ягонаи таҷдиди таълиму тарбияро дар низоми маорифи мамлакат муайян кард, ки тадриҷан амалӣ карда мешавад. Ин концепсия самти асосии фаъолияти мактабу маорифро дар роҳи таълиму тарбияи насли навраси даврони истиқлол муайян карда, мақоми фанҳои гуманитариро дар ин равиш возеҳ нишон медиҳад. Ба андешаи Эмомалӣ Раҳмон

«имкониятҳо ва заминаҳои маънавӣ, раванӣ, ахлоқӣ ва таърихӣ», ки халқи мо дорад, « таҳкурсии тайёру бозғатимода мебошад, ки мо метавонем бинои тарбияи наслҳои ояндаи кишварро дар заминаи онҳо бунёд кунем»/2.

Президент масъалаи тақдирсози худшиносии миллӣ, донишҷӯи миллат ва таърихи худро ба миён гузошт ва мушкилоти гуногуни ин концепсияро дар тӯли бист сол сарехан дунболагирӣ ва ба ҳалли олии иқдоми шоиста кард. Худшиносии миллӣ аз дидгоҳи роҳбари давлат, пеш аз ҳама донишҷӯи миллат аст, таърихи халқи худро дӯст доштани ҳар як фарди ҷомеа мебошад.

Барои расидан ба ҳадафҳои бузург роҳбари кишвар масъалаи натиҷагирӣ дуруст, дарки моҳияти ҳадафманди таърихи кишвар, нақши шахсиятҳои таърихӣ, бузургони инсонпарвар ва тараққиҳохи гузаштаро, ки ифтихороти миллии моро ташкил медиҳанд, ба миён гузошт. Бо ун-

вонҳои баланди Қаҳрамони Тоҷи-кистон кадр кардани саромадони Давлати Шӯравии Тоҷикистон Нусратулло Махсум ва Шириншо Шотемур шаҳодати ин гуфтаҳост. Дар ин замина яке аз мавзӯҳои, ки Президент ба он таваҷҷӯҳи хос зоҳир кардааст, ибратгирӣ аз сарнавишти шахсиятҳои таърихӣ ва фарҳангии миллӣ мебошад. Мавзӯи муҳиме, ки роҳбари давлат дар давоми солҳои истиқлолият гаштаю баргашта, ба он муроҷиат кардааст, дарки дурусти таърих мебошад. Дар таърих ва дар фаъолияти арбобони тараққиқарвари он бисе нуктаҳо, ҳикматҳо, таълимҳо, пандҳо ҳастанд, ки барои имрӯзӣ ва ояндагонии миллат, ба хусус насли мактабхон сабақомӯзанд.

Дар замина Президенти кишвар дар рӯзҳои таҷлили 680 - солагии олим ва мутафаккири бузурги Шарқ Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ гуфта буд: «Пос доштани хотираи бузургоне, мисли Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ ва дигар шахсиятҳои ноҷаҳилӣ илму адабамон набояд фақат ба хотири ифтихори болидан бошад.

Мо фақат дар ҳамон сурат эҳтироми бузургонамонро комилан ба ҷо меорем, ки осори онҳоро омӯзем, фарзандонамонро дар рӯҳияи таълимоти онҳо тарбия кунем, фармуаҳои онҳоро дастури амал қарор диҳем, то ки дар оянда ҳам аз байни халқи мо Рӯдакиҳо, Фирдавсиҳо, Бӯалиҳо, Ҳайёмҳо, Мир Сайидҳо ба воқеа расанду мо дар рушди тамаддуни башар саҳмгузор бошем»/1.

Ин суҳбатҳои роҳбари давлат моро ба он водор мекунад, ки ҳарчӣ бештар ба масъалаи тарбияи сиришти инсонӣ, дар мисоли қорнамоиҳои фарзонафарзандони таърихию фарҳангӣ ба нафъи халқу миллатамон баташаққули дурусти шахсияти хонандагону донишҷӯён эътибори ҷиддӣ бидиҳем. Тарбияи хонандагон бо роҳи ибратгирӣ аз сарнавишти шахсиятҳои таърихӣ ва фарҳангӣ фарояндест, ки таъсири мутақобилаи воқеияти сарнавишти афроди таърихӣ ва фарҳангиро бо ниёзҳо ва нигарониҳои ҷавонони имрӯз арзиш медиҳад.

Наврасону ҷавонони мактабхон, ба хусус синфҳои боло эҳсоси баланди шинохт ва пайравӣ ба идеалҳои бузургдоранд, балки саҳт дар фикри ормонҳои

зиндагисоз ҳастанд. Барои қонеъ кардани ниёзҳои рӯҳӣ ва маънавии онҳо ва амалӣ сохтани раҳнамоиҳои Сардори давлат дар роҳи тарбияи насли ҷавон дарсҳои адабиёт ва таърих имкониятҳои фаровони таълимӣ ва тарбиявӣ доранд.

Шахсиятҳои таърихӣ ва фарҳангӣ дар дарси адабиёт бо ду роҳ мавриди ҷалби таваҷҷӯҳи хонандагон қарор мегиранд: яке бевосита бо роҳи омӯзиши зиндагиномаи шоиру нависандагон, дигаре ба василаи омӯзиш ва арзёбии осори бадеие, ки дар он ҷеҳраи таърихӣ ва бадеии шахсиятҳои таърихӣ ва фарҳангӣ офарида шудаанд. Ҳангоми таълими чунин мавзӯҳо сарнавишт ва осори шахсиятҳои адабию таърихӣ метавонад манбаи бебаҳои худшиносӣ ва миллатдӯстию қаҳрамонӣ бошад, агар омӯзгор аққалан дар ҳаҷми барномаи таълимӣ ин мавзӯро ба шогирдон омӯзонда тавонад.

Ошноӣ бо сарнавишти шахсиятҳои таърихӣ ва адабию фарҳангӣ дар хонанда шавқӣ пурсуҷӯ ва кунҷковиро бедор менамояд. Ҷӯро ба инсон будан, яъне озод зистан раҳнамоӣ мекунад. Инсонии озоду огоҳ ситампазиру банди ситамгарон буда намехоҳад. Дар замина суҳбатҳои зерини Президент арзиши усулӣ доранд: «Пешрафти ҳар қадам ҷомеаро инсонҳои дорои ғановати маънавий, ахлоқӣ ва зехнӣ таъмин менамоянд. Иқтидори зехнӣ, яъне интеллектуалӣ ва маънавию ахлоқӣ, ду қаноте ҳастанд, ки ҷомеаро зина ба зина ва марҳила ба марҳила пеш мебаранд. Ашхоси дорои ғановати маънавию ахлоқӣ табиатан ва ботинан озоданд, онҳо тобеу побастаи як идеологияи сиёсӣ ё мафкуравӣ буда наметавонанд»/1. Ба таври дигар бигӯем, таълими дурусти сарнавишти таърихӣ ва ҳунарии шахсиятҳои таърихӣ, адабӣ ва фарҳангӣ шогирдони мактабро водор месозад, ки аз ин дарс натиҷаи ахлоқӣ гирад, рӯҳ ва маънавиёташро таҳзиб ва такмил бахшад, мағзашро дар шинохти неку бад ба қор андозад. Агар таҳсил ва тарбият дар ин замина судманд наафтад, мо дастҳои фарзандонамонро қушода, мағзҳо ва андешаҳоишонро мебандем, ақдро зиндониву ҷаҳлро майдонӣ мекунем. Агар моҳияти инсонии зиндагӣ ва қору пайқори шахсиятҳои таърихӣ ва адабию фарҳангиро ба хонандагон фаҳмонда тавонем, амалу кирдори ӯро

тағйир дода, роҳи ибрати дуруст ва инти-
хоби саҳеҳро ба ӯ боз менамоем.

Дар роҳи омӯзиш ва ибратгирӣ аз сарнавишти шахсиятҳои таърихӣ ва фарҳангию адабӣ хонандагонро дар рӯҳияи хулқу ҳӯи илмӣ бояд тарбият кард. Агар мо дар таҳсил ва таълими адабиёти инсонӣ ва чехраи афроди барӯ-
манди таърихиву адабӣ комёб шавем, дар шогирдон ҳую хислати илмдӯстӣ ва ман-
тиқиро парвариш хоҳем дод. Мусаллам аст, ки касе ҳӯи илмӣ дорад, аз зехне кунҷкову мантиқе устувор бархурдор аст. Ин гуна шогирд пӯёву кордону ҳолшинос ба воя мерасад.

Роҳбари давлат Эмомалӣ Раҳмон доир ба усулҳои таълиму тарбият сухан ронда, ҳанӯз соли 1996 таъкид карда буд, ки эҳтиром гузоштан ба муқаддасоти миллӣ «аз донишони онҳо шуруъ мешавад. Ба ин хотир мо бояд тамоми низоми таълиму тарбию дар мамлакат дар бо-
назардошти ниёзҳои истиқлолияти давлат, самтҳои пешрафти ҷомеа, ар-
зишҳои маънавию ахлоқии халқамон дар пайвас-тағӣ бо арзишҳои умуми башарӣ таҷдиди назар кунем»./2.

Роҳбари давлат дар замина таассуф хӯрдааст, ки «ҷараёни ислохот дар ин за-
мина моро қаноатманд карда наметавонад.

Шаклу усулҳои таълим, моҳияту муҳтавои он ҳанӯз қомилан аз ҷаҳорҷӯбаи идеологияи пешина раҳо наёфтааст. Бисёр китобу дастурҳои таълимӣ ё умуман бе-
тағйир мондаанд, ё рӯякию зоҳирӣ ба ша-
роити имрӯза мувофиқ карда шудаанд, ки ба рӯҳи миллӣ ва ҷаҳонбинии таърихӣ халқамон созгор нестанд.»/1. Эмомалӣ Раҳмон «иллату решаҳои суғуст шудани ахлоқ, паст рафтани мартабаи дониш, заиф гардидани обрӯи мактабу муаллимиро дар дурию ҷудой, муҳтавои таълим аз зиндагии воқеӣ ва ниёзҳои ҷомеа»/2 ме-
донад.

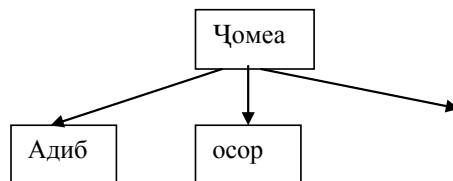
Ин раҳнамоиҳои Президент дар қори таълиму тарбия аҳамияти ҳамешагӣ дорад. Низоми дурусти таълим ва тарбия муносибати хонандагонро ба зиндагӣ тағйир дода, донишҳои назарии онҳоро тақмил мебахшад ва миёни дониши онҳо ва воқеияти зиндагӣ пайванди табиӣ ба вучуд меорад.

Қоршиносони масоили таълим ва тарбия дар ин равиш ниёзҳои моддӣ ва рӯҳии хонандагонро тафовут додаанд. Таълими бомуваффақияти бисёре аз фанҳо то ҷое ниёзҳои рӯҳии хонандагонро қонеъ месозанд. Инсон, пеш аз ҳама, хурдсолон ба нерӯи маънавӣ ва рӯҳӣ ниёз доранд. Муаллим дар асоси сарнавишти шахсиятҳои таърихӣ адабию фарҳангӣ ва чехраҳои бадеии офаридаи адибон бояд хонандагонро бовар қунонда тавонад, ки адабиёт ва сарнавишти одамони асил онҳоро ба дӯст доштан, зиндагии шоиста доштан, амнияти рӯҳию ҷисмӣ, шинохтани зебоӣ раҳнамоӣ карда, аз тамаллуку вобастагӣ, разолату қабоҳат дур месо-
занд.

Таваҷҷӯҳ ба шахсиятҳо новобаста ба синну сол ҳоси инсон мебошад. Махсусан, ин хислат дар наврашон бештар ва ҷозибтар мушоҳида мешавад. Нависандаи бузурги рус Лев Толстой навишта буд: «Суоли асосии қаблии ман ин аст: Қанӣ, ту ҷӣ гуна инсонӣ? Ва аз инсонҳои дигар, ки ман мешиносам, ҷӣ фарқе дорӣ ва ба ман дар бораи он ки ба зиндагӣ ҷӣ гуна бояд нигарист, ҷӣ ҳарфи тозае гуфта метавонӣ?»

Вақте мо номи Исмоили Сомониро ба забон мегирем, хонандагон, пеш аз ҳама аз мушаххасоти қорномаи зиндагии ӯ доништан меҳоханд, ки марбут аст ба эҳёи давлатдорӣ миллӣ. Омӯзиши сарна-
вишти Абулқосим Фирдавсӣ низ ба ҳаёти таърихӣ ва фарҳангии миллат рабт пайдо мекунад, ки ин таърихро Сотим Улуғзода бо тасвири бадеӣ дар романи «Фирдавсӣ» зинда кардааст. Равиши шинохт ва иб-
ратгирӣ хонанда аз ҳаводиси таърихӣ ва сарнавишти инсонҳои барӯманди таърих бо ҳамин меъёр тақя мезанад, ки дар назар гирифтани он ҳангоми таълим ва тарбия басо муҳим аст. /Ҷамон ҷо, саҳ.38.

Шахсият ва андешаю орои афроди таърихӣ ва бадеию фарҳангӣ дар дарси адабиёт ҳам аз нигоҳи фардият ва ҳам дурнамои фарҳангию таърихӣ мавриди назар аст, ки ин ҷараёнро дар тарҳи зер метавон тасвир кард:

Дар ин тасвир пайванди ногусастани адиб бо чома, таърихи гузаштаю имрӯзаи миллат ва мухотаби ҳамешагиаш хонандагони дирӯзу имрӯз сабт шудааст. Дар ташреҳи он ҳамин қадар метавон афзуд, ки сарнавишти шахсияти таърихӣ, хоҳ нависанда бошад, хоҳ инсони дигари озодихоҳу миллатсоз, пеш аз ҳама муносибати уро бо замони зиндагиаш ва замони баъд муайян мекунад. Арзишҳои ахлоқию маънавий барои замони баъд ва инсонҳои дигар низ коршоём мемонанд.

Хонандагони мактаб вобаста ба синну солшон ба сарнавишти шахсиятҳои таърихӣ ва адабию фарҳангӣ назари хоси худро дошта, имконияти дастрасишон ба дарки паҳлӯҳои гуногуни ин мавзӯ низ гуногун аст. Дар синфҳои поёнӣ нерӯи ҳофиза ва бардошти ҷисмонии хонандагон кифоат намекунад, ки мо суннатҳои зиёди таърихӣ, тарҷумаҳои ва

адабию хангоми таълими ин мавзӯ ба кор гирем.

Дар синфҳои боло хонандагон имкон доранд, ки доир ба ҷараёнҳои таърихӣ адабию тасаввуроти нисбатан комилтар пайдо намоянд. Омӯзгор ба қадом давраи ҳаёти ва фаъолияти адиб муносибат кунад, паҳлӯи ахлоқии ин дарс ниҳоят муҳим аст. Дар маркази таваҷҷуҳи муаллим бояд бардошти дуруст аз арзишҳои инсонӣ, сарнавишти шахсияти таърихӣ ва адабию фарҳангӣ қарор бигирад. Зеро шахсияти инсонӣ ва камолоти рӯҳию маънавий ва ҳунарии афроди мавриди назар дуомили аслиест, ки боиси бақои ном мешавад. Барои хонанда дарс сабақи муҳимтари дигаре низ хоҳад дошт, ки В.Г.Белинский чунин таъбир қардаст: «Манзараи зиндагии инсони бузург ҳамеша тамошоги зебоист, ки рӯхро тақвият ва фаъолиятро таҳриқ мебахшад»/1.

1. В.Г.Белинский. Полн. собр. соч. т. 7, М., 1959, стр. 168.

Хасан Джураев

Роль и значение выдающихся личностей в формировании нравственности учащихся (на основе выступлений Эмомали Рахмон)

В статье освещается о роле и значении выдающихся личностей в формировании нравственного воспитания учащихся, которая изложена в напутствиях главы государства посредством его посланий и выступлений.

Ключевые слова: исторические личности, культура, учащиеся, послания, успех, формирование.

Role and importance of the prominent personalities in shaping the moralities schoolchildren (on base of the appearances Emomali Rahmon)

Hasan Juraev

In article is illuminated about role and importance giving personalities shaping the moral education of schoolchildren, which is stated in parting words, chapters of the Head State by means of his messages and appearances.

Key word: history personalities, culture, schoolchildren, message, success, shaping.

Адабиёти истифодашуда:

1. Эмомалӣ Раҳмон, Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ, Душанбе, Ирфон-2006.
2. Раҳмонов Э.Ш. Ҳадафи сиёсати мо манфиати мардум. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат, Душанбе, Ирфон, 2002.
3. Раҳмонов Э.Ш. Тоҷикистон дар оинаи таърих: аз Ориён то Сомониён, Душанбе, Ирфон, 2002.
4. Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият, Душанбе, 2006.
5. Афзалов Х., Эъморгари фарҳанг, Душанбе, «Адиб», 2005.
6. Сухомлинский В.А. Ватан дар дил, Душанбе, Маориф-1986.

СОЗДАНИЕ УЧЕБНОЙ СРЕДЫ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Мустафа Алтун,

*соискатель Научно – исследовательского института педагогических наук
Академии образования Таджикистан*

Основной целью применения интерактивных методов обучения в процессе изучения английского языка заключается в том, что формировать у учащихся основные навыки общения, выражение своей мысли, социальные навыки и языковые компетенции. В этом направлении использование информационной технологии является ключевым компонентом, так как начиная с подготовки текста раздаточного материала, пошаговой распаковки реализуемого метода, презентация ключевых моментов изучаемой темы посредством и проектора до завершения урока, проведения обратной связи и подведения итогов мы используем компьютерную технологию.

Использование электронной доски и другие визуальные средства в классе намного усиливает эффективность инновационных методов и технологичности уроков. Следует отметить, что, прежде всего, для достижения ожидаемой цели важно обратить внимания на создание благо-получной учебной среды. Существуют некоторые требования и принципы, соблюдение которых приведет учителя к достижению своей цели. К ним можно отнести, прежде всего, правильное планирование урока, создание учебной среды, использование эффективных подходов, образовательных стратегий, методов и приемов. Именно поэтому следует всегда рассматривать вопросы организации урока комплексно и с разных сторон. В связи с этим возникает такой вопрос: Какова она и как создается благополучная учебная среда на уроках английского языка?

Создание понимания. Чтобы ученики нас правильно и хорошо понимали, мы должны говорить с ними на одном языке, и мы не можем говорить с классом свысока, обрушивая на него поток сложной и непонятной терминологии. Нам очень важно не использовать длинных и сложных слов и наоборот нам нужно сохранять краткость и простоту, ни и не путать простоту и упрощенность.

Сопереживание группе. Это не значит отказаться от объективности. Не только возможно, но и важно, чтобы мы адекватно оценивали любые трудности и проблемы, которые могут возникнуть у наших учеников, не вовлекаясь в них эмоционально. Можем рассказать о трудностях и ошибках, которые мы встречали в своей практике на начальном этапе изучения английского языка и какие пути решения проблем мы нашли.

Подчеркивание общности с группой.

Когда ученики осознают, что у них с учителем ряд общих, связующих качеств, то это поможет развитию взаимопонимания. Поэтому в самом начале урока следует нам подчеркнуть цели нашего нахождения здесь, которые объединяют вас с учениками в классе.

Встраивание в группу. Иногда некоторые учителя на уроках долго говорят, сообщая при этом о своих достижениях, используя очень часто местоимение «Я». Все это ведет к увеличению дистанции между учителем и его учениками. Следует также избегать использования местоимений «вы», «они». Использование местоимения «мы» может помочь преодолеть эту проблему и наладить взаимопонимание между учителем и учениками.

Обучение строится на базе уже существующих знаний

Способности учеников к обучению в значительной степени определяется тем опытом, которым они уже обладают. Всегда мы должны учитывать интеллектуальные, и даже физиологические возможности учеников и знать какой объем информации они могут получать и переваривать, а в дальнейшем использовать в своей практике.

Каждый учится в своем темпе

Хотя учитель обеспечивает создание среды, способствующей успешному обучению, скорость этого процесса задается учениками. Учитель может влиять на его темп, объединяя учеников с приблизительно равными способностями, или компенсируя различия в их подготовке, но

эффективность его действий, в конечном счете, зависит от учеников. При планировании урока учитель должен всегда учитывать темп работы класса. Но если в период работы на уроках учитель видит, что темп учебного процесса на уроке медленный или, наоборот, более быстрый, он должен быстро внести коррективы в план урока этого дня и в последующие дни учитывать этот фактор.

Ученики учатся лучше всего, тогда когда совершают действия

Эффективность обучения английского языка увеличивается прямо пропорционально мере участия учеников в деятельности. Это означает, что любая учебная программа должна обеспечивать для учеников возможность проверки динамики их обучения.

Обучение по принципу - «от простого к сложному»

Если обучение зависит от существующих знаний, имеет смысл начинать с азов и постепенно продвигаться к более сложным понятиям. Если учитель преждевременно затрагивает трудные вопросы, он рискует потерять внимание класса и может не достичь целей урока.

Для достижения поставленной перед собой цели школы должны создать такую учебную среду, которая способствовала бы процессу мышления, поощряла осмысленные дискуссии, обмен идеями, точками зрения и философскими концепциями. Иными словами, наши классы и наши школы должны стать центрами интеллектуального стимулирования, центрами мышления и познания где информация как содержательная часть обучения, становится катализатором мышления, а не конечным его результатом.

Одним из способов создания среды для размышлений является введение обучения сообща в ежедневную практику. Интеллектуальный рост является продуктом как внутренних, так и внешних, так называемых социальных процессов. В современной педагогической науке уже давно известно, что более высокий уровень мышления возникает из взаимоотношений или, проще сказать, диалога между людьми. При совместном общении и обсуждении идей наши ученики выходят на уро-

вень мышления, значительно превосходящий возможности отдельных индивидуумов. Прилюдно и в личных беседах они рассматривают проблемы под различным углом зрения, соглашаются или спорят, отслеживают разногласия, разрешают их и сравнивают альтернативы.

На самом деле невозможно отделить содержательную сторону обучения от процесса мышления и максимизировать тем самым процесс обучения. Знания без практического применения то же самое, что и компьютер без электроэнергии. Он может содержать в себе огромное количество информации, при этом, не используя ее. Процесс мышления и содержательная сторона обучения должны рассматриваться в подобном ракурсе и обладать равной значимостью в методическом процессе. Учащиеся будут применять свои знания конструктивно, когда они поймут, что ценность знаний заключается в их жизнеспособности. Они должны понимать обучение как запас энергии, нежели рассматривать процесс обучения как коллекцию поделок/художественных изделий из их опыта учебы, которые необходимо временами вспоминать и цитировать. Поэтому самым важным в процессе уроков и создании среды на занятиях английского языка является организовать совместное общение и совместное обучение сообща. Обучение сообща происходит, когда учащиеся работают вместе: либо парами, либо небольшими группами - над одной и той же проблемой, изучают одну и ту же тему или пытаются общими усилиями, на основе единого мнения, выдвинуть свежие идеи, комбинации или нововведения.

Оборудование учебной среды английского языка в средней школе

Данный обзор не будет полным, если не уделить внимания основным техническим аспектам методики обучения английскому языку. Естественно, что для успешного обучения, помимо всего прочего, должна иметься определенная база технических средств и рекомендации по их грамотному и эффективному использованию. В этом плане представляется целесообразным рассмотреть оптимальную организацию учебного класса английского языка в школе.

Специализированный учебный класс английского языка является учебным центром организации обучения, а также благоустроенной средой по внеклассной работе учащихся по изучаемому предмету. В нем проводятся уроки, организуется работа кружков, различные мероприятия в рамках внеклассной работы по английскому языку. Безусловно, внедрение любой эффективной методики обучения английскому языку, невозможно без соответствующего правильного оформления учебного класса.

При оформлении учебного класса или так называемой языковой лаборатории учитываются эстетические, гигиенические, экономические требования, а также требования научной организации труда учителей и учащихся. В классе находятся печатные, экранные и звуковые учебно-наглядные пособия, а также средства их применения.

К печатным пособиям относятся лексические и грамматические таблицы, тематические картины, сюжетные рисунки, аппликационный материал, альбом рисунков и фотографий, наборы транскрипционных знаков (букв алфавита), карта стран английского языка, комплекты дидактических раздаточных материалов и другие виды печатных пособий, эпифильмы, программированные пособия.

Звуковые пособия включают аудио и видеозаписи, содержащие паузированные упражнения, тексты для аудирования, стихи, рассказы и песни стран английского языка, записи радиопередач и другие интересные и нужные для обучения английскому языку информация.

Учебники английского языка выпускаются в комплекте с учебно-методическими пособиями, книгой для учителя, сериями грампластинок, таблиц и картин, аппликационным материалом, аудио и видеофильмами. В книге для учителя определено назначение всех этих пособий, их место в учебном процессе, последовательность и взаимосвязь приемов использования их на каждом определенном уроке.

В дополнение к учебно-методическим комплектам преподаватель готовит различные виды раздаточных материалов

для работы в условиях класса, в том числе карточки для парной, индивидуальной и самостоятельной работы с описанием ситуаций для диалогов, монологов и других видов работ: картинки или рисунки, подобранные к темам для индивидуального описания; таблицы с речевыми образцами для тренировки новой лексики и грамматики, карточки с текстами для чтения, подобранные с учетом индивидуальных знаний учащихся, папки с вырезками из газет и других источников.

Неотъемлемой частью учебного класса английского языка является книжный фонд, который состоит из научно-методической литературы для учителя и литературы для учащихся. Это журналы и книги по методике преподавания английского языка, литература по общим вопросам психологии, педагогики, языкознания, различные руководства по использованию рациональных средств обучения английскому языку, а также двуязычные, фразеологические и специальные словари, вырезки из газет, различные информационные и справочные материалы о странах английского языка.

Литература для учащихся включает учебники, словари, книги для внеклассного чтения, пособия для кружковой внеклассной работы и факультативных занятий, переводы произведений писателей стран английского языка. В учебном классе английского языка должен быть список адаптированной литературы, рекомендуемой для чтения. Ведение библиотеки можно поручить учащимся старших классов.

Подытоживая данный обзор, можно сказать, что, как видно из всей приведенной информации, коммуникативная методика обучения английскому языку представляется объективно наиболее эффективной из всех существующих, особенно, если речь идет об организации обучения в средней школе. На школьном уровне необходимо заложить основы владения английским языком именно как средством общения, что открывает возможность перейти от рассмотрения английского языка как объекта изучения к использованию его на практике как полезного инструмента. В частности, в случае успеха у учащихся в этом направлении

будет возможность развивать свои познания в английском языке в дальнейшем в любом выбранном ими направлении, скажем, в плане изучения каких-либо специфических областей.

Таким образом, необходимо дальнейшее внедрение коммуникативной системы обучения и, возможно, ее постепенная модернизация в соответствии с меняющимся со временем реалиями современного мира. В этом плане государственная программа компьютеризации образовательных учреждений Республики Таджикистан можно назвать весьма важной, своевременной и эффективной программой развития образовательного сектора.

Ключевые слова: английский язык, компьютерные программы, мультимедийные средства, внедрение, модернизация, коммуникативная система обучения, адаптированная литература, информационные и справочные материалы, карточки с текстами, раздаточные материалы.

Аннотация

Дар мақола доир ба истифодаи технологияи муосир дар таълими забони англисӣ дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ суҳан меравад. Муаллиф нуктаи назари ҳешро аз нигоҳи истифодаи пурарзиши роҳи усулҳои пешқадами таълими забони англисӣ ибраз намуда, кӯшиш ба харҷ додаст, ки маводи таҳлили пешниҳодшуда барои такмили омӯзиши забон ва ташаккули фаъолияти суҳангӯии шогирдон мусоидат намояд.

Summary

This thesis is about the usage of modern technology in public high schools. The author demonstrates his theory of the usage of important methods and ways, popular in teaching of English language, trying to analyze the given material for improvement of learning and speaking skills of students.

Литература:

1. Алексеев Н. Г. Формирование осознанного решения учебной задачи // Педагогика и логика. - М., 1993. - С. 385.
2. Болдырев Н.Н. Лингвистические основы коммуникативных методов обучения иностранному языку // Иностранные языки в школе. - 1998. - № 3. - С. 12-15.
3. Воронина Г.И. Современное состояние преподавания иностранных языков в средней школе и основные направления деятельности по обновлению содержания обучения данному предмету // Иностранные языки в школе. - 1991. - №3. С-17.
4. Гез И.И., Ляховицкий М.В., Миролубов А.А., Фоломкина С.К., Шатилов С.Ф., Методика обучения иностранным языкам в средней школе. М., 1992. - 412 с.
5. Симонович С. Компьютер в вашей школе. Учебное пособие. - М.: 2002.
6. Симонович С. Специальная информатика. Учебное пособие. - М.: 2003.
7. Шафрин Ю.А. Информационные технологии: основы информатики и информационных технологий. М.: 2000.
8. Шмелькова Л.В. Технологизация образовательного процесса. Учебно-методическое пособие. - Курган: ИПКПРО, 2002. - 144 с.

ТАҲҚИҚОТ ДАР МАВРИДИ КЎДАКONI ХИЁБОНӢ ДАР ЭРОН

**Фалоҳати Бечорпас Умулбанин,
унвонҷӯи Пажӯҳишгоҳи рушди маорифи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон**

Таҳқиқоте таҳти унвони «баррасии авомили муассир дар бурузи падидаи кӯдакони хиёбонии шаҳри Машҳад» анҷом гирифт. Натоиҷи таҳқиқи зерин он аст, ки 66% аз кӯдакони хиёбонӣ мавриди баррасӣ бо хонаводаҳои худ дар иртиботанд ва барои касбу кор ва даромад, даромади маош аз манзил берун омада ва сар ба хиёбон мегузоранд. Теъдоди 30% аз онҳо собиқаи маҳкумият доранд. 41%-и онҳо бесавод ё сатҳи таҳсилоти поёни дошта ва 85% миллияти эронӣ доштаанд. 56% онҳо ба иллати носозгорӣ бо волидайн, махсусан бадрафтори падар иқдом ба тарки хона кардаанд. Дар мавриди хатароти ҷинсӣ 44% онҳо дорои кӯдакони камсину сол ҳастанд, ки камтар аз 100 тӯмон дар рӯз даромад доранд.¹⁹

Хусайнӣ дар пажӯҳиши худ ба унвони «Вазъияти кӯдакони коргар ва хиёбон дар Эрон» падидаи кӯдакони кор ва хиёбониро дар марказҳои устони Техрон, Машҳад, Аҳвоз, Шероз ва Рашт мавриди мутолиа қарор додааст. Ёфтаҳои таҳқиқ нишон медиҳанд, ки авомиле чун норасии ниҳодҳои иҷтимоикунанда (мисли, хонавода, мадраса) фақри иқтисодии хонаводаҳои кӯдакони хиёбонӣ ва нотавонии онҳо дар мувофиқ шудан бо шеваҳои зиндагии шаҳр, олудагӣ ва осебзо будани хошияи шаҳрҳо, камбудии назароти кофӣ аз сӯйи созмонҳои масъул ва улғӯи нодурусти куниси мутақобил байни шаҳрвандон ва кӯдакони хиёбонӣ дар бурузи ин падида муассир будаанд.²⁰

Дар баррасии дигар, ки бо ҳадафи таҳлили иттилооти ҷамъоваришуда марбут ба кӯдакони хиёбонӣ бо тасвири симои болинии он дар Эрон анҷом гирифта, нишонгари он аст, ки ҳудуди 88% кӯдакони хиёбонӣ писар ва 12% духтар мебошанд.

Натоиҷи мутолиае, ки бо ҳадафи таъини авомили муассир бар худпандори кӯдаки хиёбонии синини 6 то 12 сола мурочиаткунанда ба фарҳангсарои Хочаи Кирмон дар Техрон дар соли 1380 анҷом

шуда, нишон медиҳад, ки бештарини теъдоди воҳидҳои мавриди пажӯҳиш (50%) худпандори хеле манфӣ дошта ва фақат 21% онҳо худпандори хеле мусбат доштаанд. Ҳамчунин дар баррасии авомили муассир бар худпандори ёфтаҳои нишон дода, ки байни омилҳои чун ҷинсият, мизони савод, мизони даромад, мудати иштиғол ба кори кӯдак, мизони шод будан дар канори хонавода ва шахси мушовир, аксуламали сарпараст дар ҳангоми хатоӣ кӯдак, доштани васоили зарурии зиндагӣ, доштани ғизо ва пӯшоки кофӣ, доштани дӯстони хиёбонӣ ва худпандорӣ воҳидҳои мавриди пажӯҳиш иртиботи маънодоре вучуд дорад. Аз ин рӯ кӯдакони хиёбонӣ аз назари тақомили ҷисмӣ ва равонӣ дар маърази хатар мебошанд.²¹

Ҷомкулӣ ба баррасии муҳимтарин илатҳои падидаи кӯдакон бо тавачҷуҳ ба вазияти сарпарастии онҳо пардохтааст:

Сабабҳои фирори кӯдакон дар хонаводаҳои комил.

Ҷамъияти зиёди хонавода, фақри отифии мавҷуд дар хонавода, теъдоди ҳамсарони падар, тарс аз танбеҳ ва мучозот ба дасти бузургтарҳо ба далели анҷоми омилҳои зиёди иҷтимоӣ ва ахлоқӣ, мушкилоти дарсӣ, доштани нукзи узвӣ ва мавриди тамасхӯр ва истехзо қарор гирифтани тавассути соири афроди хонавода, таҷдид ё мардуд шудан дар дарс, фишори хонавода ва аъмоли нигаришҳои мутаасибона, поин будани остонаи муқовимати кӯдакон дар муқобили фишорҳо, майзада, майҳора яке аз волидайн, тамоил барои истиқлоли фардӣ ва талош барои иштиғол.

Сабабҳои фирор дар хонаводаҳои сарпарастагон таҳти танҳо модар аст.

Фишорҳои музоифи сарпарастони сабабӣ ё нисбӣ дорои ҳақи ҳизонат, эҳсонӣ ҳақорати кӯдак дар ҷамъи шабеҳи хонаводаи мавҷуд, фош шудани рози кӯдак дар байни аҳолии маҳал ва гурӯҳи ҳамсолон ва ташдиди эҳсоси ҳақорати мавҷуд ба таври ба назари муҳақик. Гурӯҳи кӯдакони афроде ҳастанд, ки дарунгаро бо тамоил ба инқори ҳақиқат. Матлаби муҳими вучуди ин алоим назирӣ изтироб,

¹⁹ Донишгоҳи улуми беҳзистӣ ва тавонбахшӣ.-1381.

²⁰ Сидхасан Хусайнӣ. Вазъияти кӯдакони кор ва хиёбонӣ дар Эрон. Фаслномаи рифоҳи иҷтимоӣ. Донишгоҳи улуми беҳзистӣ ва тавонбахшӣ. -№19.- 1384

²¹ Донишгоҳи улуми пузишкӣ Техрон, 1381.

афсурдагӣ, инзиво, гӯшагирӣ, пархошгари беш аз соири ҳамсолон дар кӯдакони хиёбонӣ аст.²²

Санҷар дар баррасие таҳти унвони «Илалаи фирори ҷавон аз хона», ки ба шеваи паймоиши аз 50 нафар байни 12 то 18 сола наҷом дода, нишон медиҳад, ки факри молӣ ва фарҳангӣ, каммуҳаббатӣ, саҳтгирӣ, табиз, адами тафохим бо афроди хонавода, хушунатҳои хонаводагӣ, даъвоҳои тамомнашудани падар ва модар ё сарпарастон, хилофкори афроди хонавода дар фирори навҷавон аз хона муссир аст.²³

Хомисон дар мутолиае бо унвони «Баррасие пиромуни масъалаи кӯдакони хиёбонӣ» дар шаҳристиони Бирҷанд мушаххас сохта, ки факр аслитарин илалӣ ба вучуд овардани кӯдакони хиёбонӣ аст. Аксари кӯдакони хиёбонӣ таҳсилро раҳо карда ва бар касби даромад мепардозанд. Муҳочират ва ҳошиянишинӣ таъсири зиёде бар масъалаи кӯдакони хиёбонӣ дорад. Аксари кӯдакон аз ҳадамоти иҷтимоӣ бархурдор набуда, хонаводаҳои онон таҳти пӯшиши ҳимоятҳои иҷтимоӣ нестанд ва аксари онҳо аз хонаводаҳои пурҷамъият мебошанд.²⁴

Таҳқиқот дар мавриди кӯдакони хиёбонӣ дар хорҷ

Аксари яти 56,9 % аз 260 кӯдаки хиёбонӣ мусоҳиба шуда, кӯдакон аз хиёбон буданд, кӯдаконе, ки дар хиёбон кор мекарданд ва мехобиданд. 31 % аз кӯдакони хиёбонӣ, хонае надоштанд, ки шаб ба он ҷо баргарданд.

Онҳо баён мекарданд, ки интиҳоби дигари ҷузъи зиндагӣ дар хиёбон надоштанд. Онҳо ба теъдоде аз авомил ҷиҳати зиндагӣ дар хиёбон ишора карданд, аз ҷумла касби даромад, ятим будан, озор тавассути бепадарӣ, бемодарӣ ё баъзе аз вобастагон, ҳимоят ва мураккабии ноқофии хонавода ё мураккабии ва низ фишори

гурӯҳи дӯстон мебошад.²⁵

Мутолиае бар рӯи кӯдакони хиёбонӣ аз 70 маҳалла дар Катманду ва 19 маҳалла дар Пукуро (рокага) анҷом шуда, ки даврагардҳо, борҳо, роҳнамоҳо, гадоён, коргарон, коргарони тичорати ҷинсӣ ва мучримин аз навъи кӯдакони хиёбонӣ буданд.

Тибқи ин мутолиа 31/8 % аз писарон ва 21/6 % аз духтарон даргири ҷинсӣ буданд. Бар асоси ин мутолиа, агарчи посухгӯён, иттилооти поёе дар бораи идз (HIV) доштанд, аммо дониши амалӣ ва корбурди онҳо дар бораи шеваҳои интиқол ва иқдомоти пешгиринаи маҳдуд ва муҳкам будааст. Дар маҷмӯъ 73 % аз писарон ва 76 % аз духтарон медонистанд, ки шахс метавонад, мубтало ба вируси HIV ва эдз аз тариқи доштани равобити ҷинсӣ бидуни муҳофизат бошад.

Кӯдакон мавриди мутолиа хануз эътиқоддоранд, ки онҳо кодиранд дар бораи ин ки оё шахс мубтало ба HIV аст, ё хайр аз тариқи дидани чеҳраи ӯ қазоват кунанд, ҳамчунин маълум шуд, ки кӯдакони хиёбонӣ масрафкунандаи маводи муҳадир маъмулан бо ин ки медонанд, набояд аз суранг ба сурати муштарақ истифода кунанд, боз ба ин амр мубодират меварзанд.²⁶

Увкӣёй (Окуау) ва ҳамкорони ӯ дар «Як мутолиаи тавсифӣ аз кӯдакони хиёбонӣ дар як шаҳри ҷанубии Туркия» вижагиҳои ҷамъиятшинохтӣ- иҷтимоӣ ва мизони вуқӯи ибтило ба гепотити «В» дар байни 52 кӯдаки хиёбонӣ Адана (Adana) дар шаҳри ҷануби Туркияро мавриди баррасӣ қарор доданд. Натоиҷи мутолиа нишон дод, ки сатҳи таҳлили кӯдакон ва волидайн поин буда аст. Миёнагини сини онҳо 14 сол мебошад ва саломати ҷисмӣ 35 кӯдак мусбат будааст.

Кӯдакони хиёбонӣ онҳое ҳастанд, ки қисмате аз рӯзашонро кор мекунанд. Барои ин ки битавонанд ба даромади хона кӯмак кунанд, ё ин ки ниёзҳои молиии худашонро бароварда созанд ва ба сурати кам ва беш ба хона бармегарданд. Онҳо хануз бо хонавода дар иртибот ҳастанд. Ҳарчанд ки бахши қобили тавачҷухе аз

²² Мустафо Чонкӣ. Вазъияти кӯдакон ва навҷавонони хиёбонӣ дар Техрон. Маҷмӯаи мақолати аввалини ҳамоиши миллии осебҳои иҷтимоӣ дар Эрон. Техрон: Интишороти Анҷумани ҷомеашиносии Эрон. Ҷ.5.- 1382.

²³ Хумо Санҷар. Илалаи фирори ҷавон аз хона. Маҷмӯаи таҳқиқоти улуми инсонӣ. Интишороти равобити умумии шӯрои фарҳангӣ-иҷтимоии занон.- 1382.

²⁴ Ҷавод Хомисон. Дафтари осебдидагонии иҷтимоии созмони беҳбистии кишвар.-1379.

²⁵ Unicef, 2001.

²⁶ Daily peoples online, 2008.

рӯзро дар хиёбон ва дур аз химояти хонавода сипарӣ мекунанд ё дур аз муҳите, ки дар он зиндагӣ доранд. Кӯдаконе, ки дар хиёбон кор ё зиндагӣ мекунанд дар маърази мувоҷеҳ шудан бо хушунат, озори чинсӣ, масрафи маводи муҳадир, мубтало ба бемориҳои уфунӣ, аз ҷумла HIV ва гепотит ҳастанд.

Мутолиае бар рӯи кӯдакони хиёбонӣ

Мутолиаи кӯдакони хиёбонии албаниёӣ нишон медиҳад, ки ин кӯдакон бо мушкилоти зиёд мувоҷеҳ ҳастанд. Бинобар ин, ниёзи зиёде ба кӯмак доранд. Дар ҳоле ки кор ва зиндагӣ дар хиёбон, кӯдакро дар маърази аносирӣ муҳити хушунати саҳт (монанди сармо, борон ва хушунати физикӣ ва равоншинохтӣ) қарор медиҳад. Тибқи мутолиаи дидгоҳи ҷаҳонӣ 80% аз кӯдакон гузориш карданд, ки хушунати физикиро дар хиёбон таҷриба карданд. Дар мавриди онҳое, ки дар хиёбон кор ё гадоӣ мекунанд, медонем, ки ин кӯдакон истисмор ва доду ситад мешаванд. Аз кӯдакони мавриди мусоҳиба 94% байни 10 то 14-сол син доштанд. Бештар аз нима аз онҳо, корро қабл аз 10 солагӣ шуруъ карда буданд. Фақри хонаводагӣ яке аз омилҳои муҳиме мебошад, ки дар гадоӣ ё дар қори кӯдакони хиёбонӣ муассир будааст. Бештар аз 80 % кӯдакони хиёбонӣ бештари вақтҳои рӯз кор мекунанд, аз ин рӯ тарки таҳсил дар байни онҳо бисёр болост. Ҳарчанд ки бисёре аз онҳо тамоили зиёде ба хузур дар мадраса доштаанд.

Дар мутолиаи дигаре, ки бо ҳадафи баррасии ҳатароти сироятиравобити чинсӣ дар байни ҷавонони фоқиди хона дар гурӯҳи синнӣ 15-22 -сол анҷомшуда мушаххас шуд, ки: 58/7 % аз писарон ва 75/6% аз духтарон дорои робитаи чинсии муҳолиф ҳастанд, аз писарон ва нимае аз духтарон аз шеваҳои пешгирӣ аз ҳомилагӣ истифода намекарданд. Пеш аз онҳо таърихчае аз равобити чинсӣ барои зиндамондан ё дарёфти пул, мавод, маскан ва маводи муҳадир доштанд.

Борун ва Кенделий мутолиае дар хусуси баррасии асароти таҳдиди мучозоти расмӣ бар рафтори мучримонаи ҷавонони хиёбонӣ ва фирорӣ, аз назар дур афтада, анҷом доданд, то дарёбанд, ки чи гуна ин таҳдидҳо таҳти таъсири фаъолиятҳои зиндагии кӯдакони хиёбонӣ ва со-

ири омилҳои марбут ба он қарор мегирад. Ҷавонони мутакалиф қомилан дар шеваи зиндагии худ ғўтаваранд ва аз дўстони хилофкор ва мавод тағзия мешаванд ва аз ҷомеаи муттаориф ва маъмулӣ канорагирӣ мекунанд.²⁷

Натиҷагирӣ:

Ҷамъияти зиёди хонавода, беназорати волидайн, теъдоди ҳамсарони зиёди падар, тарс аз танбеҳ ва мучозот ба дасти бузургтарҳо амалҳои зида иҷтимоӣ ва ахлоқӣ, мушкилоти дарсӣ доштан, маъюб будан ва мавриди тамасхўр ва истехзо қарор гирифтанд, тавассути дигарон таҷдид ё мардуд шудан дар дарс, бадмастии падар ё модар ва ё майҳораги аз сабаби фирори кӯдакон дар хонавода мебошад.

²⁷ Baron sw and kendely lw, 1998.

Ключевые слова: родителей детей, семья, контрольность, привычек, физическая недоста-точность, обучение.

Семейные непонимания, неконтрольность родителей, многоженство, вредных привычек приводит детей к трудности в обучении и вреднее привычки.

Key words: Family without controlling parents, polygamy, bad habits lead to children learning difficulties and bad habits.

Keywords...Вокиф... Educating individuals society and mercy and benefactor Chil-dren...Mavloi Muhammad.

Фехристи манобъ:

1. Мустафо Чонкулий. Вазъяти кӯдакон ва навҷавонони хиёбонӣ дар Техрон. Маҷмӯаи мақолоти аввалини ҷамоиши миллии осебҳои иҷтимоӣ дар Эрон. Техрон: Интишороти Анҷумани ҷомеашиносии Эрон. Ҷ.5.- 1382.
2. Сидҳасан Хусайнӣ. Вазъяти кӯдакони қор ва хиёбонӣ дар Эрон. Фаслномаи рифоҳи иҷтимоӣ. Донишгоҳи улуми беҳзистӣ ва тавонбахшӣ. -№19.- 1384
3. Чавод Хомисон. Дафтари осебдидагони иҷтимоии созмони беҳзистии кишвар.-1379.
4. Расул Равшан. Баррасии хусусиёти зистӣ, равонӣ, иҷтимоии кӯдакони хиёбонии Эрон. Со-змони беҳзистии кишвар.- 1379.
5. Алиризо Солеҳ. Баррасии вижагҳои шинохтӣ, рафторӣ ва иҷтимоии кӯдакони хиёбонӣ ва шабонарӯзи Техрон. Руспегири, кӯдакони хиёбонӣ, тикандӣ ва мулоқоти аввалини ҷамоиши миллии осебшиносии иҷтимоӣ дар Эрон. Интишроти Огаҳ.- 1379.
6. Донишгоҳи улуми беҳзистӣ ва тавонбахшӣ. Поённомаи қоршиносии аршад. Донишгоҳи ма-дақори иҷтимоӣ.-1381.
7. Хумо Санҷар. Илалӣ фирори ҷавон аз хона. Маҷмӯаи таҳқиқоти улуми инсонӣ. Инти-шороти равобитӣ умумӣ шӯроӣ фарҳангӣ-иҷтимоии занон.-1382.
8. Turkmen, munevver and etal (2004) A descriptive study on street children living in a southern city of turkey. The Turkish of pediatrics. Volume 24 . Number 2, F
9. People's Daily online (2006) Nepali street children face greater risk of HIV infection.
10. plight recognized by study (2008) <http://www.merrio.worldvision.org>.
11. Baron, Sw, Kennedy LW (1998) Deterrence and home less male street youth. Canadian journal of criminology. 40
12. Kral AH molnar BE and etal (1997) perevalence of sexual risk behavior and substance use among runaway and home less adolescent's in sanfrancisco 109 -112.

ДИН ВА ҚОМЕА:

ФАЛСАФА: ОБУТОБ БАЙНИ ПУТКУ САНДОНИ ЭЪТИҚОД ВА ТАҶРИБА

*Хуриед Зийёев,
доктори илмҳои фалсафа, профессор*

*«Ман меҳоҳам бидонам, ки чӣ гуна
Худо оламро офарид. Барои ман ин ё он
зуҳурот дар спектри ин ё он унсур муҳим
нест. Ман меҳоҳам афкори Ёро бидонам,
боқӣ – ҳама ҷузъиёти аст».*

*Бо овардани ин суҳанони мутафак-
кири машҳур Алберт Эйнштейн (1879-
1955) ва бо пешниҳоди нуқтаи назаре, ки
дар ин мақола омадааст, ҳадаф нагузо-
штаем, ки касеро ба дину идеализм ва ё ак-
си он, ба моддагароӣ илҳод даъват созем.
Тамоми кӯшишҳои инсон ба он мақсад аст,
ки то андозаи қўчаке ҳам бошад доира ва
ҳудуди маърифати ҳеҷтанро тавсеъа
диҳад. Аз тарафи дигар, дар масъалаҳои
ҷовидонӣ шояд аз гуфтаи ҳаким Абулқоси-
ми Фирдавӣ (980-1040) бурунтар рафтан
ҳам муҳол бошад:*

*Чаҳонро баландиву настӣ туй,
Надонам чий, ҳар он чӣ ҳастӣ, туй!*

Дин бар эътиқод асос ёфтааст ва ҳақоики мабдаъиро ҳадсан, бо боварию имон, бо така бар манбаъҳои муқаддас ва ваҳйи паямбарон қабул дорад. Илм (ё дақиқтараш, улуми табиӣ) бар далелу бурҳони таҷрибавӣ ва донишҳову фарзияҳои аз ҷиҳати назариявӣ асоснок масъалаҳои мабдаъиро ҳал мекунад. Ва ин ду роҳи дарёфти ҳақиқат гӯё ки ба ҳам дар муҳолифатанд. Вале ин муҳолифат дар асл танҳо дар воситаҳои маърифатӣ аст, дар ҳадаф – расидан ба ҳақиқат, байни онон муҳолифате мушоҳида намегардад, агарчи ҳар ду ҳам ин ягонагии ҳадафиро эътироф надоранд.

Ин безътиной дар муносибат ба ҳамдигар асрҳои аср байни дину илм идома дорад ва шояд он ҷовидона хоҳад буд, зеро оне, ки танҳо баъди дар даст қорура (пробирка) доштан ва таъкиди таҷрибавӣ ёфтани ҳақоикро қабул дорад, наметавонад ҳадсан ва бо боварию эътиқод донише бар донишҳои худ зам кунад ва оне, ки танҳо

маърифати эътиқодӣ ва ваҳиро мешиносад, қудрати муайянсозии то кадом андоза дуруст будани иҷтиҳодоти худро надошта, бар донишҳои таҷрибавию фарзияҳои назариявӣ ҳамеша бо шакку шубҳа муносибат менамояд. Пас чӣ бояд кард? Оё роҳе мобайни ин ду навъи чаҳонбинии дар воситаҳои маърифатӣ мухталифу дар ҳадафҳои маърифатӣ якранг вучуд дорад? Агар ба саволи дар боло гузошта холисона ҷавоб бичуем, тасдиқ кардан зарур меояд: бале, байни дину улуми табиӣ роҳи сеюм имкон дорад ё дақиқтараш имкон дошта ва дорад. Ин роҳ фалсафа аст (на ба маънии таълимоти фалсафии яктарафаи атеистӣ ё фалсафаи содалавҳонаи динӣ), ки дар бораи он ханӯз файласуфи рус В. Соловёв гуфта буд: «Дар тамоми тӯли таърихи фарҳанг адоват нисбат ба фалсафа мушоҳида мегардад ва ин ҳам бошад аз ҷонибҳои тамоман гуногун. Фалсафа як ҷанбаи аз ҳама беҳимоятарини фарҳанг аст. Доимо ҳатто имконияти мавҷудияти худ фалсафа таҳти шубҳа қарор мегирад ва ҳар як файласуф маҷбур аст, ки кори худро аз ҳимояи фалсафа ва собит сохтани имкониятҳо ва самаранокии он шуруъ намояд. Фалсафа ҳам аз боло ва ҳам аз поин мавриди ҳамла қарор мегирад, нисбат ба вай дин адоват дорад, нисбат ба вай илм адоват дорад»²⁸.

То В. Соловёв ҳам дар таърихи фалсафаи чаҳонӣ андешаву афкори ба ин монанд, ки фалсафаро дар байни ақлоният, илм ва дин дидаанд, вучуд доштанд. Дар Шарқ намунаи волотарини он таълимоти Муҳаммади Ҷазолист (1058-1111), ки кӯшиш кардааст принципҳои фалсафаро дар дин татбиқ созад ва онро бо мантиқ мусаллаҳ гардонад. Дар Ғарб бошад Фомаи Аквинӣ (1225-1274) ин масъаларо ба таври намоён баррасӣ карда, дар таълимоти худ собит сохта буд, ки

²⁸ Мир философии. - Ҷилди 1. – Москва, 1991. - С.97.

эътикод ва ақл воҳиди ягона ва бо ҳам ҳамохангу мувофиқанд. Ҷ пайваста таъкид месохт, ки чун ҷои ихтиёру интихоб бошад, инсон бояд бо ақл идрок намояд, на кӯр-кӯрона ба эътикод дода шавад. Илоҳиёти табиии Фома бар ҳамин мабдаъ асос ёфта буд.

Зиёда аз ин, чи дар Шарқу чи дар Ғарб дар байни дину илм ҷаҳонбинии ирфонӣ зухур кард, ки ҳадафи асосии он низ ба ҳам омешиш додани илму ақлоният ва ҷаҳонбинии ирфонию динӣ буд. Аз ҷумла, суханони Мавлоно Ҷалолуддини Румӣ (1207-1273) дар бораи хиссу ақл имкон медиҳанд, таъкид намоем, ки мақоми онҳо дар маърифати олам барои ин мутафаккир чандон паст нест ва ақлгарой ё ратсионализм ҷузви ирфони мутафаккир аст. Вале чун аз маърифати Ҳақ сухан сар мешавад, он марзҳое, ки хиссу ақл имкон надоранд дар маърифат аз онҳо бурун раванд, дар таълимоти ин донишманди бузурги тоҷик ба таври аниқ ҷилвагар мегарданд. Ба калимоти дигар, баъд аз эътикод ва ақл аз назари Мавлоно роҳи сеюми пайдои ҳақиқат – ирфон имкон дорад:

*Арсан Кеш хоки зардеҳ деҳест,
Зар ба ҳада бурдан он ҷо аблаҳист.
Ай бибурда ақл ҳада то илоҳ,
Ақл он ҷо камтар аст аз хоки роҳ*²⁹.

Дар Ғарб низ ба ирфон, миститсизм аҳамияти хеле намоён дода шудааст, агарчи инро то чанд замоне мехостанд нодида бигиранд. Аз ҷумла, чун нек бингарем, мебинем, ки мавқеи Мавлоно ва мутафаккирони дигари тасаввуф дар дарёфти ирфонии ҳақиқат умумибашарӣ будани (универсализми) роҳи пешгирифтаи ононро нишон медиҳад, ки ба масеҳият низ хос аст. Масалан, ба қавли Абдуллоҳи Ансорӣ, агар марҳалаҳои маърифати илоҳӣ ибтидо аз бедорӣ дар 10 мафҳум (категория) бошанд³⁰, Э. Андерхилл дар бораи панҷ марҳилаи роҳи ирфонии масеҳият сухан мегӯяд, ки ба тасаввуфи шарқӣ хеле наздиканд: бедорӣ ё мурочиат;

худшиносӣ ё покшавӣ; ишроқ; инкори худӣ ё шаби тор; иттиҳод³¹.

Ҳамин роҳи ирфонии пайдои ҳақиқатро дар буддоия низ ба таври аъло мушоҳида менамоем. Аз ҷумла, дар буддоияи Япония, ки ба қавли баъзе муҳаққиқон ба ин минтақа тафаккури фалсафӣ то асрҳои XVII чандон хос набуд, дар осори шоир Минамото-но Санэтомо (1192-1219) меҳонем:

*Кучо Худоён иқомат доранд?
Кучо Буддоҳо иқомат мекунанд?
Биҷӯед онҳоро
Фақат дар умқи дили
Ҳар як фарди миранда*³².

Умуман бигирем, дар таърихи афкори иҷтимоӣ ва фалсафии Шарқи мусулмонӣ асосан се навъи равия ва мактаби фикрӣ ба назар мерасад: динӣ, фалсафӣ ва ирфонӣ. Равияҳои динӣ ё рӯҳонӣ аз ҷаҳоншинохтии бумиёни қадими ин сарзамин, андешаҳои назарӣ ва низомҳои динии пешазисломӣ, баъд аз интишори ислом бошад, аз усул, аркон ва арзишҳои ин дини мубин реша мегиранд ва боварию эътикод ва маънидоди тамоми масъалаҳои фалсафӣ иҷтимоӣ аз нигоҳи дин асоси ин навъ ҷаҳонбиниро ташкил медиҳад. Афкори илоҳиёти исломӣ (бо фарогирии таълимоти тамоми мазҳабҳои мухталифаш, аз ҷумла мазҳаби Имоми Аъзам Абӯҳанифа (699/700-767/768)), ашъария, мӯътазила, фалсафаи калом, андешаҳои мутафаккирони ҷудоғонае чун Имом Муҳаммади Ғазоли намунаи ҷунин ҷаҳонбинӣ дар тамаддуни исломиянд.

Дар равияҳои фалсафӣ ё ақлонӣ бошад, агарчи маънидоди динӣ ё рӯҳонии масъалаҳо низ ҷой дорад, вале бо таъки ба мантику ақл ҷавоб ҷустан ба саволҳое, ки ҳаёти илмиву иҷтимоии инсон онҳоро ба миён меоварад, ҷавҳари ин навъи ҷаҳонбинӣ ҳисоб меёбад. Ба ибораи дигар, ин амр ақлгарой дар таърихи афкори ниёгонӣ мо буда, на танҳо бо таъки бар ақидаву афкори худӣ, балки бо истифода аз мантику фалсафаи юнониёни қадим ва дигар дастовардҳои аҳди атиқаву асрҳои миёнаи мардуми гуногуни олам сурат гирифтааст.

²⁹ Румӣ Ҷалолуддин. Маснави маънавӣ. –Техрон, 2001.- Дафтарӣ 3; С. 225.

³⁰ Нигаред ба: Олимов К. Ҷаҳонбинии Абдуллоҳи Ансорӣ. - Душанбе, 1988. - С. 58 ва Читтик У.К. В поисках скрытого смысла.- М., 1995.- С. 36.

³¹ Нигаред ба: Андерхилл Э. Мистицизм.- М., 2000.- С. 171.

³² Зимняя луна.- М., 1987.- С. 126.

Ин навъ чаҳонбиниро дар афкори мактабҳои гуногуни фалсафӣ, хусусан машшоъия ва намояндагони он, қабл аз ҳама Абӯнасири Форобӣ (870-950) ва донишманди бузурги тоҷик Абӯалӣ ибни Сино (980-1037) мушоҳида менамоем.

Ва ниҳоят, равиҳои сеюм дар таърихи илму фалсафа ва чаҳоншинохтии мардуми мо ин роҳи ирфонии тафсири воқеияти иҷтимоии инсон аст, ки дар худ ба тарзи махсусе ду роҳи қаблан зикршуда – рӯҳонӣ ва ақлониро фаро мегирад. Ба ибораи дигар, ирфон ӯ тасаввуф мактабе ҳаст, ки ақидаҳои динҳои гуногун, аз қабилҳои буддоия, зардуштия, ислом, масеҳият ва ғайраро дар пояи фикри исломӣ бо ақлгарой аз як тараф ва роҳҳои фавқулақлонии маърифат аз тарафи дигар омезиш додааст.

Таҷрибаи таърихии афкори илмӣ ва фалсафии динӣ собит месозад, ки ҳадафи маърифатии ҳар се роҳи зикршуда – динӣ, фалсафӣ ва ирфонӣ ягона аст. Дар ин самт М. Степанянцс барҳақ қайд кардааст: «Ба ҳама фарқиятҳои мабдаъии ратсионализм ва миститсизм нигоҳ накарда, онҳоро як мақсади умумӣ – васеъ намудани ҳудудҳои дониши инсонӣ муттаҳид месозад»³³.

Бо гузориши масъалаи ягонагии ҳадафи чараёнҳои гуногуни фикрӣ, боз як саволе ба миён меояд: оё имкон дорад, ки онҳо, аз ҷумла илму дин бо ҳамдигар омезиш дода шаванд? Ба ин савол табиист, ки ҳам илм ва ҳам дин ҷавоби манфӣ медиҳанд. Аз нуқтаи назари мо ҷавоби мусбатро дар ин самт танҳо фалсафа дода метавонад. Барои исботи ин чанд мисоле меорем.

Дар солҳои охир як илми навро ба вучуд оварданианд, ки иллоҳиёт ва физикаро омезиш медиҳад – теофизика. Аз ҷумла як намояндаи ин илм дар шарҳи заррачаи физикии нейтрино гуфтааст: «Ба гуфтаҳои Тавроту Инҷил ва постулатҳои теофизика таъя намуда, мо модели нейтриноии биогениро, ки бо мантиқ ихтилоф надошта бошад, сохтем ва онро бо маълумоти дақиқшудаи физика мувофиқат кунонидем. Нейтриноро метавон «санги маҳаки» тамоми физикаи микро-

олам маҳсуб донист. Фундаменталияти (бунёдӣ будани – Х.З.) нейтрино ба он асос дорад, ки он шакли соддатарини модда буда, дар як томияти ягона пайвастагӣ доштани тамоми иерархияи (зинаҳои – Х.З.) оламро таъмин месозад. Нейтрино ҳамчун «ширеши хиралӣ» (бидуни симметрия – Х.З.) барои сохтори ботинии заррачаҳои элементарӣ хизмат мекунад, вай ҳамчунин нақши миёнравиро дар раванди муоширати инсон бо Рӯҳ иҷро мекунад. Ба сабаби беҳад элементарӣ будани нейтрино ягона олате, ки метавонад хусусиятҳои онро ба таври воқеӣ инъикос намояд, ин мағзи сари инсон аст, зеро дар пояи мантиқи тафаккур ӯ худ дар механизми омезиши фикршаклҳо (ҳаюло, мода дар шакли фикр – Х.З.) қонунҳои робитаи мутақобилаи нейтрино бо модаи мағзи сар қарор дорад»³⁴. Ва аз гуфтаҳои боло пайдост, ки роҳи теофизикии шарҳи масъалаҳо аз ҷониби муаллифи мазкур ин роҳи фалсафӣ аст.

Ё мисоли дигар, ки дар шарҳи пайдоиши афлок аст. Одатан дар бораи марҳилаҳои пайдоиши афлок сухан гуфта, се навъи эволютсияи онро бо тартиби зерин зикр месозанд: 1) эволютсияи физикӣ; 2) эволютсияи химиявӣ (дар худ эволютсияи тохимиявӣ ӯ физикӣ- химиявиро низ дар бар мегирад); 3) эволютсияи биологӣ (дар худ эволютсияи тобиологӣ ӯ биохимиявиро низ дар бар мегирад). Ин ҷо як саволи мантиқие ба миён меояд – чаро оид ба эволютсияи тофизикии афлок сухан гуфтан имкон надорад? Сингулярият (якунсурӣ, ҳолати қайҳонии касифу тафсоние, ки ба таври азали вучуд дошт, муҳити якунсурии изотропӣ бо энергия, ҳарорат ва фишори фавқулодда баланд), ки баъзан ҳамчун «ибтидои олам» маҳсуб мешавад, ба эволютсияи физикии афлок мансуб аст. То ин ҳолат ҷӣ вучуд дошт? Яъне ҳолати тофизикии ҳастӣ ҷӣ гуна буд? Ана ҳамин аст суолҳои асосие, ки ба он бояд ҳам намояндагони илмҳои табиатшиносӣ ва ҳам донишмандони соҳаи гуманитарӣ, аз ҷумла дин, дар масъалаи пайдоиши афлок дар ҳамбастагӣ ҷавоб ҷӯянд. Ва ин ҷавоби якҷояи онҳо ҳатман ҷавоби фалсафӣ хоҳад буд.

³³ Степанянц М.Т. Суфизм: оппонент или союзник рационализма // Рационалистическая традиция и современность. - М., 1990. - С. 193.

³⁴ Холманский А.С. Теофизика нейтрино (аз интернет дастрас шудааст).

Ба ғайр аз ин, дар илми физикаи муосир истилоҳи Бозони Хиггс ё Бозони хиггсӣ (баъзан танҳо хиггс номида мешавад), ки постулати мавҷудияти он аз ҷониби Питер Хиггс ҳанӯз дар ибтидои солҳои шастуми асри ХХ пешниҳод гардидааст, дар нисбати миқдори ниҳоят зиёди объектҳои гуногун, ҳатто мистикӣ истифода мегардад. Дар маҷмӯъ Бозони Хиггс ин заррачаи элементарӣ, ё аниқтараш кванти майдони Хиггс аст, ки ба таври ногузир дар моделли стандартӣ дар натиҷаи механизми хиггсии вайроншавии худбахуди симметрияи электрикии паст ба вучуд меояд. Аз рӯи сохтор Бозони хиггсӣ заррачаи скалярӣ (бесамт – Х.З.) аст, ё худ спини (гардиши – Х.З.) сифрӣ дошта, дар доираи моделли стандартӣ барои вазн пайдо кардани заррачаҳои элементарӣ масъул аст. Бозони хиггсӣ баъзан ҳамчун заррачаи илоҳӣ тавсиф карда мешавад, зеро тахминҳо дар бораи он, ки ин заррача тамоми вазни афлоро ташаққул медиҳад, боиси ҳарос аз он гаштанд, ки агар он ба таври сунъӣ пайдо карда шавад, метавонад реаксияи силсилавии беихтиёри зиёд шудани вазнро бо пайдоиши «сӯроҳи бетаги сиёҳ» ба вучуд оварад. Аз тарафи дигар, агар ин бозон кашф карда нашавад, тамоми илми физикаи заррачаҳои элементарӣ метавонад нуфузашро аз даст диҳад³⁵ эълomiaҳои охири физикҳо аз натиҷаи таҷрибаҳои дар коллайдери адронӣ дар бораи заррачаи Хиггс то ҳол муғлақанд).

Аз мисоли боло пайдост, ки дар физика номгузорӣ намудани заррачаи элементарӣ бо номи заррачаи илоҳӣ наздик шудан ба фалсафа аст ва амалан ҳам ба чунин саволҳо танҳо фалсафа имкони ҷавоб гуфтан дорад. Вале чунин масъалагузорӣ на аз ҷониби илмҳои табиатшиносӣ қабул карда хоҳад шуд ва на аз ҷониби дин. Ва ин як сабаб дорад – ҷавоби фалсафӣ барои ҳар ду ҳам мавриди писанд нест. Албатта, зеро фалсафа байни путку сандони эътиқод ва таҷриба қарор дорад. Вале байни чунин путку сандон будан роҳи ягонаи обутоб ёфтани худди фалсафа аст ва он бояд аз як ҷониб инкори ҷаҳонбинии динӣ накунад ва аз ҷониби дигар ба илмҳои табиӣ такя намояд. Дар ин ҷода мавқеи физик-файласуфи

бузург Алберт Эйнштейн хеле ибратомӯз аст: «Ҳар касе, ки чиддан ба илм машғул аст, ба дарки он мерасад, ки дар қонунҳои табиат Рӯҳ зухур мекунад, ки аз рӯҳи инсонӣ ниҳоят болотар аст – Рӯҳе, ки дар рӯ ба рӯи Ӯ мо бояд бо тавоноии маҳдуди худ, нотавонии ҳешро эҳсос намоем. Ба ин маънӣ ҷустуҷӯҳои илмӣ ба эътиқоди динӣ навъи махсусе мерасонанд, ки воқеъан ҳам аз диндорӣ содалавҳона хеле ҳам тафовут мекунад»³⁶. Маҳз чунин ақидаҳои Алберт Эйнштейн имкон медиҳанд, ки ўро физик-файласуф (на физики назариётчӣ) ҳисоб намоем.

Вобаста ба масъалаҳои таҳлилшуда, ба таври умум қайд кардан зарур аст, ки фарҳанги Шарқи мусулмонӣ моҳиятан яқин набуда, шаклҳои гуногуни ҷаҳонбиниро ба вучуд овардааст. Пайдоиши инкишофи ҷараёнҳои, ки аз дину ақлгаройи бурун рафта, роҳи иррационализм, ирфон ва миститсизмро пеш гирифтаанд, дар ин фарҳанг ҷавоб бар он суолҳои аст, ки инсоният дар тӯли таҳаввулу рушди ақлонӣ ба онҳо рӯ ба рӯ меояд; зиддияти ақлу дин, мавҷудияти масъалаҳои, ки ақли инсонӣ дар доираи ратсионализм қобилияти ҳалли онҳоро надорад, сабабҳои асосии пайдоиши ирфонанд. Он ҷараёнҳои, ки дар солҳои охир дар физика ва фалсафаи ғарбӣ низ ба вучуд омада, ҳар чӣ бештару бештар ба иррационализму миститсизму тавачҷуҳ месозанд, худ низ гувоҳи онанд, ки ратсионализм ҳадди охири тавоноии маърифатии инсон набуда, таҳту фавқи он низ роҳҳои дигари маърифати оламу одам имкон дорад. Ин аст, ки имрӯз аз нигоҳи воқеъбинона омезиш додани ҷиҳатҳои амиқтарини ратсионализму иррационализм ва эътиқоду таҷриба (на ба маънии омезиши худсаронаю берабт, ё худ эклектика) як самти ояндадор барои кушодани ҷиҳатҳои нав ба нави қобилияти маърифатии Инсонӣ асри наву ҳазорсолаи нав хоҳад буд. Ва иҷрои ин вазифаи мураккаб бар дӯши фалсафа аст, ки ҳангоми дар ин самт амал карданаш боз ҳам ба таври ногузир байни путку сандони эътиқоду таҷриба қарор гирифта, обутоби минбаъда хоҳад ёфт...

³⁵ Маълумот аз интернет дастрас шудааст.

³⁶ Ronald Clark. Einstein: The Life and Times.- London, Hodder and Stoughton Ltd., 1973.- С. 33 (аз интернет дастрас шудааст).

Зиёев Х.М.

Фалсафа: обубот байни путку сандони эътикод ва таҷриба

Дар мақола масъалаи ҷустуҷӯи роҳи васат байни дину илм, ки ду навъи ҷаҳонбинии дар воситаҳои маърифатӣ мухталифу дар ҳадафҳои маърифатӣ якранганд, баррасӣ гардида, зикр шудааст, ки таҷрибаи таърихии афкори илмӣ ва фалсафию динӣ собит месозад, ки ҳадафи маърифатии ҳар ду ҳам ягона аст. Ба ин мақсад дар бораи теофизика - илми наво, ки иллоҳиёт ва физикаро омезиш медиҳад, оид ба шарҳи муносири пайдоиши афлок, ҳамчунин дар масъалаи дар физика номгузорӣ намудани заррачаи элементарӣ бо номи заррачаи илоҳӣ ақидаҳо баён шудаанд. Дар ин асос муаллиф чунин хулосабардорӣ намудааст, ки аз нигоҳи воқеъбинона дар доираи фалсафа омезиш додани ҷиҳатҳои амиқтарини натиҷагириҳои илмӣ аз эътиқоду таҷриба як самти ояндадор барои кушодани ҷиҳатҳои наво ба нави қобилияти маърифатии инсонӣ асри наву ҳазорсолаи наво хоҳад буд.

Калидвожаҳо: дин, илм, фалсафа, эътиқод, таҷриба, ирфон, ақлонӣ, рӯҳонӣ, теофизика, эволюсияи афлок, Бозони Хиггс, заррачаи илоҳӣ.

Зиёев Х.М.

Философия: закалка между молотом и наковальной веры и опыта

В статье рассмотрен вопрос о поиске середи́нного пути между религией и наукой, которые являются мировоззрениями, отличающимися между собой в средствах познания, но не в познавательных целях. При этом отмечено, что история религиозной и научной мысли показывает, что в действительности эти мировоззрения в целях познания не отличаются. По этому поводу высказаны некоторые суждения о новой науке - теофизике, соединяющей теологию и физику, об интерпретации проблем происхождения Вселенной, а также о наименовании элементарной частицы в физике понятием божественной частицы. На основе анализа вопроса автор приходит к выводу о том, что смешение в рамках философии наиболее глубоких аспектов познавательной деятельности, основанной на вере или опыте, сегодня все еще остается одним из наиболее перспективных путей в раскрытии познавательной способности человека нового века и нового тысячелетия.

Ключевые слова: религия, наука, философия, вера, опыт, мистика, рационализм, религиозность, теофизика, эволюция Вселенной, Бозон Хиггса, божественная частица.

Ziyoev Kh.M.

Philosophy: tenacity between the hammer and the anvil of faith and experience

The research paper deals with the question of the search of medial way between religious and science which are the world-views differing from each other by means of cognition, but not by cognitive goals. At the same time, it is mentioned that, according to the history of religious and scientific thought, in fact, these world-views do not differ from each other in terms of cognitive goals. In this respect, some opinions exist on a new science called theo-physics which unites theology with the physics, on the interpretation of the problems of the origin of the Universe as well as on the name of the elementary particle in physics with the concept of divine particles. Based on the analysis of the matter in question, the author concludes that the combination within the framework of philosophy of the deepest aspects of cognitive activity relying upon the faith and experience still remains one of the most perspective ways in the disclosure of cognitive abilities of man of new century and new millennium

Keywords: religious, science, philosophy, faith, experience, rationalism, religiousness, theo-physics, evolution of Universe, Higgs' Bozon, divine particle.

Адабиёти истифодашуда:

1. Андерхилл Э. Мистицизм.- М., 2000.
2. Зимняя луна.- М., 1987.
3. Мир философии. - Ҷилди 1.- Москва, 1991.
4. Олимов К. Ҷаҳонбинии Абдуллоҳи Ансорӣ. - Душанбе, 1988.
5. Рационалистическая традиция и современность.- М., 1990.
6. Румӣ Ҷалолуддин. Маснавии маънавӣ. -Техрон, 2001.

7. Степанянц М.Т. Суфизм: оппонент или союзник рационализма //
8. Холманский А.С. Теофизика нейтрино (аз интернет дастрас шудааст).
9. Читтик У.К. В поисках скрытого смысла.- М., 1995.
10. Ronald Clark. Einstein: The Life and Times.- London, Hodder and Stoughton Ltd., 1973. (аз интернет дастрас шудааст).

ТАРЗИ ҲАЁТИ СОЛИМ:

ЗНАЧЕНИЕ ЭКСКУРСИИ В ВОСПИТАНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ДЕТЕЙ В СЕМЬЕ

*Бибихафиза Маджидова,
доктор педагогических наук, профессор
Джамшиед Халимов,
старший преподаватель Технологического университета
Таджикистана*

Семейные экскурсии членов семьи совместно с детьми младшего возраста представляют собой особый вид семейных традиций по ознакомлению детей с природой за пределами домашнего очага. Во время экскурсий ребенок может в естественной обстановке наблюдать явления природы, сезонные изменения, увидеть, как люди преобразуют природу в соответствии с требованием жизни и как природа служит им. На семейных экскурсиях родители знакомят детей с растениями, животными и условиями их обитания, которые способствуют образованию первичных представлений о взаимосвязях в природе. Семейные экскурсии способствуют развитию наблюдательности, возникновению интереса к природе.

Задачи образовательного компонента семейных экскурсий заключаются в освоении детьми системы экологических представлений элементарных понятий о природе и формирование культуры поведения. Современными педагогическими исследованиями (Н.А. Виноградовой, Л.А. Каменева, А.К. Матвеева, С.А. Веретенникова, А.И. Герценом) доказана возможность формирования у дошкольников как единичных, так и обобщенных представлений о многообразии живых организмов, о влиянии на их рост и развитие различных факторов. Дети быстро учатся замечать приспособленность отдельных растений и животных, а также человека к определенной среде обитания и к ее сезонным изменениям.

Очень важное значение придавал экскурсиям как фактору воспитания детей с раннего возраста русский педагог К.Д. Ушинский, обращая внимание на положительное воздействие природы на психику детей, на всестороннее развитие их в процессе общения с природой. "Логика

природы есть самая доступная для детей логика – наглядная, неоспоримая. Всякий новый предмет дает возможность упражнять рассудок сравнениями, вводить новые понятия в область уже приобретенных, подводить изученные виды под один род" [10]

Л.М. Хафизова по поводу семейных экскурсий считает, что "формирование у детей ответственного отношения к природе - сложный и длительный процесс. Его результатом должно быть не только овладение определенными знаниями и умениями, а развитие эмоциональной отзывчивости, умение и желание активно защищать, улучшать, облагораживать природную среду" [11].

Развивающий компонент семейных экскурсий стимулирует формирование навыков наблюдения и наблюдательности как таковой, сенсорных способностей (умения видеть разнообразные признаки объектов: цвет и его оттенки, пространственное расположение, разнообразие форм, фактуры и пр.), мыслительных процессов (анализа, сравнения, обобщения, классификации, умения устанавливать связи, разные по характеру и степени сложности), воображения и творческих способностей.

При планировании семейных экскурсий, родителями важно ставить и решать комплекс задач воспитательного, образовательного и развивающего характера. По характеру решаемых педагогических задач можно выделить классификацию семейных экскурсий таких как: природоведческая, экологическая, на сельскохозяйственный объект, экскурсия эстетического характера, культурно-досуговая экскурсия.

Природоведческая экскурсия традиционно решает задачу знакомства с

природой, т.е. накопление представлений разнообразных объектов живой природы и их характерных особенностей.

Экологическая экскурсия направлена на освоение детьми разнообразных биоэкологических связей в мире природы (между органами животных и растений и их функциями, между средой обитания живых существ и особенностями их строения и образа жизни, между различными живыми существами в одной экосистеме и др.)

Экскурсии на сельскохозяйственные объекты помогают детям освоить представление о труде людей. Это экскурсии в поле (вспашка, сев, уборка урожая), на луг (выпас скота, уборка сена), в сад, в огород, в ягодник, в оранжерею, на выставки цветов, птиц, рыб, в зоопарк и др. Посещение этих объектов дает возможность показать детям, как человек влияет на природу, выращивает растения и животных, ухаживает за ними.

Экскурсии эстетического характера помогают ребенку научиться воспринимать красоту природы и развивают культуру его чувств. Они требуют особой методики проведения. Используя различные педагогические приемы, родители и взрослые способствуют тому, что дети от общения с природой получают неизгладимые впечатления. В то же время задачи нравственного и эстетического воспитания детей можно и нужно решать при организации и других видов экскурсий.

Культурно-досуговая экскурсия способствует вхождению ребенка в семейную традицию через творчество. По своему содержанию она разнообразна и тесно связана со становлением личности ребенка, так как это не просто организация мероприятия, а целенаправленная традиция, носящий воспитательно-образовательный процесс, где реализуются культурные потребности ребенка. С ребенком в этой экскурсии нужно играть, разговаривать, заострять его внимание на интересных объектах. Помните, ребенку очень сложно придумать занятие себе самостоятельно. Чем занять малыша на прогулке? Самая любимая игра всех детей на улице это игра в песок. Конечно, идеально для игры подходит чистый, крупнозернистый песок. Игра в песок развивает пальчики, контакт

ручек с песком вызывает не обычное ощущение, которое нравится детям. Но найти в современном городе песочницу, не облюбованную нашими четвероногими друзьями довольно сложно. Если вы живете в частном доме, обязательно соорудите для своего ребенка песочницу. Чем еще можно занять ребенка на прогулке? Чем угодно. Ребенку будет интересно все. Расскажите о цветах, травах, кустах и деревьях. Обратите внимание на форму листочков, расскажите о названиях растений. Рассказывайте про птиц, животных и насекомых которых вы видите. Рассказывать лучше всего по дороге от дома до места экскурсии обратно. В играх детей могут заинтересовать самые различные предметы, которые для взрослого человека не имеют никакой ценности.

Вместе с тем, использование всех разновидностей семейных экскурсий направлено на воспитание любви к природе и осознанно-бережное отношение к ней. Структура природоведческой экскурсии: вводная беседа, коллективное наблюдение, индивидуальное самостоятельное наблюдение детей, сбор материала, игры детей с собранным материалом, заключительная часть, во время которой воспитатель, а в нашем случае это могут быть родители, подводят итог экскурсии и напоминают о необходимости бережного отношения к природе^[1,10-11]

Содержание знаний о природе, сформированного у родителей в процессе воспитания и обучения в семье, раскрывается не только на семейных экскурсиях, но и на других занятиях, а также на прогулках. Поэтому цели семейных экскурсий могут быть различными. В одних случаях семейные экскурсии проводятся для уточнения и обобщения представлений, полученных ранее. Например, к усвоению знаний об условиях развития растений детей подводят в процесс труда в цветнике, на огороде, в хозяйстве, а посещение теплицы может быть использовано для обобщения представлений о зависимости роста и развития растений от влаги, света, тепла. В других случаях семейные экскурсии служат для первоначального ознакомления с природными явлениями, а вся последующая воспитательно-образовательная работа родителей направлена на

уточнение, расширение, конкретизацию, систематизацию и обобщение полученных представлений. Например, Наблюдая за птицами на семейных экскурсиях, дети отмечают изменение состава птиц, посещающих эту местность в разные сезоны, отлет перелетных птиц и их возвращение, весеннее гнездование, выкармливание птенцов. Свообразие поведения знакомых детям видов птиц, как и новых, прилетающих на местность где и происходит традиционная экскурсия, можно наблюдать во время зимней подкормки.

Представленные цели являются основными формами организации работы по экологическому воспитанию.

При выборе родителями хорошей местности для экскурсии можно развесить разные типы кормушек (столиком, в виде булавки, подвесные качающиеся и др.), на которые должны выкладываться разнообразные корма. Это дает возможность детям проследить поведение различных птиц. Во время семейных экскурсий в теплое время года дети наблюдают за насекомыми, учатся различать бабочек, жуков по названию, по размеру, окраске, наблюдают особенности их передвижения, стремительные полеты стрекоз, ползание и полет жуков, рассматривают пчел и шмелей, ползающих по цветам, отыскивают в траве кузнечиков, наблюдают, как они скачут, как исчезают из поля зрения. Повстречав в этой местности муравейник, родители должны предложить детям понаблюдать, как муравьи тащат веточки, листочки плодовых деревьев, которые превышающие их размер тем самым, напоминая и запоминая виды распространенных деревьев в Таджикистане как яблоко, груша, виноград, урюк, вишня, орех, гранат и т.д.. Вместе с детьми взрослые отыскивают муравьиные тропы, учат своих детей быть осторожными, не наступать на муравьев, перешагивать через их тропки, не разрушать муравейники. Летом расширяются возможности познания детьми особенностей некоторых земноводных животных: лягушек, ящериц. Родители при экскурсиях в это время года должны привлекать детей к наблюдениям за лягушкой: она скачет большими прыжками по земле, плавает в воде. Увидев ящерицу, нужно предложить ребенку по-

смотреть, как она проворно ползет, внезапно останавливается, замирает, потом снова ползет и быстро скрывается в камнях, траве.

Благодаря несложным опытам родители убеждаются, что семейные экскурсии интересны, которые в процедуре разнообразности занимают значительное место в представлениях ребенка. Ведь семейные экскурсии это не только носят воспитательный характер, но и затрагивают эмоциональную сферу ребенка, воздействуют на различные анализаторы, обеспечивают отчетливое восприятие явлений. Не менее важно сделать предметом наблюдений характерные изменения в живой и неживой природе. Основное звено в этой работе - установление признаков сезона (длительность светового дня, температура воздуха, особенности облачности и осадков, и т.д.). Наблюдения целесообразно начинать с неживой природы, поскольку от нее зависят изменения в жизни растений, животных. Уже дети среднего дошкольного возраста могут установить связь между обилием солнечного света весной и началом пробуждения, роста и развития растений. Старшим дошкольникам доступно осознание и более сложных связей, не имеющих такого яркого внешнего выражения. Например, осенью они обнаруживают, что отлет пернатых птиц связан с температурой воздуха: с похолоданием некоторые насекомые погибают, другие забираются под кору, корни деревьев, опавшую листву, мох, и птицы остаются без корма, что и подталкивает их к переселению в теплые края [2, 45]

Семейные экскурсии в природу дают возможность познакомить детей с особенностями растений и животных в разных природных условиях. Они узнают, например, что луговые, полевые, степные птицы живут в гнездах, устроенных на кочках, в траве, в камнях. По внешнему виду это небольшие ямки, выстланные сухой травой, листьями. Гнезда же птиц очень разнообразны по форме, местоположению. Они часто свиты из тонких прутиков, сухих стеблей, выстланы мхом, листьями, перьями, а у ласточек они сооружены из глины.

Знакомясь с жизнью растений, дети усваивают, что наличие влаги, тепла, све-

та - общие условия, необходимые для их роста и развития. При этом на конкретных примерах следует подвести дошкольников к пониманию того, что потребность растительности разных ландшафтов в свете, влаге, тепле не одинакова: незабудки любят низкие заболоченные места, а иванчай, напротив, растет на солнечных полянах^[3,142] Цветок черешни расцветает на дереве весной, состоит из пяти лепестков или больше у маховых цветов (восточные виды). Аромат черешни нежный цветочный, деликатный, Клевер луговой многолетнее травянистое растение с красно-розовыми цветами, представитель семейства бобовых под весенними майскими лучами солнца быстро разворачивает тройчатые листочки с розовыми многоцветковыми головками, вкусный и душистый, в нем сокрыт обильный мед. Желтый цветок (гули кокуф) этот цветок распускается весной и покрывает почти все улицы городов и районов Республики Таджикистан, имеет также и лечебное свойство. Цветки хризантем красивейшее осеннее цветущее растение, Листья хризантемы глубокозубчатые, серо-зеленые, волосистые. Соцветием является корзинка с большим количеством язычковых цветков. Тюльпан как многолетнее травянистое однодольное растение с сидячими листьями, распускается в одном стволе от 2 до 5 штук. Окраска листьев варьирует от салатно-зеленой до темно-зеленой, обычно в Таджикистане тюльпаны являются дикорастущими растениями, и их можно увидеть везде, где хорошая почва и растет зеленая трава. Эта информация дает ребенка познать мир растений, выгоду их содержания и развить у него экологическую культуру поведения к ним.

Приведя детей к месту экскурсии, родители должны организовать коллективное наблюдение, в процессе которого и решаются основные программные задачи. Взрослые помогают детям подметить характерные признаки предметов и явлений, установить необходимые связи между ними. Это достигается различными приемами. Например, родители задают детям вопросы, дополняют их наблюдения своим рассказом, пояснениями, что в итоге получается не только образовательным, но и воспитательным процессом.^[4,38]

В свою очередь воспитательный процесс формирует экологическую культуру поведения, цель которого является формирование ответственного отношения к окружающей среде, которое строится на базе экологического сознания. Это предполагает соблюдение нравственных и правовых принципов природопользования и пропаганду идей его оптимизации, активную деятельность по изучению и охране природы своей местности. Содержание экологической культуры включает в себя систему норм, которые вытекают из ценностных ориентаций. Система ценностей исходит из понимания уникальности и самоценности природы. При этом человек рассматривается как часть природы, а при характеристике природы подчеркивается ее многосторонняя ценность для человека. Это способствует формированию экологической культуры ребенка, которая предполагает перестройку мировоззрения, создание новой системы ценностей, отказ от потребительского подхода к природе, формирование у него умения соизмерять свои потребности с возможностями природы. Родители воспитательно воздействуют на формирование экологической культуры ребенка совершая вместе с ним семейные экскурсии.

Семейные экскурсии на луг помогают сформировать у детей представление о том, что не только некоторые насекомые не могут жить без растений, питаются их нектаром, но и многие растения опыляются насекомыми. Так постепенно дети подходят к пониманию различных взаимозависимостей, существующих между животным и растительным миром.

Результаты исследования С.Н. Николаевой убедительно показали возможность усвоения детьми систематизированных знаний, отражающих такую закономерность, как приспособленность к среде обитания. Несложно познакомить детей и с отдельными приспособительными признаками животных (внешнее строение, формы поведения). При семейных экскурсиях внимание детей следует обращать и на факты приспособления животных и растений к неблагоприятным условиям внешней среды. Это можно показать на примере того, как птицы и звери готовятся к зиме, приспособляются к измене-

нию условий питания, похолоданию, снежному покрову. Уже дети среднего дошкольного возраста благодаря систематическим наблюдениям на экскурсиях и прогулках уясняют, что с похолоданием птицы переселяются поближе к жилью человека, а некоторые улетают в теплые края. Старшие дошкольники узнают, что с наступлением зимы одни животные впадают в спячку (медведь, еж, жаба, лягушка), другие переселяются туда, где находят себе пропитание (кочующие птицы, утки, вороны), третьи запасают корм (грызуны).

Итак, последовательное включение в содержание семейных экскурсий наблюдений разнообразных ярких фактов, подводящих к пониманию того, что явления живой и неживой природы находятся в определенной взаимозависимости, помогает сформировать у детей элементарное представление о ее единстве и целостности.

В.Г. Белинский писал: «Первый воспитатель детей - природа и ее благодатные впечатления <...>, шум листьев и колебание волн говорят нам каким-то живым языком, которого значение мы уже забыли и тщетно стараемся вспомнить...»^[1, 12]

Воздействие природы на чувства детей и их поведение многие известные педагоги оценивали как весьма позитивное и использовали в целях воспитания нравственности детей и развития их эстетического восприятия. Известно, что без помощи взрослого ребенок не всегда может увидеть красоту природы, и поэтому важно помочь ему понять «выразительность» природы, настроить душу ребенка на ее восприятие. Для этого родителям следует использовать выразительность художественного слова: прочитать отрывки из стихотворений и прозы. С целью развития наблюдательности, любознательности, интереса к природе рекомендуется в содержание семейных экскурсий включать такие знания и сведения, которые активизируют прошлый опыт детей, побуждают их к сравнению, сопоставлению. С этой целью детей знакомят с растениями, показывающими время и предсказывающими погоду; с участием птиц и зверей в распространении семян деревьев,

кустарников, трав; с насекомыми, которых приручил человек.

Семейную экскурсию как форму занятия используют в основном для детей в возрасте от 4 до 7 лет и для каждого семейного сбора определяются свои задачи, обязательные для усвоения всеми детьми.

Семейные экскурсии проводят по определенной системе. Проводить их целесообразно на одних и тех же объектах в разные времена года, с тем, чтобы показать детям сезонные изменения, которые происходят в природе, для того чтобы расширить, углубить, обобщить представления детей о знакомом объекте, явлении, раскрыть его новые качества, свойства, характеризующие процесс изменения, развития. Цикл повторных семейных экскурсий проводится по усмотрению родителей на отдельные объекты, наиболее интересные для данной местности. При этом важно правильно определить сроки проведения, так как от этого зависит их познавательная насыщенность: повторные наблюдения целесообразно организовывать в тот период, когда наиболее ярко выражены характерные особенности,

Семейную экскурсию организовать значительно труднее, чем семейную прогулку, так как отличие и успешной она будет тогда, если будет проведена тщательная подготовка.

Процедура подготовки родителей к семейной экскурсии. Родители, планируя, определяют тему и цель семейной экскурсии, уточняют ее программное содержание, выбирает объект, учитывая при этом физические возможности своих детей (пешеходные экскурсии для маленьких детей допустимы только на близкое расстояние), а также сезон, особенности дороги, состояние погоды. Содержание семейных экскурсий в природу должно быть определено как семейная традиция или обычай в соответствии, с которой дети должны усвоить разносторонние знания о животном мире, растительности, явлениях неживой природы. Этот процесс как семейная традиция должна подчеркивать, то, что в процессе непосредственного ознакомления детей с природой необходимо развивать у них наблюдательность, умение обнаруживать ближайшие причины наблюдаемых явлений, делать выводы.

Важно выбрать такую дорогу, которая не была бы утомительной, не отвлекала бы детей от намеченной цели. Заранее побывав на месте будущей экскурсии, родители должны уточнить маршрут, находят нужные объекты. После этого намечают последовательность проведения наблюдений, содержание и объем тех знаний, которые должны получить дети о данных явлениях; определяют, где они могут самостоятельно вести наблюдение и отдыхать. Предварительное ознакомление с местом будущей семейной экскурсии дает возможность не только уточнить ее план, но и продумать приемы ее проведения родителями. Планирование семейных экскурсий осуществляется с учетом сезонных изменений и местных условий. Родители должны обеспечить ознакомление детей с наиболее яркими и интересными объектами растительного и животного мира, сезонными явлениями, характерными для данной местности. Чтобы экскурсия была интересной, родители и взрослые а также воспитатели заранее подбирают стихи, загадки, пословицы, которые затем использует в работе [5, 37]

Процедура подготовки детей к семейной экскурсии. За несколько дней до семейной экскурсии родители проводят с детьми небольшую беседу, с тем чтобы вызвать у них интерес к предстоящему мероприятию, оживить впечатления и представления, которые могут быть полезными в ходе намеченной семейной экскурсии, сообщают ее цель - дети должны знать, куда и зачем пойдут, что увидят, что нужно будет собрать. При подготовке к семейной экскурсии следует обратить внимание на одежду детей - она должна соответствовать сезону и погоде.

Процедура подготовка экскурсионного снаряжения. Перед семейной экскурсией родители продумывают, о том какой материал необходимо подготовить для дальнейшей работы и какое оборудование в связи с этим нужно взять с собой.

Для сбора растений необходимо следующее оборудование:

- лопатки или совочки для выкапывания растений;
- нож складной для срезания веток с дерева или кустарника;
- ведерки для переноски растений.

Для сбора животных необходимо следующее оборудование:

- сачки воздушные для ловли насекомых (1-2 шт.);
- сачки для вылавливания животных из водоема (1-2 шт.);
- коробки с отверстиями для переноса животных; посуда для переноски водяных животных.

Также на семейную экскурсию можно взять лупы, термометр, фотоаппарат, видеокамеру, магнитофон и т.д. для разнообразия и интереса возможен отдых. *Процесс семейной экскурсии.* Приведя детей к месту экскурсии, родители напоминают ее тему, дает детям возможность осмотреться, чтобы после этого приступить к наблюдению за намеченными объектами и явлениями природы.

Основная часть семейной экскурсии это совместное наблюдение, в процессе которого и решаются основные планированные мероприятия экскурсии. Родители помогают детям подметить характерные признаки предметов и явлений, установить необходимые связи. Основное внимание в процессе наблюдения уделяется вопросам и вопросам-заданием, заставляющим детей рассматривать предмет, сравнивать, находить отличие и сходство, устанавливать связь между явлениями природы [6, 45]

В процессе наблюдения за природными явлениями полезно использовать произведения детской литературы, стихотворения, загадки. Обращение к художественному слову поэзии должно быть естественным, ненавязчивым. Сочетание различных приемов и их соотношение может видоизменяться в зависимости от цели и содержания экскурсии.

По окончании основной части родители дают детям возможность удовлетворить любознательность в индивидуальных самостоятельных наблюдениях и сборе природоведческого материала. При этом родители сами должны не оставаться безучастным, а проявляет к их действиям живой интерес: задавать вопросы, «заряжать» своими эмоциями (удивлением, восхищением), поддерживает инициативу детей, обменивается с ними впечатлениями. Это дает возможность «приохотить» менее активных детей к совместной дея-

тельности. Однако, давая задание собрать материал, следует строго ограничивать его количество, чтобы сосредоточить внимание ребенка только на определенных растениях или животных, и, кроме того, решать задачи воспитания бережного отношения к природе. При этом ребенку необходимо показать, как надо выкапывать растение, срезать ветку и т.д., однако нельзя всю работу выполнять за детей. Собранный материал сортируют, раскладывают по папкам, корзинкам, часть его тут же используют для игр и упражнений. В играх дети закрепляют знания о характерных особенностях предметов, запоминают названия растений и их частей. Целесообразны игры: «Узнай по запаху», «Угадай по описанию», «Ветка, ветка, где твоя детка?», «Раз, два, три - к липе беги!» и др. [1, 15-16]

В заключительной части экскурсии родители еще раз обращают внимание детей на общую картину природы.

Процедура работы после семенной экскурсии. Работа направлена на углубление, систематизацию и обобщение знаний, приобретенных детьми, на упрочение и дальнейшее развитие их интересов, формирование творческих способностей в процессе освоения и переработки впечатлений, полученных от общения с родной природой. Это происходит в играх, в наблюдениях за принесенными объектами, которые проводятся в уголке природы и на участке.

Сразу же после семейной экскурсии собранный материал родителями необходимо разместить на участке возле дома или в углу огорода и затем организовать наблюдение.

Последующая за семейной экскурсией работа может быть направлена на приобщение детей к художественной и музыкальной культуре, основой которой стали впечатления авторов произведений, полученные ими от общения с природой.

Мотивируя самостоятельную изобразительную деятельность детей, родители способствуют тому, что впечатления, полученные во время семейной экскурсии, усиливаются, а представления становятся более точными и образными.

Музыка также очень часто используется для передачи художественных образов природы.

Родители учат детей слушать музыку, понимать ее язык и передавать в музыкально двигательных импровизациях свое настроение.

Педагогический процесс организованный таким образом совмещает все аспекты воспитания и развития личности ребенка и оказывает на него благотворное влияние в целом.

В заключение проводится обобщающая беседа. Планируя беседу после семейной экскурсии, родители продумывают беседу так, чтобы восстановить в памяти детей весь ход экскурсии, подчеркнуть наиболее важные для осознания связи и факты, вызвать переживания и соответствующее отношение к природе. Особое внимание следует обратить на создание моделей, отражающих взаимосвязи в природе.

Экскурсии и последующая работа должны способствовать осознанию детьми чувства единства с природой, влияющее на состояние природы [1, 16]

Таким образом, семенные экскурсии в природу как вид семейных традиций является эффективным средством воспитания и обучения, поскольку в их процессе осуществляется гармоническое развитие всех сторон личности ребенка.

Не всем удается сохранить домашние традиции, пронести их через время, испытания и невзгоды, но люди, воспитанные на семейных традициях, стараются возродить их при любой возможности, но в последствии еще и формируя экологическую культуру укрепляют его потенциал.

Ключевые слова: семейная экскурсия, ребенок, родители, воспитание, традиция.

Key words: Family excursion, child, parents, education, tradition.

НАҚШИ САЁХАТ ҲАМЧУН ТАРБИЯИ МАДАНИЯТИ ЭКОЛОГИИ КЎДАКОН ДАР ОЙЛА

Б. Мақидова. Ҷ.М. Ҳалимов

Дар мақолаи номбурда таъсири саёхати ойлавӣ ба ташаккули маданияти экологии кӯдак ва ҳиссиёти ягонагии он бо табиат таҳқиқ мегардад. Саёхати ойлавӣ ҳамчун шакли анъанавӣ ва равандҳои тарбиявии он омӯхта мешавад. Дар натиҷа саёхати ойлавӣ ҳамчун намуди анъанавӣ ойлавӣ дар тарбия ва омӯзиши самаранокии кӯдак муаррифӣ мегардад, ки рушду инкишофи мутаносиби шахсияти кӯдакро нисбат ба табиати гирду атроф мустаҳкам менамояд.

Калимаҳои асосӣ: Саёхати ойлавӣ, кӯдак, волидайн, тарбия, анъана

EXCURSION AS ONE OF THE FORMS ECOLOGICAL CULTURE IN FAMILY TRADITION

J. M. Halimov

In the present article the influence of family excursion to the formation of ecological culture of the child and his feelings of unity with nature. The family excursion is studied as the form of family tradition with his educational process. The result is a family trip as a kind of family tradition in education and effective training of children, which reinforces the harmonious development of all aspects of the personality of the child in relation to nature.

Литературы:

1. Листок на ладони / Под ред. Л.М. Маневцовой:- СПб.: Детство-Пресс, 2005г. -112 с.
2. Веретенникова С.А. Ознакомление дошкольников с природой. – М.: Просвещение, 1980 – 200с.
3. Методика ознакомления детей с природой в детском саду: Учеб. пособие для пед. уч-щ / Л.А. Каменева, Н.Н. Кондратьева, Л.М. Маневцова, Е.Ф. Терентьева; Под ред. П.Г. Саморуковой. – М.: Просвещение, 1991. – 240 с.
4. Как знакомить дошкольников с природой./ Л.А. Каменева, А.К.Матвеева, Л.М. Маневцова и др.; Под ред. П.Г. Саморуковой. - М.: Просвещение, 1983. – 207с.
5. Как знакомить дошкольников с природой./ Л.А. Каменева, А.К.Матвеева, Л.М. Маневцова и др.; Под ред. П.Г. Саморуковой. - М.: Просвещение, 1983. – 207с.
6. Герцен А.И. Собрание сочинений. Т.3. – М., 1972. С. 236.
7. Куликова Т.А. Экскурсии в природу с детьми дошкольного возраста. -М., Просвещение,1985.
8. Лола В.Л. Учим воспринимать эстетические свойства природы/ В.Л. Лола // Начальная школа. - 1988, N1, С.25-27.
9. Лучич М.В. Детям о природе.- М., 1989.
10. Ушинский К.Д. Избранные сочинения. – М., 1968. С. 207
11. Хафизова Л.М. Как знакомить детей с правилами поведения в природе. // ачальная школа.- 1988, N8, С. 40-46.
12. Новиков Ю.В. Экология, окружающая среда и человек; М., 2000 г.

ЗНАЧЕНИЕ ДУХОВНО - НРАВСТВЕННЫХ ФАКТОРОВ В ФОРМИРОВАНИИ СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ

*Гуландом Абиловой,
научный секретарь Научно-исследовательский институт
педагогических наук Академии образования Таджикистана*

Исследование показывает, что ещё древние мыслители, выдающиеся учёные разных эпох считали духовно – нравственные факторы важнейшим условием укрепления семьи и семейных отношений, условием её стабильности. Не менее важное значение придают этой проблеме сегодня, когда все более расширяется и обогащается духовный мир общества и его воздействие на семью.

По определению Юркевича Н.Г. «...духовная супружеская общность представляет собой целую систему духовных связей между мужем и женой. Эта система включает в себя единство взглядов, чувств и переживаний супругов, а сердцевину её составляет чувство любви и взаимопонимания в семье. Образно говоря, духовная супружеская общность тогда в полной мере существует между супругами, когда они смотрят на мир одним глазом, а их сердца бьются в одном ритме».³⁷ Под функцией духовная общность мы понимаем общение, в основе которого лежат потребности в занятиях литературой, искусством, обогащающие духовный мир членов семьи, интерес к событиям, происходящие в мире, знакомство с информацией, поступающее через СМИ, телевидение и другие каналы науки и культуры, которые повышают общий уровень культуры семейных отношений, способствуют росту общественно - политической активности супругов и взрослых детей, обогащению содержания воспитательной функции семьи.

Семья традиционно является главным институтом воспитания. То, что ребенок в детские годы приобретает в семье, сохраняется в течение всей последующей жизни. Важность семьи как института воспитания обусловлена тем, что в ней складываются основы нравственного развития подрастающего поколения.

В ряду духовных ценностей в семье важное место занимает формирование общечеловеческих и национальных нравственных ценностей. Семья - важнейшая школа нравов, здесь человек делает первые шаги по пути духовно - нравственного, политического становления личности. Семья приносит полноту жизни, счастья, но каждая семья является, прежде всего, большим домом, имеющим государственное значение.

Вот уже более 20 лет Таджикистан развивается как независимая республика по пути демократизации и рыночных экономических отношений. Идет глубокий процесс возрождения духовной культуры таджикского народа, государственности, новый статус приобрела религия, она воспринимается как часть национальной культуры, соответственно возросла её роль в формировании нового мышления. Развивающиеся рыночные отношения вызывают необходимость изменения ценностных ориентаций, осознания массами преимуществ новых экономических отношений и вовлечения в этот процесс. Последнее связано с преодолением немалых трудностей, переживаемых нашим обществом и развитием социальной сферы, как предпосылки изменения психологии людей.

В решении этих задач важная роль принадлежит семье, где закладываются прочные основы духовно - нравственных качеств человека, его личной ориентации в выборе жизненного пути. Важно помочь подрастающему поколению в успешном развитии личностных качеств, умении разбираться в происходящих изменениях в обществе.

Активная общественная направленность деятельности отца и матери находят отражение в образе жизни семьи. Несомненно, у таких родителей вырастают социально направленные нравственные убеждения детей. Постоянное обогащение духовного мира семьи возможно в демократическом обществе, где создаются

³⁷. См.: Юркевич Н.Г. Советская семья. Функции и условия стабильности. Минск. «Изд-во» БГУ, 1970. - С. 15.

благоприятные возможности формирования нравственных качеств личности. В каждой семье создается своеобразная духовная атмосфера или нормальный семейный микроклимат, включающий «весь уклад семейной жизни.

Жизнь «в семье, - справедливо писал В.А.Сухомлинский, - это не сладость вечерних свиданий. Это большое умение на каждом шагу утверждать свое человеческое достоинство, доказывая, что счастлив, создавая счастье своему любимому человеку.... Прежде чем создавать семью, проверь себя, готов ли ты к этому: а) нет ли в тебе эгоизма, бессердечности, лени души; б) обеспечишь ли ты семью материально (потому, что жена может длительное время не работать - она воспитатель твоих детей)».³⁸

В семейной сфере протекает большая часть жизнедеятельности индивида, обусловленной социальной системой. «Нельзя отделить семейные дела от дел общественных, - справедливо говорил А.С. Макаренко. - ваша активность в обществе или на работе должна иметь отражение и в семье. Семья ваша должна видеть ваше политическое и гражданское лицо и не отделять его от лица родителя. Все, что совершает на вашем заводе, что радует или печалит вас, должно интересоваться и ваших детей. Они должны гордиться вами. Вашими успехами, вашими заслугами перед обществом.»³⁹

От духовно – нравственной атмосферы семьи во многом зависит правильный выбор спутника жизни, заключение брака и соблюдение принципов взаимоотношений между супругами. Основными факторами, определяющие крепость духовно - нравственных основ семейных отношений, являются, прежде всего, любовь между супругами, переходящая с годами в дружбу, уровень их культуры, образованность, связь с обществом, умение формировать у членов семьи здоровые потребности - общение с миром литературы и искусства, занятие спортом.

Речь идет о формировании не только высоких моральных принципов в семье, иногда далеких от реальной жизни, а

о самых простых нормах общечеловеческой морали, элементарных нормах человеческого общежития: порядочности, совестливости, честности, доброты, вежливости, уважительности, милосердия и др. Эти элементарные нравственные нормы воспитываются в семье, они являются духовными устоями отношений в семье. Наличие преступности в обществе, рост насилия в отношении к женщине, жестокости, связаны с дефицитом элементарных моральных норм.⁴⁰

Культура в семейных отношениях предполагает взаимопонимание и взаимопомощь, проявления сердечности, особой тактичности, почтительное отношение к матери и отцу к старшим в семье. «Каждый должен понимать, что в семье он не полный, бесконтрольный хозяин, а только старший, ответственный член коллектива».⁴¹

В Концепции национального воспитания, принятой в Республике Таджикистан в 2003 году подчеркиваются такие важные качества таджикского народа, как тяга к науке, учение, трудолюбие, умение работать на земле, дружелюбие и миролюбие, стремление к культуре и получение профессии, гостеприимство, трепетное отношение к семье, патриотизм, щедрость, оптимизм, уважение к родителям и старикам, поддержка сирот и инвалидов, отсутствию зависти и корыстолюбия, и т.п.⁴²

Духовно богатая атмосфера является решающим фактором стабильности семьи, здорового настроения членов семьи, их душевного равновесия устойчивого эмоционального настроения, которого принято называть психологическим климатом. «...психологический климат - это комплекс психологических условий, способствующих или препятствующих сплочению семьи».⁴³ По мнению И.С.Гребенникова психологический климат не является чем - то неизменным, данным раз и навсегда. Психологический климат зави-

³⁸ См.: Журнал «Новый мир». №3,1974. -С.177.

³⁹ Макаренко А.С. Общие условия семейного воспитания // Пед. Соч. Т.3. М.: 1956. -С. 61.

⁴⁰ См.: М.К. Гафарова, В.А. Фомина. - Общественное сознание. Душанбе. «Ирфон», 2001. -С.97.

⁴¹ Макаренко А.С. Общие условия семейного воспитания // Пед. Соч. Т. -С. 61.

⁴² См.: Концепция национального воспитания Республики Таджикистан. Душанбе. Ирфон, 2003. -С. 11.

⁴³ И.В. Гребенников. Основы семейной жизни. Москва «Промсвещение» 1991.-С. 24.

сит от усилий, стремления и желания каждого члена семьи.

Многие исследователи справедливо выделяют два типа психологического климата семьи: а) благоприятный; б) неблагоприятный. Исходной основой благоприятного психологического климата семьи по общепринятому мнению является супружеская совместимость. Это означает, прежде всего, общность идейно-нравственных взглядов мужа и жены. Для благоприятного психологического климата семьи характерными являются высокие доброжелательные отношения членов семьи друг к другу, чувства защищенности и эмоциональной удовлетворенности, гордость за принадлежность к своей семье и др.

В семье с благоприятным психологическим климатом каждый ее член относится к остальным с любовью, уважением и доверием, к родителям – ещё и с почитанием, к более слабому – с готовностью помочь в любую минуту. В такой семье соблюдается умение понимать душевное состояние другого человека, каждый свободно выражает свое собственное мнение по любому вопросу семейного отношения, т.е. главенствуют демократические принципы. Не менее важным показателем благоприятного психологического климата семьи – стремление ее членов проводить свободное время в домашнем кругу, вместе выполнять домашнюю работу, подчеркивать достоинства и добрые дела каждого, преподносить приятные сюрпризы. И еще один признак благоприятного психологического климата – открытость членов семьи, добрые отношения с родственниками, с соседями, с друзьями и знакомыми.

Неблагополучные семьи, как правило, духовно и нравственно ограничены, их интересы деформированы, возникают большие опасности для психологического здоровья всех членов семьи, и особенно для здоровья детей. Но и это социально и психически нездоровая семья может существовать довольно длительное время.⁴⁴ Длительная конфликтная ситуация в семье

приводит не только к кризисным ситуациям в семье, но и могут приводить к разрушению семьи, к разводу. Ни социологи, ни юристы пока еще глубоко не изучали причин и механизмов, ведущих к формированию и развитию кризиса супружеских отношений. Все их внимание сосредоточено на выявление мотивов разводов, которые часто отождествляются с причинами. В действительности же развод следствием множества причин, мотивов, которые приводят к кризису супружеских отношений и в определенных случаях завершаются разводом.

Некоторые социологи полагают, что основными условиями, предопределяющими развод, являются урбанизация образа жизни, миграция населения, индустриализация страны, занятости часть населения бизнесом, эмансипация женщин. Однако, это только условия, так называемый некоторый фон. Исследование мотивов разводов дает основание говорить об их довольно устойчивой иерархии.

На наш взгляд, не менее серьезной причиной разводов является отсутствие слаженности в системе подготовки молодежи к браку и службы психологической помощи семье. Среди мотивов разводов, как известно, преобладают аргументы – «не сошлись характерами». Надо признать, что люди неодинаковы не только по своим физическим, но и психологическим характеристикам, поэтому просто необходимо считаться с особенностями партнера, и не стремиться подгонять его под свою мерку. Выяснение изъянов и взаимные попреки супругов способны завести брак в тупик. Следует стремиться к взаимной терпимости и терпению. Успешная реализация социально-экономических мероприятий, облегчающих быт, а также постоянное совершенствование духовной жизни членов семьи, несомненно, будут способствовать постепенному уменьшению разводов.

Устойчивость благополучной и устойчивость неблагополучной семьи, как известно, не одно и то же. Можно встретить очень устойчивые семьи, основанные на враждебных обществу нормах и принципах. Устойчивость семьи может достигаться также деспотическим подавлением

⁴⁴ См.: Семья. Социально-психологические и этические проблемы: Справочник/В.И.Зацепин, Л.М.Бугинская, И.Н.Говриленко и др. Киев. Политздат. Украины, 1989. -С. 225.

всех её членов личностью главы семьи, что характерно для патриархального типа семьи, это тоже неблагополучная семья. Нельзя считать благополучной и семью, основанную только на материальной зависимости одних членов семьи от других. Благополучной и устойчивой есть основания считать только такую семью, в которой отношения строятся на демократических началах, в которой нравственно - психологический климат способствует развитию ее членов и которая в своем развитии, имеет гуманистическую социальную направленность.

Общество заинтересовано в том, чтобы каждая семья была счастливой и прочной, чтобы отношения между супругами, родителями и детьми были доверительными и добрыми. Жизнь постоянно убеждает в том, что супружеская прочность, как правило, имеет общественную направленность. Члены благополучной семьи, у которых ладится и личная жизнь и труд, несомненно, вносят большой вклад в развитие его общества.

Устойчивость семьи во многом зависит и от того, насколько молодые юноши и девушки духовно и нравственно подготовлены к созданию семьи, насколько развита у них чувство ответственности к вступлению в брак. К сожалению, одной из издержек рыночных отношений оказывается материальные расчеты при вступлении в брак, что может нанести серьезный урон духовно - нравственным основам семьи. Большие проблемы создают возрождение многоженства, явления давно минувших времен. Это явление не может привести семью к стабильности, при этом нарушаются нравственно - правовые основы семьи, в таких семьях не может быть искренней любви во взаимоотношениях не только супругов, но и всех членов семьи.

Необходимо отметить, что любовь имеет тесную связь с нравственностью. Ее высшая нравственная ценность признана почти всеми. При этом глубину, богатство, содержание любви зависят от уровня развития конкретной личности, но еще в большей мере от уровня нравственно-психологического и эмоционально - эстетического развития личности.

Таким образом, формирование духовно - нравственных основ семьи весьма сложный и трудный процесс. Мы выявили, что взаимопонимание, любовь, уважение друг друга в семье, согласованные действия, предотвращение конфликтных ситуаций и семейных «драм» - это залог укрепления духовно - нравственных основ семьи.

Анализируем соотношение понятий «духовное» и «нравственное». Очень часто мы воспринимаем эти понятия в единстве, глубоко не вдаваясь в содержание каждого из них и их соотношения. На самом деле, - нравственное по общему признанию философов и теоретиков, ориентировано на сложившиеся в культуре образы морали. Духовное с нравственным роднит то, что в нем оцениваются не только практические действия, но и побуждения, намерения, мотивы.

Нравственное ведет человека к способности определить свою линию поведения, опираясь на совесть, чувства личного достоинства. Нравственное служит одним из средств духовного, но отнюдь не исчерпывает его. Духовное столь же существенным образом стимулируется средствами интеллектуального и эстетического, но не обеспечивается, не гарантируется ни каждым из этих средств, ни всем ими, вместе взятыми. Духовное не обеспечивается (не гарантируется) в том числе и религиозным образованием, ибо и из него можно вынести различные плоды.

Подводя итог, можно сказать, что духовность и духовно - нравственное носят ярко выраженный секулярный характер, где центром семейной духовности является познание.

Мы исходим из философских позиций, которая видит семью как общественную ценность, выработанную человечеством, и заинтересованы в системном, целостном исследовании, предполагающим теоретико-методологическое обобщение всех научных знаний о семье.

Смыслом духовно - нравственной сущности основ семьи можно считать достижение творческой и нравственно ориентированной реакции её членов на происходящее в семье и за её пределами. Жизнь каждого ценна именно своим личным путем и личным трудом, направлен-

ном в итоге на всеобщее благо. На это должна быть ориентирована духовно - нравственная ценность основ семьи. Учитывая, что этика имеет дело с формированием характера, то нет лучшего места как семья. Беседа с детьми является прекрасным способом для формирования этических стандартов.

Стоит отметить, что воспитание семьи может проходить в разных формах в зависимости от того или иного социально-культурного контекста. К примеру, традиционное воспитание будет, конечно, отличаться от современного или от семьи, которая готовит своих детей к жизненной необходимости.

В традиционной семье роль духовно-нравственных ценностей особо велика, и она доминирует при оценке реальности, которая встает перед членом семьи. В этой системе ценностей доминирует чувство стыда и наказания не только за осуществление какого-либо неправомерного, с точки зрения традиционного общества, действия, но и даже относительно интенциональной мысли об этом.

Эта культура ориентирована на соблюдение традиционных нормативов в соответствии с высокими культурными стандартами, которые могут иметь как литературное происхождение, так и религиозное.

В центральноазиатском масштабе достаточно трудно отделить традиционное от религиозного пространства. Это во многом определяет и характер воспитания в семье. Единственная проблема в такой форме воспитания заключается в том, что молодые члены семьи не всегда могут быть способны получить те навыки и знания, которые им будут необходимы для адаптации к современной жизни. Многие современные параметры общественной жизни не всегда совпадают с традиционной системой воспитания. Иногда человек из сельской местности, где, собственно, человек полностью погружен не только в назидательную, но и в практическую сферу реальности своей общины, ставит лояльность перед семьей и общиной выше, нежели лояльность перед более широкой формой социальной жизни.

В этом контексте воспитание в традиционной семье должно быть не только выражено в границах собственной

культуры и ценностей, но и иногда выходить за их пределы. Это мы можем наблюдать и в Таджикистане, когда в национальной семейной традиции многие формы социального поведения взяты из произведений известных классиков персидско-таджикской литературы, которые во многих случаях выходят за пределы региональных и религиозных границ на уровень мировой культуры, так как вопросы и проблемы, которые поднимаются в них, носят общечеловеческий характер.

Безусловно, усвоение подрастающим поколением образцов всемирной культуры происходило практически во все времена посредством такого института как семья. Прежде чем до ребенка доходили другие социальные институты, каким ценностям и нормативам следовать ему, он был уже инструктирован своими родителями в семье. Однако, со временем ситуация меняется. Духовно-нравственные нормативы ребенок все больше получает в школе, во дворе, общаясь со своими соседями, в религиозных и общественных организациях.

В эпоху информационной революции ребенок находится под контролем и влиянием информационного пространства – телевидения, видео, интернет. Телевидение в 80-е годы прошлого века с точки зрения ряда ученых Запада, стали оценивать как "воспитателя, не имеющего себе равных". Изменения, происходящие в XXI веке, требуют выявления роли телевидения в формировании духовно-нравственных ценностей. Нравственные идеалы школьников начинают все более формироваться под воздействием влияния средств массовой коммуникации.

С точки зрения Д. Белла и Э. Тоффлера человечество прошло несколько этапов цивилизации: аграрный, индустриальный, постиндустриальный или информационный⁴⁵. Конечно, информационный век практически изменил социальные ро-

⁴⁵ Тоффлер Э. *Метаморфозы власти*. М.: ООО Изд-во АСТ, 2002. с.669.; Тоффлер Э. *Третья волна* / Пер. с англ. М.: ООО "Издательство АСТ", 2002.-776с. Тоффлер Э. *Шок будущего* /Пер. с англ. - М.: ООО "Издательство АСТ", 2003.-557с. Белл Д. *Социальные рамки информационного общества*. М.: Политическая литература, 1991. с. 330.; Белл Д. *Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования*/ Пер. с англ. Изд. 2-ое, испр. и доп. М.: Academia, 2004.-788с.

ли в семье и, в какой-то мере, ограничил влияние нравственных нормативов на своих детей, точно также как глобальная экономика и политика, включая информационные сети, ограничили влияние национальных государств и право их на контроль над социальным поведением своих граждан.

Однако, и в том и в другом случаях семья и государство продолжают играть важную роль в закреплении наиболее значимых социальных и культурных кодов поведения людей, которые способствовали бы не только процветанию государства и семьи, но и созданию пространства для диалога и развития необходимых качеств и навыков для ответа на существующие вызовы реальности.

Нет сомнения, что семья также как община ориентирована на аскрептивные формы лояльности и закреплена в большей мере эмоциональными факторами, нежели рациональными, особенно, когда семья носит традиционный характер.

Исследования показывают, что многие семьи, которые приезжают из сельских местностей в город, испытывают

культурный и социальный шок от несоответствия того, чему их учили в семье, и то, что они видят в городе.

Зачастую они стараются подражать городским нормативам бессознательно, не рефлексируя над тем или иным событием. Это приводит людей к приобретению и закреплению «ложных потребностей». В этом смысле роль современной семьи заключается, прежде всего, в создании необходимых условий для адаптации детей к реальности.

Информационное общество передает информацию и нормативы поведения массового человека. Осваивая эти нормативы, традиционный человек сталкивается с ситуацией психологической пространности, что зачастую приводит его к изоляции, а иногда и к радикализму в сфере социальной, культурной, политической и религиозной жизни.

В этом контексте важно создавать на государственном уровне условия для сохранения традиционных ценностей, которые сохраняют базовые ценностные ориентации таджикской семьи.

Ключевые слова: Семья, семейные отношения, духовное, нравственное, национальная культура, национальная традиция, эстетические отношения .

«Значение духовно - нравственных факторов в формировании семейных отношений»

В статье рассматривается духовно-нравственная основа современной таджикской семьи, особенности её развития в переходной период.

Показаны некоторые региональные и национальные особенности духовной жизни таджикской семьи в тесной связи с экономическими, социально-политическими и культурными процессами в Таджикистане.

Внимание уделяется также анализу духовно - нравственных основ со стороны античных и таджико-персидских мыслителей.

Annotation

It is (discussed) considered spiritual – moral base in modern tajik family, the facts of its development of transitional period.

It is shown some regional and national peculiarity spiritual life of tajik family in harrow connection with economics, social- politic and cultural processes in Tajikistan.

It is shown the meaning of national factor in indentifying peculiarity of spiritual – moral base of family.

Key words: Family, family relationship, spiritual, moral, national culture, national traditions, esthetic relationship.

ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Юркевич Н.Г. Советская семья. Функции и условия стабильности. Минск.«Изд-во» БГУ,1970. -С. 15.
2. Журнал «Новый мир». №3,1974. -С.177.
3. Макаренко А.С. Общие условия семейного воспитания // Пед. Соч. Т.3. М.: 1956. -С. 61.
4. М.К. Гафарова, В.А. Фомина. - Общественное сознание. Душанбе. «Ирфон», 2001. -С.97.
5. Макаренко А.С. Общие условия семейного воспитания // Пед. Соч. Т. -С. 61.
6. Концепция национального воспитания Республики Таджикистан. Душанбе. Ирфон, 2003. - С. 11.
7. И.В. Гребенников. Основы семейной жизни. Москва «Просвещение» 1991.-С. 24.
8. Семья. Социально - психологические и этические проблемы.: Справочник / В.И.Зацепин, Л.М.Бугинская, И.Н. Говриленко и др. Киев. Политздат. Украины, 1989. -С. 225.
9. Тоффлер Э. Метаморфозы власти. М.: ООО Изд-во АСТ, 2002. с.669 .;
10. Тоффлер Э. Третья волна / Пер. с англ. М.: ООО "Издательство АСТ", 2002.-776с.
11. Тоффлер Э. Шок будущего /Пер. с англ. - М.: ООО "Издательство АСТ", 2003.-557с.
12. Белл Д. Социальные рамки информационного общества. М.: Политическая литература, 1991. с. 330.;
13. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования/ Пер. с англ. Изд. 2-ое, испр. и доп. М.: Academia, 2004.-788с.

МАКТАБУ МАОРИФ ДАР «ОИНА»:

МУШКИЛОТИ МАКТАБУ МАОРИФ ДАР ОҒОЗИ САДАИ БИСТ (АЗ РӯИ МАВОДИ МАЧАЛЛАИ «ОИНА»)

Нӯмончон Ғаффоров,
номзади илми таърих, докторанти Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Муаллиф бо истинод ба маводи маҷаллаи «Оина», ки солҳои 1913-1915 дар Самарқанд ба забонҳои тоҷикӣ ва ўзбекӣ нашр мешуд, муҳимтарин масоили мактаби миллий ва низоми таҳсилоти Осиеи Миёнаро дар ибтидои асри ХХ бозгӯ намудааст. Мушкилоти макотиби усули нави кишвари Туркистон ва аморати Бухоро меҳвари баҳси мақола аст. Дар он навиштаҳо, хабарҳо ва номаҳои Маҳмуд-хоча Беҳбудӣ, Ҳочӣ Муин Шукрулло, Саидризо Ализода, Исмоил Садри, Саид-бобоҳон Аҳрорӣ ва дигарон роҷеъ ба проблемаҳои мактабу маорифи мусулмонӣ ва таъсиси мактабҳои «усули ҷадид» мавриди таҳлилу баррасии кӯтоҳ қарор ёфтаанд. Аз мақолаи мазкур аён мегардад, ки муаллифони маҷаллаи «Оина» бунёди ҷомеаи инсонпарварро танҳо пас аз ислоҳоти дақиқи соҳаи маорифи кишвар тасаввур мекардаанд.

Ибтидои қарни ХХ бо ҳаводиси иҷтимоиву сиёсӣ ва фарҳангиаш пешорӯи замон талаботи нав ва вазифаҳои мубраму печидаро рӯ ба рӯ мегузашт ва тараққи-парварону мунаваффикрони ин давраи

муҳими таърихӣ дар симои ҷадидон баҳри раҳой аз маҳдудии фарҳангӣ ва наҷоти миллати хеш аз ҷаҳолату торикӣ ва бесаводӣ басо кӯшиш намуда, ҳамвата-нонро ба бедорӣ, ҳудогоҳӣ ва илму маърифат даъват менамуданд. Маҷаллаи «Оина» сад сол муқаддам ҳамчун минбари баланди ҷадидони Осиеи Миёна ва паҳнкунандаи ғояҳои асосии фарҳанг-офаринию маърифатпарварии онҳо дар роҳи ба таҳрик овардани афкор, тақон додани андешаи мардум ва худшиносию ҳудогоҳии тоҷикон хидмати босазое кардааст. Ин наشريҳои ҷадидӣ, ки ба гуфтаи устод Айнӣ «барои ҷавонон як дараҷа вазифаи фикри нав паҳн карданро ба ҷо меовард» (1, 132), дар раванди ислоҳоти мактабу мадориси мусулмонӣ хизмати шоиста намуд ва маҳз тавассути ин маҷалла масоили мубрами низоми маорифи кишвари Туркистон ва аморати Бухоро баррасиву инъикос мегашт.

Маҷаллаи «Оина» аз 20 августи соли 1913 то 15 июни соли 1915 дар Самарқанд дар ҳаҷми 68 шумора ба забонҳои тоҷикию ўзбекӣ ба таъриҳи расида-

аст. Ношир ва муҳаррири он Махмудхоча Бехбудӣ, ки барҳақ сарвари ҷадидони Осиёи Миёна маҳсуб меёфт, дар нахустшумораи маҷаллаи хеш мароми фаъолияти ноширонашро дар роҳи маорифпарварӣ ва ислохотхоӣ чунин ифода кардааст: «Дар ин замон баъзе ашхосе, ки ба инояти ҳақ филҷумла ҷашм кушода ва ба аҳволи оламу авзои умам (мардум – Н.Ф.) ба сабаби савки табиат ва ё ба хондани илми таърих ва татабуъ (тадқиқ – Н.Ф.)-и мозӣ (гузашта – Н.Ф.) воқиф гаштаанд, албатта толиби ислоҳ мешаванд. Вирди забони ин гуна касон ислоҳ ва ислоҳ аст. Агар аз онҳо пурсида шавад, ки ислоҳ аз кучо сар мешавад, ҷавоб хоҳанд гуфт, ки аз мактабу мадраса. Чунки ҳаёти миллат вобаста ба мактабу мадраса аст. Мактабу мадрасаи кадом миллат, ки обод аст, он миллат худро мудофия мекунад, ҳам соҳиб ва ҳам ҳокими дигар миллат мегардад. Мактабу мадрасаи кадом миллат ҳароб ва ё ба таназул аст, он миллат маҳкуми таданӣ (таҳқир – Н.Ф.) ва забунӣ аст. Ривочи дину миллат, тараққии илму диёнат, пешрафти фазлу ҳунар, ислоҳи ахлоқу одоб, хубии маишату зиндагонии ҳар тоифаро сабаб мактабу мадраса аст» (11, 28).

Дар саҳифаҳои «Оина» ходимони намоёни ҷадидия Садриддин Айнӣ, Сиддикии Аҷзӣ, Сайидаҳмади Васлӣ, Ҳоҷӣ Муин Шукрулло, Зухуриддин Фатҳиддинзода, Абдурауфи Фитрат, Абдувоҳиди Мунзим, Мирзо Сирочи Ҳаким, Фаҳриддини Рочӣ, Сайидризо Ализода ва дигарон перомуни масъалаҳои мухталифи илму дониш, ҳолати мактабу мадрасаҳо, услуби нави таълиму тадрис ва аҳамияти мактабҳои усули савтия мақолаҳои пурэҷоз ва шеърҳои ҷонгудоз навиштаанд. Аз маводи маҷалла аён мегардад, ки муаллифон бунёди ҷомеаи инсонпарварро танҳо пас аз ислоҳоти дақиқи соҳаи маорифи кишвар тасаввур мекарданд.

Дар шумораи сеюми маҷалла мақолаи Сайидризо Ализода «Моро ислоҳи мадорис ва макотиб лозим аст» ба таъб расидааст, ки муаллиф бо таассуф ваъи ногувори соҳаи маорифи кишварро таҳлилу баррасӣ менамояд. Дар он аз ҷумла омадааст: «Ҳамаи ин бадбахтиҳо ва разолат, ҷумла ин харобиҳо ва сафолат,

ки мо – туркистониёнро фаро гирифтааст – аз адами мадориси муназзам ва факдони макотиби замона аст... Ҳеҷ миллате ва ҳеҷ тоифае тараққӣ ва пешрафт накарда ва бисёре миллатҳо бартарӣ ва тавфиқ наёфта, магар дар сояи мадорис ва макотиби мунтазам, ин ҳама асбобу олати аҷиба, ин ҳама ҳунарҳои ғариба, ки ақул (хирадманд, доно – Н.Ф.)-и мо, туркистониён аз дидану шунидани онҳо ҳайрон мешавад, ҳосил нашуда магар аз баракати улум ва фунуни замония. Соири миллатҳо аз мактабу мадорисҳои эшон, илова бар ҷандин улуми нофеъа, дорои фанни табиӣ, муҳандисӣ, муаллимӣ, мутарҷимӣ, муншигӣ ва ғайра гардида, ҳар моҳе аз сад то ҷанд ҳазор манот (воҳиди пул – Н.Ф.)-ро дар болои курсӣ бо камоли истироҳат нишаста дарёфт мекунанд, аммо мо – туркистониён 7-8 сол дар мактабҳо хонда, номи худро ба зӯр навишта ва 15-20 сол дар мадрасаҳо таҳсил карда, калимае ҷанд арабӣ гуфтугӯ кардан наметавонем... Солҳост, ки мусулмонони соири мамолик дараҷаи лузум ва аҳамияти мактаби ҷадидаро доништа, фоида ва манфиатҳои онҳоро фаҳмида, дар ҳар шаҳру қарияҳо доир намуда, рӯз ба рӯз ба тақмили онҳо мекӯшанд, аммо мо – мусулмонони Туркистон на ин ки мадорису макотиби ҷадид таъсис менамоем, балки онҳоро ҳанӯз бидъат ва ҳаром мешуморем, наметавонем мо – мусулмонони Туркистон-ро чӣ шуда?» (3, 74-75). Муаллиф дар хотимаи мақолаи хеш чунин хулоса менамояд, ки «айбҳои мо на ин қадар аст, ки бо навиштану гуфтан тамоми шавад. Вале илоч ва ҷораи онҳоро аз иҷрои ҳамин як ҷумла будааст, овардан мумкин аст, ки: Моро ислоҳи мадорису макотиб лозим аст» (3, 76).

«Оина» дар шумораи чоруми худ аз 16 ноябри соли 1913 таҳти унвони «Масъалаи мактаб» маводи пурсиши афкори хонандагонии маҷалларо роҷеъ ба ҷанбаҳои мухталифи мактабу маорифи кишвар иборат аз 15 савол дарҷ намуд ва ноширони он умед доштанд, ки «арбоби басират ҷавоби ин саволҳои муҳимро, ки ба асос ва тақвияи дину маишат хидмат мекунад, бо камоли тааммуқ (амиқ, чуқур – Н.Ф.)-у озодӣ ва бо далоили шаръиву

таърихӣ ба идора нависанд, идора дар ин боб бетараф аст» (10, 101).

Муаллими мактаби усули чадид дар Каттакӯргон Ҳочӣ Муин Шукрулло ба ин пурсишномаи «Оина» дарҳол ҷавоби муфассал медиҳад ва он дар шумораи ҳафтуми маҷалла аз 7 декабри соли 1913 чоп мешавад. Ӯ аз ҷумла дар посух ба саволи сеюми «Масъалаи мактаб» чунин навишта буд: «Барои атфоли ислом мактаби чадид пурфоид аст, чунки дар макотиби қадима кӯдакон дар зарфи 8-10 сол ба зӯр соҳиби хату савод мешаванд. Аммо дар макотиби чадида дар миёни 4-5 сол илова ба хату саводи расмӣ: Куръон маъа таҷвид, акоид, масоили зарури таҳорату намоз, ҳисоб, таърихи ислом ва ҷуғрофия, ки иборат аз заруриёти динӣ ва дунявӣ аст, хабардор мешаванд» (29, 172). Муаллифони маҷаллаи «Оина» чораҳои аз ғафлат начот ёфтани ва ба шохроҳи тамаддуни умумибашарӣ дохил шуданро танҳо дар ислоҳи услуби мактабу маориф ва дар бунёд намудани пояҳои навини таълиму тадрис мекунанд. Чунончӣ, М.З. Мирзозода дар шумораи 17-уми маҷалла аз 15 феввали соли 1914 бо ҳасрат навишта буд: «Ҳеҷ миллате тараққӣ нахоҳад кард, магар ба ислоҳи макотибу мадорис. Мактабу мадорис ҳам ислоҳ нахоҳад шуд, магар ба мувофиқи замони ҳозира ҳар гоҳ чашм кушода, ба аҳволи ҳозираи худ назар намоем, медонем, ки ба чӣ ҳолат афтаедем ва аз бетартибии макотибу беназми мадорис ба ин дараҷа расидаем... Илми мардуми замон ба он поя расидааст, ки ба авҷи афлок парвоз менамоянд ва мо ҳанӯз дар тағи чоҳи меҳнат чо шуда, монанди ҷуғз (бум), ки аз ободӣ гурезад, аз илму маориф мегурезем... Агар мо ҳам мувофиқи замони ҳозира ба таҳсили илму ҳунари кӯшиш намоем, дар андак муддат соҳибқадр ва манзалангардида, исми мо ҳам дохили дафтари номдорон мешавад ва иззату обрӯи ҷаҳонро хоҳем ёфт ва илло помол хоҳем шуд!» (15, 313).

Яке аз муаллифони «Оина» Исмоили Садрӣ, ки ҳамроҳи Абдурауфи Фитрат, Шавкат Ниёзӣ, Муаммир Бурҳонов ва дигар ҷавонони рӯшанфикри Бухоро дар Стамбули Туркия таҳсили илм намуда буд, сабаби беназми, бетартибӣ ва дар пояи суғурӯ вучуд доштани сохтори

маорифи аморатро дар ҷаҳолат ва нодонӣ мебинад. Ӯ дар ин бобат менависад, ки «мо қабл аз се-чаҳор аср марҷаъ (ҷои бозгашт, паноҳгоҳ – Н.Ғ.)-и кулл будем ва Бухорои мо маркази улуму фунуни гуногун буд, ки барои таҳсил аз ҷаҳор тарафи дунё бад-ин ҷо мешитофтанд. Имрӯз моро чӣ шуд ва чӣ расид, ки ба чунин ҳолати фалокатзада ва бадбахтӣ афтаедем! Ин ҳама бадбахтӣ, ки имрӯз ба мо рӯ оварда ва меорад, ҳамоно натиҷаҳои танбалӣ, танпарварӣ, аз дунё беҳабарӣ, мурут (таъмин – Н.Ғ.)-и манфиати шахсия ва помол кардани манови умумия аст, ки инҳо ҳама ношӣ (пайдо, пайдошаванда – Н.Ғ.) аз ҷаҳолат ва нодонӣ аст» (6).

Қобили тазаккур аст, ки дар саҳифаҳои маҷаллаи «Оина» намояндагони рӯшанфикри мадрасаву масоҷид низ андешаву фикрҳои судманди ҳешро перомунӣ ривочу раванқи мактабу маориф, талаби илму дониш, ислоҳ намудани вазъи таълим ва мубориза бар зидди ҷаҳолату бесаводӣ баён менамунанд. Чунончӣ, навиштаҳои ходимони дину мазҳаб Мулло Зафар Махдум (19), Қорӣ Абдулбосит (7), Қорӣ Одилбекзода (9) ва дигарон оид ба раванқи таълиму тарбия, масъалаҳои печидани мактабу мадрасаҳои мусулмонӣ ва ислоҳу таҷдиди онҳо хеле ҷолиби диққатанд.

Бояд зикр намуд, ки бисёре аз навиштаҳои муаллифон бо имзоҳои мустаор, аз қабилӣ «Айн. Мим.», «Алиф. Дол.», «Мим.», «Нун. Ё.», «Син. Айн.», «Сод. Айн.», «Фе. Ре.», «Че. Нун.» «Қоф.Мим.», «Миллӣ», «Мутаассиф», «Муфтизода», «Сомеъ» ва ғайра ба таъбир мерасиданд. Фарзанди мударриси таҷдудпарвари Бухоро Домулло Муҳаммад Иқроми муфти Абдурахмон Махдум дар маҷаллаи «Оина» бо имзои «Муфтизода» дар бобати масъалаҳои мактабу маорифи миллӣ мақолати зиёди пурмуҳтаво, аз ҷумла «Илм ва ирфон», «Саодатдорӣ ба илм мешавад», «Чаро асар намебахшад?», «Тарбия» ва ғайра чоп намуда буд. Чунончӣ, дар яке аз мақолаҳои бо таассуф навишта буд:

«Муддатест, ки дар сафаҳоти ҷароид дар бобати илму маорифи мо ва умум тӯрониён чӣ қадар баҳсҳо ронда мешавад ва дар зидди худбинону ҷаҳолат-

парастони ин диёр низ чӣ қадар мақолаҳои манзум ва мансур мунташир мегардад ва дар тариқи ислоҳоти мадорису тасхил (осонӣ, сабуки – Н.Ғ.)-и макотиб бар вақфи иқтисоӣ замон низ чӣ қадар суҳанҳо дар миён меоянд, валекин аҷиб аст, ки аз ин қадар мақолоти матбуа, то ҳол таъсире мушоҳида нагашта... Бас мо тӯрониён ба ин навъ таассуб ва мамониат аз тараққӣ ва маданият чӣ гуна хоҳем зист? Бас модоме, ки сикот (мардони шоёни бовар – Н.Ғ.)-и миллат на ба доду фарёди мо мутаассир мешаванд ва на мақолоти ҷонхароши матбуотро гӯш менамоянд. Бас оқибат чӣ хоҳад шуд ва илоҷ чӣ бошад?». Ҳамзамон, дар поёни ин мақола шарҳи кӯтоҳи идораи «Оина» омадааст, ки дар он гуфта мешавад: «**Ин дарди ҳоҷӣ кӯҳна ва ба зудӣ нахоҳад рафт. Илоҷ – гуфтан ва боз гуфтан ва доимо гуфтан аст. То ки унсур (асл – Н.Ғ.)-и ҷавонони ояндаро таъсир ва ислоҳ кунад**» (22).

Дар маҷаллаи «Оина» жанри муқолама ҳамчун усули тарғибу ташвиқи ғояҳои ҷадидия баҳри рушду нумӯи мактабҳои усули савтия басо фаровон мавриди истифода қарор мегирифт. Дар саҳифаҳои ин нашрияи ҷадидон «Мубоҳисаи Муш Мирзо ва Пишак Сӯфӣ» (17), муқоламаи яке аз шогирдони мадрасаи Бухоро Содик бо домӯллои мадрасагии худ бо сарлаҳаи «Сухбат» (25), мақолаи муқоламавии Зухридин Фатҳиддинзода «Муҳовараи мулло ва тарафдори тараққӣ» (27), «Мунозараи қадимӣ бо ҷадидӣ» бо имзои мустаори «Сомеъ» (26) ва ғайра ба таъъ расидаанд, ки муаллифон бо забони содаву оммафаҳму гуфтугӯи тоҷикӣ роҳи ягонаи аз ҷаҳолату гумроҳӣ раҳо намудани мардуми ғафлатзадаро танҳо дар ислоҳи мактабу маориф ва рӯ овардан ба низоми нави таълиму тадрис миданд.

Ноширони «Оина» кӯшиш доштанд, ки ба воситаи шеърӯ адаб низ мардуми бесаводу ғафлатзадаро талқини бедорӣ намуда, онҳоро ба мактабу маориф ва донишу ҳунаромӯзӣ даъват кунанд. Шеърҳои Садриддин Айнӣ (24), Абдулвоҳиди Мунзим (5; 21), Асъади Бухорӣ (4), Мирзо Бурҳон (13), Мир Сарвар (12), Т. Аббосӣ (1), Фаҳриддини Роҷӣ (28), Қорӣ Начмиддин (8), Мирзо Ҳамдам Мирзоҳомидзода (14) ва дигарон,

ки ба забони форсии тоҷикӣ дар маҷаллаи «Оина» бо усули мурочиату даъватҳо манзури хонандаи тоҷик гаштаанд, ба аҳли илму маърифат, муаллимон ва аҳли маорифи кишвар нигаронида шуда буданд. Чунончӣ, дар қасидаи Абдулвоҳиди Мунзим «Мактаб», ки соли 1914 дар «Оина» бори нахуст дар № 11 иборат аз 13 байт ва матни пурраи он дар № 23 иборат аз 31 байт ба таъъ расида буд, тарғиби мактабу маориф ва илму ирфон бо равияи хитобу нидо ба толибилмон ба тариқи зайл ба миён гузошта шудааст:

*Бувад файзу саодат ҳосили туллоб дар
мактаб,
Ки аз файзу саодат ҳаст, фатҳуллоб дар
мактаб...
Ало, эй ташинакомони зулоли маърифат,
оед,
Хӯред аз чашмаи илму маориф об дар
мактаб...
Биё, эй толиби хушбахт, таҳсили маориф
кун,
Ризои ҳазрати парвардигорӣ ёб дар
мактаб...
Ба юмни иқтисоби нур аз анвори меҳри илм
Мунаввар кун замири хеш чун маҳтоб дар
мактаб...
Машиав дилтира аз ҷаҳлу бирав мактаб, ки
мегардад,
Дили торик чун хуришеди оламтоб дар
мактаб...
Гар аз хоби ҷаҳолат орзуи муҳлисӣ дорӣ,
Халосиҳо муяссар мешавад з-он хоб дар
мактаб...
Илоҳӣ ташинағони маърифат – авлоди
миллатро
Ба лутфат аз зулоли илм кун сероб дар
мактаб... (21, 358)*

Дар саҳифаҳои «Оина» мактабҳои хонандагону муштариёни маҷалла бо тақлифу пешниҳодот ва хоҳишу дархостҳои тез-тез интишор меёфтанд, ки аксарият ба масъалаи мактабу маориф дахл доштанд. Дар ин ҷода номаву навиштаҳои толибилми мактаби «Ислоҳ»-и Самарқанд Муҳаммад Салим Наимӣ (23), Мулло Қавомиддин-муфтий (20), Мулло Абдурахмон Маҳдум (18) ва дигарон қобили таваҷҷӯҳанд. Чунончӣ, поягузори аввалин мактаби «усули ҷадид» дар ҳудуди имрӯзаи Тоҷикистон Саидбоҳон Аҳрорӣ, вақте ки аз паи дарёфти

омӯзгори мувофиқ барои дуввумин мактаби усули савтияи хеш мешавад, ба маҷаллаи «Оина» мурочиат менамояд ва 10 августи соли 1914 дар шумораи 42-юми нашрияи мазкур эълоне дарҷ мегардад, ки дар он омадааст: «Дар уезди Хучанд дар деҳаи Хистеваз (Хистеварз, Қистакӯз – Н.Ф.) дар мактабе, ки бо усули ҷадид бо исми «Муҳаммадия» боз мегардад, барои таълими ҷаҳор синфи аввал муаллими ба усули таълим тавоно зарур аст. Шахсе, ки муаллимиро қабул карданист, аз вилояти Самарқанд буданаш шарт аст. Оид ба вазифа тариқи мактуб гуфтугӯ кардан мумкин аст. Муаллиме, ки бар ин ирода меку-

над, хоҳишмандем, то 25 август ба нишонии зер мурочиат намояд: Истгоҳи роҳи оҳани Хучанд, вилояти Самарқанд, деҳаи Хистеваз, ба Саид Бобоҳон Тӯраев» (16).

Ҳамин тариқ, дар тамоми муддати давомоти «Оина» мавзӯи ислоҳоти мактабу маорифи кишвар масъалаи марказӣ буда, мӯхтаво ва дарунмояи ин нашрияи ҷадидноро баён менамояд. Тавре ки аз таҳлилу баррасии маводи маҷалла бармеояд, дар ибтидои асри ХХ ҷадидон тавассути матбуоти хеш дар тарғибу таъшиқи аҳдофи таҷдидгарой ва пешрафти мактабу маорифи миллӣ саҳми босазо ва ҷашмрасе доштаанд.

Вожаҳои қалидӣ: ҷадидон, маҷаллаи «Оина», аввали асри ХХ, кишвари Туркистон, аморати Бухоро, низоми таҳсилот, ислоҳоти мактаби мусулмонӣ, макотиби усули нав.

Ключевые слова: джадиды, журнал «Оина», начало XX века, Туркестанский край, Бухарский эмират, система образования, реформирование мусульманской школы, новометодные школы.

Key words: jadids, magazine «Oina», beginning of the XX-th century, Turkestan region, Bukhara emirate, education system, reforming the muslim school, new-method schools.

Проблемы школы и образования в начале двадцатого столетия (По материалам журнала «Оина»)

Гаффаров Н.У.

Автор на основе материала журнала «Оина» («Зеркало»), издававшийся в Самарканде в 1913-1915 годы на таджикском и узбекском языках, раскрывает основные вопросы национальной школы и системы образования Средней Азии в начале XX века. Особое внимание уделено публикациям авторов журнала на таджикско-персидском языке о проблемах новометодных школ Туркестанского края и Бухарского эмирата. В работе подвергнуты краткому анализу статьи, заметки и письма Махмудходжи Бехбуди, Ходжи Муина Шукрулло, Саидризо Ализода, Исмаила Садри, Саидбобохона Ахрори и других о проблемах системы мусульманского религиозного образования и создания школ типа «усули джадид». Материалы статьи свидетельствуют о том, что авторы журнала «Оина» основу гуманитарного общества видели только в глубокой реформе сферы образования.

Problems of school and education in the beginning of the twentieth century (On magazine «Oina» materials)

Gafforov N.U.

The author on the basis of a material of magazine «Oina» («Mirror»), published in Samarqand per 1913-1915 in the Tajik and Uzbek languages, reveals the basic issues of the national school and the education system in Central Asia in the beginning of the XX-th century. The special attention is given to the publications in Tajik-Persian covering the problems in the new-method schools of Turkestan region and the Bukhara emirate. In work are subjected the short analysis of article, a note and letter Mahmudkhoja Behbudi, Hoji Muin Shukrullo, Saidrizo Alizoda, Ismail Sadri, Saidbobokhon Ahrori and others about problems of system of Muslim religious education and creation of schools of type «usuli jadid». Article materials testify that authors of magazine «Oina» a basis of a humanitarian society saw only in deep reform of an education sphere.

Адабиёти истифодашуда:

1. Аббосӣ Т. Румузи хасрат бар аҳли миллат // Оина.- 1914.- № 11.- С. 269-270.
2. Айни С. Таърихи инқилоби Бухоро, 1921 / Таҳияи Р. Ҳошим.- Душанбе: Адиб, 1987.- 240 с.

3. Ализода. Моро ислохи мадорис ва макотиб лозим аст // Оина.- 1913.- № 3.- С. 74-76.
4. Асъад. Мактаб // Оина.- 1914.- № 4.- С. 95.
5. Бухорой. Мактаб // Оина.- 1914.- № 11.- С. 267-268.
6. Исмоили Садри. (Бухоро). Чахолат – нодонӣ // Оина.- 1914.- № 27.- С. 521.
7. Қорӣ Абдулбосит. Ба уламо тобеъ шудан лозим аст // Оина.- 1914.- № 28.- С. 546-547; Уламоро табаият лозим аст // Оина.- 1914.- № 39.- С. 942-943.
8. Қорӣ Начмиддин. Тарғиб ба мактаб // Оина.- 1914.- № 34.- С. 822.
9. Қорӣ Одилбекзода. Авлоди Ватанро тарбият лозим аст // Оина.- 1914.- № 22.- С. 334-335.
10. Масъалаи мактаб // Оина.- 1913.- № 4.- С. 101-102.
11. Маҳмудхоча. Мулоҳиза // Оина.- 1913.- № 1.- С. 28-31.
12. Мир Сарвар. Тарғиб ба илм ва маориф // Оина.- 1914.- № 4 (56).- С. 94.
13. Мирзо Бурҳон. Фазилати мактаб // Оина.- 1914.- № 37.- С. 895.
14. Мирзо Ҳамдам Мирзоҳомидзода. Макотиб // Оина.- 1915.- № 9 (61).- С. 227.
15. Мирзозода М.З. (Бухоро). Илм ва тараққӣ // Оина.- 1914.- № 17.- С. 313-314.
16. Муаллим лозим аст (эълон) // Оина.- 1914.- № 42.- С. 1016.
17. Мубоҳисаи Муш Мирзо ва Пишак Сӯфӣ // Оина.- 1913.- № 7.- С. 169-170.
18. Мулло Абдурахмон Маҳдум. Таҳсил ва таътил // Оина.- 1914.- № 20.- С. 385-386.
19. Мулло Зафар Маҳдум. Бутхонаи эшон ё ки аҳволи баъзе мусулмонон // Оина.- 1914.- № 2 (54).- С. 45-47; № 3 (55).- С. 68-70; Мусоҳибаи илмия ва баёни ташаккур.- 1914 № 1 (53).- С. 22-23.
20. Мулло Қавомиддин-муфти. Илтимос мекунам ин маърузномаро дар Оина сабт намоянд // Оина.- 1914.- № 51.- С. 1229-1231.
21. Мунзими Бухорой. Мактаб // Оина.- 1914.- № 23.- С. 358-359.
22. Муфтизода. Чаро асар намебахшад? // Оина.- 1914.- № 52.- С. 1255.
23. Муҳаммад Салим Наимӣ. Нолиши талабаи мактаб // Оина.- 1914.- № 26.- С. 499.
24. Сод. Айн. Мозӣ ва ҳол // Оина.- 1913.- № 3.- С. 79; Нидо ба чавонон // Оина.- 1914.- № 5.- С. 118-119.
25. Содик (Бухоро). Сухбат // Оина.- 1914.- № 14.- С. 243.
26. Сомеъ. Мунозараи қадимӣ бо қадидӣ // Оина.- 1914.- № 21.- С. 820-821.
27. Фатҳиддинзода З. Муҳовараи мулло ва тарафдори тараққӣ // Оина.- 1914.- № 21.- С. 307-311.
28. Фе.Ре. Мустағнӣ зи тарбият машав ҳеч... // Оина.- 1915.- № 15 (67).- С. 429.
29. Ҳочӣ Муин Шукрулло. Ҷавоб ба масъалаи мактаб // Оина.- 1913.- № 7.- С. 172-174.

ҲИҚМАТИ МАРДУМӢ:

НАВОВАРӢ БА ВАСИЛАИ «ВАҚФ» БО ТАКЯ БАР НАҚШИ ТАРБИЯТИИ ОН ДАР ҚОМЕА

*Муҳаммади Мавлоӣ,
унвонҷӯи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон*

Муқаддима

Дар чанде аз давлатҳои ҷаҳон Вазорати вақфҳо бар қору фаъолияти вақфқунандаҳо (бо одамони наққори сарватманд ҳамкорӣ мекунад). Дар Эрон ҳам Созмони вақфҳо ин масъулиятро бар ӯҳда дорад. Имрӯзҳо дар аксар кишварҳо ба моҳияти вақф пай бардаанд ва онро тарғиб мекунад. Ҳаминро бояд гуфт, ки дар баъзе аз давлатҳои Аврупоӣ вақфҳо бо номи Созмонҳои хайрия мешиносанд.

Дар таърифи вақф (тӯҳфа) гуфтаанд: Вақф ниғаҳ доштани асли мол аст ва масрафи даромад ва манфиати он дар чихати нияти воқиф ва воқиф ба касе гуфта мешавад ки тамом ё қисмате аз дороии худро дар чихати масрафҳои бехбуди қомеъа ва умури хайрия вақф намояд.⁴⁶ Ҳамчунин дар таърифи дигаре аз вақф омадааст «вақф дарвоқеъ амале аст илоҳӣ ки шахс дар қомоли сихат ва саломати ақл ва андеша, тамом ё қисмате аз мол ва қони хешро бе он ки интизори дарёфти подоше дошта бошад бо тамоми вучуд ва ишқ ва барои ризои худо ба ҳамнавъ мешавад».⁴⁷

Ба иборати дигар вақф, боқӣ мондани асли мол ва қарор гирифтани манфиати он дар қорҳои хайр ва манфиати оммавӣ аст то мардум аз мановеъаш баҳраманд шаванд.⁴⁸ Вақф дорои тақсимоте аст монанди вақф бар авлод ва хешон, вақф бар фақирон ва дармондагон, умури хайрия, масъалаи динӣ, умури таълимӣ ва Падидаи вақф дорои хиттаи густардае аз фаъолият ва иқдом мешавад то қое ки агар ба дурусти хидоят шавад ба бисёре аз ниёзҳои инсон посух медиҳад ва ҳеҷ гоҳ қомеъаи инсонӣ бо камбудҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, омӯзишӣ ва фарҳангӣ рӯ ба рӯ нахоҳад шуд. Суннати вақф вижаи кишварҳои исломӣ ва

шарқӣ нест, дар кишварҳои ғарбӣ ва ҳатто нуктаи дурафтаи қазираҳои Австралия ва Африқо ва дар миёни сурх-пӯстони Амриқои Ҷанубӣ низ ин суннат вучуд доштааст. Ва ин ақвом барои маъбадҳо, парастигорҳо, қалисоҳо вақфҳоеро ихтисос дода буданд. Ба вижа дар Мисри бостон ва Юнон, Чин, Жопон, Рум, Бобил ва Фаластини қабл аз ислом низ вақфҳо вучуд дошта ки барои қараёни қори маъбадҳо ва қалисоҳо ва бозсозии таъмирии онҳо ва гузарони зиндагии рӯҳониён аз даромади он баҳра мегирифтаанд ва худ низ онро сарпарастӣ мекарданд ва ба донишомӯзони мадрасаҳои вобаста ба ин маъбадҳо хидматҳои лозимро медоданд. Он ҳангом ки масе-ҳият ба унвони дини расмӣ матраҳ шуд вақф низ дар ин оин мавҷудият ёфт, дар Инчили муқаддас ва рисолаи ёрони Исои Масеҳ ҳамчун рисолаи Пулси Ҳаворӣ низ матолиби роҷеъ ба вақф вучуд дорад.⁴⁹ Қовидонагӣ ва мондагории номи вақф низ яке аз фоидаҳои вақф қардан мешавад. Одамеъ бо вақфи баҳше аз амволи худ зимни касби ризои илоҳӣ ва пайравӣ аз суннат ва равиши паёмбари гиромии ислом, номи неқӯи худро қовидона месозад ва имрӯз шохиди он ҳастем ки қасоне ки садҳо сол аст дар ҳок оромиданд, аз самараҳои вучуди вақфҳои онҳо баҳши азиме аз қомеъа баҳраманд мешаванд ва гӯе он ки онҳо ҳанӯз зиндаанд. Суфраи баҳшиши онҳо барои ҳамеша густарда аст. Бисёре буданд ки амволи бешуморе доштанд ки насиби мероси онҳо қардид ва имрӯз ҳатто ному нишоне аз онҳо дар байни хонаводаҳои ҳақсон нест.

Шароит ва наҳваи вақф қардан

Аввалин шартӣ саҳеҳ будани вақф он аст, ки шахси вақфқунанда молики молҳое ки вақф мекунад, бошад. Яъне ин ки қасе наметавонад моли дигареро вақф қунад. Дар вақф чанд мавзӯе бояд возеҳ

⁴⁶. Фарши СайедАлиакбар, қомуси қуръон, қилди 7, саҳ 236.

⁴⁷. Бандарҷӣ Муҳаммадризо. Мақолаи вақф аз дидгоҳи таъриҳӣ ва истилоҳиносии фикҳӣ. саҳ 74. 1380.

⁴⁸. Воиз И. Мақолаи нигоҳе ба қойҳои вақф дар фарҳанги ислом. Саҳ 26. 1380с.

⁴⁹. Фаслномаи вақф меъроси қовидон. Шумораи 10 саҳ 25.

ва мушаххас бошад. Аввал ин ки манзур ва ҳадафи воқиф аз вақф кардан чист? Ба иборати дигар ин ки воқиф дар назар дорад даромади вақф дар чи роҳе ба масраф бирасад. Дуввум ин ки мушаххасоти дақиқи молҳои вақфшударо зикр намояд (мушаххасоти ҳамчун мавқеияти қароргирии замин, сохтмон ва ғ. мағозаи вақфшуда ва шумораи санади моликияти марбут ба он) то дар оянда дар иҷора додани сохтмонҳо ва ғ. заминҳои вақфшуда мушкиле ба вучуд наояд. Севвум ин ки воқиф мушаххас намояд сарпарастии молҳои вақфшуда баъд аз вафоти ҳудаш бо чи касе аст. Ҳамчунин лозим ба зикр аст ки воқиф барои иттилорасонӣ ва огоҳ кардани мардум аз қор ва нияти худ боиси вақфномае танзим кунад ки ҳамаи мавриди зикршударо дар он қайд намояд ва дар сурати имкон теъдоди аз афроди ҷомеъаро барои ин амали худ шоҳид бигирад.

Хадамоти вақф ба ҷомеъа

Хадамоти вақф ба ҷомеъа ба вижа дар тавсияи илм ва дониш ва эҷод ва ниғадории марказҳои илмӣ ва омӯзишӣ ба қадри возеҳ ва равшан аст ки бисёре аз таърихчиён ва муҳаққиқон ба нақши вақф дар тавсияи илм ва дониш ишора намудаанд. Ба унвони намуна назари донишманд ва таърихнависи маъруф Ибни Халдун зикр мешавад: «Намедонам худованд чӣ инояте ба Шарқ дошта, вале гумон мекунам ривочи бозори дониш ва пайвастигии рушди таълим дар тамоми заминаҳои дониш ва дигар санъатҳои зарурӣ дар сарзамини Шарқ, ба сабаби фаровонии умрон ва ободонӣ ва тараққии тамаддун ва шаҳршиноӣ ва кӯмак кардан ба талабагонии доништалаб аз роҳи маъош ва муқаррариҳое аст, ки аз вақф барои онон муайян мешавад ва дар натиҷа бо тавсия ғфгани вақф, асбоби рифоҳи толибони илм фароҳам меояд».

Аз раҳгузари вақфҳо баҳраҳои фарҳангӣ ва беҳдоштӣ ва ҳатто маишатии бисёр зиёде насиби ҷомеъа гардидааст. Яқинан яке аз омилҳои муҳими рушд ва шукуфоии тамаддуни исломӣ ва низом ғфгани амри пажӯҳиш ва талаби дониш ва ҳимоят аз донишмандони маркази илмӣ будааст ки ба василаи муассисаҳои бузург вақфҳои ки тавассути воқифони хайран-

деш ба вучуд омадаанд, эҷод шуда то ниёзи пажӯҳишгаронро бароварда сохта, ки битавонад осудахотир аз фикри таъмини маъош ба таҳқиқ ва пажӯҳиш ва ниғориш ва тарҷумаи китобҳои қарнҳои пеш аз худ пардохта, бо сафар ба дуртарин нуқтаи олам дар талаби илм ба дидори олимон ва фарзонагони дигар сарзаминҳои дунё низ ноил оянд.

Мадрасаҳо, китобхонаҳо ва бемористонҳои бисёреро дар дунёи ислом метавон баршумурд ки куллияи хароҷоти сохтмон ва идора кардани онҳо аз маҳалли вақф таъмин мешавад. Дар ҳақиқат вақф пуштвонаи поённопазире будааст ки дар ҳар шароите тавонистааст бидуни ниёз ба ҳукуматдорон ва давлатҳо ин гуна марказҳои илмиро по бар ҷо нигоҳ дошта ва амри таълим ва тарбиятро осон намояд. Бино бар ин чизҳое ки вақф шуда агар тибқи хоста ва нияти воқиф бошад ба таври кулли осори вақф дар ҷомеъаро метавон ба се дастаи иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ тақсим кард. Яке аз муҳимтарин осори иҷтимоии вақф эҳсон ва некӯкорӣ, дастгирӣ аз заифон ва бепаноҳону ятимон ва низ кӯмак ба фақироне аст ки ба сабаби иллатҳои тавоноии қор карданро надоранд ва қодир ба гузаронидани зиндагии худ нестанд. Ба ҳамин хотир баъзе аз воқфкунандагон даромади вақфи худро ба ин гурӯҳ ихтисос додаанд, бо нигоҳи гузар бар санадҳои вақф нишондиҳандаи он аст ки дар сарзаминҳои исломӣ ин нақши иҷтимоии вақф ҳамвора фаъол будааст.⁵⁰

Ба тавре ки агар мо вақфномаи арзишманди бузургмарди таърих, Амир Исмоили Сомониро ҳам мурур кунем, хоҳем дид ки эшон бо вақф намудани қисматҳои аз сарзамини Бухоро барои истифодаи фарзандон ва ҳамчунин ғуломон ва хидматгузоронаш, ки аз ҷиҳати молӣ дар сатҳи поини аз ҷомеъа қарор доштаанд, бар ин нақши вақф таъкид кардааст. Шеъри машҳури Саъдӣ низ баёнгари ҳамин ҳисси муштараки навъдӯстӣ аст:

*Бани одам азҳои якдигаранд
Ки дар офариниши зи як гавҳаранд.
Чу узве ба дард оварад рӯзгор
Дигар узвҳоро намонад қарор.*

⁵⁰ Курдистонӣ Сурон. Мақолаи мулоҳизоти иҷтимоӣ ва инсонӣ дар матни вақфномаҳои Курдистони Эрон. Саҳ 6. с.1391

*Ту ки аз меҳнати дигарон бегами
Нашояд ки номат ниҳанд одами.*

Аз ин рӯ, осори иҷтимоии вақф ки ҳамон гузаштан аз ҳақи шахсии худ барои ҷалби ризояти худованд ва таъмини ҳамбастагии иҷтимоӣ аст, ҳамвора лозим буда ва нақши барҷаста ва ҷашмгир ва монданӣ ифо намудааст.

Вақф, василае барои ҷалби эҳтиром ва муҳаббати дигарон аст. Эҳтиром ба монанди бархе рафторҳои дигар навъи рафтор аст ки интизор меравад дигарон дар ҳузури шахс нишон диҳанд.⁵¹

Мардум дар саросари зиндагии худ ба дунболи ба даст овардани мақбулияти иҷтимоӣ ҳастанд ва аз равишҳои гуногун мисли касб ва шугли пурдаромад, хусни рафтор ва ахлоқ дар бархурд бо мардум, касби дараҷаҳои болои тахсилӣ ва ғайра дар ҷиҳати бароварда кардани ниёз мекушанд. Падидаи вақфро низ метавон бо ҳамин дид тавҷеҳ намуд. Вокиф бо ин амали худ дар ҳоле ки эҳтироми иҷтимоии дунявӣ касб мекунад, ба саодати охиратӣ низ даст меёбад. Ба дигар суҳан вақф намудани мол ё дорой яке аз беҳтарин роҳҳои касби эҳтироми иҷтимоӣ аст.⁵²

Ба ин лиҳоз метавон унвон намуд ки вақф (ба унвони як амали солах) беҳтарин роҳи касби эҳтиром ва муҳаббати иҷтимоӣ аст. Чаро ки вокиф бо вақфи амволаш ба оромиши рӯҳӣ мерасад ва медонад ки бо вақф кардани моли худ савоберо касб карда ва аз гуноҳе дурӣ намудааст ва баъд ин ки вокиф вазифаи худро дар муқобили ҷомеа анҷом додааст. Ў ҳамчунин бо чунин иқдومه ниёзҳои отифии худро баргараф намуда ва ояндаи равшан ва собитеро барои фарзандони худ по-ярезӣ кардааст. Вақфкунанда аз тариқи вақф муҳаббати мардумро чи қабл аз марг ва чи баъд аз вафот ба сӯи худ ҷалб карда ва худро аз дарди танҳои ва ғурбат начот додааст.

Ангезаҳои иҷтимоии вақф:

Инсон мавҷуди иҷтимоӣ аст. Зиёде аз афроди ҷомеа хостори робитаи мутақобил бо дигарон ҳастанд ва дӯстдоранд дар мавқеият ва шароите қарор бигиранд, ки мавриди алоқа ва пазириши дигарон воқеъ шаванд. Вучуди ин ангезаи иҷтимоӣ боис мешавад то инсон дар ҷомеае ки худ фарде аз он аст, даст ба қорҳои хайр бизанад ва бо вақф қардан битавонад ба афроди ҷомеа хидмат намояд. Агар мутолиаи дар вақфҳое ки дар тамоми нуқтаи дунё вучуд дорад, дошта бошем ба равшанӣ хоҳем дид, ки ҳамеша гурӯҳе аз афроди ҷомеа аз ҳадамоти вақф баҳраманд шудаанд, ки ин амр нишонҳои ангезаҳои иҷтимоии вокифон аст.⁵³

Муҳимтарин масрафе, ки вокифони дурандеш ва некӯкор дар тӯли таърихи вақф барои вақфиёти худ дар назар гирифтаанд, ба рифоҳи умумӣ, фақрзудӣ ва адолати иҷтимоӣ марбут мешавад. Агар мо нигоҳе ба таърихи вақф ва мӯҳтавои вақфномаҳо биандозем ба хуби дармеёбем ки вокифони хайрандеш тамоми ҷанбаҳои ниёзҳои афроди ҷомеаро дар назар гирифтаанд.⁵⁴

Тавсия ва тарғиби дониш ва нақши он дар тарбияти афроди ҷомеа:

Арзише, ки ислом барои аҳли илм ва дониш қоилад аст, боис шудааст, ки ҳамаи мардум ба ҷустуҷӯи илму дониш рӯй биоваранд, зеро ҳамвора олимон аз арзиш ва манзилати иҷтимоии вижае бархӯрдор ҳастанд. Ҳамин амр сабаб гардид инсонҳои некандеш ба манзури ҳифз ва нигоҳдории марказҳои илмӣ ва таъмини хазинаҳои устодон ва хидматгузoron ва хароҷоти сохтмони маркази зикршуда ва эҷоди вақфҳои ҷадид даст бизананд. Ҳамчунин амали вокифин дар сохтани мадрасаҳо ва маркази густириши илму дониш боис гардид, ки олимони ва донишмандон ва андешамандони фаровоне дар сар то сари сарзаминҳои исломӣ парвариш ёфта, пояҳои тамаддуни азими исломиро бунёдгузори намоянд. Аз сӯи дигар метавон гуфт ки камтар андешманд ва донишмандеро метавон ёфт ки муддате аз

⁵¹ Пол Ҳирси ва Билончорд Кенс, мудирияи рафтори созмонӣ,ю тарҷумаи доктор Алии Алоқабанд. Саҳ 39.

⁵² Маъдандор Аббос, Вақф ва осори тарбияти он. Интишороти Увқоф ва умури хайрияи Луристон. Саҳ 55. 1375

⁵³ Пол Ҳирси ва Билончорд Кенс, мудирияи рафтори созмонӣ,ю тарҷумаи доктор Алии Алоқабанд. Саҳ 37.

⁵⁴ Хайрободӣ Сайед. Мақолаи нақши фарҳанги вақф дар тавсияи иқтисодӣ ва иҷтимоӣ. Саҳ.4.1380с.

даврони таҳсили худро дар мадрасаҳои вақфӣ нагузаронида ва аз пӯшок ва хӯрок ва абзорҳои зиндагӣ ва ҳамчунин устодҳои ройгон ва китобхонаи онҳо истифода накарда бошад.

Ба ростӣ ки таърихи таълим ва тарбияти ислом вомдори вақф аст ва эй басо агар чунин суннате ҳасанай набуд, илму тамаддун дар сарзаминҳои исломӣ густариш намеёфт. Ҳамчунин дар мавзӯи аҳамият ва нақши вақф дар тарбияти атфол, вақте ки ба баррасии таърихи илм ва омӯзиш дар ислом мепардозем, дармеёбем, ки аз ибтидои даъвати паёмбари гиромии ислом илмталабӣ ва касби дониш аз вазифаи ҳар мусулмон зикр шудааст, то ҷое ки дар ҷанги Бадр паёмбар барои нахустин бор дар таърихи инсон (ба асироне ки дар аввалин пирӯзии ҷангиаш аз душман гирифта буд) эълон кард, ҳамаи асирони ҷангиро ки босаводанд ройгон озод мекунам, ба шарте ки ҳар асире даҳ нафар аз атфолӣ муслиминро хондан ва навиштан биомӯзад. Нуктаи дигар ин ки паёмбари ислом аввалин касе буд, ки асиронро дар роҳи омӯзиши атфол вақф намуд ва ба баёни беҳтар паёмбари гиромии ислом аввалан аҳамияти илму донишро амалан ба мусулмонон ёдоварӣ намуд, сониян бо ин амали худ иҷозаи вақф намудани афрод дар роҳи илму донишро содир фар-муд. Ин манзалат ва арзиши илму дониш боис гардид, ки фарҳанг ва тамаддун ва илм дар сар то сари ҷаҳони ислом густариш ёбад. Нуктаи ҷолиб ин ки дар ин мактабҳо ки муаллимони асир онро идора мекарданд, Қуръонро ба тифлҳо омӯзиш меоданд ва ин нишонгари он аст ки аввалин китоби дарсӣ дар ислом Қуръон буд ва ба ин сурат паёмбари гиромии ислом ҳам кӯдакони мусалмонро босавод намуда ва ҳам асирон ба хоҳири таъсир аз каломи ваҳи илоҳӣ мусалмон шуданд.

То ин ҷо равшан шуд, ки тарбияти насли ҷадид дар ҷомеа ки мунҷар ба саодати мамлакатҳо мегардад, муҳимтарин фароянд ва дастоварди тавсияи илм ва дониш аст. Ҳоло ба яке аз дигар асбоб ва абзори муассир дар ин ҷарҳа ки китоб ва китобхонаӣ мебошад, ишора мекунем. Дар гузашта аввалин маркази таълим ва тарбият, масҷид буд ва пас аз он ки масҷидҳо расман ба сурати марказҳои таълим ва

тарбият даромад, китобҳои бисёре вақфа (тӯҳфа) ба масҷидҳо шуд. Ба тавре ки ҳамзамон бо сохтани масҷид китобхонае низ дар канори он сохта ва онро вақф мекарданд. Китобхонаҳои сохташуда дар қанои масҷидҳои шаҳрҳои муқаддаси Мадина ва Макка дар Арабистон бар ҳамин асос ба вуҷуд омаданд.

Вақф ва таъсири он дар таълим ва тарбият:

Дар мавзӯи вақф ва таъсири он дар таълиму тарбият метавон гуфт, вақф ба сурати мустақим ва ё ғайримустақим метавонад яке аз авомили муассир дар таълим ва тарбияти афроди ҷомеа бошад. Зеро ки тамоми омӯзишгоҳҳо ва мадрасаҳои ки ё худ вақф ҳастанд ва ё ба василаи даромади вақф идора мешаванд, дар таълим ва тарбияти ҷавонон ва кӯдакон нақши муассире доранд. Вақф ғоидаҳои бешуморе дорад ва дар сурати тавсия ва тарвиҷи он метавонад мучиби ироаи ҳадамоти бисёре дар сатҳи ҷомеа шавад ки ҳамаи онҳо ба таври мустақим ва баъзе низ ба таври ғайримустақим гӯёи нақши тарбиятии вақф аст. Дар ин мақола ба зикри баъзе аз ин ғоидаҳо мепардозем:

1. Пардохти воми бидуни баргашт ва ё бидуни баҳра ба ниёзмандони тангдаст ва кӯмак ба издивоҷи писарон ва духтарони ниёзманд.

2. Эҷоди мактабхонаҳо дар шаҳрҳо ва деҳаҳо барои ҳифзи Қуръони Карим ва таълим ва тарбияти кӯдакон ва ҷавонон.

3. Сохти бемористонҳо барои муолиҷаи ройғони беморон.

4. Озодии асирон ва додани кӯмаки молӣ ба онҳо ва хонаводаҳои онҳо.

5. Кӯмак кардан ба дар роҳ мондагон барои бозгаштан ба хона ва сарзаминашон.

6. Сохтани пулҳо бар рӯи рудхонаҳо.

7. Кӯмак ба нобиноён, маъҷубон ва касоне ки ба бемории саҳт гарифтор буданд.

8. Таҳияи суфраҳои таом барои фақирон ва афроди ғариб дар моҳи рамазон.

9. Пардохти хароҷоти кафану дафни мурдаҳои фақир.

10. Эҷоди қорвонсароҳо барои истироҳати тоҷирон ва мусофирон ва эҷоди обхӯриҳо барои сероб кардани раҳгузарон ва ниёзмандон ба об.

11. Эҷоди хочатхонаҳои умумӣ.

12. Сохтани ҳаммомҳои умумӣ барои мардум ва ба хусус ниёзмандон.

13. Таҳияи кафш ва либос ва пӯшок ба факирон.

14. Сохтани ятимхонаҳо барои ниғаҳдории ятимон.⁵⁵

Натиҷагирӣ

Бо тавзеҳоте, ки дар ин мақола навишта шуд, мушаххас гардид, ки вақф чӣ дар ҷомеаи исломӣ ва чӣ дар ҷомеаи ғайриисломӣ метавонад дар тарбият ва таълими афроди ҷомеа бисёр таъсиргузор бошад. Бино бар ин тавсия ва густариши вақфҳо ба огоҳирасонӣ ба мардум барои вақфи амволашон вобаста аст. Ҳамчунин метавон ба ҷуръат идао кард, ки агар вақф дар масири дуруст пеш биравад ва вокифон ба роҳи маъқул ва дурусте хидоят шаванд, бисёре аз мушкилоти ҷомеа ҳал мешавад. Ба иборати дигар корномаи дурахшони вақф ин муждари ба мо медиҳад ки аз тариқи густариши вақф ба хидояти онҳо метавон бештари ниёзҳо ва зарурияти ҷомеаро таъмин кард ва ё ҳадди ақал аз фишори онҳо ба буҷаи қулли кишвар кост.

Баъзе аз иқдомоте, ки мардуми сарватманди ҷомеа метавонанд барои амалӣ шудани ин ҳадаф анҷом диҳанд бад ин шарҳ аст: мадрасасозӣ, қабул намудани таъмини хароҷоти марбут ба омӯзиш ва таълими фарзандон, вақфи китоб ва сохти китобхонаҳои вақфӣ, сохти ятимхонаҳо барои ниғаҳдорӣ ва таълим ва тарбияти ятимон ва таъмини хароҷоти марбут ба он, кӯмаки молӣ ба донишҷӯёне, ки алоқаманд ба ёдгирии илму дониш ҳастанд, вале дар таъмини хароҷотҳои зарурии он нотавонанд, ниғаҳдорӣ аз пирон ва солмандон, кӯмак ба хонаводаи зиндониён, сохтани донишгоҳҳо ва хобгоҳҳо барои суқунати донишҷӯён, таваҷҷӯҳ ба ниёзҳои хоси бархе аз табақоти иҷтимоӣ, мисли хонавода, занон, ҷавонон, кӯдакон ва ғайра.

Ҷакида:

Вақф яке аз падидаҳои иҷтимоӣ аст, ки дар натиҷаи хайрхоҳии инсонҳои

некандеш дар ҷомеа ба вуҷуд меояд. Муҳимтарин масрафе, ки вокифони дурандеш ва некӯкор дар тӯли таърихи вақф барои вақфиёти худ дар назар гирифтаанд, бар осоиши умумӣ, аз байн бурдани ҷафр ва адолати иҷтимоӣ марбут мешавад. Вақф ба сурати мустақим ва ё ғайри-мустақим метавонад яке аз авомили муассир дар таълиму тарбияти афроди ҷомеа бошад. Ташвиқи сарватмандони ҷомеа барои вақфи амволашон бо аҳдофи тарбиятӣ аз навъовариҳои вақф дар асри ҳозир ба ҳисоб меояд. Вақф, тарбияти афроди ҷомеа, вокиф, эҳсонӣ нукӯкорӣ, тарбиятӣ тифл.

⁵⁵ Шалавӣ Аҳмад. Тарбия ва таълим филфиқри исломӣ. Саҳ 25 1985с.

Калидвожа: Вақф, тарбияти афроди чома, воқиф, эҳсонуну нукӯкорӣ, тарбияти тифл, мактаб.

Ключевые слова: вақф, воспитание индивидов общества, воқиф, милость и благодетель, воспитание ребёнка.

Мавлоӣ Мохаммад

Новаторства таким орудием «вақф» опора и ее воспитательный роль в обществе.

Вақф один из социальные явление следствие благосклонности человеческой доброжелатель появляются в обществе. Важные траченные что воқифони добродетелей в течение история вақф для вақфийети своих имели ввиду для благоприятный жизненный людей отстранить разности бедность и возлагать социальный справедливость.

Innovation in this instrument ... and support its educational role in society ..

One consequence of the social phenomenon of human benevolence benevolence appears in the society is important that Well-wishers for the story..... to its meant for favorable living people remove differences of poverty and social justice charge. .

Адабиёти истифодашуда:

1. Бандарчи Муҳаммадризо. мақолаи вақф аз дидгоҳи таърихӣ ва истилоҳшиносии фикҳӣ. 2001с.
2. Фаршӣ Сейидалиакбар. Қомуси Қуръон, ҷилди 7. Техрон 2007с
3. Аҳмад ибни Салмон Абӯсаид. Муқаддима бар фарҳанги вақф. Интишороти созмони уувоф, Техрон 1979
4. Ҳакимӣ Муҳаммад. Вақф ва баҳрамандии ҳамагонӣ. Техрон. Ҳичрат чопи 2. 2001с.
5. Деххудо Алиакбар. Луғатнома, интишороти муассисаи луғатномаи Деххудо, Техрон, 1993с.
6. Пол Ҳирси ва Билончорд Кенс, мудирияти рафтори созмонӣ, тарҷумаи доктор Алии Алоқабанд. Техрон, Амир Кабир 1996с.
7. Фаслномаи фарҳангӣ, таҳқиқӣ, иҷтимоӣ ва таърихӣ вақф меъроси ҷовидон. Шумораҳои 10, 22,30,65 Интишороти созмони увқоф ва умури хайрия. Техрон 1996с-2008с.
8. Шалавӣ Аҳмад. Тарбия ва таълим филфиқри исломӣ. Ҷузъи 5-ум аз доиратул маорифи исломӣ, Миср, Қоҳира. 1987с.
9. Умедин Сайедхусейн. Нақши вақф дар фароянди тавсия, интишороти ҳичрат, Қум 2001с
10. Профессор Буса Ҳарберт, pgf;ebit дар ташкилоти девони исломӣ, тарҷумаи доктор Фуломризо Вараҳром, интишороти муассисаи мутолиот ва таҳқиқоти фарҳангӣ, чопи аввал, Техрон 1988с
11. Мустафавӣ Минодухт, мақолаи вақф дар Эрони бостон, Техрон. 19072с
12. Азимӣ Сирус, равшиносии умумӣ. Техрон интишороти Деххудо 1969с.
13. Маъдандор Аббос, вақф ва осори тарбиятии он. Интишороти увқоф ва умури хайрияи Луристон. 1996с.
14. Саҳроии Ардаконӣ Аббос, мероси мондагор, интишороти ҷамъияти Ҳилоли Аҳмари Эрон бо ҳамкориҳои нашри нахустин Техрон, 2002.
15. Воизи Иззаттуло, мақолаи нигоҳе ба ҷойгоҳи вақф дар фарҳанги ислом. 2001с
16. Хайрободӣ Саид, мақолаи нақши фарҳанги вақф дар тавсияи иқтисодӣ ва иҷтимоӣ. 2001с
17. Курдистонӣ Сурон, мақолаи мулоҳизоти иҷтимоӣ ва инсонӣ дар матни вақфномаҳои Курдистони Эрон. 2012с.

Вақф ба сурати мустақим ва ё гайримустақим метавонад яке аз авомили муассир дар таълиму тарбияти афроди чома бошад. Ташвиқи сарватмандони чома барои вақфи амволшон бо ахлоқи тарбияти аз навовариҳои вақф дар асри ҳозир ба ҳисоб меояд.

НАВОВАРӢ ДАР ИСТИФОДА АЗ АЛЛАҲО ДАР АСРИ ҲОЗИР ВА НАҚШИ ОН ДАР ТАРБИЯТИ КӢДАК

*Фотима Эйбақободӣ,
унвонҷӯи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон,*

Муқаддима

Алла ба маҷмӯаи рӯбоиҳо, дубайтиҳо ва шеърҳои гуфта мешаванд, ки модарон дар сари гаҳвораи кӯдаконашон мехонанд. Вақте ки кӯдакро дар гаҳвора хоб мекунад ва дар лаҳзаи ҷунбонидани гаҳвора модар сурудӣ алла сар мекунад ин сурудҳо голибан ҳокӣ аз орзуи модарон барои фарзандон ва хонадонашон аст, ки хондани он барои кӯдак бисёр фоидаовар аст, зеро аз рӯзҳои аввали таваллуд тарбият аз гаҳвора сар мешаванд. Алла нахустин замзамае аст, ки тифл пас аз таваллудаш то чанд сол ҳар шабу ҳар рӯз аз забони модар мешунавад ва ин суҳанҳо дар ҷон ва мағзи фарзанд ҷойгир мешаванд. Вақте ки тифл чашм ба олами ҳастӣ мекушоӣ, ӯ мӯхтоҷи навозиши модар аст, ин навозишро кӣ мекунад? Модар, дили модар чашмаи муҳаббат аст, ки меҳри фарзанд дар он ҷӯш мезанад. Маъмулан дар ин аллаҳо воқеиятҳои иҷтимоии рӯзгор бозгӯ мешаванд. Барои намуна дар гузашта мисраи «калон шавӣ, паҳлавон шавӣ» тақрибан дар ҳамаи аллаҳо меомад, аммо акнун қадру қимати паҳлавонон камранг шуда, баъзе модарон орзу доранд, ки фарзандонашон «калон шуда, ба синни пирӣ бирасанд, вазиру кабир шаванд».

Ниниҷон калон шавад, калони пурдон

шавад,

Ҳушиёру ҷақон шавад, сафири олимон шавад

Алла ҷонам аллаё, ниниҷонам аллаё.⁵⁶

Модар гӯё тавассути аллаҳо дарсҳои аввалини зиндагиро аз боби мардӣ ва мардонагӣ, поксиратӣ ва ростгӯӣ ва дигар хислатҳои неки башарӣ ба кӯдаки худ талкин медеҳад.⁵⁷

Тоҷикон гаҳвораро бисёр муқаддас мешуморанд. Бе дарду бе нуқсон калон

шудани кӯдакро ба гаҳвора вобаста медонанд ва модарони ҷавон барои аввалин тифлашон гаҳвораро пурнақшу ниғор ва гаҳворапӯши маҳмал ва шохона орзу мекунад, ба тавре ки дар аллаи зер ин орзу ба чашм меҳӯрад.

*Алла балам аллаё// ба ҷони онаш аллаё
Ба ҷони дадаш аллаё// гаҳворааш заркорӣ,
болопӯшааш симкорӣ// қубакааш тиллокорӣ,
сумакааш нуқракорӣ// алла балам аллаё⁵⁸*

Баҳром Шермуҳаммадов дар китоби «Назми ҳалқии бачагонаи тоҷик» менависад: «Сарояндаи сурудҳои алла асосан занон, модарон, модаркалон, доя ва муррабиҳо мебошанд. Алла аввалин донҳои завқи маънавиро дар ҳастӣ ва замири кӯдак меқорад ва ба тавлиди ҳиссиёти мусиқи ва дарки савт ва оҳанги суҳан кӯмак мекунад». Додочон Обидзода низ ба унвони яке аз гирдоварандагони аллаҳои тоҷикӣ менависад: «Модарон ҷунин шеърҳо ва дубайтӣ ва рубоӣ ва байтҳоро аз адабиёти шафоҳӣ бо гуфтани аллаё-аллаё фаровон истифода мекунад ва гӯяндагони сурудҳо оҳангхоеро ба қор мебаранд, ки сода, равон, хуб ва сурурангезанд».

Қисми зиёди аллаҳои модарони тоҷик дар шароити иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ба таъсири бевоситаи воқеа ва ҳодисаҳои таърихӣ дур ба вучуд омадаанд, ҷунонҷӣ, дар аллаҳои модарони шахрии дар мадраса хондан, хат ва савод баровардан ва ё соҳиби ҳунар шудан ва мисли падар, амак ё тағояш усто гардидани кӯдак мавзӯи асосӣ ба шумор меравад. Зеро ки дар шахр хат ва савод баровардан ва ё соҳиби ягон ҳунари фоидабахш шудан яке аз омилҳои рӯзгузаронӣ буда, модар орзу мекунад, ки фарзандаш дар ҳаёт мавқеи худро ёфта, зиндагии хуш ва судманде гузаронад. Дар русто низ занон орзу мекарданд, ки фарзандашон тезтар ка-

⁵⁶ Алла ҷонам аллаё, Додочон Обидзода ва Баҳром Шермуҳаммадов, 1993с. саҳ.11

⁵⁷ Алла ҷонам аллаё, Додочон Обидзода ва Баҳром Шермуҳаммадов, 1993с. саҳ.4

⁵⁸ Назми ҳалқии бачагонаи тоҷик, саҳ 80, 1973с.

лон шуда ва дар кори хочагӣ падарро ёрӣ расонанд ва ба модар ғамхор ва меҳрубон шаванд.⁵⁹

Навоарӣ дар истифода аз алла дар асри ҳозир

Бо гузашти ҳазорон сол аз замони сурудан ва хондани алла тавассути модарон барои фарзандони хурдсоланон имрӯзхо шоҳиди он ҳастем, ки на танҳо ин мероси кӯҳан аз байн нарафтааст, балки донишмандон ва муҳаққиқони асри ҳозир низ ба аҳамият ва нақши алла дар рушд ва тақомули кӯдак пай бурда ва аз таъсир ва нақши ҷодуии он дар рӯҳ ва равони кӯдак огоҳ шудаанд. Ба тавре ки имрӯзхо муҳаққиқон ва пажӯҳишгарон дар арсаҳои мухталиф ҳамчун пизишкӣ, адабиёт, равоншиносӣ ва тарбиятӣ ба навоарихое дар заминаи истифода аз алла ва асароти он даст ёфтаанд, ки дар ин пажӯҳиш ба зикри чанд намуна аз мавридҳои он мепардозем:

1. Донишмандон ва ихтироъкунандагон бо сохти «пистонаки фаълкунандаи аллагӯ» барои навзодони норасид таҳаввуле дар дунёи пизишкӣ ба вучуд оварданд. Яке аз ҳазорон мушқиле, ки навзодони норас бояд бар он ғалаба кунанд, чигунагии шир хӯрдан аст, яке аз муҳаққиқони донишгоҳи Иёлоти Флоридо барои ҳалли ин мушқил ва ҷавоб гардонидани зудтари ин навзодон аз таваллудхонаҳо дастгоҳе тарроҳӣ карда, ки битавонанд ин мушқилро ҳал кунанд.

Ба гузориши донишгоҳи Ниюз, Чин Истандлии устои мусикидармонии донишгоҳи Флоридо изҳор дошт: навзодони норасид бар хилофи монанди навзодон ҳангоми таваллуд дучори нотавонии асабшинохтӣ ҳастанд ва наметавонанд ба дурустӣ аз шири модар лаззат бибаранд ва нафас бикашанд ва шири худро фуру бибаранд, навзодони норасид бо истифода аз ин дастгоҳ метавонанд фароянди рушди табииро саритар аз пеш тай кунанд. Навоварии Истандлии сохти абзоре аст ки аз он ба унвони «пистонаки фаълкунанда алла» ёд мекунад ки бо истифода аз як пистонаки мутгасил ба сим ва баландгӯяке як аллаи оромро пахш мекунад,

сохта шудааст ва шеваи кори он ба ин сурат аст ки вақте навзод ба дурусти амали хӯрдани ширро анҷом медиҳад, алларо мешунавад ва ташвиқ мешавад, ки ин ҳаракатро идома диҳад, то мутмаин шавад, ки алла идома меёбад. Таҳқиқоти анҷомшуда аз сӯи Истандлии дар чандин бемористон нишон медиҳад ки навзодоне, ки бо ташвиқи мусиқӣ рӯ ба рӯ шудаанд, мизони мақидани худро то 2,5% бештар аз навзодоне, ки дар маърази ин ташвиқи мусиқӣ қарор нагирифтаанд, афзоиш додаанд.

Короии пистонаки фаълкунандаи алла ҳамчунин нишон додаст, ки метавон шароитро фароҳам овард, ки тӯли мудате мондани навзод дар бемористон ба панҷ рӯз коҳиш ёбад, зеро навзод бо истифода аз дастгоҳи пистонаки фаълкунандаи алла ба суръат шир хӯрданро меомӯзад. Яке аз парасторони бемористони Меморёл изҳор доштааст: «Нигоҳ кардан ба ин ки ин навзодон ба чи суръате ҳаракати шир хӯрданро пас аз истифода аз ин дастгоҳ меомӯзанд бисёр шигифтангез аст, онҳо омодаи ғизо хӯрдан ҳастанд ва ин амр сабаб мешавад, ки ба суръат аз бемористон ҷавоб гарданд ва ин як беҳбудии шигифтангез аст»⁶⁰.

1. Яке аз дигар навоарихои ба вучудодада дар истифода аз аллаҳо ба далели аҳамияти фаровоне, ки дар рушд ва тарбияти ҳар чи беҳтари кӯдакон доранд, таъдбири «Шоҳнома»-и Ҳаким Абулқосими Фирдавсӣ ба алла аст. Ин китоб бо унвони «Шоҳнома ба алла» тавассути Муҳаммад Носири Мовдудӣ нависанда ва пажӯҳишгари адабиёти кӯдак суруда шудааст ва мурури комиле аз «Шоҳнома»-и Фарзонаи Тус дар 333 байт аст. Аз ҷумла вижагиҳои ин асар ба қор бурдани вожагони қомилан форсӣ дар тамоми байтҳои китоб аст. Китоби «Шоҳнома» ба алла ба 44 бахш тақсимбанди гардида ва ҳар бахш шомили 6-то ҳадди аксар 9 байт аст. Шоир дар ин асар бо нигоҳи нав ба «Шоҳнома» талош кардааст, то Шоҳномахониро аз қалонсолон ба қанори гахвораи навзодон дар қунҷи хилвати хона оварда ва қорқарди навро дар бузурғтарин асари адабиёти форсӣ мавриди озмун қарор диҳад. Ба иборати дигар шоир

⁵⁹ Назми ҳалқии бачагонаи тоҷик, саҳ 81, 1973с

⁶⁰ - Баргирифтааст аз сайти Afkar Newz

ба дунболи ошносозии кӯдакон ба волидайн бо ин шоҳкори адабиёти ҷаҳонӣ буда ва дар муқаддима низ овардааст: «Аллаҳои паҳлавонӣ, саргузашти гузаштаи миллиамон дар қолиби адабиёти шафоҳӣ аст ва кӯшиш мекунад, то дар самимонатарин лаҳзаҳо, отифаи хонаводагиро бо дониши таърихӣ пайванд бахшад». Дар баҳши «Заҳок ва Фаридун» дар ин китоб омадааст:

*Алла Заҳоки бадгавҳар // гирифт аз мо сару
афсар
Ду мори тира бар дӯшаиш // фақат мағзи
ҷавон нӯшаиш
Хирад шуд бебаҳо аз ӯ // ба Эрон ҷира шуд
ҷоду
Алла дур аз гулам Заҳҳок // алла рӯяи
набинад хок
Алла Кова бар ӯ шурид // Фаридунро ҳамин
ҷӯид
Фаридун хору хокаш кард // аз Эроншаҳр
покаш кард
Алла алла нигори ман // ба хубӣ ёдгори ман⁶¹*

Аз ҷумла коркардҳои боризи аллаҳо дар гузашта ва ҳол метавон ба мавриди зер ишора кард:

1. Оромиши кӯдак: Муҳимтарин коркарди аллаҳо дар оромиши равонии мутақобили модар ва фарзанд аст. Дар сурудани алла кӯдак санги сабури модар аст, яъне модар хостаҳо, орзӯҳо, ӯҳдаҳо ва надоштаҳояшро ба шакли алла барои фарзандаш меҳонад ва рӯҳи фарзанд низ бо ин оҳангҳои дилнавоз оромиш меёбад. Модарон бо мусиқии алла кӯдаки худро ёрӣ медиҳанд, ки воқеиятҳоро возеҳтар дарк кунад ва ба сӯи нексиратӣ, хайрхоҳӣ ва меҳрубонӣ рӯ оварад. Кӯдаконе ки дар ҷунин фазоҳо ва бо ҷунин одатҳои хушоянд рушд меёбанд аз ҳамон кӯдаки меҳрварзиро меомӯзанд ва оромише ки бо шунидани навои дилнишини модар ба кӯдак даст медиҳад лаззатбахштарин ва ширинтарин оромишхост ва иртиботи амиқи отифӣ ки аз шунидан ва хондани алла ҳосил мешавад аз ҷумлаи амиқтарин иртиботҳои тӯли умри инсон маҳсуб мешавад. Такрори доимии ритмҳои хушоянди мавриди истифода дар аллаҳо замина-

ҳои хушҳолии хотири бештар ба ҳоби бехтар барои кӯдаконро фароҳам мекунад. Вақте ки модар барои кӯдак алла мегӯяд тапиши қалби кӯдак муназзамтар ва рафтгорҳояш оромтар мешавад ва вақте ки кӯдак ором бошад ба модар низ эҳсоси оромиш медиҳад.

2. Забономӯзии аллаҳо ва таъсири он бар рӯи кӯдакон

Аз дигар коркардҳои аллаҳо метавон ба ёдгирии забон ва вожагони марбут ба он ишора кард ки бо такрори доимии аллаҳо заминаи ёдгирии забонро барои кӯдак фароҳам мекунад. Аввалин гом дар забонамӯзии кӯдак аллагуӣҳои модар аст, нахустин марҳалаи ин омӯзиш хангоме аст, ки кӯдак ханӯз лаб ба сухан накушодааст. Аммо оҳанги нарм, рӯҳпарвар, меҳрубон ва навозишгари алларо аз модар мешунавад ва мусиқии забони модарӣ ва ритм ва оҳанги онро ором - ором дар зехн ва ҳофизаи поки ӯ ҷой мегирад. Ҳар кӯдаке гарчи аз ҳамон рӯзҳои нахустини таваллуд суханони падар, модар, наздикон ва бастагони худро мешунавад, вале аввалин иртиботи калом ва робитаи ҳамсуханӣ ва ошноии ӯ бо модар аз роҳи шунидани алла аст. Кӯдак садо ва лаҳни гарм ва гирои модарро аз миёни ҳамаи садоҳо ташхис медиҳад ва бо он унс мегирад ва ҳамон тавр ки гармии тан ва бӯи ҷонпарвари бадани модар ва садои қалби ӯро хис мекунад, садои ӯро низ дар миёни ҳамсаи садоҳо ташхис медиҳад. Вақте модар барои кӯдаки худ алла мегӯяд, бо такрори ритми мусиқӣ ва каломии сода ӯро бо забон ошно месозад.⁶²

3. Иҷтимоӣ шудани кӯдак

Бо интиқоли бисёре аз маънӣ ва мафҳум дар қолиби арзишҳо, ханҷорҳо ва муқаррароти иҷтимоӣ ба кӯдакон таи солҳои нахустини зиндагӣ, заминаҳои иҷтимоӣ шудани бехтари онон низ фароҳам меояд. Албатта ин амр имрӯзҳо камтар мавриди таваҷҷӯҳ қарор мегирад ва ба унвони яке аз вазифаи аслии ниҳоди хонавода чандон ҷиддӣ гирифта намешавад ва ниҳодҳои монанди боғча, омодагӣ барои синфи аввал, мактаби миёна ва ва-

⁶¹ Мовдули Муҳаммадносор, Шоҳнома ба лолои, Машҳад, нашри Дибос, 1391 саҳ. 5

⁶² Анҷавии Шерози, гузаре ва назарее бар фарҳанги мардум, нашри Есперк, Техрон, 1992

соили ахбори умум (радио ва телевизион) анчоми ин амрро ба ўҳда гирифтаанд.

4. Интиқоли фарҳанг

Аз дигар коркардҳои муҳими аллаҳо метавон ба ҳифз, ниғаҳдорӣ ва дар айни ҳол интиқоли фарҳанг ба маънои оми худ таи қарнҳои мутамодӣ дар ҷомеаи ишора қард ки мутаносиб бо мавқеиятҳои сиёси-иҷтимоӣ ва фарҳангии мухталиф ба унвони абзоре қоромад ва зарфи бо ғунҷоиш дар хидмати муҳофизат аз фарҳанги ҷомеа қарор гирифтааст.

5. Ғанӣ қардани иртибот бо кӯдакон

Аллаҳоро метавон аввалин нағмаҳои забонӣ донист, ки кӯдак ба онҳо ошно мешавад ва аз ин роҳ авалин пайванди забонӣ миёни модар ва кӯдак падида меояд. Кӯдакон аз ҳамон рӯзҳои ибтидои зиндагӣ пайванди ҳамсуҳанӣ ва ошноӣ бо модарро аз роҳи шунидани алла қарқарор мекунанд. Ин вожаҳои сода ва суҳанони равои қи дарунмоияи сода доранд бо онҷунон ишқ ва эҳсос бар забони модар қорӣ мешаванд қи ғуши кӯдақро менавозанд, дар қони ў асар мекунанд ва ўро ором - ором дар хоби осуда ва аниқ фуру мебаранд. Муҳаққиқони Австралиё боварӣ доранд, қи наводон аҳамияте ба хуб ё бад будани садои модарашон намедиханд, барои онҳо иртиботе қи байни худашон ва модарашон ба вучуд меояд, аҳамият дорад. Модарон аз дер боз барои ҳарқи ғанитар қардани иртиботи худ бо фарзандонашон аз забони омиёна баҳра мегирифтанд ва бидуни тардид онро қорсоз ёфтанд, қи ҳамҷунон ба он идома медиханд, қаро қи хондани сурудҳои муҳоварай аз сурудҳои мактубшуда дар қитобҳо ба маротиб осонтар буда ва аллаҳо ба унвони яке аз масодиқи шеърҳое қи ба забони муҳовирай навишта шудаанд, дар адабиёти кӯдакон қойгоҳи вижае доранд.

6. Оромиши дарунии модар

Модар бо тақон додани ғаҳвора ва ба василаи сурудҳои алла ба баёни ҳолатҳои рӯҳии хеш ҳамҷун дарду қорохатӣ, азобу ранҷ, беадолатии замона ва бевафои одамон бо оҳанги ҳузнангез ва

ғамолуд меқардозад ва ба ин тартиб сабуқ шуда ва ба оромиши рӯҳӣ меқарсад.⁶³

7. Таъсири тарбияти аллаҳо

Абӯали ибни Сино нақши тарбияти сурудҳои алларо дар қитоби «Алқонун фит тиб» қайд намуда ва навиштааст қи барои қонё қардани хоҳиши кӯдак ба қор бурдани ду васила лозим аст: Аввал ғаҳвораи ўро мавзун қунбонида ва дуввум то ин қи хобаш қарад алла қароида қи вобаста ба қобилияташ дар замири кӯдак майл ва рағбат ба варзиш ва мусиқӣ ба амал меояд. Дар аллаҳои модарони тоҷик орзу ва умед, шодию хурсандӣ, ғаму андӯх умуман рӯҳия ва эҳсосоти модар дар қилиби назми сода ва равои қилвағар мешаванд.⁶⁴ Додочон Обидзода ва Баҳром Ширмуҳаммадов дар қитоби «алла қонам аллаё» менависанд: «Модарон дар ҳаман маконҳо ва замонҳо як андеша доранд. Онҳо меҳоханд, кӯдақшон аз соатҳои аввалини зиндагӣ хуб қарвариш қунанд ва хуб тарбият шаванд. Модарон орзу мекунанд, қи фарзандашон бе қаму қост ва ба дур аз дард ва қорохатӣ ба воё бирасанд ва инсонии қомили қамъият шаванд. Онҳо тамоми умр аз паи қарастииш ва қарвариш ва тарбияту таълими атвол ҳастанд. Модарон имрӯзҳо ҳаман ғуна воқита ва василаи тарбият ва таълимо қи аз рӯзқорони пешин ба насли қунунӣ сина ба сина ба онҳо интиқол ёфтааст, истиқода мебаранд». Ишон ҳамҷунин ишора мекунанд: ағар аз қули абзор ва васоили маҳсуси қарвариш ва тарбияти кӯдак қитобе мурағтаб созем, муқаддиман онро суруд ва таронаҳои алла ва навозиш, дӯстдорӣ, ҳусн ва зебогӣ мебахшад»

*Зудтар қалон шав алла// ҳамдами қон
шав алла
Зеби замон шав алла// соҳибқирон
шав алла⁶⁵*

Алла абзоре аст қи як занро дар қарвариш ва омӯзиши кӯдак муҳофизат

⁶³ Додочон Обидзода ва Баҳром Ширмуҳаммадов. Алла қонам аллаё, Саҳ 2. 1993.

⁶⁴ Ширмуҳаммадов Баҳромю азми халқии бачақонаи тоҷик. Саҳ.80, 1973.

⁶⁵ - Додочон Обидзода ва Баҳром Ширмуҳаммадов. Алла қонам аллаё, Саҳ 11. 1993.

мекунад ва ояндаашро тахти таъсир қарор медиҳад.⁶⁶

Натиҷагирӣ

Алла суруди модар, оғоз ва маншаъи ҳамаи шеър ва сурудҳо ва аввалин дастури парвариши кӯдак аст ва ин суруди сурудҳо аз қадимтарин асари мардумӣ ба ҳисоб меравад. Агар шири пок ва муқаддаси модар қисму қони тифлро парвариш кунад ва ҳаловат бахшад, аллаҳо рӯҳи ӯро навозиш медиҳанд ва модарони олам қатъи назар аз миллияту наҷоду дину мазҳаб тавассути аллаҳояшон дар замири дили кӯчаки тифлашон донаҳои писандидаи пиндори нек, гуфтори нек ва кирдори некро парвариш медиҳанд. Дуо мекунанд, ки дунё ором бошад, кӯдакшон дар сихату саломатӣ ба воя расад ва соҳиби илму ҳунар ва касбу қору хона гардад.

Алла дар рушди равонӣ ва ҷиҳатгирии фикрӣ ва нигариши кӯдак ба ҷаҳон бетаъсир нест ва аносурӣ таҳаюл ва воқеъгарой дар алла метавонад боиси шукӯфони истеъдодҳои нухӯфтаи кӯдак шавад. Мондагории тӯлонии аллаҳо ва интиқоли ҳамешагии онҳо аз насле ба насли дигар нишондиҳандаи аҳамияти қорқардии ин бахш аз фарҳанги омиёна дар ҷомеа аст. Аллаҳо умуман сарфи назар аз ин ки саршор аз меҳру муҳаббати модарон нисбат ба фарзандонашон мебошанд, ҳар қадом дарбаргирандаи фарозу нишебҳои зиндагии мардумони сарзамини худ низ ҳастанд. Дар асри ҳозир нақш ва аҳамияти алла бар тарбияти фарзандон ва шаклирии шахсияти онҳо беш аз гузашта равшан шудааст ва сабаб шудааст, то дар истифода аз алла навоварихое ба вучуд биёяд.

Ҷакида:

Аллагӯии модар барои фарзанд аввалин марҳалаи забонамӯзии кӯдак ба шумор меояд. Нақши тарбиятии аллаҳо барои кӯдак бисёр муҳим аст, зеро гӯё ки аз рӯзҳои аввал тарбият аз гавҳора шурӯъ мешавад. Алла абзоре аст, ки як занро дар парвариш ва омӯзиши кӯдак муҳофизат мекунад ва ояндаашро тахти таъсир қарор медиҳад. Имрӯзҳо нақш ва таъсири алла

бар тарбияти фарзандон ба шаклирии шахсияти онҳо бештар аз гузашта намоён гардида ба ҳамин амр муҷиб шуда, дар истифода аз алла навоварихое низ ба вучуд биёяд. Алла тарбияти тифл, навоварӣ, кӯдак, модарон. Он ҷӣ ки дар мактаб ба шогирдон омӯзиш дода мешавад, дар ҳақиқат давоми ҳамон дарсҳои тарбиявӣ аст, ки модар ба Алла дар дӯши фарзандаш замзама қардааст.

⁶⁶ -Рисолдаи доктории Наталья Пелинен, сах.35. 2012с.

Калидвожа: Алла тарбияти тифл, навъовари, кӯдак, модарон.

Ключевые слова: Калыбельная песня – воспитание ребёнка, новаторства, ребёнок, матери.

Новаторства в использовании Калыбельных песни в новый век и их влияние в воспитание ребенка.

Калыбельная песня матери для младенца эта первая стадия воспитания и изучение радной речи. Роль этих песен для ребёнка очень важна, потому что с первых дней появления на свет эти песни несут в себе с колибыльки воспитательный характер. Калыбельные песни для матери характерны как воспитание своего ребёнка и в дальнейшем имеет место в его умственном развитии ребёнка до взрослого возраста. В наше время есть множество обзоров которые несут в себе новейшие просвещение.

Innovation in the use of cradle songs in the new century and its influence in the upbringing of a child.

Mother's lullaby to the infant, this first stage of training and study their native language. The role of these songs for children is very important, because from the first days of the birth of these songs carry an educational nature. Lullabies for the mother is characterized as the education of their child and continue to have a place in his mental development of children into adulthood. Nowadays there are many reviews that have a modern education. Lullaby - raising a child, innovation, child, mother....

Адабиёти истифодашуда

1. Мавдуди Муҳаммадносир. Шохнома ба алла. Нашри Дибое. Машҳад. 2012с.
2. Сатторзода Абдунабӣ. Адабиёти тоҷик синфи 8. Душанбе 2009с.
3. Амонов Рачаб. Рубоӣҳои халқии тоҷикӣ. Нашриёти Ирфон. Душанбе. 1976.
4. М.В.Асрорӣ. Жанрҳои хурди фолклори тоҷик. Душанбе. 1983
5. Додочон Обидов. Намунаҳои аз фолклори тоҷикони Афғон. Нашриёти Ирфон. Душанбе. 1988с.
6. Наталья Пелинен. Рисолаи докторӣ. Мавзӯи рисола (чанбаҳои забони даврони кӯдакӣ, аллаҳои забони Қоролиён). 2012с. Маҳали дифо Санкт Петербург.
7. Тағӣмурод Ёрзода. Боварҳо ва таъбироти мардумӣ дар забони ягнобӣ. Интишороти рӯйзании фарҳангии сафорати Эрон дар Тоҷикистон. Душанбе 2009с.
8. Шакурӣ Муҳаммадҷон, Владимир Капранов, Раҳим Хошим ва Маъсумӣ Носирҷон. Фарҳанги форсӣ-тоҷикӣ, ҷилди 2. нашри фарҳанги муосир. Техрон 2006с.
9. Чумъаев Рустам, таваллуд ва тарбияи атфол дар байни тоҷикони кӯхистонии За-рафшон. Нашри Эйр - граф. Душанбе 2012с.
10. Анҷавии Шерозӣ Сайед Абулқосим. Гузаре ва назаре дар фарҳанги мардум нашри Исперк. Техрон. 1992с.
11. Шермуҳаммадиён Баҳром ва Обидзода Додочон. Алла, чонам аллаё. Душанбе. 1993с.
12. Шермуҳаммадов Баҳром. Назми халқии бачагонаи тоҷик. Душанбе 1973с.
13. сайти интернетии Afkar News

РАВИШҶОИ НАВИНИ ТАДРИС ДАР ЭРОН

Митро Аттот Ҳомидӣ,

унвонҷӯи Доносиҷоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ

Барои муқобила ё полишҳои ҳазораи саввум, ҳазораи доноӣ ва барои расидан ба арқони таълим ва тарбият дар қарни ҳозир, ёдгирӣ барои зистан, ёдгирӣ барои ба ҳам зистан, ёдгирӣ барои анҷом додан қоре ниёз ба муаллимони асарбахш

ва бо ангезаи муаллимӣ дорад.¹⁶⁷ Як муаллим бояд ганчинае аз улгуҳо ва равишҳои тадриси мухталиф дошта бошад, то ба хангоми зарурат ва бар ҳасби навал дарс ва шароити тадрис як ё бархе аз онҳоро ба кор гирад.² Бинобар ин аз заруритарин таҳаввулот дар низомҳои омӯзишӣ, таҳаввул дар нигариш ва равиши тадриси муаллимон ва мудирони иҷроия низоми омӯзиш аст. Барои дастбӣ ба чунин таҳаввуле муаллимон бояд донишу бинише саҳеҳ аз назарияҳо ва роҳбурдҳои мухталифи омӯзишӣ дошта бошанд, зеро назарияҳо ва рӯйкардҳои таҳаввулофарин дар фароянди иҷро бо истифодаи дуруст аз роҳбурдҳои ёддиҳӣ-ёдгирӣ хуввиат меёбанд ва короию муфид буданашон мушаххас мегардад.

Умуман тадрис дар дидгоҳҳои мухталиф моҳият ва маъони мухталифе дорад. Баъзе онро «байни мустақими ҳақоқиқ илмӣ аз тарафи муаллим ба донишомӯзон» медонанд, гурӯҳе дигар онро «ҳамварзӣ ё таомул байни муаллим ва донишомӯз ва мӯҳтаво дар клоси дарс» таъриф кардаанд.

Иддае аз мутахассисони таълиму тарбият «фароҳам овардани шароите, ки ёдгирӣ барои донишомӯзон осон кунад» тадрис номидаанд.

Аммо дар таърифе чомеътар мафҳуми тадрис ба он қисмат аз фаъолиятҳои омӯзишӣ, ки бо ҳузури муаллим ва дар клоси дарс иттифоқ меафтад, итлоқ мешавад. Дарвоқеъ тадрис бахше аз омӯзиш талаққӣ мешавад ва ҳамчун омӯзиш як силсила фаъолиятҳои муназзам, ҳадаф мадор ва аз пеш тарроҳишударо дар бар мегирад ва ҳадафаш эҷоди шароити матлуби ёдгирӣ аз сӯи муаллим аст, ҳарчанд, ки бо омӯзиш як нест. Чун омӯзиш маъноӣ омтар аз тадрис дорад ва ба василаи расона ва бидуни ҳузур ва таомули муаллим бо донишомӯз низ сурат мегирад. Чаҳор вижагӣ дар таърифи тадрис вучуд дорад, ки иборатанд аз:

1. Вучуди таомул байни муаллим ва донишомӯзон; 2. Фаъолият бар асоси аҳдофи муайян ва аз пеш таъиншуда; 3. Тарроқии муназзам бо тавачҷӯҳ ба

муваффақият ва имконот; 4. Эҷоди фурсат ва таҳсили ёдгирӣ.³⁶⁸

Дар таърифи дигаре «тадрис иборат аст аз таомул ё рафтори мутақобили муаллим ва шогирд бар асоси тарроҳии муназзам ва ҳадафдори муаллим барои эҷоди тағйир дар рафтори шогирд. Тадрис мафҳуми мухталиф, монанди ниға-ришҳо, гароишҳо, боварҳо, одатҳо ва шеваҳои рафтор ва ба таври куллий анвоъи тағйиротеро меҳохем дар шогирдон эҷод кунем, дар бар мегирад».⁴

Шабъонӣ панҷ навъи тадрисро ном бурдааст: 1. Тавсифӣ; 2. Муваффақиятӣ; 3. Эродӣ; 4. Ҳанҷорӣ; 5. Илми

Тадрис як падидаи сода ва басит нест, балки рӯйдоде комилан печида аст, ки дар муҳитҳои омӯзишӣ иттифоқ меафтад. Бидуни шак дар фароянди тадрис омилҳои зиёде метавонад муассир бошад, монанди ёдгирандагон, муаллим ва фазову таҷҳизоти омӯзишӣ. Ва рӯйкардҳои умдаи тадрис иборатанд аз рӯйкарди муаллим, рӯйкарди донишомӯз.

Дар рӯйкарди муаллим устод мавзӯҳои дарсиро, ки дар шакли барномаи дарсӣ танзим шудааст, барои клоси дарс шарҳ медиҳад. Клосҳо дар як замони муайян ташкил мешаванд ва то замони мушаххас идома пайдо мекунад. Рӯйкарди донишомӯз ба манзури фароҳам овардани системаҳои ёдгирӣ комилан инъитофпазир тарроҳӣ гардидааст, то донишомӯзонро барои зиндагӣ ва сабқҳои ёдгирӣ инфиродӣ омода намояд. Дар ин рӯйкард иртибот байни донишомӯзон ва мадраса бисёр гуногун аст. Вобаста ба ин ҳама анвоъи равишҳои тадрисӣ мубтанӣ бар баёни фикр, равиши тадриси мубтанӣ бар пеш созмондиханда, равиши мубтанӣ бар ёдёрҳо, равиши тадриси ғайри мустақим, равиши тадриси/мубтанӣ бар халлоқият, равиши тадриси фарояндӣ, равиши тадриси воҳидкор, равиши тадриси шинохтӣ, равиши тадриси рӯйдодӣ, равиши тадриси мубтанӣ бар тафаккури интиқодӣ, равиши тадриси кашфи мафҳум, равиши тадриси баҳси гурӯҳӣ, равиши тадриси пурсиш ва посух, равиши тадриси бориши мағзӣ, равиши тадриси мубтанӣ бар бозӣ, равиши тадриси

1. Ҳамсӣ Ф. ва Олӣ Ш. Технологияи омӯзиш. – Исфаҳон: Амири Кабир, 1371. саҳ. 32.

2. Шабъонӣ Х. Маҳоратҳои омӯзишӣ, равишҳо ва фуруни тадрис. – Техрон: Самт, 1386. саҳ. 43.

3. Шабъонӣ Х. Ҳамон ҷо. саҳ. 10-11.

4. Мирзомухаммадӣ М. Китоби аршад. – Техрон: Парвон пажӯҳиш, 1385. саҳ. 17.

мубтанӣ бар ҳамёрӣ, равиши тадриси мубтанӣ бар иқои нақш, равиши тадриси сохтгарой, равиши тадриси мубтанӣ бар назарияи фарошинохт, равиши тадриси озмоишгоҳӣ ва равиши тадриси мубтанӣ бар ковишгарӣ.

Равишҳои навини тадриси мавриди истифода дар мадрасаҳои Эрон ба таври зайланд: 1.Равиши инкишофӣ; 2.Равиши ифои нақш; 3.Равиши баҳси гурӯҳӣ; 4.Равиши ҳалли масъала; 5.Равиши мушокиратӣ; 6.Равиши тадриси озмоишгоҳӣ; 7.Равиши бадеапардозӣ; 8.Равиши тадриси бориши мағзӣ; 9.Равиши омӯзиши барномаӣ; 10.Омӯзиш ба василаи роёна; 11.Равиши ёдгирӣ то ҳадди тасаллут; 12.Равиши тадориси бозихои омӯзишӣ ва 13.Равиши ёдгирӣ аз тариқи ҳамёрӣ.

Овардаанд, ки ёдгирии иктишофӣ роҳбарест, ки дар он донишомӯз бояд масъалаи мавриди назарро мушаххас кунад, роҳи ҳалҳои мумкинро барои он арза кунад, ин роҳи ҳалҳоро бо тавачҷӯҳ ба тавоҳид озмоиш кунад, натиҷагириҳои муносибиро бо тавачҷӯҳ ба ин озмоиш ба даст оварад ва ин натиҷагириҳоро дар мавқеиятҳои ҳадид ба қор бурда ва таълим диҳад. Аз ҳайси равиши тадрис равиши иктишофӣ ба он дошта аз муваффақиятҳои омӯзишӣ ишора дорад, ки дар онҳо шогирд бо роҳнамои маҳдуди муаллим ё бидуни роҳнамои ӯ ба ҳадафи мавриди назар ноил меояд.

Ифои нақш бошад равишест, ки барои таҷассуми мавзӯоту дарсҳое, ки барои намоиш муносиб мебошад, ба қор меравад. Дар ин равиш фард ё афроде аз донишомӯзон мавзӯро ба сурати намоиши кӯтоҳ иҷро мекунанд. Ифои нақш ба маъное, ки ба қор рафтааст, ба маҳоратҳои ҳоси ҳунарий, монанди театру синамо ниёзе надорад, балки муаллим бино ба муваффақият, ҳадаф ва мавзӯи мавриди назар ба унвони як равиши омӯзиш аз он истифода мекунанд. Дар ин равиш донишомӯзӣ, ки дар сафҳаи намоиш ба ифои нақш мебошад, маъмулан якдигарро мухотаб қарор медиҳанд ва гуфтугӯи байни онҳо радду бадал мешавад. Вижагиҳои ин равиш: Мушоҳидакунандагон бо амалиёти намоиш ва ифогарони нақш иртиботи отифӣ барқарор мекунанд, бо ҳаяҷон амалиёти ҳамсинфони худро мебинанд ва худро дар сахна эҳсос менамоянд. Ва чун

тамоми ҳавоси донишомӯзон барои мушоҳидаи намоиш ба қор меравад, амали ёдгирӣ низ беҳтар анҷом мегирад. Ин равиш барои рафъи камравӣ дар дониш-омӯзон ҳиҷолате муфид аст.

Равиши баҳси гурӯҳӣ гуфтугӯест санҷида ва муназзам перомуни мавзӯе, ки мавриди алоқаи муштараки афроди ширкаткунанда мебошад. Дар ин равиш муаллим мавзӯ ё масъалаи ҳосеро матраҳ мекунанд ва донишомӯзон дар бораи он ба мутолиа, андеша, баҳс ва изҳори назар мепардозанд ва натиҷа мегиранд.

Равиши ҳалли масъала яке аз равишҳои фаъоли тадрис аст. Дар ин равиш омӯзиш дар бистарпажӯҳиш анҷом мешавад ва мунҷар бар ёдгирии асилу амиқ ва пойдор дар донишомӯзон мешавад. Дар ин равиш ибтидо муаллим бояд масъаларо мушаххас кунад, сипас ба чамъоварии иттилоот тавассути дониш-омӯзон пардохта шавад ва бояд аз чамъ-оварии иттилоот донишомӯзон фарзия-созӣ ва дар ниҳояти фарзияҳо озмун ва натиҷагирӣ шаванд. Агар равиши ҳалли масъала дурӯст анҷом шавад, метавонад мунҷар ба бориш ё тӯфони фикрӣ шавад, зеро донишомӯзон мекӯшанд барои ҳалли масъала аз тамоми афкор ва андешаҳое, ки доранд, дар синф роҳи ҳалле биёбанд ва онро ироа диҳанд.

Равиши мушорикатӣ асосан собиқаи тӯлонӣ дорад, аммо тавсияҳои барномаҳои омӯзишӣ ва пажӯҳиши мадорикӣ, ки равиши мушорикатиро барномарезӣ ва мавриди озмун қарор додааст, тақрибан аз аввалҳои соли 1970 оғоз шудааст. Ин рӯйқард ҳосили андешаи назарияпардозон ва муҳаққиқонест, ки мехостанд ба навҳаи ёдгирии кӯдакон аз таҷриба пай баранд. Онҳо бо ин назария ки донишомӯзон бояд мунфаил ва таҳти тасаллут муаллим бошанд, шадидан муҳолиф буданд. Ин даста аз соҳиб-назарон мӯътақиданд, ки таҷриба бештарин нақшо дар фароянди ёдгирӣ дорад, ба шарте, ки бо таҷзия ва таҳлил муназзам ва мантиқӣ бошад.

Асоси равиши тадриси озмоишӣ бар усули ёдгирии иктишофӣ устувор аст, ба ин маънӣ, ки дар ин равиш мустақиман чизе омӯзиш дода намешавад, балки муваффақият ва шароите фароҳам мегардад, то донишомӯзон худро тариқи озмо-

иш ба пажӯхиш бипардозанд ва чавоби масъаларо кашф кунанд.

Равиши бадеияпардозӣ рӯйкарди чолибе аст, ки тавассути Вилём Гурдун ва шогирдонаш соли 1961 ба манзури навофаринӣ ва иртиқои халлоқиятӣ тарроҳӣ шудааст. Муҳимтарин усул дар равиши бадеияпардозӣ истифода аз қиёсхост. Асос ва пояи бадеияпардозӣ бар чаҳор ниғариши ҷадид устувор аст, монанди халлоқиятӣ дар фаъолиятҳои рӯзмарра, таври мустақими омӯзиши он, усули халлоқият дар ҳама ришта, сабки тавлиди фаровардаҳо ва назариятҳои илмӣ.

Равиши омӯзиши барномаиро нахустин бор Аскир дар мақолае бо унвони «Илми ёдгирӣ ва ҳунари омӯзиш» дар соли 1954 мунташир сохт. Ӯ дар ин мақола маъоиби равишҳои марсуми омӯзиш ва ёдгирии мадорисро мавриди баррасӣ қарор дод ва омӯзиши барномаиро ба унвони василаи рафъи ин маъоиби пешниҳод кард.

Омӯзиш ба воситаи роёна низ муфид аст. Роёнаи мавриди истифода дар омӯзиш «Мониши омӯзишӣ» номида мешаванд. Тадрис бо мошини омӯзишӣ ҳамон тадриси барномаӣ аст, бо ин тафовут, ки дар тадриси барномаи чопӣ донишомӯз худ ба варақ задани матолиб мепардозад ва миқдори матолибе, ки мутолаъа мекунад ба ихтиёри худӣ ўст, ле-

кин дар мошинҳои омӯзишӣ ва пешрафт дар мутолиъа дар контроли мошин аст.

Равиши ёдгирӣ то ҳадди тасаллут, равиши тадриси бозихи омӯзишӣ низ муассиру муфиданд.

Равиши ёдгирии дигар аз тариқи ҳамерӣ мебошад, ки ин ҳамерӣ дар тадрис аст. Сароғози ин андеша дар осори Чон Дювӣ дар оғози қарни XX будааст ва муаллимро ба ташкили гурӯҳҳои барои баррасӣ ва ҳалли масъала тарғиб мекард. Дар даҳаи 1980 ин наҳзат аз нав зухур ёфт. Пажӯҳишигарони ин ҳавза мӯътақиданд, ки ёдгирӣ як фароянди иҷтимоӣ аст ва барои расидан ба марҳалаи тавлид андеша ва иттилоот ҳаёти аст.

Ниҳоят, пешрафти сареъи улум ва технологӣ дар қарни ҳозир батарро ба ҷое расонидааст, ки ниёзманди фарогирии маҳоратҳои андешидан, тафаккур ва пардозии ёдгирии дарунӣ мебошад. Ва муаллим вазифа дорад то ба фарогирон дар таҷзияву таҳлил, таҳлил ва бозсозӣ бар донишҳои хеш кӯмак намояд ва шароити фурсатҳои ёдгириро барои онҳо фароҳам созад. Бо ин ҳама зарурати омӯзиши роҳбурдҳои ёдгирӣ, ба монанди роҳбурдҳои оми таъкидшуда, вале бояд азъон дошт, ки фаъолиятҳои ёдгирӣ паррандаест, ки барои парвоз ниёз ба ду бол дорад, яъне ҳам бояд иттилооти марбут ба мавзӯоти дарсӣ ва ҳам маҳоратҳои умумиро бояд ба ёдгиранда ироа кард.

Ключевые слова: Иран, методика обучения, компьютерная технология, информационные системы.

New leading methodses of the teaching in Iran Mitro Attor Homidi

In general and in edicational institutes of modern Iran, is it broudly introduced the new leading methodses of the teaching. At the century of information technology the introduction of new methodses of the teaching gains special urgency, only due to new leading methodses, it is possible organization of modern educational process.

Key words: Iran, method of the teaching, computer technology, information systems.

Новые передовые методики преподавания в Иране

В общеобразовательных и учебных заведениях современной Ирана широко внедрены новые передовые методики обучения и преподавания. В век информационных технологий внедрение новых методов обучения приобретает особую актуальность, насколько только благодаря новым передовым методом возможно организация современной образовательного процесса.

Адабиёти истифодашуда:

1. Оғозода Мухаррам (2009), Роҳнамои равишҳои навини тадрис, ҷони 5. Техрон: Ойҷ.
2. Ҳасмӣ Фердус ва Шахиндухт Оли (1992), Технологияи омӯзишӣ, Исфаҳон: интишороти Амир Кабир.
3. Шабҳои Хасан (2007), Маҳоратҳои омӯзиши равишҳо ва фуни тадрис, ҷони 5, ҷилди 2, Техрон: нашри самт.
4. Сафавӣ Амонулло (1992), Куллийат ва равишҳо ва фуни тадрис, Техрон: нашри муосир.
5. Комз Артур Райт (1991), Омӯзиши таҳасусии муаллимон, тарҷумаи Чавоҳир Фурушзоде, Техрон: нашри рушд.
6. Мухаммади Далершоҳ (2009), Баррасии мавонеи бекоргирии равишҳои навини тадрис бо истифода аз фанновари иттилоот ва иртиботот дар давраи мутавасити дар дидгоҳи дабири мадориси мутавасити санандаҷ, Донишгоҳи тарбияти муаллими Техрон, поёнома коршиносии аршад.
7. Мирзо муҳаммади Мухаммад Хасан (2004), Китоби аршад, Техрон: Пурон Пажӯҳиш

МНЕМОНИКА – ИСКУССТВО ЗАПОМИНАНИЯ

*Мунавара Назарова,
кандидат педагогических наук*

Актуальность темы. В век развития технологической и глобальной информации необходимо развивать память для того, чтобы всегда находиться в состоянии инновационного движения и реформирования. История педагогики изучает развитие воспитания, школы и педагогических теорий в различные исторические периоды, с древнейших времён до наших дней. Общество начинается с народного образования: создаваемые в нём интеллектуальные и духовные ресурсы обеспечивают соответствующее развитие промышленного и сельскохозяйственного производства, технического прогресса, возрождение нравственности, национальной культуры и национального интеллекта, поэтому реформы, происходящие в обществе, всегда связаны с реформами и инновациями в науке и образовании.

Мнемоника (греч. - искусство запоминания), мнемотехника — совокупность специальных приёмов и способов, облегчающих запоминание нужной информации и увеличивающих объём памяти путём образования ассоциаций (связей). Замена абстрактных объектов и фактов на понятия и представления, имеющие визуальное, аудиальное или кинестетическое представление, связывание объектов с уже имеющейся информацией в памяти различных типов для упрощения запоминания.

Далеко не полный перечень людей, чьи имена связаны с искусством памяти (так в древности называли мнемонику) включает: Сенеку, Августина, Симплиция, Квинтилиана, Хармада и Метродора из Скепсиса и др.

Также употребляется термин «мнемоника» (аналог пиктограммы) как обозначение визуализации (в виде изображения, набора символов либо предметов) некоего объекта, субъекта либо явления, достаточно полно описывающей его и облегчающей его запоминание или идентификацию. Мнемотехника основана на нескольких простых принципах. Процессом запоминания можно управлять сознательно, если запоминание осуществляется в зрительной анализаторной системе. Запись образов в память реализуется простой мыслительной операцией «Соединение образов». Для быстрого преобразования любых видов информации в образы, применяется ограниченный набор приёмов кодировки. Длительность сохранения сведений в памяти зависит от частоты активизации запомненной информации. При необходимости эта информация в зрительных образах может быть переведена на рефлекторный (автоматический) уровень припоминания. В этом случае запомненные сведения припоминаются очень быстро и освобождаются от вспомогательных зрительных образов.

Первые известные нам тексты по мнемонике создавали древние греки. Искусство запоминания также развивалось средневековыми монахами, которым нужно было помнить огромное количество богослужебных текстов. В эпоху Возрождения, когда знания стали считаться силой (Френсис Бэкон: «Knowledge itself is power», «Знание само по себе — сила»), способность держать знания в голове также ценилась очень и очень высоко. Например, книги по мнемонике писал Джордано Бруно. В своих показаниях трибуналу инквизиции он сообщает, что напечатал во Франции книгу о памяти под названием «О тенях идей». Учитывая то, что Бруно приглашал к себе король Генрих III (король Франции), желая выяснить — откуда у него столько знаний, следует предположить, что Бруно хорошо владел искусством запоминания. «Старейшими из известных нам памятников письменности являются деловые документы так называемые «старые письма», датированные началом 4 века н.э. Согдийская письменность и согдийский язык в период 4-8 веках н.э. были распространены на огромной территории — от Железных Ворот до Великой Китайской стены. Арабы в 8 веке н.э. при изучении святой книги Коран использовали метод мнемоники, а также ирано-язычные знаменитые поэты А. Фирдоуси (при написании поэмы «Шахнам»), Рудаки, Хафиз, О. Хаям и также другие знаменитости пользовались данной технологией. В народе также в воспевали поэмы, фольклёр, эпосы: «Самаки аёр», «Хотами Той» и др.

Материалы и методы. Возможности запоминания с помощью методов мнемоники в десятки раз превышают возможности обычной памяти. Так, для человека практически невыполнима задача запоминания двухсот цифр. Овладевшие методами мнемоники запоминают такой объем точных сведений всего за 10-15 минут.

Основной «секрет» мнемоники очень прост и хорошо известен. Когда человек в своем воображении соединяет несколько зрительных образов, мозг фиксирует эту взаимосвязь. И в дальнейшем при припоминании по одному из образов этой

ассоциации мозг воспроизводит все ранее соединенные образы.

Но как, используя этот механизм, можно запомнить телефонный номер, историческую дату или целую хронологическую таблицу? На этот вопрос мнемоника дает исчерпывающий ответ.

Методы кодирования чисел в зрительные образы — достаточно сложные. Поэтому в современной мнемонике дается заранее составленный справочник образных кодов чисел, выполненный в виде фотографий на карточках. Возможности зрительной памяти намного больше, чем привыкли думать. И процесс фиксации зрительных образов в памяти достаточно хорошо поддается контролю. Чтобы понять, почему мнемонисты запоминают информацию с помощью зрительных представлений, давайте рассмотрим простую аналогию. Все знают, что компьютер внутри своего процессора оперирует только нулями и единицами. Чтобы компьютер понимал команды, их необходимо закодировать соответствующим образом. Для этого существуют специальные устройства, осуществляющие обратное кодирование с языка компьютера на язык букв и слов.

Результаты и их обсуждение. Хорошо известно, что язык мозга — это образы. И, прежде всего, зрительные образы. Если обращаться к мозгу на его языке, он выполнит любые команды, например, команду «запомнить». Но где взять такие программы, которые позволят нам общаться с мозгом и будут кодировать телефоны, даты, номера автомобилей на его образный язык? Учёные как Авшарян Г. «Суперпамять. Проверенный тренинг для школьника. Мнемоника. Запоминаем не связанные друг с другом слова», «Суперпамять. Проверенный тренинг для школьника. Таблица Менделеева», «География во всей красе.»; В. В. Давыдова. «Урок русского языка по системе Д. Б. Эльконина»; Б. А. Воронцов-Вельяминове «Разработка урока по русскому языку для 6 класса по теме: Правила правописания безударных личных окончаний глаголов»; Михаил Круглов. «Мои запоминки»; Марат Александрович Зиганов - Владимир Алексеевич Козаренко «Мнемоника. Запоминание на

основе визуального мышления» разработали учебники и пособия, которые доказывают необходимость внедрения этих методов в систему обучения. Мнемотехника и является такой программой. Она состоит из нескольких десятков мыслительных операций, благодаря которым удается «наладить контакт» с мозгом и взять под сознательный контроль некоторые его функции, в частности, функцию запоминания. Научившись общаться со своим собственным мозгом, вы не только научитесь запоминать, но и увидите его работу изнутри.

Чтобы наладить контакт с мозгом и пробить тропинку к своей памяти, вам придется немного потренироваться. Простое ознакомление с мнемотехникой не даст результата. Мозг упорно сопротивляется любым «нововведениям». Но русская пословица гласит: «терпение и труд все перетрут».

Запоминание - это навык. И этот навык может быть определен с высокой точностью по скорости, объему запоминания и по количеству ошибок. Мнемотехника широко применяется в повседневной жизни, бизнесе, учебе. Способность запоминать - это намного больше, чем просто хорошая память. Память человека - самый надежный тест на развитость интеллектуальных процессов. Как сила человека тестируется по количеству отжиманий, так и интеллектуальный потенциал человека может быть с высокой точностью определен по скорости и объему запоминания.

Повторение - процесс, когда информация воспроизводится мысленно, устно или записывается исключительно из вашей памяти. Если вы многократно читаете информацию из учебника - это не повторение, это повторное восприятие и нет никакой гарантии, что образованные ассоциации будут активизированы. Для закрепления информации в памяти необходимо ее припоминание.

Следовательно, еще до начала повторения все сведения должны быть запомнены в полном объеме и без ошибок. Зачем же тогда повторять? Для сохранения.

Обычно человек повторяет, чтобы запомнить. Мнемонисты повторяют уже запомненное, чтобы сохранить в памяти.

«После запечатления информации (кодирование в образы и создание ассоциативных связей) припомните ее и сравните с первоисточником. Перед тем как закреплять какие-то сведения в своей памяти, необходимо убедиться, что они находятся там без ошибок. Иногда информация запоминается ошибочно из-за невнимательности и ошибок в кодировании.

Если обнаруживаются пропуски или неточности при запоминании, запомните вновь лишь ту часть сведений, которая припомнилась с ошибками или вообще потерялась из памяти. Когда вы будете уверены, что вся информация находится в вашей памяти (и без ошибок), приступайте к ее закреплению, разумеется, если вы намерены пользоваться запомненными сведениями. Если вы просто выполняете учебные упражнения, то достаточно несколько раз вспомнить запомненное (для тренировки) и более не следует повторять упражнения. Через некоторое время они сотрутся из памяти.

Первое мысленное повторение делайте сразу после запоминания. Второе повторение - примерно через час. Третье - в этот же день примерно через 3-4 часа. Четвертое мысленное повторение - на следующий день.

Вас не должно пугать большое количество повторений. Повторять из памяти намного интереснее, чем пытаться безрезультатно запомнить что-то обычным методом. Мысленно повторять можно где угодно: за обедом, во время прогулок, в общественном транспорте. При запоминании иностранных слов вы можете целый день крутить их в голове, включая новые слова в различные грамматические конструкции»-пишет Марат Александрович Зиганов - Владимир Алексеевич Козаренко.

Мысленно повторяются только цепочки опорных образов. На цепочке из 20 образов можно легко зафиксировать 20 телефонных номеров. Пока вы помните опорные образы, вы сможете вспомнить и номера телефонов. Цепочка из 20 образов повторяется мысленно за несколько секунд.

Повторение с полной расшифровкой. Вспоминайте не только опорные образы, но и образы, в которых закодирова-

на конкретная информация с переводом ее в свой первоначальный вид. Другими словами, если вы повторяете запомненную хронологическую таблицу, вы просто пересказываете ее мысленно.

Такое повторение следует осуществлять при запоминании разных значков (типа транскрипции), иностранных слов и другой информации, которая должна воспроизводиться без задержек и в своем непосредственном виде (например, сразу в виде цифр исторической даты).

Здесь сделаем одно важное замечание. У **занимающихся мнемотехникой на первых порах внимание отвлекается** (не хватает сил припомнить информацию до конца). Поэтому часто учащиеся повторяют каждый раз первую половину запомненных сведений. Вторая часть без повторения не активизируется и теряется из памяти. Если у вас хватило сил вспомнить лишь половину хронологической таблицы, при следующем ее припоминании начните с того места, где вы прервались, и вспомните информацию до конца.

Более того, виды мнемонической техники запоминания постоянно совершенствуются на основе новых представлений о механизмах памяти человека. Сейчас феноменальная память из разряда чудес переходит в разряд обыкновенных, доступных каждому навыков запоминания, которые можно сформировать, как и любые другие навыки. Прием символизации применяется для запоминания абстрактных понятий, не имеющих четкого образного значения. Одно и то же слово может быть по-разному закодировано в образы разными людьми. Но, как правило, удается использовать для кодирования **разнообразные символы**, хорошо закрепленные в сознании большинства людей. Символы окружают нас со всех сторон.

Переводя дорожные знаки **в смысл**, мы занимаемся мнемотехникой. Когда первоклассник заучивает **взаимосвязь** между значком «А» и звуком «А», он тоже занимается мнемотехникой. Олимпийские пиктограммы символизируют различные виды спорта; всем хорошо знакомы символы мира («Белый голубь»), медлительности («Черепашка»), власти («Корона») и многие другие. При ко-

дировании слова этим приемом следует задать себе вопрос: «А каким зрительным образом я могу это обозначить?»

Примеры кодирования слов в образы приемом символизации: холод «Лед», тепло «Грелка», вечность «Пирамиды», бесконечность «Математический знак бесконечности», зима «Снежинка», весна «Букет мимозы», лето «Солнце», осень «Желтый кленовый лист».

Не возможно представить лето вообще. Но можно представить траву. Этот образ легко запомнить

Техника мнемоника облегчает запоминание, но лишь в отдельных случаях (там, где придуманные искусственные ассоциации закрепляются при запоминании легко и быстро). Однако в некоторых случаях неверное применение мнемоники может оказать и прямой вред, при подмене осмысленного (логического) запоминания механическим заучиванием. Объем запоминаемых с помощью мнемонической сведений ограничен низкой скоростью запоминания (норматив - 6 секунд на запоминание одного образа, ссылки учёных) и утомлением, возникающим в процессе запоминания. Однако, как показывает практика, такой скорости более чем достаточно для запоминания сведений, встречающихся в учебном процессе и в повседневной жизни.

Мнемотехника предназначена для запоминания точной информации. Поэтому чем сложнее информация с точки зрения нормальной памяти, тем проще она запоминается методами мнемонической техники

«Слова с неизвестным, абстрактным значением запомнить большинству людей сложно. Если такое слово «зазубрить», то оно исчезает из памяти через несколько дней. Для прочного и одновременно лёгкого запоминания следует наполнить слово содержанием (методы мнемонической) — чем-то, что связано с конкретными яркими зрительными, звуковыми образами, с сильными ощущениями. Мнемотехника (определение в новых современных системах запоминания) — система «внутреннего письма», основанная на непосредственной записи в мозг связей между зрительными образами, обозначающими значимые элементы запо-

минаемой информации. Мнемоническое запоминание состоит из четырёх этапов: кодирование в образы, запоминание (соединение двух образов), запоминание последовательности, закрепление в памяти» - пишут Марат Александрович Зиганов - Владимир Алексеевич Козаренко в книге Мнемотехника. Запоминание на основе визуального мышления

Мнемотехника применяется для запоминания не запоминаемой информации. Например, когда нужно запомнить последовательность двухсот цифр, список из 50-100 телефонных номеров, хронологическую таблицу, план-конспект речи, сборник анекдотов, новые иностранные слова, грамматические правила и т. п. Методы мнемотехники позволяют абсолютно точно воспроизводить последовательность информации. Так, ряд чисел может быть воспроизведён мнемонистом как в прямом, так и в обратном порядке.

«Технический арсенал современной мнемотехники состоит из набора унифицированных приёмов запоминания, позволяющих запоминать разные сведения однотипно. Основной способ запоминания — приём образования ассоциации (связка образов, кодирующих элементы запоминаемой информации. **Примеры кодирования слов в образы приемом привязки к хорошо знакомой информации.** Штат Вашингтон «Доллар», планета Марс шоколадка «Марс», 1380 год 380 вольт (образ проводов), число 220 - «Электрическая розетка», планета Венера «Статуя Венеры», фамилия Блэк образ «Черный квадрат», 1912 год (выход первого номера газеты «Правда») хорошо знакомый 1812 год.

При запоминании разные **приемы применяются в комбинациях.** Так, чтобы перевести дату 1912 год в образ «Наполеон», необходимо сначала связать эту дату с 1812 годом, а дату 1812 символизировать образом Наполеона, которого, для лучшего запоминания, проще представить в виде его знаменитой «Треуголки». Тогда дата выхода в свет первого номера газеты «Правда» кодируется в следующую ассоциацию: «В шапке Наполеона лежит газета «Правда».

Образы, полученные после кодирования, запоминаются с помощью других методов.

Мнемоника позволяет запоминать информацию с однократного восприятия каждого элемента. Например, 100 случайных слов (чисел) можно запомнить последовательно с интервалом в среднем в 6 секунд.» - пишут Марат Александрович Зиганов - Владимир Алексеевич Козаренко в книге Мнемотехника. Запоминание на основе визуального мышления.

В современной трактовке мнемоники обозначает всю совокупность приемов и методов запоминания информации, применяемых в той или иной системе, а термин мнемотехника трактуется как практическое применение методов определенных в данной конкретной мнемонике.

Основные приёмы - образование смысловых фраз из начальных букв запоминаемой информации; рифмизация; запоминание длинных терминов или иностранных слов с помощью созвучных, нахождение ярких необычных ассоциаций (картинки, фразы), которые соединяются с запоминаемой информацией; метод Цицерона на пространственное воображение; метод Айвазовского основан на тренировке зрительной памяти; методы запоминания цифр (закономерности, знакомые числа). Основной метод запоминания в современной мнемонике - лучше один раз увидеть, чем сто раз услышать.

Запоминание в мнемонике основано на свойстве памяти очень быстрое запоминание, связь между одновременно воспринимаемыми образами (или, что то же самое, связь между образами, созданную в воображении). Техника запоминания исторических дат — одна из наиболее простых в мнемотехнике. Для чтения картинок из своего воображения достаточно вспоминать картинки приблизительно. Если вы можете прочесть точную дату по припоминаемой ассоциации (спутник — чай, лед, арбуз), значит, вы вспоминаете образы достаточно четко. Обратите внимание, что ваша память не воспроизводит написание слов или чисел, но хорошо воспроизводит образы и звучание слов и фраз. Например, вы не видите написание буквами «Капитолийская вол-

чица» — символ Рима, но когда вспоминаете её зрительный образ, вы легко можете вспомнить его название без специального запоминания.

Техника запоминания исторических дат обеспечивает пожизненное запоминание. Но информация каждый раз вспоминается в виде картинки, ассоциации (общий вид карточки, невидимая шпиргалка), читается из воображения точно так, как вы читаете образы, видимые на карточке на экране.

При использовании одинаковых образов для чисел, названий месяцев и других часто повторяющихся элементов информации, возможен быстрый поиск в памяти информации с одинаковыми элементами. Например, элемент «лед» — октябрь месяц. Если представить образ «лед», память покажет все картинки, в которых есть этот образ: 12 октября 1492 г. — открытие Америки Колумбом; 14 октября 1066 г. — битва при Гастингсе... В мнемотехнике описываются и другие интересные эффекты памяти. Например, образы можно перезаписывать в памяти. Если вы запомнили дату с ошибкой,

Ключевые слова: мнемоника, мнемотехника, кодирование, развитие памяти у школьников.

Литература

1. Авшарян Г. Суперпамять. Проверенный тренинг для школьника. — Изд-во АСТ прайм-Еврознак АСТ Москва ВКТ, 2008. — Раздел: Мнемотехника 1. Запоминаем не связанные друг с другом слова.
2. Авшарян Г. Суперпамять. Проверенный тренинг для школьника. — Изд-во АСТ прайм-Еврознак АСТ Москва ВКТ, 2008. — Раздел: Таблица Менделеева
3. Авшарян Г. Суперпамять. Проверенный тренинг для школьника. — Изд-во АСТ прайм-Еврознак АСТ Москва ВКТ, 2008. — Раздел: География во всей красе.
4. В. В. Давыдова. Урок русского языка по системе Д. Б. Эльконина — 4-й класс
5. Б. А. Воронцов-Вельяминове. Окончания слов, Спряжение глагола Разработка урока по русскому языку для 6 класса по теме: «Правила правописания безударных личных окончаний глаголов»
6. Михаил Круглов. Мои запоминалки
7. Офис в Москве (Яндекс и Яндекс. Деньги) — Компания Яндекс
8. Марат Александрович Зиганов - Владимир Алексеевич Козаренко. Мнемотехника. Запоминание на основе визуального мышления

Запоминание - это навык. И этот навык может быть определен с высокой точностью по скорости, объему запоминания и по количеству ошибок. Мнемотехника широко применяется в повседневной жизни, бизнесе, учебе. Способность запоминать - это намного больше, чем просто хорошая память. Память человека - самый надежный тест на развитость интеллектуальных процессов.

Ключевые слова: мнемоника, мнемотехника, кодирование, развитие памяти у школьников.

её можно перезаписать. Для этого на тот же центральный образ (спутник), на те же его части нужно запомнить другие образы. Старые образы будут затерты.

Искусство запоминания было особенно важным в дописьменные периоды человеческой истории. Так жрецы, шаманы, сказители, поэты должны были запоминать огромные объёмы информации. Даже после появления письменности искусство запоминания не утратило своей актуальности. Очень малое количество книг, дороговизна материалов для письма, большие масса и объём написанной книги — всё это побуждало запоминать текст. Сказывалось также и длительное время нахождения в дороге во время путешествий, когда читать и писать было невозможно и приходилось пользоваться тем, что есть в памяти.

Таким образом, мнемоника активно использует свойство нашей памяти быстро связывать с образами слова и короткие фразы (в виде звуков речи, но не в виде букв и цифр).

Key words: mnemotechnic, memorizing, skill, ability to learn, good memory, intellectual processes.

Калидвожаҳо: мнемоника, мнемотехника, рамзгузорӣ, инкишофи фаҳмиши мактаббаҷагон.

Дар ёд доштан – ҳунар аст. Ин малака аз рӯи шасти дурусти азхудкунӣ ва шумораи хаттоҳо муайян мешавад. Мнемотехника дар қорҳои ҳаррӯза, бизнес, хониш васеъ истифода мешавад. Қобилияти аз ёдкунӣ ин беҳтар аст назар ба зеҳни расо. Хотираи инсон аз ҳама бозътимодтарин тести ташаккули интеллектуалист.

Запоминание - это навык. И этот навык может быть определен с высокой точностью по скорости, объему запоминания и по количеству ошибок. Мнемотехника широко применяется в повседневной жизни, бизнесе, учебе. Способность запоминать - это намного больше, чем просто хорошая память. Память человека - самый надежный тест на развитость интеллектуальных процессов.

Mnemotechnic – the art of memorizing

Nazarova M

To memorizing – it is skill. And this skill can be defined with high accuracy on velocities, volume to learn and on amount mistakes. The mnemotechnic broadly used in every day life, in business, training. Ability to learn, to memorizing – it's more than simple good memory. The memory of the person the most reliable test to developer intellectual processes.

ВОСПЕВАЮЩИЙ ДУШЕВНЫЙ МИР

Гулрафтор Дҷонмахмадова,

старший преподаватель Республиканского института повышения квалификации и переподготовки работников сферы образования.

Недавно мне попала в руки книга «Истикбол», автор которого я знала и многие его рассказы которая меня заставила подумать всерьёз.

Уважаемый читатель, этого человека-автора особо не стоит вам представить, потому что вы знакомы с ним в передачах по радио, материалам газет и журналов. Детство его прошло среди хлопковых полей Вахша. Ещё в 14 лет он имел трудовую книжку в колхозе.

В 1960 году после окончания средней школы поступил в Душанбинский государственный педагогический институт имени Т. Г. Шевченко (ныне им. С. Айни), успешно окончил его. Абдугаффор Партав очень живо, где с юмором, а где с горечью рассказал нам о своей педагогической, журналистской и писательской карьере. Когда окончил институт, стал работать в редакции газеты «Маориф ва маданият». Также работал в еженедельнике «Адабиёт ва санъат», издательстве

«Ориёно», журнале «Тоҷикистон». Позже - главный редактор журнала «Русский язык и литература в школах Таджикистана», в настоящее время - ответственный секретарь журнала Академии образования Таджикистана «Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон».

Абдугаффор Партав в области журналистики и прозы имеет свое стил. Является членом Союза журналистов и писателей СССР и Таджикистана.

Любовь и признательность к великой таджикской литературе и культуре Партав несёт через всю свою плодотворную жизнь. Первые прозаические шаги молодого писателя начинаются в 1960 году, а в 1967 появляется первый его юмористический рассказ под названием «Кори мухим» («Важное дело»).

Высокому мастерству Абдугаффор Партав учился не только у выдающихся представителей таджикской литературы, мировых художников слова как

А.М.Горький, А.П.Чехов, Ги де Мопассан, Рабиндранат Тагор, Лу Син, Ясунари Ковабата, Чингиз Айтматов и другие.

На основе образцов богатой таджикской литературы и мировой литературы молодой писатель создаёт свои повести и рассказы. В них он говорит со своим народом на социальные темы, отстаивает национальные интересы. Писатель творчески воспринял великие традиции таджикской литературы – гуманизм, народность, свободолюбие, почитание старших. В его творчество чувствуется настроение оптимизма, гуманности, вера в светлое будущее. Источником этих настроений является его близость и любовь к народу, знание его жизни и духа. Писатель видит в народе создателя, творца всего лучшего на земле.

Его художественное творение - новая грань противоречивого мира, в котором должна утвердиться суть человеческих отношений. Тематика его произведений различна.

Тема уважения памяти и священности исторической памяти красной нитью проходит через произведения писателя. В повестях «Губори рох» «Осадка» и «Санам» все это очень хорошо открывается перед читателем.

Его явление – это творение судьбы народной. Для писателя жизнь людей и жизнь природы - единое проявление вечно творящего потока. Писатель во всех своих произведениях воспеваёт таджикские горы и плодотворной земли и особые черты трудолюбивого народа.

Но самым главным духовным мужеством мастера слово является то, что в самые трудные годы для Таджикистана он сумел сотворить дух свободолюбия и толерантности и написал цикл рассказов под рубрикой «Ненависть к войне»: «Мухторджон, когда женишься», «Возвращение», «Зов любви», «Окно», «Нурбахш», пьеса «Человеческие души, потерянные на веки» и др. Герои писателя стремящиеся изменить обстоятельства, добиться справедливости, изменить мир к лучшему, заставляют читателей задуматься и понять смысл счастья быть свободными людьми.

Его литературные герои всегда с нами, они никогда не отступают от правды, хотят мира и спокойствия, продолжа-

ют держать землю, утверждая силу и красоту человеческого духа, вдохновляя нас на доброту и созидание. Герои его произведения – это наши современники.

Главным девизом XXI века должны быть мир и гражданское согласие, экологическая безопасность, нравственные ценности и торжества подлинной свободы. Основным приоритетом в грядущем веке должна быть духовность считает писатель.

Легко и весело читаются книги А. Партава – талантливого писателя современной нашей литературы. Кажется, они и написаны столь же легко и непринуждённо – как бы между делом. Однако за этой легкостью скрывается огромный труд писателя. Вот, например, в рассказе «Преодолеть себя» писатель как и в других своих произведениях, показывает как взрослые воспитывают детей быть сильными, смелыми, бесстрашными, мужественными, толератными, показывает пути самостоятельного решения возникших проблем в личной жизни, пути становления к взрослению.

«Его сознание точно раздвоилось. В памяти зазвучали насмешки подростков. Он так явственно представил мальчишек, которые прогоняли его взмахами рук и обидно смеялись. Тут же наплывали картины дома, где Бебока постоянно подбадривали и учили терпеть боль. Страх перед трубой внезапно исчез, и мальчик уверенно пополз по её шершавой грубой поверхности. Теперь он отчетливо слышал слова любимого дедушки: «Человек должен быть терпеливым, мой хороший, смелым должен быть..., а как же иначе?» Да, дедушка часто повторяет эти слова: «Человек не должен бояться трудностей», - говорит он Бебоку. Ему запали в душу наставления дедушки, хотя он толком их не мог осмыслить. Например, что дедушка имел в виду под трудностями? Наверное, такие вот случаи. Эх – ха, Бебок докажет дедушке, что он не трус. Будет таким же как дядя Шохин...»(Перевод Л. Чигрина).

Абдугаффор Партав проявил себя также как умелый переводчик. При переводе ему хорошо помогает знание русского языка. Переводчик сам специалист таджикского языка, но прекрасно знает и

владеет русским и узбекским языками. Русским языком он овладевал ещё в школе. Любовь к этому удивительному языку проявляли в нём учителя – русисты (супруги - Туницкие) прибывшие с Украины. Сам переводчик считает, что для писателя, журналиста, и вообще современного человека очень важно хорошее знание не только государственного языка, но и русского как языка межнационального общения, как одного из мировых языков. В течение долгих лет он перевел произведения русских, грузинских писателей и представителей других народов мира. Среди его замечательных переводов можно назвать произведения известных грузинских писателей под названием «Грузинские рассказы» (1989). Партав перевел рассказы и пьесы известных русских писателей Ф. М. Достоевский и А. П. Чехова которые входят в четырёхтомник писателя на таджикском языке. Таджикского писа-

теля привлекла слитность творчества киргизского писателя Ч. Т. Айтматова с жизнью народа, поэтому и Партав перевел на таджикский язык его произведения, посвященные детям. О его переводческих мастерствах положительно отзывались знаменитые таджикские переводчик Шамси Собир и учёный-исследователь, специалист по переводу с русского на таджикский язык профессор Хамракул Шодидулов.

В свою очередь, произведения Партава переведены на русский, украинский, персидский и узбекский языки.

На встрече в редакции А. Партав ответил на вопросы по самым разным моментам истории своей работы. Не скроем, о многом мы впервые слышали столь подробные, откровенные, убедительные ответы. Это подтверждает, что продолжается время открытых бесед, важных дел и серьёзной работы.

Ключевые слова: мысль, образование, деятельность, педагог, идеал таджикского народа, писатель, образ, описание, народность, формирование.

Key words: life, activity, writer, journalist, process of forming, ideal of Tajik people.

Воспевающий душевный мир
Гулрафтор Джонмахмадова,

Статья посвящена жизни и деятельности писателя, педагога, журналиста А. Партава. Рассмотрены главные этапы развития деятельности художника: процесс формирования ценностных представлений о человеке труженике, об идеале таджикского народа, его высоком общественном предназначении.

The article is dedicated to the life and activity of the writer, teacher and journalist A. Partav. Considered the main stages of developer activity of the artist. Process of forming valuable idea about person-worker, about ideal of Tajik people, his high public destination.

Литература:

1. А.Ф.Журавлёва, Специалист высокой квалификации, жур. «Русский язык и литература в школах Таджикистана».№4-6, 2003. стр.40-42.
2. Шодӣ Шоқирзода, Ойнадори муҳаббату зебӣ, маҷ.«Адаб»,№1-3, 1998.
3. Асадулло Саъдуллоев, «Сарои канора нест», ҳафтаномаи «Адабиёт ва санъат», 21.04.2005№16,сах. 10.
4. Сафар Сулаймонӣ, мавқеъ ва ҷойгӯи ҳикояву дoston дoston дар тарбият, ҳафтаномаи «Адабиёт ва санъат» №43, 27 октябри соли 2011, сах.12.
5. Дилшод Қодиров, Кашшофи олами ботин, ҳафтаномаи «Омӯзгор», №44, 28.11. 2011,сах.15.
6. Абдуғафтори Партав,«Дехи баланд»- Душанбе, «Ирфон» 1984;
7. Абдуғафтори Партав,«Аҳли дил»- Душанбе, «Ирфон» 1987;
8. Абдуғафтори Партав,«Ҳикояҳои гурҷӣ»-1988(тарҷума);
9. Абдуғафтори Партав,«Нури дида»- Душанбе, «Ирфон» 2003;
10. Абдуғафтори Партав,«Сарои канора»- Душанбе, «Адиб» 2004;
11. Абдуғафтори Партав,«Ниниро об мебурд»- Душанбе, «Нодир» 2010;
12. Чингиз Айтматов,«Чипалак,Модаргавазн»- Душанбе, «Нодир» 2010(тарҷума);

13. Абдугаффори Партав, «Истикбол»- Душанбе, «Нодир» 2010;
14. Шамсиддини Солеҳ, Баракати умр, ҳафтаномаи «Адабиёт ва санъат», 15 августи соли 2003, саҳ.14.
15. Русские писатели 20 века. Библиографический словарь. Москва. НИ. «Большая Российская энциклопедия», Изд.ство «РАНДЕВУ-АМ».2000.

УСУЛИ ПЕШГИРИИ ПАСТ ШУДАНИ ҚИРАИ АЛВЕОЛӢ ВА БАРҚАРОРСОЗИИ ОН БО ИСТИФОДА АЗ ХУНИ ХУДИ БЕМОР

*Саидшоҳ Таибов,
мудирӣ шӯъбаи Пажӯҳишгоҳи илмию клиникӣ стоматологӣ,
ходими калони илмӣ*

Ба табибони дандонпизишк на танҳо шогирдони мактабҳои таҳсилоти умумӣ ва донишҷӯёни мактабҳои олий, балки бисёре аз шахрвандон мурочиат мекунанд. Бо хуб шудани шароити зиндагӣ мардумон ба сихатӣ ва хусну зебоии худ беш аз пеш диққату эътибор меодагӣ мешаванд. Баъзан дарди дандон бо сабабҳои гуногун пайдо шуда касро маҷбур месозад ба духтури дандон мурочиат бикунанд. Донистани сабабҳои пайдоиши дард ва бартараф кардани он духтуронро ба он водор мекунад, ки сабабҳо ва усулҳои бартараф сохтани онҳоро ҳаматарафа омӯхта, роҳҳои беҳтару бедард табобат кардани онро пайдо намоянд. Дандонпизишкони ва олимони соҳа ба омӯختани усулҳои табобат қонеъ нагашта, васила ва воситаҳои наву самарабахшро ҷустуҷӯ ва ихтироъ мекунанд.

Дар даҳсолаи охир паст шудани қираи алвеолӣ баъди кандани дандонҳо, ки боиси коста шудани хусни инсонҳо ва мушкил шудани дандонмонӣ мегардад, яке аз масъалаҳои муҳими натавонҳо Тоҷикистон ба шумор меравад.

Сабаби асосии паст шудани қираи алвеолӣ ин кам шудани шумораи дандонҳо, яъне баъди кандани дандон мебошад. Барои зуд шифо ёфтани даҳон ва пешгирии пастшавӣ тегаи алвеолӣ як қисм олимони тиб истифодаи маводҳои гуногуни остеопластикиро тавсия медиҳанд, аз ҷумла Дмитриева Л. А., Вернадский, Корляков Д. В. Мақсади асосии духтури дандон – стоматолог он аст, ки сохти чамбандии (структураи) бофтаи устухон ва ҳимояи тегаи алвеолӣ дар вақти кандани дандон ва баъд аз кандани дандон бояд барқарор бошад. Мушкилоти ин масъала дар он аст, ки баъди кандани дандон аз тромбоситҳои ғанигардонидашудаи плаз-

маи хун (ТҒПХ) бо маводҳои аутогенӣ ё кселогенӣ даҳон-дандонхонаро пур кунанд, ки боиси пешгирии паст шудани тегаи алвеолӣ ва барқарор шудани чамбандии бофтаҳои устухон мегардад. Маводҳои алогенӣ аз ҳама бештар истифодашаванда инҳо мебошанд:

1. Устухони аз минералҳо покшуда.
2. Устухони дар таркибаш моддаҳои минералидошта.
3. Устухони дар ҳолати хунукӣ нигоҳдошташуда.

Хусусияти афзоиши устухонҳои аз минералҳо покшуда ва дар хунукӣ нигоҳдошташуда аз якдигар ба кулӣ фарқ мекунанд. Ҳар қадаре, ки қорафта-донор ҷавон бошад, ҳамон қадар хусусияти афзоишии мавод зиёд мешавад.

Истифодаи плазмаи бо тромбоситҳои ғанигардонидашудаи хун (ТҒПХ) бо мақсади афзоиши устухону бофтаҳои нарми баъди ҷароҳии устухонҳо василаи хуби манфиатнок буда, барои беҳтар шудани раванди табобат мусоидат мекунад. Истифодаи ТҒПХ бо маводҳои аутогенӣ, кселогенӣ ва алопластикӣ суръати афзоишии устухонҳоро тезонида, боиси пайдоиши устухони нав дар ҳаҷми лозима ва сифати баланд, кам шудани дард баъди ҷарроҳӣ ва барқарор шудани ҷои ҷарроҳӣ пеш аз мӯҳлат мегардад.

Барои пешгирии пастшавии тегаи алвеолӣ истифодаи тромбоситҳои ғанигардонидашудаи плазмаи хун аз ҷиҳати иқтисодӣ арзон ва ба ҷисми инсон безарар мебошад. Ин дастовардро дар клиникаҳои ҷарроҳии ҷоғу рӯй барои табобати периодонтитҳо бо усули ҷарроҳӣ ва ҷар-роҳии кистозктомӣ ҳангоми имплантологияи денталӣ истифода мебаранд. Тромбоситҳои ғанигардонидашудаи плазмаи хун (ТҒПХ) – ин плазмаест, ки дар он

тромбоситҳо аз меъёри муқаррарии тромбоситҳо дар таркиби плазмаи хун аз 150х/мкл то 350х/мкл –ро ташкил медиҳанд, ки ба ҳисоби миёна 200х/мкл мебошад. Тадқиқотҳои илмӣ нишон медиҳанд, ки хусусияти афзоишии тромбоситҳои ғанигардонидашудаи плазмаи хун дар он ҳолат пайдо мешаванд, ки ҳади тромбоситҳо ба 1.000.000мкл баробар кардан мумкин аст. Аз сабаби он ки тромбоситҳои ғанигардонидашуда аз ҳуди бемор гирифта ва дар ҳуди ӯ истифода бурда мешавад, аз ҷиҳати сироятӣ (ВНБМ-гепатитҳо) бехатар арзёбӣ мешаванд.

Барои истехсол намудани ТҒПХ – бо сӯзандорӯи махсус аз ҳуди бемор 45-60мл хун гирифта, дар найчаҳои (пробирка)-и махсуси якбор истифодабарандаи фирмаи «VACUETTE» бо сентрофуги истехсоли Олмони фирмаи «ХЕТТУХ» - «EVA-20» дар муддати 10 дақиқа тайёр кардан мумкин аст. Баъди анҷоми даврзанӣ се қабат ба вучуд меояд:

1. Қабати болоӣ (беранг) – қабати моеъгӣ бо тромбоситҳои кам.

2. Қабати миёна (тибитдор) часпак, креммонанд, моеъи гелмонанд. (FRP) – массаи тромбоситарии аз фибринҳо бой буда, ки омили афзоишӣ дорад.

3. Қабати поёни – қабати эритроситарӣ мебошад.

Массаи тромбоситариро баъди кандани дандонҳо барои пешгирии пастшавии қираи тегаи алвеолӣ ба даҳон (дандонхона) мегузоранд.

Ключевые слова: зубы, кости, тромбоцит, плазма, кров, клинический опыт, дентальных имплантов.

S. Taibov

In article, is analysed the practice of the use of new method of the treatment for speedup of the growing of the bones. It is important that increased efficiency of the treatment at operations on bones when use enriched of the trombosit of plasma.

Key words: method, treatment, growing of the bones, trombosit, efficiency, treatment, operation, plasma.

Литература:

1. Батабаев Б.К., Клинический опыт применение обогашёной тромбоцитами и фибрином плазми крови. жур. Проблемы стоматологии. №1.2006.
2. Кузминых И.А., Экспериментальное обоснование использование комплекс тромбоцитов. Материалы 14 – го межрегиональной научно- практический конференции. г. Ижевск.2007.

3. Тоиров У.Т., Клинический опыт использование системы дентальных имплантантов. РАДИК. Материалы 1-го Конгресса стоматологов Таджикистана. Душанбе, 2006.

Падида.

Рӯйдод.

Санад.

Китоби тозанашр:

* Кучакшоев Д., Давлатов А. Физика бо формулаҳо ва расмҳо. Душанбе, «Ирфон», 2012. 100 саҳ. ба таъб расида, ба омӯзгорон ва донишҷӯён, хонандагони мактабҳои таҳсилоти умумӣ, гимназияҳо, литсейҳо тавсия шудааст.

* Л. Иматова Асосҳои методии таҳқиқи инкишофи нутқи мурағабҳои кӯдакони сини калони мактабӣ. (Рисолаи илмӣ). Душанбе, «Ирфон», 2012.

Дар рисола асосҳои педагогӣ ва заминаҳои методии инкишофи нутқи мурағабҳои кӯдакони сини калони томактабӣ мавриди таҳқиқ қарор ёфтааст.

Рисолатбарои кормандони муассисаҳои томактабӣ, донишҷӯёни мактабҳои олии ва коллеҷҳои омӯзгорӣ, падару модароне, ки ба инкишофи нутқи кӯдакон (5-7 сола) мароҳ зоҳир менамоянд, тавсия мегардад.

* Қурбоналӣ Зиёев, Усули таълими омодагии дифои ҳарбӣ дар синфҳои 10-11. Душанбе, 2012. нашриёти «Сифат», 85 саҳ.

Дастур ба ёрии роҳбарони ҳарбии мактабҳои таҳсилоти умумӣ пешбандӣ гардидааст.

* Ф.Шарифзода, Педагогикаи қарни 21. бо кӯшиши профессор С. Сулаймонӣ, - Қум: интишороти Овоматн, 2012. 412 саҳ. ба форсӣ ба таъб расида, барои донишҷӯёни риштаи педагогика ва мутахассисони соҳаи таълиму тарбия пешниҳод шудааст.

* Ба ифтихори 20-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. И.Давлатшоев, Н.Шукурова, Д.Имомназаров, Рушду такомули муносибатҳои маънавии хонандагон тибқи ҳамкориҳои педагогии мактаб, оила ва ҷомеа. (Дастури методӣ). Душанбе, «Ирфон», 2012.

Дастур масъалаҳои ташаккули муносибатҳои маънавии кӯдакону наврасон ва ҷавонорон дар раванди таълиму тарбия дар бар мегирад.

* Сафар Сулаймонӣ, «Фарҳангшиносӣ», Душанбе, «Ирфон», 2012. бо илова ва таҷдиди назар ба таъб расидааст. Муаллиф солиёни зиёд ба таҷқиқи мавзӯи фарҳанг ва фарҳангшиносӣ машғул шуда, тамаддунҳои Ҳинду Рум, Юнону Чин, Миср, сомӣ, яҳуд, иронӣ ва тамаддуни даврони исломӣ, тамаддуни аврупоӣ ва амрикоиро баррасӣ намуда, қисматҳои аз осори ниёгон ва шахсиятҳои мӯътабар пиромуни фарҳангу фарҳангшиносӣ ҷой дода шудааст.

Мурочиати маҷалла:

Хонандагони мӯҳтарам! Шаке нест, ки миёни кормандони муассисаҳои таълимӣ оид ба сифату мазмуни китобҳои дарсӣ, мувофиқати онҳо ба барномаҳои таълимӣ ва соатҳои дарсӣ ин ҷову он ҷо мубодилаи афкор сурат мегирад. Маҷаллаи «Илм ва инноватсия» тасмим гирифтааст, оид ба ҳусну қубҳи барнома ва китобҳои дарсӣ фикру мулоҳизаҳои муаллифони барнома, китобҳои дарсӣ ва дастурҳои методӣ, ҳамчунин хонандагони маҷалларо ба таъби расонад, то ба беҳ шудани онҳо ёриёра шавад.

Хоҳишмандем оид ба сифату мазмуни китобҳои дарсӣ ва роҳҳои беҳтар кардани онҳо ба мо нависед. Ҳамчунин хоҳишмандем оид ба китоби дарсии писандидаатон, муаллиф(он)и он, барои кадом синф, соли нашри он ба мо нависед. Қатъи назар аз ҷиғуна унвони илмӣ ва мартаба доштану надоштани муаллиф(он), бо назардошти гуногунандешӣ, агарчи мулоҳизаҳо хилофи назари мо бошанд, онро ба таъби мерасонем.

Меҳроҳем ҷиҳатҳои мусбату манфии китобҳои дарсӣ, тарзи пешниҳоди маводҳои таълимӣ ва дурустию нодурустии тақсими соатҳои дарсиро фаҳмем ва ба муаллифону мураттибони барнома ва китобҳои дарсии оянда то андозае мададрасон бошем. Ба ин васила китобҳое, ки ҷавобгӯи талабот нестанд, ислоҳ карда шаванд ва ё дар китобҳои минбаъда камбудихо такрор наёбанд.

Дар шумораи навбатӣ, ҷопи мақолаи Абдунабӣ Сатторзода, доктори илмҳои филологӣ, профессор, муаллифи ҷандин китоб, аз ҷумла «Адабиёти тоҷик» барои синфи 8. дар назар аст.

Тадбирхое, ки Пажухишгоҳи рушди маориф дар соли 2012 анҷом додаст:

Конфронсҳо:

- 16.02.2012 дар Литсей-интернати физикӣ-математикии «Ориёно»-и ш. Қургонтеппа дар мавзӯи «Омӯзиш ва истифодаи таҷрибаҳои пешқадами муосири технологияҳои информатсионӣ дар таълими фанҳои табиӣ ва риёзӣ».
- 10.03.2012 дар мавзӯи «**Рушди таҳсилоти томактабӣ ва пешомади он**», дар Донишгоҳи давлатии Кӯлоб.
- 14.04.2012 дар мавзӯи «Таълими кӯдакони болаёқат дар Тоҷикистон: мушкилот ва дурнамо» дар Литсей-интернати Президентӣ.
- Дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, дар мавзӯи «Фаъолияти амалии раваншиносии кӯдакостон дар омода намудани кӯдак ба мактаб».
- 27.04.2012 дар кӯдакостони №1-и ноҳияи Шохмансур дар мавзӯи «Гузариш ба низомии нави таълим – роҳ ба фазои ягонаи таҳсилот».
- 17.05.2012 дар Пажӯҳишгоҳи рушди маориф дар мавзӯи «**Роҳҳои ҷалб намудани кӯдакони оворагард ба мактаб**».
- 26.05.2012 дар мавзӯи «**Особенности формирования коммуникативно-речевой культуры в процессе обучения русскому языку в таджикской школе**» дар китобхонаи миллии.
- 28.05.2012 аз ҷониби ходимони илмии Маркази раваншиносӣ дар толори муассиса семинари илмию назариявӣ оид ба мавзӯи «**Фаъолияти хадомати психологӣ дар мактаб**» барпо гардид.
- 30.05.2012 дар Пажӯҳишгоҳи рушди маориф мизи мудаввар дар мавзӯи «**Барнома ва китоби дарсии насли нав ҷӣ гуна бояд бошад?**».
- 25.10.2012 дар Пажӯҳишгоҳ дар мавзӯи «Нақши низомии кредитӣ дар пешрафти таълим».

Семинарҳо:

- * «Нақшаи таълим, барномаҳои фанӣ ва китобҳои дарсӣ ҷӣ гуна бошанд?» дар мактаби таҳсилоти миёнаи умумии рақами 1-и ш. Кӯлоб.
- * 28.05.2012 «Мазмун ва мундариҷаи барномаи синфҳои ибтидоӣ ва нақшаи таълим» дар мактаби №54-и ш. Душанбе. 28.05.2012 «Мазмун ва мундариҷаи барномаи синфҳои ибтидоӣ ва нақшаи таълим» дар мактаби №54-и ш. Душанбе.

Мизи мудаввар:

- Оид ба барнома, нақшаи таълимӣ ва китобҳои дарсӣ, дар мактаби таҳсилоти умуми №29-и н. Варзоб.
- 28.05.2012 дар мавзӯи «**Раҳёфти ибтикоротӣ (инноватсионӣ) дар таҳқиқи проблемаҳои педагогикаи муосир**».
- 30.05.2012 бо мақсади амалӣ гардонидани амру фармонҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Пажӯҳишгоҳи рушди маориф мизи мудаввар дар мавзӯи «**Барнома ва китоби дарсии насли нав чӣ гуна бояд бошад?** » баргузор гардид, ки дар он муаллифони китобҳои дарсӣ, омӯзгорони варзида ва методистон ҳузур доштанд.

БА ДИҚҚАТИ МУАЛЛИФОН

Ба хоџири беҳбудии фаъолияти маҷаллаи «Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон» зарур медонем, ки мақолаҳо ба шакли зерин ба идораи маҷалла пешниҳод карда шаванд: ҳатман бо хулосаи мухтасар (резюме) ба забонҳои русӣ ё англисӣ, мақола дорои сарлавҳа бошад, маълумоти мухтасар дар бораи муаллиф (ному насаб – пурра, унвони илмӣ, вазифа ва ҷои қор), шарҳ – номгӯи мақола ва адабиёти истифодашуда ба шакли ҳаттӣ ва электронӣ (дар диск ё флешка) ва як нусха мақола ҷопи принтерӣ пешниҳод карда шавад.

Маводи мақола ғайриҷамъагарона санҷидашуда бошад.

Мақола бояд ба шакли компютери Times New Roman Tj - 14. таҳия шуда бошад.

Андозаи қоғаз: А- 4. Ҳошия: аз боло ва поён – 2, 5 см. тарафи ҷап – 3 см. рост – 1, 5. Андозаи ҳуруф: 14. Фосилаи байни сатрҳо: одинарӣ

ҚОИДА БАРОИ МУАЛЛИФОН

Дар маҷаллаи «Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон» хабару мақолаҳои олимони соҳаи педагогика, методистону устодон, муаллимон, унвонҷӯён ва устодони мактабҳои олии касбӣ, муассисаҳои таълимӣ ва илмӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ва хориҷиёне, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қору фаъолият доранд, ба таъби расонида мешаванд.

Мақолаҳо дар давоми сол қабул карда мешаванд. Редаксия ҳақ дорад – мақоларо бо назардошти талаботи маҷалла қабул ва ҷуғрофи кунад ва ё рад намояд. Мақолаҳое, ки пештар дар дигар нашрияҳо ба таъби расидаанд, қабул карда намешаванд. Дастхатҳоро редаксия барои тақриз (баҳо додан) мефиристад ва муаллифро дар мавриди зарурат ба мӯҳтавои он ошно месозад.

Ба мақолаҳои унвонҷӯён ва ҳимоятгарони қорҳои номзадӣ таъсия роҳбаронашон зарур аст. Аз унвонҷӯён барои ҷопи мақола маблағ гирифта намешавад.

Ҳаҷми мақолаи илмӣ набояд аз 16 саҳ.(1 п.л.) зиёд бошад.

Ба Шумо барор меҳоме, муаллифони мӯҳтарам.